GAI SALLVSTI CRISPI

QVAE SVPERSVNT.

RECENSVIT

RVDOLFVS DIETSCH

VOL. II

HISTORIARVM RELIQVIAE. INDEX.

LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

MDCCCLVIIII.

LIPSIAE TYPIS B. G. TEVBNERI.

G. SALLVSTI CRISPI
HISTORIARVM FRAGMENTA.

Lib. I.

1 [Kr. et Gerl. I 1]. Res populi Romani M. Lepido Q. Catulo consulibus ac deinde militiae et domi gestas conposui.

Rufin. de comp. et metr. orat. p. 320 ed. Pith. p. 355 ed. Caper. p. 192 Orell. *Idem [Pompeius Messalinus] de Sallustiana compositione sive numero et structura sic dicit: Nunc si videatur Sallustianae periodi numeros inspiciamus:* Res popu *dactylus,* li romani Marco *tres spondaei,* Lepido *anapaestus,* Quinto Catulo *spondaeus et anapaestus,* consulibus *paean primus,* ac deinde *dichoraeus sive ditrochaeus,* militi *dactylus,* ae domi *creticus,* gestas *spondaeus,* composui *choriambus ex longa et brevi et brevi et longa.* Prisc. XV p. 1006 P p. 64 H. *per genetivum* — Sallust. in I histor. ac deinde militiae et domi gestas conposui. p. 1012 P. 73 H. *In ae diphthongum nomina sunt genetivi casus loco adverbii posita, ut Romae, Cosae, Capuae.* Sallustius — in I hist. Res populi Romani M. Lepido Q. Catuloque coss. ac deinde domi et militiae gestas. *Prooemium ab his verbis orsum esse ex Ti. Donat. ad Verg. Aen.* I 1 *adparet.*

2 [Kr. I 2. G. I 3]. Romani generis disertissumus paucis absolvit.

Victorin. ad Cic. Rhet. I p. 56 ed. Orell. *Namque historia et brevis esse debet in expositione et aperta et probabilis: ut Sallustius sibi omnia in Catilina tribuit:* quam brevissume [*em.* verissume] potero paucis absolvam, *cum aliis historiographis singula tradidisset in libro primo historiarum, Catoni brevitatem:* Romani generis disertissumus paucis absolvit, *Fannio vero veritatem.* — Serv. ad Verg. Aen. I 96 *fortissime gentis — Item Sallustius:* Romani generis disertissimus. *Cfr.* Hier. Ep. LXI (al. 75) ed. Vall. Solus es Cato Romani generis disertissumus. — Acron ad Horat. Sat. I 10, 9: *Sic et Cato laudatur a Sallustio, quod* multa paucis absolverit.

Mähly N. Ann. LXXVII *p.* 78 *coni.* disertissumus summa paucis absolvit. Obiectum aegre desideratur, nec veri dissimile est id ante *paucis* excidisse, quamquam quid obstat, quo minus id in principio enuntiati scriptum fuisse statuamus?

3. *Fanni* (G. Fanni, cfr. Fr. hist. ed. Roth. p. 311) *veritatem in hist. lib.* I *ab Sallustio laudatam esse tradidit* Victorinus *l. modo cont.*

4 [Kr. I 4. G. I 5]. Recens scrip.

Charis. p. 192 P. 129 L. 216 Keil. Recens. *Asper comm. Sallustii historiarum primo nunc adverbium nunc nomen id esse dicit;* recens scrip. *potest enim esse temporis [adverbium].*

Recens eo loco adiectivum fuisse certum videtur. Coniecturam Putschii et aliorum *scripsi* recte reiecit Kritzius, quoniam Sallustius se recentem res scripsisse ne potuit quidem dicere. Probandum igitur est, quod ipse coniecit *scripsit,* set utrum de scriptore dictum fuerit, qui res gestas paulo post conscripserit (Sisennam dici haut inprobabiliter Kritzius suspicatus est), an qui paulo ante Sallustium easdem res scripserit, an de viro quodam, qui post aliquod eventum confestim litteras dederit, utique in incerto relinquendum est. Keilius: recens scriptum.

5 [Kr. et G. I 6]. Neque me divorsa pars in civilibus armis movit a vero.

Arusian. p. 248 L. *Motus ab illo loco.* Sal. Hist. I neque me diversa pars in civilibus armis movit a vero.

Apertissume Sallustius se eo, quod bello civili divorsam partem secutus sit, tamen non adductum esse dicit, ut de optumatibus scribens veri modum excederet et quae laudanda essent, inprobaret aut taceret.

6 [Kr. I 7. Gerl. I 8]. Nam a primordio urbis ad bellum Persi Macedonicum.

Priscian. XVII p. 1101 P. vol. II p. 188 H. *Idem historiarum* I nam a primordio urbis ad bellum Persi Macedonicum *pro Persis.* XIV p. 980 P. p. 30 H. *(ad) tempori (adiungitur), ut* Sallustius in I hist. ad bellum Persi Macedonicum. — Serv. ad Verg. Aen. I 30 *Achilli — ut Sallustius* a principio urbis ad bellum Persi Macedonicum. *Detrahitur autem s tertiae declinationis genitivis.* Id. ad VIII 383 *Hinc est filia Neri, immitis Achilli. Item in Sallustio* ad bellum Persi Macedonicum. *Sic Asper.* — Charis. p. 37 L. p. 68 K. *Inveniuntur autem apud veteres quae sine ratione genetivum faciunt per i, ut apud Sallustium in prima historia* bellum Persi Macedonicum. — Prob. inst. p. 126 L. *et antiqua est ratio declinationis dativo uti pro genitivo: Infelicis Ulixi pro Ulixis, Achilli pro Achillis,* Ad bellum Persi Macedonicum *pro Persis.* — M. Claud. Sacerd. de art. gr. p. 56 ed. Endl.

Pertinuisse haec verba ad statum civitatis Romanae recte Kr. perspexit. Quanti momenti bellum cum Perse gestum ad res Romanas fuerit, ostendit Th. Momms. H. R.

7 [Kr. et G. I 8]. Nobis primae dissensiones vitio humani ingeni evenere, quod inquies atque indomitum semper in certamine libertatis aut gloriae aut dominationis agit.

Prisc. V p. 158 ed. Hertz. *neutris quoque coniuncta haec (i. e. in 'es' communia) inveniuntur, ut* — Sallustius in I historiarum: nobis [nuper (*sup.* vel nobis) Dd. nuper A] primae dissensionis [*Sic Hertz.* dissensiones RH. discessionis r. disensionis L. desensiones K.] vitio humani ingenii evenere [r. evenire RK. retinere A], quod inquies atque indomitum semper in certamine libertatis aut gloriae aut dominationis agit. — Serv. ad Verg. Aen. IV 245: *An agit in actu est?* Sallustius: inter certamina donationis aut libertatis agit.

8 [Kr. I 9. G. I 10]. Res Romana plurumum inperio valuit Ser. Sulpicio [et] M. Marcello consulibus omni Gallia cis Rhenum atque inter mare nostrum et Oceanum, nisi qua [a] paludibus invia fuit, perdomita. Optumis autem moribus et maxuma concordia egit populus Romanus inter secundum ac postremum bellum Carthaginiense.

Victor. ad Cic. Rhet. p. 5 ed. Orell. *Hoc et Sallustius tenuit, cum de rebus Romanis loqueretur. Dixit enim prius bella gesta, post pacem esse fundatam.* Res *inquit* Romana plurimum imperio valuit Servio Sulpicio et M. Marcello consulibus omni Gallia cis Rhenum atque inter mare nostrum et Oceanum, nisi quae a paludibus invia fuit [*Sic cod. Bas. al.* fuit invia], perdomita. *Hic bellum geritur: deinde pacem memorat consecutam.* Optimis autem moribus et maxima concordia egit res publica inter secundum ac postremum bellum Carthaginiense. — Non. p. 64 Roth. *Cis positum pro ultra.* Sallustius: cis Rhenum atque inter mare nostrum et Oceanum, nisi qua paludibus invia fuit, perdomita [nisi quia *codd. Dübn.* αδ; invia fuit A, fuerit αδ]. — Ammian. Marc. XV 12 extr. Nam omnes Galliae nisi qua paludibus inviae fuere, ut Salustio docetur auctore, post decennalis belli mutuas clades subegit Caesar societatique nostrae foederibus iunxit aeternis. — Serv. ad Verg. Aen. VI 539: *Findit in ambas, compendiosius quam si duas diceret. Poteramus enim etiam tertiam sperare. Sic Sallustius:* inter secundum atque [*Guelf.* et] ultimum bellum Carthaginiense, *non ait tertium.* — Augustin. de civ. D. III 21: Porro inter secundum et postremum bellum Carthaginiense, quando Sallustius optimis moribus et maxima concordia dixit egisse Romanos *cet.* II 18 *conmemorato loco Cat.* 6—10 *sic pergit:* Idem tamen in primo historiae suae libro atque eius exordio fatetur etiam tunc cum ad consules a regibus esset translata res publica, post parvum intervallum iniurias validiorum et ob eas discessionem plebis [et] a patribus aliasque in urbe discessiones fuisse. Nam cum optimis moribus et maxima concordia populum Romanum inter secundum et postremum bellum Carthaginiense commemorasset egisse causamque huius boni non amorem iustitiae, set stante Carthagine metum pacis infidae fuisse dixisset — continuo subiecit idem Sallustius et ait: At (Fr. 9).

1. et *cur delendum censeam vid. Comm. vol.* I *p.* 50. — 3. et] atque *Kr. et Gerl.* a *cum Gerl. delend.* — 5. populus Romanus *ex Aug. scripsi pro* res publica. ac; et *rel.*

9 [I 10 Kr. 11 G.] At discordia et avaritia atque ambitio et cetera secundis rebus oriri sueta mala post Carthaginis ex-

---

Verba exstant ap. Aug. de civ. D. II 18 (vid. ad 8), *inter* aucta sunt *et* Nam iniuriae *interpositis hisce: ut intelligeremus etiam antea et oriri solere et augeri. Unde subnectens cur haec dixerit [vides]* Nam iniuriae — agitatum. *Vides, quemadmodum etiam illo brevi tempore ut regibus exactis i. e. eiectis aliquantulum aequo et modesto iure ageretur. Metum dixit fuisse causam, quoniam metuebatur bellum, quod rex Tarquinius regno atque urbe pulsus Etruscis sociatus contra Romanos gerebat. Attende quid deinde contexat:* Dein *inquit* servili — bellum Punicum. *Cernis ex quo tempore i. e. parvo intervallo post reges exactos quales Romani fuerint.* [In ed. Erasm. 8 *agitata* om. deinde *maxime fenore oppressa* script.]. Id. III 16: *Huic tempori adiiciamus etiam tempus illud quousque dicit Sallustius* aequo et modesto iure agitatum dum metus a Tarquinio et grave bellum cum Etruria positum est. *Quamdiu enim Etrusci Tarquinio redire in regnum*

cidium maxume aucta sunt. Nam iniuriae validiorum et ob eas discessio plebei a patribus aliaeque dissensiones domi fuere iam inde a principio neque amplius quam regibus exactis, dum metus a Tarquinio et bellum grave cum Etruria positum est, aequo et modesto iure agitatum. Dein servili inperio patres plebem exercere, de vita atque tergo regio more consulere, agro pellere et ceteris expertibus soli in inperio agere. Quibus agitata saevitiis et maxume fenoris onere obpressa plebes cum assiduis bellis tributum simul et militiam toleraret, armata montem sacrum atque Aventinum insedit, tumque tribunos plebei et alia sibi iura paravit. Discordiarum et certaminis utrimque finis fuit secundum bellum Punicum.

---

conanti opitulati sunt, gravi bello Roma concussa est. Ideo dicit aequo et modesto iure *gestam remp. metu premente, non persuadente iustitia.* Tum extr. cap. *Finito scilicet tempore quo* aequo et modesto iure agitatum est, *secuta sunt quae idem Sallustius breviter explicat:* deinde servili — soli imperio —. Quibus agitata saevitiis — maxime fenore oppr. — tributum et militiam simul — tumque [Erasm. al. *tuncque*] — certaminis utriusque — Punicum. Id. V 12: *Qui audit haec Catonis verba sive Sallustii* [Cat. 52, 19—22], *putat quales laudantur Romani veteres omnes tales tunc fuisse vel plures. Non ita est; alioquin vera non essent, quae ipse idem scribit, ea quae commemoravi in secundo libro huius operis, ubi dicit* iniurias validiorum et ob eas discessionem plebis a patribus aliasque dissensiones domi fuisse iam inde a principio neque amplius aequo et modesto iure *actum,* quam expulsis regibus *quamdiu* metus a Tarquinio *fuit, donec* bellum grave, *quod propter ipsum* cum Etruria *susceptum fuerat, finiretur. Postea vero* servili imperio patres exercuisse plebem, regio more *verberasse*, agro pepulisse, et ceteris expertibus solos egisse in imperio. Quarum discordiarum, *dum illi dominari vellent, isti servire nollent*, finem fuisse bellum Punicum secundum, *quia rursus gravis metus coepit urgere atque ab illis perturbationibus alia maiore cura cohibere animos inquietos et ad concordiam revocare civilem.* — 1. Serv. ad Verg. Ge. IV 238: *Sallustius:* iniuria validiorum, *scilicet quam inferebant validiores.* — 5. Donat. ad Ter. Andr. I 1, 9: *Mire servitutem pro dominatu posuit. Sic Sallustius* dein servili imperio. — 9. Arus. p. 236 L. *insido illos.* — Sall. Hist. I armata montem sacrum atque Aventinum insedit. Serv. ad Verg. Aen. VIII 479: insedit *autem secundum Sallustium:* montem sacrum atque Aventinum insedit. Diomed. p. 443 sq. K. *et aliter de prolepsi disputatur, cum id quod posterius accidit ante tempus ascribitur, velut* Laviniaque venit litora. *Lavinium enim nondum erat, cum ad Italiam venit Aeneas. Et apud Sallustium* montem sacrum atque Aventinum insedit; *qui mons ab hoc, quia illum plebs insederat, postea sacer dictus est.*

Quid inter hoc et sequens fragmentum intercesserit, ex Augustini locis adparet.

10 [Kr. 11. G. 12]. Postquam remoto metu Punico simultates exercere vacuom fuit, plurumae turbae, seditiones et ad postre-

---

Gell. N. A. IX 14: *metus hostium recte dicitur et cum timent hostes et cum timentur. Itaque Sallustius — item alio in loco;* postquam remoto metu Punico simultates exercere vacuum fuit. — Quibus verbis non du-

mum bella civilia orta sunt, dum pauci potentes, quorum in gratiam plerique concesserant, sub honesto patrum aut plebei nomine dominationes adfectabant: bonique et mali cives adpellati non ob merita in rem publicam omnibus pariter conruptis, set uti quisque locupletissumus et iniuria validior, quia praesentia defendebat, pro bono ducebatur.

bium est quin continuata fuerint, quae Aug. de civ. Dei III 17 rettulit. — 1. Arus. p. 220: *Concedo in gratiam. Sal. Hist.* I: quorum in gratiam plerique concesserant. — 5. Quoniam non qua ratione optumates bonos adpellaverint dicitur, sed quo modo et factio nobilium et partes populares boni et mali vocabula usurpaverint, adparet *quia praesentia defendebat* sententiae repugnare. Malim *placentia*, ut qui ea, quae plerisque placerent, defenderit, bonus adpellatus esse dicatur.

11 [Kr. 14. G. 13]. A Ti. Graccho seditiones graves coepere.

Aug. de civ. D. II 21: *Inducit enim [Cicero] Scipionem, eum ipsum qui Carthaginem extinxerat, de re publica disputantem quando praesciebatur corruptione ea, quam describit Sallustius, eam* [illam?] *iam iamque perituram. Eo quippe tempore disputatur, quo iam unus Gracchorum occisus fuit,* a quo *scribit* seditiones graves coepisse *Sallustius.*

12 [Kr. et G. 12]. Ex quo tempore maiorum mores non paulatim, ut antea, set torrentis modo praecipitati: adeo iuventus luxu atque avaritia conrupta est, uti merito dicatur genitos esse qui neque ipsi habere possent res familiaris neque alios pati.

Aug. de civ. D. II 18: ex pulcherrima atque optima pessima ac flagitiosissima facta est, *post Carthaginis videlicet, ut ipse commemoravit, excidium. Quae tempora ipse Sallustius quem ad modum breviter recolat et describat, in eius historia legi potest, quantis malis morum, quae secundis rebus exorta sunt, usque ad bella civilia demonstret esse perventum.* Ex quo tempore, *ut ait*, maiorum mores non paulatim, ut antea, set torrentis modo praecipitati: adeo iuventus luxu atque avaritia corrupta est, ut merito dicatur genitos esse, qui neque ipsi habere possent res familiares neque alios pati. *Dicit deinde plura Sallustius de Sullae vitiis ceteraque foeditate rei publicae* [ex eis verbis nonne perspicitur haec verba non cum fr. 10 continuata fuisse, set ei loco proxuma, ubi ad Sullae res conmemorandas scriptor transgressus est?]. Id. ibid. II 19: *Ecce ante Christi adventum post deletum Carthaginem* maiorum mores non paulatim, ut antea, sed torrentis modo praecipitati: adeo iuventus luxu atque avaritia corrupta est. II 22: *Nunc ago de labe morum, quibus primum paulatim decoloratis, deinde* torrentis modo praecipitatis.

13 [Kr. 13. G. 32]. Omnium partium decus in mercedem conruptum erat.

Arus. p. 240: *In illam rem pro causa illius rei.* — Sal. Hist. I: omnium partium decus in mercedem corruptum erat.

* 14 [Kr. 15. G. 16]. Tantum antiquitatis curaeque pro Italica gente maioribus fuit.

Front. de oratt. ed. Mai II p. 271 ed. Med. p. 250 ed. Rom. *Verbum aliquod adquiras non fictum a te, nam id quidem absurdum est, sed*

usurpatum concinnius aut congruentius. Tantum antiquitatis cura e . pro Italica gente maioribus *Sallustius ait. Antiquitatis verbum usitatum, sed nusquam [eo] sensu usurpatum* [*neque?* Malim *at*] *probe adscitum. Nam volgo dicitur quod potius sit antiquius esse. Inde ipsa Sallustio derivato* [Sequentibus verbis Fronto hoc dixisse videtur, ipsum Sall. quod inusitatum vocabulum esset, sequenti verbo explicasse]. — Serv. ad Verg. Ge. II 209: *Antiquasque domos, aut revera antiquas aut caras. Sallustius:* Tantum antiquitatis curaeque maioribus pro Italica gente fuit. Id. ad Aen. II 635: *antiquasque domos, caras* (*Sallustius* antiquitatis curaeque pro Italica gente).

De loco, quem haec verba tenuerint, adsentior Linkero de Sall. hist. prooem. p. 57.

* 15 [Kr. III 81, I 17 ed. noviss. G. inc. 67]. Citra Padum omnibus lex Licinia taetra fuit.

Haec verba ab Cledonio p. 1934 P. ob praepositionem *citra* conmemorata conrupte ibi leguntur: — *lex Lucania fratra fuit.* Primus eis lucem adtulit Casselius (ap. Kritz. p. 273), cum acutissume perspexisset in *Lucania* latere *Licinia* et dici de lege Licinia Mucia, a. 659 (85) ab coss. L. Licinio Crasso Q. Mucio Scaevola perlata (cfr. Göttling. Gesch. d. r. Staatsverf. p. 449). Iam ex verbis *Omnibus citra Padum* apertissumum est scripsisse Sallustium de vi, quam illa lex ad Italicos habuisset. Igitur Casselius scribendum existumavit *fraudi fuit,* hoc dici arbitratus: legem illam omnibus Italicis pergravem fuisse magnamque eis adtulisse molestiam atque incommodum. Set cum *fraus* vere ac proprie dicatur de calamitate per iniuriam inlata, illam autem legem ut inprudentem, ita iustissumam fuisse constet (Momms. H.R. II p. 214), minus id probabile videtur. Quod sentiens Mähly Nov. Ann. LXXVII p. 80 coniecit *frustra fuit*, in quod iam ante eum inciderat Wagner Act. gymn. IX p. 193. Set quid id est? Num illi legem eam non observasse dicuntur? An in illorum animos non eam vim habuit, quam consules expectaverant? Neutrum dici potuit; nam qui contra legem ius civitatis sibi adrogassent, eis poenae constitutae erant, et num consules tam stolidi fuere, ut sperarent legem suam Italicis gratam fore? Quare existumavi scribundum esse *taetra;* terrorem quippe et summam indignationem sociis iniecisse, ergo taetram visam esse constat (Asc. in Cornel. p. 67 ed. *Or. ea lege ita alienati animi sunt principum Italicorum populorum, ut ea vel maxuma caussa belli Italici fuerit).*

16 [Kr. 18. G. 49]. Tum vero Etrusci cum ceteris eiusdem caussae ducem se nanctos rati maxumo gaudio bellum inritare.

Non. p. 21 R. *Inritare dictum est proprie provocare, tractum a canibus, qui cum provocantur inruunt.* — Sallustius Hist. lib. I: Tunc vero et posci cum ceteris eiusdem causae ducem se nactus rati maximo gaudio bellum inritare [em. Merc.]. — Arus. p. 241: *Inritat bellum.* Sal. Hist. I: maximo gaudio bellum inritare.

De re cfr. Appian. b. c. I 49 sq.

* 17 [Kr. 17. G. 69]. Post defectionem sociorum et Lati.

Donat. ad Ter. Ad. III 4, 12: *socius deficit, parens prodit, patronus deserit. Sic Sallustius* post defectionem sociorum et Latii.

Lati intellegas *sociorum nominis latini.*

18 [Kr. 20. G. 19]. Quis rebus Sulla suspectis maxumeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi.

Arus. p. 241: *In tempore i. e. oportune. Sal. Hist.* I: Quis rebus

Sylla suspectis maximeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi. — Donat. ad Ter. Phorm. II 4, 24: *In tempore huc se recipere*, εὐκαίρως. *Sallust.* maximeque ferocia regis in tempore bellaturi.

Pertinere haec verba ad res a. 88 actas in propatulo est.

19 [Kr. 21. G. 55]. Postremo ipsos colonos per miserias et incerta humani generis orare.

Serv. ad Verg. Aen. X 45 postquam dixit de *rogo te per miserias*, adiungit haece: *Sallustius in primo:* postremo ipsos colonos per miserias et incerta humani generis orare.

Non sine magna veri specie Kritzius haec verba ad G. Mari fugam spectasse coniecit; fortasse de filio illius fuere dicta quem ab vilico servatum esse narravit Plut. Mar. c. 35 extr.

20 [Kr. 22. G. 30]. Nihil esse de re publica neque [de] libertate populi pactum.

Arus. p. 251: *Paciscor de illa re. Salust. Hist.* I: nihil esse de Rep. neque libertati populi Rom. pactum.

Acute Kr. docuit, verba esse L. Cinnae, quod iusiurandum Sullae datum (Plut. Sull. c. 10. Cass. Dio fr. 117) violasset, ita excusantis, ut illud ad rem publicam et libertatem populi Romani pertinuisse negaret. *Libertate* em. Lindem. *de* repetendum ego conieci.

21 [Kr. 23. G. 101]. Nexuit catenae modo.

Prisc. X p. 536 H. *similiter 'necto nexui' et 'nexi.'* — *Sallustius in historiarum* I: nexuit catenae modo.

Cum App. b. c. I 67 p. 498 Bekk. Sertorium et Marium narret Tiberim pontibus iunxisse, quo urbem conmeatu intercluderent, probabilius haec verba cum Kr. ad eam rem referri puto quam cum G. ad ignotam quandam rem bello Sertoriano institutam.

22 [Kr. 26. G. 15]. Cum arae et alia deis sacrata subplicum sanguine foedarentur.

Serv. ad Verg. Aen. II 503 sec. cod. Cass. [Bergk part. V p. 24]: *Foedantem; cruentantem. Sallustius in* I: Cum arae et alia diis sacrata supplicum sanguine foedarentur. Sacra *volg.*

Haut inprobabiliter Kritzius ad crudelitatem rettulit, qua Marius et Cinna in urbem ingressi saevierunt, quamquam nihil obstat, quo minus de foedis facinoribus, quae Sullani in urbe conmiserunt, dicta statuamus (cfr. Drum. II p. 471).

*23 [Kr. 27. G. V 9]. Inde ortus sermo percunctantibus utrimque: satin' salve? quam grati ducibus suis? quantis familiaribus copiis agerent?

Donat. ad Terent. Eun. V 6, 8: *Satine salve] Nunc adverbium est: producta est e littera. Sallustius:* Inde natus sermo percontantibus utrimque, satin' salve, quam grati ducibus suis, quantis familiaribus copiis agerentur. — *agerent* Douza; *augerentur* cum aliis Gerl. — Spectasse haec ad conloquia inter L. Sullae et L. Scipionis exercitus apud Teanum agitata (cfr. Drum. II p. 459 extr.), recte perspexerunt Kr. et Link. em. Sall. p. 24 sq. Vid. infra ad fr. 54.

24 [Kr. 29. G. om.]. Schol. ad Luc. Phars. II 134: Marius in-

vita matre Iulia adeptus est consulatum, *de quo Sallustius meminit.* Cfr. Aur. Vict. d. vir. ill. 68, 1. Link. de prooem. p. 63.

*25 [Kr. 30. G. 22]. Apud Praeneste locatus.

Ex Sall. hist. adfert Prisc. XV p. 1008 P. p. 67 H. Spectasse ad Sullae exercitum, Marium in oppido Praeneste obsidentem (cfr. Drum. II p. 462 sqq.), in aperto est.

*26 [Kr. 31. G. 23]. Et Marius victus duplicaverat bellum.

Serv. ad Verg. Ecl. II 67: *Duplicat autem auget. Sallustius (Lib. VI Hist.):* et Marius victus duplicaverat bellum. — Imitatum esse Tacitum Hist. IV 54 iam alii monuere.

27 [Kr. 33. G. 121]. Ut Sullani fugam [innocentem] in noctem componerent.

Arus. p. 239: *In noctem siletur. Verg. Ge.* IIII: *siletur in noctem. Salust. Hist.* I: ut si illam fugam innocentem in noctem componerent. — *Sullani* em. van der Hoeven spec. litter. de nonn. loc. vet. scr. p. 45; *innocentem* del. Linker. de prooem. p. 66 sq. Probabilius autem cum hoc viro docto verba illa ad pugnam ante urbis portas advorsum Samnites commissam referuntur, quam cum Gerl. ad Q. Metelli milites in Hispania contra Sertorium bellantes.

*28 [Kr. 32. G. 26]. Carbo turpi formidine Italiam atque exercitus deseruit.

Serv. ad Verg. Aen. II 400: *formidine turpi, epitheton timoris est. Sic Sallustius:* Carbo turpi formidine Italiam atque exercitus deseruit. — *exercitus* cod. Cass. Bergk. part. V p. 7; exercitum *volg.*

*29 [Kr. 34. G. 41]. Mox tanta flagitia in tali viro pudet dicere.

Schol. Gronov. in Cic. pr. S. Rosc. p. 434 ed. Or. *Scimus Sullam in pueritia turpissimum fuisse, unde Sallustius dixit:* Mox tanta flagitia in tali viro pudet dicere.

*30 [Kr. 35. G. 25]. M. Marius, cui fracta prius crura brachia et oculi effossi, scilicet ut per singulos artus expiraret.

Schol. ad Lucan. Phars. II 173: *postea Catuli filius, regressus victor ex Asia, petivit a Sulla ut sibi Marius daretur ad poenam, quem datum per singula membra cruciavit, ut ait Sallustius in Iugurthino:* Marius cui fracta prius crura, brachia, et oculi effossi, scilicet ut per singula membra expiraret. — Rufinian. de schem. dianoeas 11 p. 52 Cap. p. 273 Frotsch. *Sarcasmos chleuasmo proxima est et similis figura, qua adversariorum facta cum exacerbatione admissi eorum lacessimus, ut apud Sallustium de Syllae crudelitate:* ut in M. Mario, cui fracta prius crura artus expiraret. *Latine dicitur exacerbatio.* [Malim equidem *ut* deleri et *in M. Mario* coniungi cum *crudelitate*].

31 [Kr. 36. G. 34]. Igitur venditis proscriptorum bonis aut dilargitis.

Prisc. VIII p. 392 H. *'horto' quoque pro 'hortor' et 'largio' pro 'largior' dicebant, quae sunt communia. unde Sallustius in I historiarum:* igitur

venditis proscriptorum bonis aut dilargitis. — A. Gell. XV 13, 8: *Sallustius quoque eodem modo:* dilargitis proscriptorum bonis *dicit, tamquam verbum 'largior' sit ex verbis communibus.*

32 [Kr. 37. G. 73]. Nihil ob tantam mercedem sibi abnuituros.

Arus. p. 210. *Abnuo tibi hoc. Idem Hist.* I: nihil ob tantam mercedem sibi abnuituros.

Kritzius hoc fragmentum ita interpretatus est: Sullam servos civitate donatos et veteranos praediis auctos sibi semper ad obsequium paratos et promptos futuros speravisse; rectius mihi referri videtur ad mercedem, qua promissa aut ostenta milites in Asia fidos sibi facere studuit (cfr. Cat. 11, 5).

*33 [Kr. 38. G. 33]. Et relatus inconditae olim vitae mos, ut omne ius in viribus esset.

Vacca ad Lucan. Phars. I 175. — Front. de oratt. III p. 266 ed. Med. p. 248 ed. Rom. *usque datum sceleri — Q. Annaeus ait. Contra Sallustius* omne ius in validioribus esse. — De rapinis ab Sullanis perpetratis dici in aperto est.

*34 [G. inc. 78]. Qui *plus* poterat, plus iuris habere videbatur.

Verba haec Sallusti esse dicit Schol. ad Lucan. Phars. I 175, om. tamen priore *plus*, quod inseruit Rothius; commemoravit Kr. in adn. ad fr. 32. Quo iure veri simile iudicem, haec verba pertinuisse ad explicanda quae fr. 33 dicta sunt, alii existument.

35 [Kr. 39. G. 31]. Quo patefactum est rem publicam praedae, non libertati repetitam.

Arus. p. 259: *Repetitum praedae pro ad praedam. Sal. Hist.* I (cod. *Pirim.* i. e. Primo): quo patefactum est, Remp. praedae non libertati repetitam.

*36 [Kr. 19. G. 75]. Quippe vasta Italia rapinis fuga caedibus.

Serv. ad Verg. Aen. VIII 8: *Vastant cultoribus; abducendo cultores vastos et desertos efficiunt. Sallustius* — — — [Iug. 48] — *alibi:* Quippe vasta Italia rapinis, fuga, caedibus. — Quae verba rectius mihi videor ad vastitatem Italiae bello civili effectam (cfr. Iug. 5, 2) referre, quam Kritzius ad vastationes belli socialis, quamquam de his dixere, qui alias multa ex Sall. hausere, Aug. de civ. Dei III 26. Flor. II 6, 10.

37 [Kr. 40. G. 54]. Insanum aliter sua sententia atque adulterarum mulierum —.

Charis. p. 194 K. *Aliter pro alias Sallustius historia* I: sanctus alias et ingenio validus, *item in eadem:* insanum aliter sua sententia atque aliarum mulierum. — Probari non potest, quod Mähly coniecit (N. A. LXXVII p. 78) *atque aliorum multorum*, nec magis artificiosa Kritzii interpretatio *aliarum mulierum* exprimere notionem moechi; recte Keilius excidisse, unde genetivus *mulierum* penderet, statuit. Si haec verba iudicium de Sulla continuere — de qua re dubitari vix potest — non pudet audacius suspicari *atque adulterarum mulierum*, post quae exciderit *amore* vel simile aliquid, ut sententia sit: quem cum aliis in rebus, tum in adulteras insanivisse censeat. De Sullae autem adulteriis Sallustium dixisse testatur Plut. conp. Lys. c. Sylla c. 3: ἀλλὰ τοὺς περὶ γάμων

καὶ σωφροσύνης εἰσηγεῖτο νόμους τοῖς πολίταις αὐτὸς ἐρῶν καὶ μοιχεύων, ὥς φησι Σαλούστιος, quae verba novom fragmentum (I 135) continere censuit Gerl.

*38 [Kr. 42. G. 27]. Simulans sibi alvum purgari.

Serv. ad Verg. Aen. II 19: *alvus est quo defluunt sordes, ut Sallustius:* simulans sibi alvum purgari. Quocum concinunt Glossar. Verg. p. 374 ed. Lion. Isidor. Or. p. 352 Ott. Lex. ap. Mai class. auct. VIII p. 34. De exitu Gn. Carbonis haec dicta fuisse, ex Plut. Pomp. 10. Valer. Max. IX 13, 2 apertissumum est.

39 [Kr. 44. G. 29]. Id bellum excitabat metus Pompei victoris Hiempsalem in regnum restituentis.

Gell. IX 12, 14: *Itaque Sallustius in historia prima 'metum Pompei' dixit, non quo Pompeius metueret, quod est usitatius, sed quod metueretur. Verba haec Sallusti sunt:* id bellum excitabat metus Pompei victoris, Hiempsalem in regnum restituentis. — Non. p. 96 ed. Roth. *Metus nove et eleganter positum Sallustius Historiarum lib.* I: id bellum excitabat metus Pompei victoris; *hoc est quod de Pompeio metueretur.* — De re cfr. Appian. de b. c. I 30 p. 502 Bekk. Plut. Pomp. 12.

40 [Kr. per errorem 90. G. 37]. De praefecto urbis quasi possessione rei publicae magna utrimque vi contendebatur.

Arus. p. 202: *Praefectus illius rei. Salust. Hist.* I: de praefecto urbis quasi possessio rei publicae magna utrimque vi contendebatur. — Acute Kr. perspexit haec dicta fuisse de coss. a. 78, M. Aemilio Lepido Q. Lutatio Catulo, de dicendo ob ferias latinas praefecto urbis inter se contendentibus. — *possessore* coni. Lind. probavit Kr., *possessione* ego, ut sententia sit: ita de pr. u. contendebant, quasi de possessione rei p. contenderetur.

41 [Kr. 45. G. p. 141].

M. Aemili Lepidi consulis ad populum Romanum oratio contra Sullam.

Clementia et probitas vostra, Quirites, quibus per ceteras 1
gentis maxumi et clari estis, plurumum timoris mihi faciunt adversum tyrannidem L. Sullae, ne, quae ipsi nefanda existumatis, ea parum credendo de aliis circumveniamini, — praesertim cum illi spes omnis in scelere atque perfidia sit neque se aliter tutum putet, quam si peior atque intestabilior metu vostro fuerit, quo captis libertatis curam miseria eximat — aut, si provideritis, in
vitandis periculis magis quam ulciscendo teneamini. Satellites qui- 2
dem eius, homines maxumi nominis, optumis maiorum exemplis,

Var. scr. 2. gentes 𝔙. maximi — plurimum 𝔙. adv̄sum 𝔙. advorsus *Cort.* — 3. ne quae ipsi nefanda 𝔙. ne ipsi nefanda quae *Cort.* aestimatis 𝔙 *rel.* existumatis *ego.* — 4. cum 𝔙. quom. *al.* — 7. captis 𝔙. captivis *Cort.* — 8. in vitandis 𝔙 *Ald.* in tutandis *Cort.* — 9. nominis optumis *(sic)* 𝔙. nominis non minus optimis *Cort.*

nequeo satis mirari, qui dominationis in vos servitium suum mer-
cedem dant et utrumque per iniuriam malunt quam optumo iure
3 liberi agere: praeclara Brutorum atque Aemiliorum et Lutatiorum
proles, geniti ad ea, quae maiores virtute peperere, subvortunda.
4 Nam quid a Pyrrho Hannibale, Philippoque et Antiocho defensum
est aliud quam libertas et suae cuique sedes, neu cui nisi legibus
5 pareremus? quae cuncta scaevus iste Romulus quasi ab externis
rapta tenet, non tot exercituum clade neque consulum et aliorum
principum, quos fortuna belli consumpserat, satiatus, set tum cru-
delior, cum plerosque secundae res in miserationem ex ira vor-
6 tunt. Quin solus omnium post memoriam humani generis sub-
plicia in post futuros conposuit, quis prius iniuria quam vita certa
esset; pravissumeque per sceleris inmanitatem adhuc tutus fuit,
dum vos metu gravioris serviti a repetunda libertate terremini.
7 Agundum atque obviam eundum est, Quirites, ne spolia vostra
penes illos sint; non prolatandum neque votis paranda auxilia:
nisi forte speratis taedium iam aut pudorem tyrannidis Sullae esse
8 et eum per scelus occupata periculosius dimissurum. At ille eo
processit, ut nihil gloriosum nisi tutum et omnia retinendae do-
9 minationis honesta existumet. Itaque illa quies et otium cum li-
bertate, quae multi probi potius quam laborem cum honoribus

Test. script. 5. Donat. ad Ter. Phorm. II 1, 13: *Superiora ἀσύνδετα sunt, inferiora intermistis coniunctionibus. Sallustius:* nam quidem [*conr.* quid] a Pyrrho Hannibale *et* aequore et terra. Ubi aperte prioris exempli extrema, alterius prima verba exciderunt, et ne illud quidem certum num alterum Sallusti fuerit (vid. var. lect.).

7. Serv. ad Verg. Ecl. III 13: *Perverse Menalca; aut converse ad turpitudinem, aut intelligamus fuisse quendam Menalcam nobilem, ut istum perversum Menalcam dixerit illius comparatione. Sic Sallustius:* saevus [*conr.* scaevus] iste Romulus.

15. Donat. ad Ter. Andr. I 5, 19: *Mire ducenda; semper hoc genus declinationis necessitatem ostendit, ut — Sallustius:* agendum atque obviam eundum est.

---

2. uteumque *Bothius praef. p.* IX *ci.* — 3. liberi 𝔙. libere *Cort.* — 4. subvertenda 𝔙. — 5. *Quamvis audacius id conici videatur, tamen non omni specie veri caret, apud Donatum* Philippoque et Antiocho, *set in Sallusti libris post ea verba* et aequore et terra *excidisse.* — 7. scaevus 𝔙. saevus *Cort.* — 8. consulum 𝔙. consulis *Cort.* — 11. post memoriam humani suplicia 𝔙. p. memoriam hominum suppl. *Cort.* generis *inserendum esse vidit Orell.* — 13. parvissimeque 𝔙. inmanitatem 𝔙. tutus fuit 𝔙. furit *Cort.* — 14. servitii 𝔙. repetenda 𝔙. — 15. agendum 𝔙. eundum 𝔙. — 16. illos 𝔙. illum *Cort.* — 17. speratis per taedium — — — tyrannidis esse eum per scelus *Cort.* — 19. ut 𝔙. uti *Cort.* — 20. aestimet 𝔙. extimet *Vat.* 2. existumet *Cort.*

capessebant, nulla sunt: hac tempestate serviundum aut inperi- 10
tandum, habendus metus est aut faciundus, Quirites. Nam quid 11
ultra? quaeve humana superant aut divina inpolluta sunt? Popu-
lus Romanus, paulo ante gentium moderator, exutus inperio gloria
iure, agitandi inops despectusque ne servilia quidem alimenta re-
licua habet. Sociorum et Lati magna vis civitate pro multis et 12
egregiis factis a vobis data per unum prohibentur, et plebei in-
noxiae patrias sedes occupavere pauci satellites, mercedem scele-
rum. Leges iudicia, aerarium, provinciae reges penes unum, de- 13
nique necis civium et vitae licentia. Simul humanas hostias vidistis 14
et sepulcra infecta sanguine civili. Estne viris relicui aliud quam 15
solvere iniuriam, aut mori per virtutem? quoniam quidem unum
omnibus finem natura vel ferro saeptis statuit, neque quisquam ex-
tremam necessitatem nihil ausus nisi muliebri ingenio expectat.
Verum ego seditiosus, uti Sulla ait, qui praemia turbarum queror, 16
et bellum cupiens, qui iura pacis repeto. Scilicet quia non aliter 17
salvi satisque tuti in inperio eritis, nisi Vettius Picens et scriba Cor-
nelius aliena bene parta prodegerint; nisi adprobaritis omnes pro-
scriptionem innoxiorum ob divitias, cruciatus virorum inlustrium,
vastam urbem fuga et caedibus, bona civium miserorum quasi
Cimbricam praedam vaenum aut dono datam. At obiectat mihi 18
possessiones ex bonis proscriptorum: quod quidem scelerum illius
vel maxumum est, non me neque quemquam omnium satis tutum
fuisse, si recte faceremus. Atque illa, quae tum formidine merca-
tus sum precio soluto iure dominis tamen restituo, neque pati con-
silium est ullam ex civibus praedam esse. Satis illa fuerint, quae 19
rabie contracta toleravimus, manus conserentis inter se Romanos
exercitus et arma ab externis in nosmet vorsa. Scelerum et con-
tumeliarum omnium finis sit. Quorum adeo Sullam non paenitet,
ut et facta in gloria numeret, et, si liceat, avidius fecerit.

5. Arus. p. 236: *Inops illius rei.* — *Salust. Histor.* I: agitandi inops.
12. solvere iniuriam Hegesipp. IV 2.

---

1. serviendum 𝔙. — 2. est *om. Cort.* faciendus 𝔙. — 3. inpolluta 𝔙. — 5. reliqua 𝔙. — 11. sepulchra 𝔙. — 13. saeptis 𝔙. — 14. expectat 𝔙. — 15. uti 𝔙. ut *al.* — 16. qui iura 𝔙. quia iura *Cort.* — 18. parata 𝔙. parta *Vatic. Bongarsianus.* adprobaritis 𝔙. approbaveritis *Cort.* proscriptionem 𝔙. proscriptiones *Cort.* — 19. inlustrium 𝔙. — 25. pretio soluto iure dominis tamen *libri* (praetio 𝔙). sum, pretio, soluto iure, dominis *Kr. Gerl.* precio soluto, iure tamen, dominis restituo *Link. Conicio scribundum* precio soluto iure dominus, tamen rest. i. e. *quamvis cum pretium solverim, iure dominus sim, tamen rest.* — 26. quaerabiae 𝔙. — 27. conserentis 𝔙. — 29. paenitet 𝔙.

20 Neque iam quid existumetis de illo, set quantum audeatis vereor: ne alius alium principem expectantes ante capiamini — non opibus eius, quae futiles et conruptae sunt, set vostra socordia, *per* quam captum ire licet et quam audeas tam videri felicem.
21 Nam praeter satellites conmaculatos quis eadem volt, aut quis non omnia mutata praeter victorem? Scilicet milites, quorum sanguine Tarulae Scirroque, pessumis servorum, divitiae partae sunt. An quibus praelatus in magistratibus capiundis Fufidius, ancilla turpis,
22 honorum omnium dehonestamentum? Itaque maxumam mihi fiduciam parit victor exercitus, cui per tot volnera et labores nihil
23 praeter tyrannum quaesitum est. Nisi forte tribuniciam potestatem evorsum profecti sunt, per arma conditam a maioribus suis, utique iura et iudicia sibimet extorquerent: egregia scilicet mercede, cum relegati in paludes et silvas contumeliam atque invidiam
24 suam, praemia penes paucos intellegerint. Qua re igitur tanto agmine atque animis incedit? Quia secundae res mire sunt vitiis optentui: quibus patefactis quam formidatus est tam contemnetur: nisi forte specie concordiae et pacis, quae sceleri et paricidio suo

14. Arus. p. 258: *Relegat in illum locum. Sal. Histor.* I: relegat in paludes.

16. Senec. controv. VIII 13 p. 249 ed. Burs. *Tunc retulit aliquam Thucydidis* [debebat *Demosthenis* scribere] *sententiam δειναὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα, deinde Salustianam:* res secundae mire sunt vitiis optentui. — Porphyr. ad Hor. Ep. I 18, 29:

---

1. quantum audeatis 𝔙. quantum vos audeatis *Cort.* — 4. quam raptum iri licet et quam audeas tum videri felicem 𝔙. audeat *Vat. al.* audias *Vat.* 2. captum ire licet et quam audeat tam videri felicem *Cort.* quam raptum ire licet ei quem haud pudeat tam videri felicem *Or.* 1831. licet ei, quem pudeat vos tam videri felicem *vel* ei quem pudeat tam videri felicem *id.* 1835. sed vostra socordia conrepti. Scilicet quam audeas tam videri felicem *Link.* quam captum ire licet et quam audeatis tam videri felices *Mähly N. A.* LXXVII *p.* 78 *sq. Quoniam Lepidi haec est sententia: iam nunc Sullam capi posse, non licet coniungi* ante capiamini, quam captum ire licet: *unde adparet ultima verba ad socordiam pertinere. Qua re una vocula interposita — praesertim cum* 𝔙 *nonnullas tales lacunas habeat — paucisque leviter mutatis ita locus restitui posse videbatur, ut sententia communi, qua tamen Sullae mores tangerentur, quanta populi socordia esset, exprimeretur. Sequens* nam *pertinet ad explicandum, cur L. non vereatur, quid populus de Sulla existumet.* — 5. vult 𝔙. — 6. victoriam 𝔙. victorem *Kritz.* Scilicet milites *libri.* An [scilicet] milites *Link.* — 7. Tarulae Scirroque 𝔙. Tarrulae Scyrroque *vel* Scyrtoque *al.* — 8. capiendis 𝔙. Fufidius 𝔙. Fusidius *Cort.* — 9. suis itaque iura 𝔙. utique *iamdudum em.* — 15. intellegerent 𝔙 *secund. Heysium. Utique emendand.* intellegerint. — 17. optenttui 𝔙. labefactis 𝔙. labefactatis *Cort.* patefactis *Mähly l. c. p.* 79.

nomina indidit: neque aliter rem publicam et belli finem ait, nisi
maneat expulsa agris plebes, praeda civilis acerbissuma, ius indi-
ciumque omnium rerum penes se, quod populi Romani fuit. Quae 25
si vobis pax et conposita intelleguntur, maxuma turbamenta rei
publicae atque exitia probate, adnuite legibus inpositis, accipite
otium cum servitio, et tradite exemplum posteris ad rem publicam
suimet sanguinis mercede circumveniundam. Mihi, quamquam per 26
hoc summum inperium satis quaesitum erat nomini maiorum, digni-
tati atque etiam praesidio, tamen non fuit consilium privatas opes
facere, potiorque visa est periculosa libertas quieto servitio. Quae 27
si probatis, adeste, Quirites, et bene iuvantibus divis M. Aemilium
consulem ducem et auctorem sequimini ad recipiundam libertatem.

1. aliter populo Romano esse belli finem *Cort.* finem esse *vel* emi ait *coni. Mähly l. c. p.* 79; *equidem malim* rem publicam firmam et belli finem ait, *quamvis ne tum quidem vehementer repugnem, si quis post* finem *excidisse* futurum *statuerit.* — 2. *Constructio verborum ita inpedita est, ut post* acerbissuma *excidisse credam, apud quos praeda civilis de Sullae sententia manere debeat.* — 4. pax et composita 𝔙. pax et concordia *Ald. Cort. Kr. quod esse in Vat.* 1ʳ *et* 3 *dicitur. An* pax conposita et concordia? — 9. praedio 𝔙. — 11. Aemillium 𝔙.

42 [Kr. per err. inc. 52. G. I 17]. Tyrannumque et Cinnam maxuma voce adpellans.

Serv. ad Verg. Aen. IV 215: *Probrosis enim, non lenibus [verbis] veteres convicia dicebant, ut Sallustius:* tyrannumque excivitam maxima voce appellans. Id. ad I 5: *duas coniunctiones separatas naturaliter nemo coniungit — Sallustius:* tyrannumque et Cinnam. — Victor. ad Cic. de inv. p. 70: *interdum — ex libidine et quadam obtrectatione nomen imponitur, ut illud in Sallustio:* tyrannumque et Cinnam appellantes. — Convicium in M. Aemilium Lepidum iactum esse acute ostendit Link. de praef. urb. p. 7; set cum Serv. *adpellans*, Vict. *appellantes* tradat, in incerto relinquendum, utrum ab Q. Catulo conlega an ab optumatibus dictum fuerit, quamquam illud secundum App. de b. c. I 107 p. 524 Bekk. veri similius videtur.

43 [Kr. 46. G. 59]. Quin lenones et vinarii laniique, quorum praeterea volgus in dies usum habere solet, precio conpositi.

Non. p. 180 ed. R. *Componere pro redimere. Sallustius lib.* I: Quin lenones et vinarii laniique, quorum praeterea vulgus in dies usum habet, pretio compositi. — Charis. p. 75 K. *Lanius dicitur, ut Terentius 'lani coci' et Sallustius:* quin vinarii laniique [laniique *recte add. Putsch.*], *ubi illud quoque notabimus vinarium dici* [recte ita conplevit Putsch.]. — Pertinere verba ad motum Lepidanum manufestissumum est.

44 [Kr. 47. G. 52]. Uti Lepidus et Catulus decretis exercitibus maturrume proficiscerentur.

Charis. p. 205: *Maturrime. — Sallustius historiarum* I: uti Lepidus et Catulus decretis exercitibus maturrime proficiscerentur.

45 [Kr. et G. 48]. Etruria omnis cum Lepido suspecta in tumultum erat.

Arus. p. 240: post locum fr. 13, praemisso *idem*, ubi fortasse excidit *in eodem*.

*46 [Kr. 49. G. 57]. Magna vis hominum convenerat agris pulsa aut civitate eiecta.

Serv. ad Verg. Aen. I 270: *Vis pro magna copia. — Sallustius:* magna *cet.* — Vix aliud quidquam reperies, quo aptius haec verba referantur, quam ad turbam hominum ab M. Aemilio Lepido conlectam.

*47 [Kr. 50. G. 60]. Qui aetate et consilio ceteros anteibat.

Serv. ad Verg. Aen. IX 246: *Annis gravis cet. Sallustius de Philippo:* qui aetate cet.

48 [Kr. 51. G. p. 144].

Oratio Philippi in sententia.

1 Maxume vellem, patres conscripti, rem publicam quietam esse
aut in periculis a promptissumo quoque defendi, denique prava
incepta consultoribus noxae esse. Set contra seditionibus omnia
turbata sunt, et ab eis quos prohibere magis decebat, postremo
quae pessumi et stultissumi decrevere, ea bonis et sapientibus
2 faciunda sunt. Nam bellum atque arma, quamquam vobis invisa,
tamen quia Lepido placent, sumunda sunt: nisi forte cui pacem
3 praestare et bellum pati consilium est. Pro dei boni, qui hanc
urbem amissa curia adhuc tegitis, M. Aemilius, omnium flagitiosorum postremus, qui peior an ignavior sit deliberari non potest,
exercitum obprimundae libertatis habet et se e contempto metuendum effecit: vos mussantes et retractantes verbis et vatum carminibus pacem optatis magis quam defenditis neque intellegitis mol-
4 litia decretorum vobis dignitatem, illi metum detrahi. Atque id
iure, quoniam ex rapinis consulatum, ob seditionem provinciam
cum exercitu adeptus est. Quid ille ob bene facti ****** cepis-
5 set, cuius sceleribus tanta praemia tribuistis? At scilicet eos, qui
ad postremum usque legatos, pacem concordiam et alia huiusce
modi decreverunt, gratiam ab eo peperisse. Immo despecti et

VAR. SCR. *Tit.* oratio Philippi insia 𝔙. in senatu *volg.* — 2. parva incepta 𝔙. — 4. ab iis 𝔙. *Cortius delenda censuit.* — 8. di 𝔙. — 9. omis sacura 𝔙. omissa cura *volg.* omissa a senatu cura *Orell. susp.* amissa curia *em. Haupt. Mus. Rhen.* 1842. tegitis 𝔙. regitis *antea volg.* — 11. et secontempto 𝔙. et ex contempto *Link.* — 12. carminis 𝔙. — 13. intellegitis 𝔙. mollitia 𝔙. — 16. obbenefacti cepisset 𝔙. *Manufestum igitur est, id quod acute perspexit Orellius, accusativum velut* gratiam *vel* honorem *excidisse.* ob bene facta *volg.* — 17. eos 𝔙. ii *Cort.* — 19. habeo peperisse 𝔙. peperere *nonnulli.*

indigni re publica habiti praedae loco aestumantur, quippe metu
pacem repetentes, quo habitam amiserant. Equidem a principio, 6
cum Etruriam coniurare, proscriptos accersi, largitionibus rem
publicam lacerari videbam, maturandum putabam et Catuli consilia
cum paucis secutus sum. Ceterum illi, qui gentis Aemiliae bene
facta extollebant et ignoscundo populi Romani magnitudinem auxisse,
nusquam etiamtum Lepidum progressum aiebant, cum privata arma
obprimundae libertatis cepisset: sibi quisque opes aut patrocinia
quaerundo consilium publicum conruperunt. At tum erat Lepidus 7
latro cum calonibus et paucis sicariis, quorum nemo *non* diurna
mercede vitam mutaverit: nunc est pro consule cum inperio non
empto set dato a vobis, cum legatis adhuc iure parentibus: et ad
eum concurrere homines omnium ordinum conruptissumi, flagrantes inopia et cupidinibus, scelerum conscientia exagitati, quibus
quies in seditionibus, in pace turbae sunt: ei tumultum ex tumultu,
bellum ex bello serunt, Saturnini olim, post Sulpici, dein Mari
Damasippique, nunc Lepidi satellites. Praeterea Etruria atque 8
omnes reliquiae belli adrectae, Hispaniae armis sollicitae, Mithridates in latere vectigalium nostrorum, quibus adhuc sustentamur,
diem bello circumspicit: quin praeter idoneum ducem nihil abest
ad subvortundum inperium.

Quod ego vos oro atque obsecro, patres conscripti, ut animad- 9
vortatis, neu patiamini licentiam scelerum quasi rabiem ad integros
contactu procedere. Nam ubi malos praemia secuntur, haut facile quisquam gratuito bonus est. An expectatis, dum exercitu 10
rursus admoto ferro atque flamma urbem invadat? quod multo
propius est ab eo quo agitat statu, quam ex pace et concordia ad
arma civilia, quae ille advorsum divina et humana omnia cepit,
non pro sua aut quorum simulat iniuria, set legum ac libertatis

Test. scr. 1. Arus. *Indignus hac re.* *Salustius Hist.* I: et indigni re publica.

---

3. accersi 𝔙. accersiri *vel* arcessiri *cdd.* — 9. At tum 𝔙. attamen *Cort.* at tunc *Kr.* — 10. *Cum haec verba eo spectare adpareat, ut quam contemnendus antea fuerit Lepidi exercitus ostendatur, nihil aliud dici potuit nisi hoc: facillume omnes milites conmoveri potuisse ut ex eius castris dilaberentur. Hanc ergo sententiam ab Sallustio scriptam fuisse manufestum est: omnes diurna mercede vitam mutaturos, nedum Lepidum deserturos fuisse. Ergo cum Cortio advorsus* 𝔙 *auctoritatem* non *inserundum.* — 10. pro Cos. 𝔙. proconsul *volg.* — 15. hi *libri.* — 16. Sulpicii 𝔙. Mari 𝔙. — 23. ne patiamini 𝔙. rabiem 𝔙. tabem *Carrio Kr. Illud satis defenditur locis Liv.* IV 9 *extr.* XXI 48, 3. XXVIII 34 *in.* — 24. secuntur 𝔙.

11 subvortundae. Agitur enim ac laceratur animi cupidine et noxa-
rum metu, expers consili, inquies, haec atque illa temptans, me-
tuit otium odit bellum, luxu atque licentia carendum videt — at-
12 que interim abutitur vostra socordia. Neque mihi satis consili est,
metum an ignaviam an dementiam eam adpellem: qui videmini
intuentes mala quasi fulmen optare se quisque ne adtingat, set
13 prohibere ne conari quidem. Et quaeso considerate, quam con-
vorsa rerum natura sit. Antea malum publicum occulte, auxilia
palam instruebantur et eo boni malos facile anteibant: nunc pax
et concordia disturbantur palam, defenduntur occulte: quibus illa
14 placent in armis sunt, vos in metu. Quid expectatis? nisi forte
pudet aut piget recte facere. An Lepidi mandata animos movere?
qui placere ait sua cuique reddi et aliena tenet, belli iura rescindi
cum ipse armis cogat, civitatem confirmari quibus ademptam ne-
gat, concordiae gratia plebei tribuniciam potestatem restitui ex qua
15 omnes discordiae adcensae. Pessume omnium atque inpudentis-
sume, tibine egestas civium et luctus curae sunt, cui nihil est domi
nisi armis partum aut per iniuriam? Alterum consulatum petis
quasi primum reddideris, bello concordiam quaeris quo parta dis-
turbatur, nostri proditor, istis infidus, hostis omnium bonorum. Ut
te neque hominum neque deorum pudet, quos per fidem aut per-
16 iurio violasti! Qui quando talis es, maneas in sententia et reti-
neas arma te hortor, neu prolatandis seditionibus, inquies ipse,
nos in sollicitudine adtineas. Neque te provinciae, neque leges,
neque dei penates civem patiuntur. Perge qua coeptas, ut quam
maturrume merita invenias.

17 Vos autem, patres conscripti, quo usque cunctando rem publi-
cam intutam patiemini et verbis arma temptabitis? Dilectus ad-
vorsum vos habiti, pecuniae publice et privatim extortae, praesidia

15. Prisc. VI p. 243 H. *invenitur etiam 'plebēs plebēī'. Sallustius in I historiarum:* plebei tribuniciam potestatem *(nam 'plebs' 'plebis' facit genetivum).*

---

1. agitur 𝔙. angitur *in Vat.* 2 *esse traditur.* — 5. videmini itanta mala 𝔙. videmini intenta mala *al.* videmini tanta mala *Or. Conrexi* intuentes mala *maxume ob locum Demosth. Phil.* III 33 p. 119: *ἀλλ' ὅμως ταῦθ' ὁρῶντες οἱ Ἕλληνες ἀνέχονται καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον ὥσπερ τὴν χάλαζαν ἔμοιγε δοκοῦσι θεωρεῖν, εὐχόμενοι μὴ καθ' ἑαυτοὺς γενέσθαι, κωλύειν δ' οὐδεὶς ἐπιχειρῶν.* — 6. set 𝔙. — 15. plebei *om.* 𝔙. — 24. adtineas 𝔙. — 25. dii 𝔙. *Scribundumne est:* neque te provinciae magistratum neque leges neque dei penates civem? coeptas 𝔙. coepisti *Cort.* — 26. maturrime 𝔙. maturissime *edd.* — 28. dilectus 𝔙.

deducta atque inposita: ex lubidine leges inperantur, cum interim
vos legatos et decreta paratis. Quanto mehercules avidius pacem
petieritis, tanto bellum acrius erit, cum intelleget se metu magis
quam aequo et bono sustentatum. Nam qui turbas et caedem ci- 18
vium odisse ait et ob id armato Lepido vos inermos retinet, quae
victis toleranda sunt, ea cum facere possitis patiamini potius censet.
Ita illi a vobis pacem, vobis ab illo bellum suadet. Haec si pla- 19
cent, si tanta torpedo animos obrepsit, ut obliti scelerum Cinnae,
cuius in urbem reditu decus ordinis huius interiit, nihilo minus
vos atque coniuges et liberos Lepido permissuri sitis, quid opus
decretis? quid auxilio Catuli? Quin is et alii boni rem publicam 20
frustra curant. Agite, ut lubet! parate vobis Cethegi atque alia
proditorum patrocinia, qui rapinas et incendia instaurare cupiunt
et rursus advorsum deos penatis manus armare. Sin libertas et
vera magis placent, decernite digna nomine et augete ingenium
viris fortibus. Adest novos exercitus, ad hoc coloniae veterum 21
militum, nobilitas omnis, duces optumi: fortuna meliores sequitur:
iam illa, quae socordia vostra conlecta sunt, dilabentur.

Qua re ita censeo: quoniam M. Lepidus exercitum privato 22
consilio paratum cum pessumis et hostibus rei publicae contra
huius ordinis auctoritatem ad urbem ducit, uti Appius Claudius
interrex cum Q. Catulo pro consule et ceteris quibus inperium
est urbi praesidio sint, operamque dent ne quid res publica detri-
menti capiat.

8. Charis. p. 86: *Torpor et animi et corporis dicitur debilitatio, scilicet a torpedine pisce, cuius contactu corpus hebetatur: unde Sallustius hoc idem vitium* torpedinem *dixit.* Non. p. 155 ed. R. *Torpor generis masculini — Torpedo feminini. Sallustius Hist. lib.* I: haec si placent, si tanta torpedo animos oppressit [obressit, supr. p. L. obrepsit AJ].

---

2. Quanto 𝔙. Et quanto *Cort.* me hercule 𝔙. me Hercules *Link.* — 3. intelleget 𝔙. — 5. *Requiro* odisse se ait, *ne* vos *obposito careat.* inermos 𝔙. inermes *Cort.* — 8. oppressit 𝔙. obrepsit *Non. codd. quod probandum propter* Ep. ad Caes. II 8, 7. Tac. Hist. III 63: tanta torpedo invaserat animum. — 11. aliboni 𝔙. — 12. ut 𝔙. uti *Cort.* — 14. nomini 𝔙. — 15. novos 𝔙. — 17. socordia nostra collecta sunt 𝔙. collecta sunt socordia nostra *Cort.* vostra *ego conr.* — 18. quoniam Lepidus 𝔙. quoniam M. Lepidus *Or.* — 20. uti 𝔙. ut *Cort.* — 21. procos. 𝔙.

49 [Kr. et G. 53]. Lepidum paenitentem consili.

Charis. p. 253: *oportet me, poenitet me, pudet me, piget me, quamvis Sallustius dixerit in prima historia:* Lepidum poenitentem consilii. — Quamquam

Lepidum aegre ferentem frustra suscepta consilia et uxoris adulteria mortuum esse constat (Drum. IV p. 346), tamen Sallusti verba vix apte ad mortem eius referentur.

50 [Kr. 52. G. 77]. Apud Mutinam.

Conmemorat haec verba Prisc. XV p. 1008 P. p. 67 H. ac quamquam dubitari potest num grammaticus ea ex primo libro petita significarit, tamen nullus eis idoneus locus nisi in hoc libro adsignari potest. Ad Mutinam enim M. Brutus, M. Lepidi socius, victus est (Drum. IV p. 344 sq.); alio loco copiam eius oppidi conmemorandi fuisse nescimus.

*51 [Kr. 54. G. 57]. Serv. ad Verg. Aen. X 168: *Cosas; civitas Tusciae, quae numero dicitur singulari secundum Sallustium.* Ab Cosa Lepidum in Sardiniam aufugisse constat (Drum. IV p. 346). Alibi locus eius oppidi conmemorandi vix fuerit.

52 [Kr. 55. G. 62]. Curionem quaesit, uti adulescentior et a populi suffragiis integer aetati concederet Mamerci.

Prisc. X p. 535: *similiter 'quaeso quaesi'; Probus tamen 'quaesivi' dicit, et melius, quamvis primitivum quoque eius, i. e. 'quaero', 'quaesivi' facit praeteritum, sed Sallustius in* I *historiarum:* Curionem cet. *quaesit* Hertz ex G. *quaesivit* al. — Cum. Mam. Aemilius Lepidus Livianus, quem antea propter praetermissionem aedilitatis consulatus repulsam tulisse Cic. d. off. II 17, 58 testatur, a. 77 cum D. Iunio Bruto consul fuerit, recte De Brossius perspexit, illius conpetitorem, Curionem, à viro quodam auctoritate magna (Appium Claudium interregem fuisse, Fr. I 47, 22, non sine veri specie suspicatus) permotum esse, ut a petitione desisteret.

53 [Kr. 89. G. 67]. Idem fecere *Gn.* Octavius et Q. Caepio sine gravi cuiusquam expectatione neque sane ambiti publice.

Serv. ad Verg. Aen. IV 283: *[ambire] significat et rogare — Dicebatur et 'ambio illum' pro 'rogo illum'. Sallustius in primo:* Idem — publice, *h. e. neque valde rogati.* — Acute Kr. in ed. novissuma suspicatus est, haec verba ad eandem rem atque praecedens fr. spectasse. Quae suspicio eo maxume confirmatur, quod Gn. Octavius a. 76 (678) cum G. Scribonio Curione consul fuit, ergo hos iam superiore anno conpetitores fuisse veri simillumum est. Praenomen cum nullo modo omitti possit, ego *Gn.* interposui.

*54 [Kr. 56. G. II 1]. M. Lepido cum omnibus copiis Italia pulso segnior neque minus gravis et multiplex cura patres exercebat.

Victor. ad Cic. p. 59 Or. *item copulatio rationabilis verborum plurimorum unam rem continet, maxime si in narratione sit, cum praemissa verba tertia persona concludit, ut* M. Lepido — exercebat. *Haec tertia persona unam rem fecit omnium superiorum.* Serv. ad Verg. Aen. I 630: Non ignara mali miseris succurrere disco. *Quare 'non disco'? Quia non sum ignara. Bis enim intelligimus 'non', ut supra diximus. Sic Sallustius:* segnior neque minus gravis et multiplex cura. — Acute Kritzius ex eo ordine, quo Appianus, Sallustium apertissume secutus, res enarravit, conclusit, scriptorem nostrum ab tumultu Lepidano ad Sertoriani belli principia transgressum esse. Cui transitui verba illa inservivisse quis non perspicit?

*55 [Kr. 57. G. 80]. Magna gloria tribunus militum in Hispania T. Didio imperante, magno usu bello Marsico paratu militum et armorum fuit, multaque tum ductu eius *manu*que patrata primo per ignobilitatem deinde per invidiam scriptorum celata sunt. Quae vivos facie sua ostentabat aliquot advorsis cicatricibus et effosso oculo; quin illo dehonestamento corporis maxume laetabatur, neque elisis anxius, quia relicua gloriosius retinebat.

Gell. N. A. II 27 hunc locum conparat cum Dem. de cor. 67 p. 247. Sententiam Sallusti tetigit Donat. ad Ter. Eun. III 2, 29: *neque cicatrices] Insigne foeditatis. Nam apud meretricem quid aliud cicatrices valent? Nam cicatrices etsi semper gloriosae sint, non tamen etiam apud meretrices, quibus post pretium forma placet. Ut Sallustius quoque fatetur:* Haec sunt virtutis insignia: dehonestamento tamen esse corpori maxime laetabatur. — Libri primi hunc locum fuisse ac narrationis quidem de priore Q. Sertori vita interpositae in aperto est non minus, quam Plut. Sert. c. 4 sua ex eo hausisse. — 1. tribus milibus *libri, quod iamdudum emendatum* (Plut. l. c. 3 *ὑπὸ Δειδίῳ στρατηγῷ χιλίαρχος*). — 2. usi *libri nonnulli.* usui *Gron.* — 3. ductu eius que rapta V (*Vat.* 3452) P (*Paris.* 5756). q̃ rapta R (*Rottendorf. Leid.*). ductu eius curata *Carrio.* ductu eius coerata *Link. em. Sall. p.* 25 *n.* 1. ductu eius peracta *Mähly N. A.* LXXVII p. 79. *Vere Hertzius vocabulum excidisse iudicavit, set cum ipse* iussu *supplevisset, rectius Link.* manu *expectari monuit, cfr. Plut.* c. 4: *οὐ μὴν ὑφήκατο τῆς στρατιωτικῆς τόλμης εἰς ἀξίωμα προεληλυθὼς ἡγεμόνος, ἀλλὰ καὶ χειρὸς ἐπιδεικνύμενος ἔργα θαυμαστὰ καὶ τὸ σῶμα τοῖς ἀγῶσιν ἀφειδῶς ἐπιδιδοὺς τῶν ὄψεων ἀπέβαλε τὴν ἑτέραν ἐκκοπεῖσαν.* patrata *ego proprio Marte novavi.* — 4. celebrata VPR. incelebrata *Iac. Gron.* celata *Hertz.* que vivus faciem suam VPR. quanquam vivus faciem suam ost. *Link.* quae comminus *edd. Sall.* — 6. quid ille VPR. *quae verba ab Gellio interposita, non Sallusti esse suspicatus est Link.* quin ille *Hertz.* ille, *quod Sallustianum esse Link. negavit, ego in* illo *mutavi.* — 7. illis *ferri non posse vere monuit Link., ac recepit Lachmanni coniecturam:* neque illi anxius, quo relicuo gloriosius renidebat. *Ex ultimis verbis* quia relicua gloriosius retinebat, *quae omnes libri tuentur, adparet hoc dixisse Sallustium: Sertorium non aegre tulisse laesa ac violata membra, quod relicua per illa maiore honore et gloria afficerentur. Qua re pro* illis *scripsi* elisis. *Laetabatur dehonestamento corporis neque membra violata esse anxie ferebat, quia cet.*

*56 [Kr. et G. 58]. Et ei voce magna gratulabantur.

Donat. ad Ter. Andr. V 4, 36: *gaudemus nostris, gratulamur alienis. Ut Sallustius:* et — gratulabantur. Quae eadem verba iterum ad vs. 42 conmemorat. — Acute perspexit Kritzius, haec verba eius loci fuisse, quem expressit Plut. Sert. c. 4 *ἀπέδωκε δὲ καὶ ὁ δῆμος αὐτῷ τιμὴν πρέπουσαν. εἰσελθόντα γὰρ εἰς θέατρον ἐξεδέξαντό τε κρότῳ καὶ κατευφήμησαν, ὧν οὐδὲ τοῖς πάνυ προήκουσιν ἡλικίᾳ τε καὶ δόξῃ τυχεῖν ἦν ῥᾴδιον.* Cum vero Plutarchus eam rem statim post illa, quae fr. 53 dicta sunt, conmemoret, quo loco haec verba ponenda sint dubium non est.

*57 [Kr. 28. G. 20]. Cuius advorsa voluntate conloquio militibus permisso conruptio facta paucorum et exercitus Sullae traditus est.

Conmemoravit haec verba Donat. ad Ter. Eun. III 2, 13, ubi conrupte legitur: *cuius ad verba voluntate* et *promisso.* Rectissume Kritzius

haec verba pertinuisse ad eandem rem, ad quam fr. 22, et *cuius* intellegendum esse Sertori (cfr. Plut. Sert. 6. Iul. Exsup. 7 p. 219 ed. Gerl. IV). Cum autem Link. em. p. 23 sq. sobrie ne nimius ambitus prooemio tribueretur dehortatus, verba haec potius in narratione de superiore Sertori vita videri fuisse monuisset, hoc loco ponere malui, nec vero obsecutus sum illi etiam fr. 22 hic reponi iubenti, primum quia S. non magis apte quam in belli civilis adumbratione Sertori mentionem fecisse, in ἐπεισοδίῳ de Sertorio fusius illam rem narrasse videbatur, dehinc quod non intellegebam, quem locum voces illae conloquentium militum post aut ante ea verba habere potuissent, quae omnem rem breviter set plene dictam continerent.

*58 [Kr. inc. 61. G. inc. 23]. Cui nisi pariter obviam iretur.

Donat. ad Ter. Eun. I 2, 12: *Pariter, similiter. Sallustius:* cui nisi pariter obviam iretur. — Non dubium est, quin vere Link. em. p. 30 sq. iudicaverit, haec ipsa verba Iul. Exsup. c. 8 ex Sall. hausisse: *tunc Sertorius de Marii potestate securus Romam venit et omnium coepit accusare segnitiem et ex multis promptissimis factis Syllae industriam laudare*, cui nisi obviam iretur, *actum iam et debellatum foret.* Ac recte apud Exs. ex Don. insceretur *pariter,* i. e. similiter, ut ipse Sulla ageret, et videndum annon Sall. verbis addenda sint *actum iam et debellatum foret* vel *fore.*

*59 [Kr. 59. G. inc. 14]. Hispaniam sibi antiquam patriam esse.

Serv. ad Verg. Aen. I 380: *Patria enim i. e. civitas in provincia esse potest, non tamen ut ipsa provincia patria sit. Licet in Sallustio lectum sit* Hispaniam sibi antiquam patriam esse, *sed illic ad laudem pertinet, non ad veritatem.* Id. ad III 298: *Sed aut provinciam pro patria posuit, ut 'Italiam quaero patriam'. Item Sallustius* Hispaniam sibi patriam esse. — Haec ab Sertorio dicta fuisse, quo Hispanorum animos sibi conciliaret, qui certum esse negaverit, eorum videtur esse, qui nisi quae manibus tangi possint, non credant; illud dubitari poterit, quo loco ea dixerit Sertorius, nec tamen veri dissimile ea lecta fuisse, ubi eum in Hispaniam provinciam ab Marianis missum provincialium animos in favorem partium suarum modeste tuendo ac blandiendo perduxisse (verba sunt Exs. c. 9) narratum erat.

60 [Kr. 60. G. 87]. Earum aliae paululum progressae nimio simul et incerto onere, cum corpora pavor agitaverat, deprimebantur.

Gell. N. A. X 26, 10: *Propterea Sallustius in eodem libro* [vid. infra 65] *non eos solum, qui navibus veherentur, sed et scaphas quoque 'nantes' progressas dicit. Verba ipsa posui:* earum—deprimebantur. Non. p. 307 conrupte: *Alibi de scafis:* earum aliae paulum nimio progressae inter cum sicco onere, cum pavor corpora agitaverat, deprimebantur. — Lecta fuisse haec verba, ubi res ab Plut. Sert. c. 7 extr. exposita narrata erat, in propatulo est.

*61 [Kr. 61. G 81 et 82]. Traditur fugam in Oceani longinqua agitavisse, cuius duas insulas, propinquas inter se et decem millia stadium procul a Gadibus sitas, constabat suopte ingenio alimenta mortalibus gignere.

Serv. ad Verg. Aen. II 640: *agitate, disponite, cogitate. Sallustius:* traditur fugam in Oceani longinqua agitavisse. Eadem verba memoriae prodidit Acron ad Hor. Epod. 16, 42. — His verbis, ne dicam certissu-

mum, at paene certum est continuanda esse quae Non. p. 338 ex libro XI, IX, IV (ut libri variant) servavit: cuius [*sic libri; quas cj. Roth.*] duas — — a Gadibus satis [sitas *em. Carrio*] — — gignere.

*62 [Kr. 62. G. 83]. Serv. ad Verg. Aen. V 735: *Secundum philosophos Elysium est insulae fortunatae, quas ait Sallustius inclutas esse Homeri carminibus.*

Fortasse non dissensit Sall. ab eis quae Plut. scripsit Sert. 8 extr. *ὥστε μέχρι τῶν βαρβάρων διῖχθαι πίστιν ἰσχυρὰν αὐτόθι τὸ Ἠλύσιον εἶναι πεδίον καὶ τὴν τῶν εὐδαιμόνων ἐνοίκησιν, ἣν Ὅμηρος ὕμνησεν.*

*63 [Kr. 63. G. 84]. Maurique, vanum genus ut alia Africae, contendebant antipodas ultra Aethiopiam cultu Persarum iustos et egregios agere.

Prisc. XIV p. 994 P. p. 46 H. *Ultra praepositio apud Sallustium in Iugurthino:* Maurique — agere. Non. p. 282: *Vanum est mendax. — Sallustius in Iugurthae bello:* Mauri vanum genus. — Tetigit eadem Tertull. de anima p. 313 (vid. inc. 73). Grammaticos in titulo libri memoria lapsos esse nemo infitiabitur. Neque alius locus fuit de situ Africae dicendi nisi in primo libro.

*64 [Kr. 121. G. inc. 87]. Steph. Byz. p. 15 ed. Westerm.: *Ἄξιλις, πόλις Λιβύης. οἱ δὲ περὶ Σαλούστιον οὐ πόλιν, ἀλλὰ τόπον φασὶ καὶ ποταμὸν εἶναι.*

Si quae venia coniectandi datur, cum Kr., eum locum Sall. in rebus ab Sertorio in Mauritania gestis fuisse, veri simile esse non negabis.

65 [Kr. 64. G. 85]. Itaque Sertorius levi praesidio relicto in Mauritania nanctus obscuram noctem aestu secundo furtim atque celeritate vitare proelium in transgressu conatus est.

Gell. N. A. X 26, 1: *Asinio Pollioni in quadam epistula, quam ad Plancum scripsit, et quibusdam aliis, G. Sallustio iniquis, dignum nota visum est, quod in primo historiarum maris transitum transmissumque navibus factum 'transgressum' appellavit eosque qui fretum transmiserant, quos 'transfretasse' dici solitum est, 'transgressos' dixit. Verba ipsa Sallusti posuit:* itaque — conatus est. Non. p. 307: *Transgressus a pedum gradu proprie dicitur, sed auctoritas vetustatis liberiorem loquendi usum dedit, ut Sallustius Hist. lib.* I *et de his qui navigassent et de ipsis navibus eo verbo uti voluit, in quibus gradus non sit: de Sertio* [Sertorio]: nactus obscuram noctem aestu secundo *****. — Quo haec referunda sint, eo minus dubium est, quod classem Romanorum in illa regione fuisse Kr. demonstravit ex Plut. Sertor. c. 12.

66 [Kr. 65. G. 86]. Transgressos omnis recipit mons ****** praeceptus a Lusitanis.

Gellius post verba ad 63 relata sic pergit: *deinde infra ita scripsit:* Transgressos omnis recipit mons praeceptus a Lusitanis; Non. autem: *Ac inde qui:* transgressos omnes recipit mons praeceptus a Lusitanis. Nomen montis ab Sallustio interpositum fuisse ex Serv. ad Verg. Aen. I 518 cognovimus, set volgo *Belteia* scribitur, L. et Guelf. II *Paleia,* alii *Balleia, Taleta, Belona.* Guelf. I *monst"lera.* Kritzius a Casselio confirmatus, quod *Bal* lingua Celtica cacumen significaret, *Balleia* verum iu-

dicavit. Fuit oppidum *Belon*, de quo Strab. p. 140 Casaub. 188 Mein.: *Εἶτα Μελλαρία ταριχείας ἔχουσα καὶ μετὰ ταῦτα Βελὼν πόλις καὶ ποταμός. ἐντεῦθεν οἱ διάπλοι μάλιστά εἰσιν εἰς Τίγγιν τῆς Μαυρουσίας καὶ ἐμπόρια καὶ ταριχεῖαι* et Steph. Byz. p. 72 ed. West.: *Βελών, πόλις καὶ ποταμὸς ἐν τῇ Βαιτικῇ τῆς Ἱσπανίας. ὁ πολίτης Βελώνιος.* Plin. H. N. V 1, 2: (Tingis) abest a Belone oppido Baeticae proximo traiectu XXX M. pass. Id oppidum (nunc Belonia) situm fuisse docuit Mannert geogr. I p. 293 inter duo promontoria, quorum alterum nunc de Plata, alterum Paloma nominatur. Huius nomen antiquum in scripturis librorum Servi latere puto.

67 [Kr. 66. G. 120]. At per omnem provinciam magnae atro*cesque famae ibant*, cum ex suo quisque terrore quinquaginta aut amplius hostium millia, novas inmanis *formas a fluctibus* Oceani acci*tas* corpori*bus* hominum vesci contenderent.

Extat hoc fragm. ap. Verg. interpr. ad Aen. IV 178 p. 42 ed. Mai. Cod.: *magnae atro*, quod H. Keilius subplevit (Val. Prob. in Verg. comm. acc. schol. Veronens. in Verg. fr.) *cesque famae ibant;* quem utpote libri naturae gnarum, sequi malui, quam Kritzium et Gerlachium, qui *ibant* non receperunt. Infra lacunam Kr. explevit: *inmanis formas, Oceani accolas,* Gerl. *inmanes feras Oceani accitas,* Keil: *novas immanes formas fluctibus Oceani adpulsos;* ego: *novas inmanis formas a fluctibus Oceani accitas.* — Cum Plut. Sert. c. 12 Libyes ab Sertorio in Hispaniam adductos esse memoriae prodiderit, de eis fabulosos rumores per provinciam sparsos ab Sall. commemoratos fuisse veri simillumum est.

68 [Kr. 68. G. 111]. Et mox Fufidius adveniens postquam tantas copias, haut facilem pugnantibus vadum, cuncta hosti quam suis oportuniora videt.

Non. p. 157: *Vadum generis neutri —. Masculini Sallustius Historiarum* I: et mox — videt. — *Stipidius* L, AJ. *Aufidius* Lipsius epp. quaest. p. 295. — *spiras* libri. *asperitates* Carrio. *copias* ego. — *oportunio pavidet* L. — Cfr. Plut. Sert. 12: *Φουφίδιον* (sic recte pro *που Φίδιον* em.) *δὲ τὸν ἄρχοντα τῆς Βαιτικῆς περὶ τὸν Βαῖτιν ἐτρέψατο δισχιλίους ἀποκτείνας Ῥωμαίων.*

69 [Kr. 71. G. 88]. Domitium proconsulem ex citeriore Hispania cum omnibus copiis, quas paraverat, arcessivit.

Prisc. X p. 534: *'arcesso, arcessivi' — Sallustius in* I *historiarum.* Domitium — arcessivit. — Magni de hoc loco errores diffusi fuere. Cum enim apud Plut. Sert. c. 12 haec legerentur: *Δομέτιον δὲ καὶ Λούσιον ἀνθύπατον ὄντα τῆς ἑτέρας Ἰβηρίας διὰ τοῦ ταμίου καταγωνισάμενος καὶ Θωράνιον ἄλλον ἡγεμόνα τῶν ὑπὸ Μετέλλου πεμφθέντων μετὰ δυνάμεως ἀνεῖλε,* conclusere viri docti Domitium quoque a Metello missum vel arcessitum esse eumque arbitrati sunt fuisse L. Domitium Ahenobarbum (Drum. III p. 31. IV p. 355), qui secund. Liv. ep. 90 et Flor. II 10, 6 fuit legatus Metelli, eoque confidentius, quod Eutrop. VI 1 L. Domitium praetorem nominat; scilicet apud Plutarchum scribundum rati *Δομέτιον δὲ Λεύκιον*, praenomine ut ap. Cass. Dion. XXXIX 14 postposito. Cui sententiae vel illud obstat, quod in Plut. libris *καὶ* ante *Λούσιον* legitur. Unde emendandum esse intellexere Plutarchi editores *Καλουίσιον.* Pro consule igitur in Hispaniam missus erat M. Domitius Calvinus et Plut. eo nomine erravit, quod eum cum L. Domitio Ahenobarbo confundens, ab Hirtuleio, Sertori quaestore, victum esse narravit. M. Domitium

ab Fufidio, cum ad Baetim victus esset, arcessitum esse, quo eximio acumine ingeni est, perspexit Th. Mommsen H. R. III p. 17.

70 [Kr. 70. G. 122]. Et numeri eorum Metellus per litteras gnarus.

Arus. p. 233: *Gnarus illius. Sal. Hist.* I. — Hoc fragmentum propterea ante ea quae secuntur conlocavi, quia mihi veri simile videbatur, de Metello bellum adparante dictum fuisse.

71 [Kr. 69. G. 99]. Iussu Metelli cornicines occanuere.

Prisc. X p. 529: *quidam autem et 'occano, occanui' protulerunt, ut Sallustius in* I *historiarum:* iussu Metelli cornicines occanuere. Diom. p. 373 sq. *occino occini. est enim cano cecini: in compositione quia [non] iteratur, amittit unam syllabam. sed Sallustius dicit in primo historiarum:* iussu Metelli cornicines occanuere. — Serv. ad Verg. Ge. II 384: *Sic etiam ab eo quod est cano, non 'cecini', sed 'canui' dicebant, unde Sallustius* cornua occanuerunt. Ita Lion edidit, Keilius tamen ad Diom. l. c. 'cornua occanuerunt' inquit 'ex primo historiarum libro Servius in Verg. Georg. II 384'; quod si verum est, eo minus dubium videtur, quin Servius in eodem loco adferendo erraverit. Kritzius tamen [Inc. 82] et Gerlachius [I 100] integrum fragmentum esse maluerunt.

72 [Kr. 72. G. 105]. Occupatusque collis editissumus apud Ilerdam. Eum multo opere circumdat.

Arus. p. 219: *Circumdo hac re illam rem. Sal. Hist.* I: occupatusque collis editissimus. eum multa opera circumdat. Prisc. XV p. 1008 P. p. 66 H. *Sallustius in Hist.* — *et* apud Ilerdam, eum multa opera circumdata. — *Multo opere* conrigendum putavi, quoniam ita demum locus recte et ob rem ab Arusiano conmemoratus est. — Ceterum haec verba lecta fuisse in proelii inter Hirtuleium et L. Mallium conmissi (Drum. IV p. 357 sq. Momms. III p. 18) narratione satis apertum est.

*73 [Kr. II 20. G. II 72]. Qui (*Celtiberi*) se regibus devovent ut post eos *occisos* vitam refutent.

Serv. ad Verg. G. IV 218: *pulchram mortem, gloriosam quippe quae pro rege suscipitur. Traxit autem hoc de Celtiberorum more, qui ut in Sallustio legimus,* se regibus cet. — Volgo editur *et* — *refutant*, set rectius scribi *ut refutent,* cum necessario dicendum fuerit qua condicione se regibus devoverint, facile adparet; cfr. de eodem Gallorum more Caes. B. G. III 22 *cum DC devotis — quorum haec est condicio uti — si quid his per vim accidat, aut eundem casum una ferant aut sibi mortem consciscant.* Post *eos* autem excidisse *occisos* vel simile vocabulum ut statuamus et perspicuitas postulat, et Val. Max. II 6, 11: *Celtiberi etiam nefas esse ducebant proelio superesse, cum is occidisset, pro cuius salute spiritum devoverant,* quem ex Sallustio hausisse credibile est, docet. Quo nexu illa dicta fuerint, ostendit locus Plut. Sertor. c. 14: *ἔθους δ' ὄντος Ἰβηρικοῦ, τοὺς περὶ τὸν ἄρχοντα τεταγμένους συναποθνήσκειν αὐτῷ πεσόντι καὶ τοῦτο τῶν ἐκεῖ βαρβάρων κατάσπεισιν ὀνομαζόντων τοῖς μὲν ἄλλοις ἡγεμόσιν ὀλίγοι τῶν ὑπασπιστῶν καὶ τῶν ἑταίρων, Σερτωρίῳ δὲ πολλαὶ μυριάδες ἀνθρώπων κατεσπεικότων ἑαυτοὺς ἠκολούθουν.* Ceterum hoc fragmentum libro primo potius, quam cum Gerl. et Kritzio secundo adscribendum putavi, quoniam apud Plutarchum statim ea secuntur, quae ex primo libro conmemoravit Non. fr. 74. Quamquam de moribus ferocibus Hispanorum in libro II dictum fuisse certum est.

74 [Kr. 73. G. 115]. Sertorius portis turbam morantibus et nullo, ut in terrore solet, generis aut inperi discrimine per calonum corpora ad medium evasit, dein superadstantium manibus in murum adtollitur.

Non. p. 363: *Deinsuper. Sallustius Hist.* I: Sertorius partis turbam orantibus et nullo, ut in terrore semet, generis aut imperii discrimine, per calonum corpora ad mediam quasi: dein super stantium manibus in murum adtollitur. Id. p. 193: *discrimen rursum separatio, a discernendo, unde et discerniculum dicitur acus, quae capillos a media fronte disseparat. Sallustius Historiarum lib.* I: Sertorius fortis turbam morantibus et nullo ut in terrore solet, generis aut imperii discrimine, per calonum corpora ad medium quasi: dein super adstantium manibus in murum attollitur. — Quas exhibui emendationes, Mercero debentur. — De re cfr. Plut. Sert. 14 extr. *λέγεται δὲ πρός τινι πόλει τροπῆς γενομένης καὶ τῶν πολεμίων ἐπικειμένων τοὺς Ἴβηρας ἀμελήσαντας αὐτῶν τὸν Σερτώριον σώζειν καὶ τοῖς ὤμοις ἐπαραμένους ἄλλους πρὸ ἄλλων ἀνακουφίσαι πρὸς τὰ τείχη, γενομένου δ' ἐν ἀσφαλεῖ τοῦ ἄρχοντος, οὕτω τρέπεσθαι πρὸς φυγὴν ἕκαστον αὐτῶν.*

75 [Kr. 74. G. 109]. Et Diponem validam urbem multos dies restantem pugnando vicit.

Non. p. 360 haec verba ex Hist. lib. I adfert, quo accusativi temporis rationem ostendat. *Diponem* libri eius *Aaδ.- digonem* ms. Jun. *et ponere* edd. ante 1526. *Hipponem* vel *Vizonem* cj. Putsch, *Olyssiponem* Jun. *Tigennam* Coler. De Dipone vid. Ukert. geogr. Graec. et Rom. II p. 418.

*76 [Kr 75. G. 114]. Cui nomen oblivionis condiderant.

Serv. ad Verg. Aen. I 267: *Dicimus autem 'et nomen mihi est Cicero' — et 'Ciceronis', ut Sallustius:* cui nomen oblivionis condiderant. — Cum fluvio Limnaeae vel Belioni certam ob caussam nomen λήθης i. e. oblivionis inditum esse constet (Strab. III p. 153 C. 207 et 208 Mein. Liv. ep. 55. Flor. I 34, 12. Mel. III 1, 8. Mannert. geogr. I p. 341), rectius Kritzium adparet haec verba ad eum fluvium rettulisse, quam Gerlachium, de oppido Lete dicta arbitratum, cum fr. 82 coniunxisse. Ceterum vide an *indiderant* legundum sit.

77 [Kr. 76. G. III 9]. Illum raptis forum et castra nautica Sertorius conmodaverat.

Verba leguntur ap. Pomp. comm. art. Don. p. 152 ed. Lindem., set ibi *mutaverat* scriptum, quod in *conmodaverat* correxi. Non. p. 140, quo *forus* masculino genere dictum esse demonstraret, ex primo histor. adtulit: *illum nautis forum*, ubi aperte *nautis* ex *raptis* conruptum est. Ab Sertorio ad Dianium piratis stationem praebitam esse constat ex Strab. III p. 159 C. 215 Mein. Cic. in Verr. V 56, 146; cfr. Momms. H. R. III p. 20. Mannert. geogr. ant. I p. 411.

78 [Kr. 77. G. 66]. Itaque Servilius aegrotum Tarenti conlegam prior transgressus.

Ex lib. I commemorat Prisc. XV p. 1006 P. p. 64 H., apud quem scriptum fuit *atque Serv.* Quin de P. Servilio Vatia (Isaurico), qui a. 675 (79) cum App. Claudio Pulcro consul fuit, dicta sint, dubium non est, neque ab veri specie abhorret, illam transgressionem factam esse, cum uterque pro consule in provinciam profectus esset.

79 [Kr. 79. G. 124]. Ad Olympum atque Phaselida.

Cum Prisc. XV p. 1008 P. p. 66 H. haec verba ex primo libro adferat, quin ad P. Servilium, qui Olympum et Phaselidem magna gloria expugnavit (Cic. in Verr. I 21, 56. IV 10, 21. Flor. I 41, 5. Eutrop. VI 3. Oros. V 23. Drum. IV p. 396 sq.), spectaverint dubitari nequit.

80 [Kr. 80. G. II 83]. Iter vortit ad Corycum urbem inclutam specu atque nemore, in quo crocum gignitur.

Non. p. 137 hunc locum protulit, quo *crocum* neutro genere dictum esse ostenderet, set ex libro II; at cum Prisc. XV l. ad 79 conl. ex primo libro adferat, ac Corycum ab P. Servilio expugnatam esse constet ex Pseudo-Asc. ad Cic. Verr. I 21, 56 p. 173 Or., apud illum in numero erratum esse nemo infitiabitur. — Quod in Noni libris est *pactusque*, Havercampius emend. *specu atque*, conl. Strab. XIV p. 670 C. 935 Mein. Curt. III 4, 10. Mel. I 13. Minus probabilis visa est Wagneri suspicio Act. gymn. IX p. 195: *incluta portu, specu, nemore.*

81 [Kr. 81. G. 113]. Apud Lete oppidum.

Prisc. l. ad 79 conl: ex primo libro haec verba adtulit. Lethe oppidum num in Hispania extiterit, nescio; in Macedonia fuisse Plinius memoriae prodidit H. N. IV 10, 17, et ap. Prisc. libri *Lete.* Unde adparet, male haec verba Douza auctore cum 76 coniuncta esse. Cum autem Appium Claudium Pulcrum pro cos. in Macedonia bellum gessisse constet (Drum. II p. 184. Momms. III p. 35), eiusque in hoc libro mentionem factam fuisse fr. 78 doceat, probabiliter Kritzius res ab eo gestas narratas ibique Lete oppidum conmemoratum fuisse coniecit.

82 [Kr. 82. G. 114]. Repulsus a Lete oppido.

Prisc. l. c.

Subiungam iam ea fragmenta, quae ex libro I conmemorata, quo referenda aut quo modo emendanda vel explicanda sint, dubium esse videatur.

83 [Kr. 83. G. 95]. Et stationes sub vineas removebat.

Arus. p. 261 ex libro I adfert, lemmate praemisso *sub illam rem removit.* Ad eam rem spectare, quam App. b. c. I 91 p. 510 Bekk. narravit: *καὶ περὶ τὰς αὐτὰς ἡμέρας ἐν Φαουεντίᾳ Κάρβων καὶ Νωρβανὸς ἐξ ὁδοῦ βραχὺ πρὸ ἑσπέρας ἐπὶ τὸ Μετέλλου στρατόπεδον ἐλθόντες λοιπῆς οὔσης ὥρας μιᾶς καὶ ἀμπέλων πυκνῶν περικειμένων ἀνοήτως εἰς μάχην ἐξέταττον*, nemo facile Kritzio adsentietur. Cum enim de re bello gesta Sallustium locutum fuisse luce clarius sit, de vineis militaribus illis obsidionum instrumentis cogitandum esse adparet. Qua re de excursione quadam obsessorum, qua milites ex stationibus sub vineas sese recipere coacti essent, dictum videtur fuisse.

84 [Kr. 84. G. 61]. Magnis operibus perfectis obsidium coepit per L. Catilinam legatum.

Fest. p. 191 ed. Lind.: *Obsidium tamquam praesidium, subsidium recte dicitur. cuius etiam auctor G. Laelius pro se apud populum: 'uti nobis terra marique simul obsidium facerent'.* Et *Sallustius historiarum* I: Magnis opique profectus oppidum coepit per L. Catilinam legatum. Quae menda iamdudum ab viris doctis emendata sunt. Kritzius, cum Festus hunc locum adtulisset, ut obsidium de auxilio dictum esse alio praeter Laeli exemplo confirmaret, *cepit* scripsit atque hanc sententiam esse statuit:

auxilium accepit per L. Catilinam legatum. At *capere* pro accipere ita dici nequit ac divorsa sunt, quae Kr. ad Iug. 85, 18 contulit. Mihi hoc Sallusti exemplum Laeli oppositum videtur fuisse nec dubito ap. Festum reponere *At Sall.* Cum autem L. Catilinam legatum sive Sullae, sive alius praeclari ducis fuisse ignoretur, — mirum autem esset, si omnes scriptores de ea re tacuissent — cumque Festi librum conruptissumum esse adpareat, audeo coniectari, non L. Catilinam conmemoratum fuisse, set Q. Lucretium Ofellam, quem Sulla magnis operibus perfectis ad obsidendum Praeneste reliquit (cfr. Drum. II p. 462).

85 [Kr. 85. G. III 65]. Maturaverunt exercitum Durrachium cogere.

Arus. p. 218 sub lemmate *cogo domum te.* Utrum de legatis Sullae quem Durrachio in Italiam transvectum esse constat (Drum. II p. 457), an de P. Servili vel Appi Claudi in suas provincias proficiscentium, dicta fuerint, in incerto relinquendum est. Qui de ipsis P. Servilio et Appio Claudio intellegant, *exercitus* scribere debebunt.

86 [Kr. 86. G. 97]. Illo profectus vicos castellaque incendere, et fuga cultorum deserta igni vastare neque late * ire set cautissumus metu gentis ad furta belli peridoneae.

Non. p. 212: *Furtum insidiae. Sallustius lib. I. — ille* B. *illo* W. in mg. *elate* libri. *elata* AJ. *elatae* 483. *elate aut vetustissumus* libri. *setustissimus* B. *foetustissumus* L. *aut fecutis metu* B. *vetustissimus* mgJ. *aut securissimus* 483. peridonea *libri*, peridoneae 483. Coniecerunt: *elato aut securo esse animo* Douza, *elate aut securus a metu* Gerl., *neque late aut securus ire metu* Kritz., *neque elate aut fretus, simul metu* Roth., *vastare, ne quae intus lateant cautissimus* Mähly N. A. LXXVII p. 79; cuius vestigia equidem ego mihi premunda putavi.

87 [Kr. 87. G. 91]. Gens raro egressa finis suos.

Arus. p. 227 cum lemmate *egressus illam rem.* Schol. ad Lucan. Phars. V 510, ubi pro *gens* scriptum est *ut.*

88 [Kr. 98. G. 63]. Sic vero quasi formidine adtonitus neque animo neque auribus aut lingua conpetere.

Non. p. 189: *Competere rei cuiusque meminisse aut constanter valere. Sallustius Historiarum* lib. I: sic — conpetere. Non recte cum his verbis confusa sunt, quae Donat. ad Ter. Ad. III 2, 12 protulit (vid. inc. 33). Videntur haec verba dicta fuisse de homine aliquo, nomen suum in proscriptionis tabula legente (Drum. II p. 471 sq.).

89 [Kr. 91. G. 123]. Obviam ire et conmori hostibus.

Arus. p. 220: *commoritur illis.*

90 [Kr. 92. G. 96]. Ut in ore gentibus agens.

Arus. p. 243: *in ore illius* [conr. *illi*] *agens pro in conspectu illorum. Salust. Hist.* I: ut in ore gentibus agens. — Donat. ad Ter. Ad. I 2, 13: *in ore'st omni populo] Sallustius:* in ore gentibus agens. — Cum de quocumque haec verba dicta fuere, non recte coniungi adpareat *populo, civitati,* quae ap. Don. secuntur, *populo, civitati,* pro explicatione vocabuli ab Terentio scripti habenda sunt.

91 [Kr. 93. G. 71]. Prudens omnium quae senatus censuerat.

Conmemoravit Arus. p. 256 sub lemmate *prudens illarum rerum.* Ad Lepidum in Etruria agentem, set per amicos de omnibus senati consultis certiorem factum, spectasse non sine omni veri specie coni. De Brossius (cfr. Link. de praef. urb. p. 10); neque prorsus divorsa sunt App. b. c. I 107 p. 524 Bekk. *οὐδὲ αὐτὸς ἀγνοῶν ἐφ' οἷς ἐκαλεῖτο*; scilicet Sall. verba de eo dicta videntur fuisse, qui quae senatus censuerat, ipse iam providisset decretum iri.

92 [Kr. 94. G. 39]. *Sanctus alias et ingenio validus.*

Edebatur *aliter* secundum Charis. II p. 194, set, cum eius libri *alias teneant,* H. Keilius perspexit titulorum et exemplorum ordinem turbatum esse. Ceterum vid. inc. 112.

93 [Kr. 95. G. 64]. Nisi cum ira belli desenuisset.

Prisc. X p. 512: *a 'seneo' igitur, non a 'senesco' fit praeteritum 'senui'. Sallustius in I historiarum:* nisi — desenuisset.

94 [Kr. 96. G. 72]. Liberis eius avunculus erat.

Donat. ad Ter. Phorm. V 6, 32 haec Sallusti verba *[in primo]* conparavit cum Terenti *Patruus tuus est, pater inventus Phanio uxori tuae.*

95 [Kr. 97. G. 103]. Neque se recipere aut instruere proelio quivere.

Prisc. X p. 539 pro exemplo perfecti *quivi.* Nimisne audax habebor, quod haec verba ad eandem pugnam atque fr. 68 pertinuisse suspicor?

96 [Kr. 98. G. 104]. Equi sine rectoribus exterriti aut saucii consternantur.

Prisc. VIII p. 436: *'sterno sternis' activum, 'consternor consternaris' deponens. Sallustius in I historiarum:* equi — consternantur.

97 [Kr. 99. G. 106]. At inde nulla munitionis aut requie mora processit ad oppidum.

Prisc. VII p. 367: *idem in I:* at inde — ad oppidum, *'requie' pro 'requiei'.*

98 [Kr. 100. G. 110]. Locum editiorem quam victoribus decebat capit.

Arus. p. 223 *decet tibi.* Eadem, set om. *capit,* propter dativum cum *decebat* coniunctum conmemoravit Serv. ad Verg. Aen. VIII 127.

99 [Kr. 101. G. 116]. Neque detrusus aliquotiens terretur.

Prisc. XV p. 1015 P. p. 78 H. *aliquotiens ab aliquot. Sallust. in I historiarum:* neque — terretur. — Kritz. et Gerl. ex nonn. libris *deterretur.* Videtur mihi de oratore in contionem prodeunte ac saepius de rostris detruso potius dictum fuisse, quam de milite vel exercitu munimenta hostium escendente.

100 [Kr. 103. G. 94]. Numeroque praestans, privos ipse militiae.

Arus. p. 256 praemisso *privus illius.* — Singulari modo dictum *privus* Kr. inlustravit exemplo Apul. de deo Socr. 43: *turba inperitorum, priva*

verae sapientiae. Set priora duo verba de exercitu, numero hominum ampliore set agri ac pecoris magis quam belli cultore, cogitare potius cogunt, quam de duce belli inperito.

101 [Kr. 104. G. 59]. Vacuam istam urbem viris militari aetate.

Arus. p. 265: *vacuus hac re. Salust. Hist.* I: vacuam istam urbibus militari aetate. — *urbem hominibus* em. Lindem., *urbem viris* van der Hoeven specim. p. 47; mihi etiam *istam* suspectum est, nec veri similis Kritzii coniectura: verba fuisse in oratione alicuius ducis, urbem quamdam capi posse ostendentis. Linkerus em. p. 27 ad Castulonis expugnationem (Plut. Sertor. c. 4) referri posse censuit, set de rebus prius in Hispania ab Sertorio gestis fusius narrasse Sallustium cum alias ob caussas tum ob fr. 55 vix recte contendi videtur.

102 [Kr. 105. G. inc. 39]. Cum murum hostium successisset, poenas dederat.

Arus. p. 260: *successit illam rem. Sallustius Hist.* I: cum murum hostium successisset. — Serv. ad Verg. Buc. V 5: *Sallustius tamen 'succedere' accusativo iunxit, set ubi 'prope' significat:* cum murum hostium successisset, poenas dederat, *h. e. cum prope murum successisset.*

103 [Kr. 107. G. 117]. Dubitavit acie pars.

Prisc. VII p. 366: *veteres tamen frequentissime inveniuntur similem ablativo protulisse in hac declinatione tam genetivum quam dativum, ut Sallustius in historiis libro* I: dubitavit acie pars *pro 'aciei'*. Eadem adferunt Prob. inst. II p. 101 L. et Serv. ad Verg. Ge. I 208.

104 [Kr. 110. G. 98]. Militiae periti.

Arus. p. 252: *peritus huius. Salust. Hist.* I.

105 [Kr. 111. G. 102]. Doctus militiam.

Arus. p. 223: *doctus illam rem. Sal. — et Hist.* I: doctus militiam.

106 [Kr. 112. G. 90]. Egregius militiae.

Arus. p. 227: *egregius illius rei. Virg. Aen.* XI: *egregiusque animi. Salust. Hist.* I: egregius militiae.

107 [Kr. 115. G. 126]. Fugam maturabat.

Arus. p. 247 sub *maturo illam rem.*

108 [Kr. 116. G. 93]. Paucos saltum insidentis.

Conmemoravit Arus. p. 236 post locum fr. 9 l. 11.

109 [Kr. 117. G. 125]. Profectionem festinantes.

Arus. p. 231 sub *festino illud.*

110 [Kr. 118]. Solis viis.

Donat. ad Ter. Phorm. V 7, 86: *in solas terras?] Virgilius: pastorum et solis exegit montibus aevom. Et Sallustius in primo:* solis viis.

111 [Kr. 102. G. 79]. Ea paucis, quibus peritia et verum ingenium est, abnuentibus.

Serv. ad Verg. Aen. XII 694: *Alii veteri more dictum accipiunt: 'verum' enim quod rectum et bonum esset adpellabant. Sallustius in primo:* ea — abnuentibus. — *Est* ita demum ferri potest, si haec verba ex oratione deprompta fuisse statuamus, quamquam plures orationes quam eas

quas habemus ab Sallustio huic libro intersertas fuisse credibile non est. Conrigendum igitur mihi videtur *erat*. Cum autem *ea* scriptum sit, de certo consilio antea expositum fuisse manufestum est; nec magis dubitandum, quin id ab plerisque inperitis, nullum eius rei usum habentibus conprobatum fuerit. Qua re veri simile est, dicta fuisse haec verba de militibus temerarium consilium ceterorum reicientibus.

112 [Kr. 106. G. 51]. Quietam a bellis civitatem.

Arus. p. 257 s. v. *quietus ab illis rebus.* — Credo dictum fuisse de M. Aemilio Lepido, civitatem romanam iam a bellis quietem agentem rursus ad bellum civile instigante.

113 [Kr. 108. G. 118]. Quos inter maxume.

Charis. II p. 236: *praepositiones, quia praeponuntur, merito censentur. nam et illud Sallustii historiarum libro* I quos inter maxime *praepositio est, quia per anastropham dicimus posse converti.*

114 [Kr. 113. G. 92]. *Animi inmodicus.*

Arus. p. 239: *infelix huius rei. Virg. Aen.* IIII: *infelix animi Phoenissa. Sic Salust. Hist.* I: animi inmodicus.

115 [Kr. 114. G. 89]. Libertatis insueti.

Arus. p. 241, ubi titulus conrigendus *insuetus illius rei.*

116 [Kr. 119. G. 107]. Agreste.

Charis. I p. 120: 'Agreste' *Sallustius historiarum* I; *quod idem Plinius eodem libro 'in animali' inquit 'significatione'.*

117 [Kr. 120. G. inc. 16]. Quaesere.

Eutych. p. 192 Lind.: *Et defectivum 'quaeso, sis', cuius infinitivum* quaesere *Salustius in primo posuit historiarum libro.* Phoc. p. 349: *Defectiva in modis sunt haec. 'Quaeso, quaesumus', quod primam personam habet in singulari et plurali indicativi modi dum taxat, licet* quaesere *lectum sit apud Sallustium et Tullium.*

Lib. II.

*1 [Kr. 1. G. 8]. Cum praedixero positum insulae.

Donat. ad Ter. Phorm. I 2, 47: *'sita' pro 'posita'. Sallustius cum adiectione in II.* cum praedixero positum insulae. *Et hoc ei reciprocum est.* — Cum Sall. de situ, natura, historia Sardiniae insulae libro II dixisse ex scriptorum testimoniis constet, Gerlachius non male coniecit, haec in principio eius insulae descriptionis posita fuisse. Quamquam cum de Creta insula in libro III fusius disputatum fuisse non minus certum sit (cfr. fr. III 60, 61), quid obstat, quo minus de ea insula verba illa intellegamus?

2 [Kr. 2—4. G. 2—4]. Sardinia in Africo mari facie vestigi humani in orientem quam in occidentem latior prominet. — Ichnusa — Sardus — ex suo vocabulo insulae nomen dedit. — herba [Sar-

donia], apiastri similis, quae comesa ora hominum rictus dolore contrahit et quasi ridentis interimit.

Gell. N. A. XIII 30 (29), 5: *Non solum autem in hominum corporibus, sed etiam in rerum cuiusque modi aliarum 'facies' dicitur. Nam montis et caeli et maris 'facies', si tempestive dicatur, probe dicitur. Sallustii verba sunt ex historia secunda:* Sardinia in Africo — prominet. Eadem verba eandem ob caussam conmemoravit Non. p. 37. — Ceterum Isidori, Solini, Servi locos ex Sall. maximam partem haustos esse adparet, ex quibus quae mihi Sallustianae orationis colorem prae se ferre videbantur, supra posui. Sunt autem hi loci: Isid. Orig. XIV 39 et 40 p. 453 ed. Otto: Sardus *Hercule procreatus cum magna multitudine a Libya profectus Sardiniam occupavit et* ex suo vocabulo insulae nomen dedit. Haec in Africo mari facie vestigii humani in oriente [*conr.* em] quam in occidente [*conr.* em; *alterum* in *ex hoc loco recepi*] latior prominet, *ferme paribus lateribus, quae in meridiem et septentrionem vertunt, ex quo ante commercium a navigantibus Graecorum ἴχνος appellata. Terra patet in longitudinem* (sic recte conr. Kritzius) *milia CXL. in latitudinem XL* [LX Kritzius; numerus certe falsus]. *In ea neque serpens gignitur, neque lupus, sed solifuga tantum, animal exiguum, hominibus pernitiosum. Venenum quoque ibi non nascitur, nisi herba per scriptores plurimos et poëtas memorata,* apiastro similis, quae hominibus rictus contrahit et quasi ridentes interimit. *Fontes habet calidos Sardinia, infirmis medelam praebentes, furibus caecitatem, si sacramento dato oculos aquis eius tetigerint.* Solin. Polyhist. 10: *Sardiniam apud Timaeum Sandaliotin legimus,* Ichnusam *apud Crispum* [*Chrysippum* Gerl. sine caussa. Multi scriptores de eo nomine dixere; velut Myrs. fr. 14 Vol. IV ed. Müller p. 459; cfr. Stiehle Philol. IV p. 501. Quod si Sallustius id nomen antiquom conmemoraverat, eum etiam de nominis Sardiniae origine dixisse veri simillumum est]. — *Sardinia est quidem absque serpentibus; sed quod aliis locis serpens est, hoc solifuga Sardois agris, animal perexiguum simileque araneis forma. Huic incommodo accedit et herba Sardonia, quae in defluis fontaneis provenit largius iusto. Ea si edulio fuerit, vescentibus nervos contrahit, rictu ora diducit, ut qui mortem oppetunt, velut ridentium facie intereant. — Fontes sane calidi et salubres aliquot locis effervescunt. — Sed qui oculis medentur, et coarguendis valent furibus. Nam quisquis sacramento raptum negat, lumina aquis attrectat; ubi periurium non est, cernit clarius; si perfidia abnuit, detegitur facinus caecitate et captus oculis admissum tenebris fatetur.* Serv. ad Verg. Ecl. VII 41: *in Sardinia enim nascitur quaedam herba, ut Sallustius dicit,* apiastri similis, haec [comesa] ora hominum rictus dolore contrahit et quasi ridentes interimit. — *Comesa* necessario addendum. Ceterum facile adparet Servium verba Sallusti pleniora rettulisse quam Isidorum.

3 [Kr. 5. G. 14]. Daedalum ex Sicilia profectum, quo Minonis iram atque opes fugerat.

Prisc. VI p. 255: '*Minos Minois*'. *Sallustius tamen 'Minonis' protulit genetivum in* II *historiarum:* Daedalum — fugerat.

*4 [Kr. 6. G. 13]. Serv. ad Verg. Aen. VI 14 p. 352 ed. Lion: Daedalus *vero* primum Sardiniam, *ut dicit Sallustius,* post delatus est Cumas.

*5 [Kr. 7 et 8. G. 13 et 7]. Apollinis filio et Cyrenes.

Haec verba ex Sall. adfert Prob. p. 107, quae, cum Apollinis et nymphae Cyrenes filius fuerit Aristaeus eumque Sardiniam incoluisse constet, non dubitavi in reliquiis libri II ponere. De eo ab Sallustio haec narrata fuisse testatur Serv. ad Verg. Ge. I 12 p. 173 ed. Lion: *Hic,*

ut etiam Sallustius docet, post laniatum a canibus Actaeonem filium matris instinctu Thebas reliquit et Ceam insulam tenuit primo adhuc hominibus vacuam, post ea relicta cum Daedalo ad Sardiniam transitum fecit. Quae verba Sallusti non esse satis adparet. Kritzius *Cretam* pro *Ceam* vel *Caeam*.

*6 [Kr. et G. 10 et 11]. — alii Sardiniam tenuerunt.

Serv. ad Verg. Aen. I 242: *Non sine causa Antenoris posuit exemplum, cum multi evaserint Troianorum periculum: ut Capys, qui Campaniam tenuit, Helenus qui Macedoniam: ut alii qui Sardiniam secundum Sallustium.* Id. ad I 601: *Multi enim post excidium Troiae orbis diversa tenuerunt: Helenus Epirum, Antenor Venetiam, alii Sardiniam secundum Sallustium, alii vicina Syrtibus loca secundum Lucanum.* Quibus locis diligenter consideratis et conparatis, nihil aliud Sallustio tribui potuisse adparet, nisi de coloniis ab Troianis in Sardinia conditis eum narravisse, nec vero Capys, Antenoris, Heleni mentionem ab eo factam fuisse. Set illud quin in libro secundo factum fuerit non dubium est.

Cum illo fragmento Kritzius et Gerlachius coniunxere hoc: *Troiano tempore invadendarum terrarum caussa fuerat navigatio,* non ipsa scriptoris verba esse contendentes, set certe sententiam. Set consideremus locum, unde sumpsere, Serv. ad Verg. Aen. I 299: *aut certe fati Troianorum, qui non sponte sed necessitate ad Africam venerant, quod utique ignorabat Dido. Illo enim tempore invadendarum terrarum causa fuerat navigatio, ut Sallustius meminit, facili tum mutatione sedium: quod etiam excusant Troiani 'non nos aut ferro Libycos populare Penates venimus'.* Nonne adparet hoc conmentatorem dicere voluisse: illo tempore multos per procellas coactos invitos in aliorum terras venisse? Quam sententiam num credis Sallustium eis verbis expressisse, quae Servius posuit? Set cum ea non conveniunt quae secuntur. Facilis enim mutatio sedium homines inpellebat, ut patria sua demigrarent aliasque sedes quaererent. Perspicuum igitur est conmentatorem Vergilii festinantem duo conmiscuisse: cum navigatione inventa et exculta facilis esset mutatio sedium, Troianos, qui excidium patriae evaserant, ut alias terras navibus peterent, conmotos, set multos per tempestates in alia loca, quam quae peterent, delatos esse. Iam si quis Sallustium contenderit narravisse eos Troianos qui in Sardiniam pervenissent, non sua sponte, set necessitate ad eam insulam adpulisse, nihil habebimus, quo eam suspicionem falsam esse ostendamus. Set verba *ut Sallustius meminit* non minus recte ad praegressa, quam ad sequentia *facili tum mutatione sedium* referuntur (cfr. ad fr. 16); et haec verba multo magis Sallustianae orationis speciem prae se ferunt. At cum praecedentibus non conveniunt. Nonne igitur veri simile est grammaticum doctrinae ostentandae studio verba ex Sallustio minus apte illi sententiae adiunxisse? Utut est, illud certum videtur omnem locum ab Sallustio ita scriptum non fuisse, ut Servius rettulit, et verba *facili tum mutatione sedium* adeo maiore cum veri specie pro Sallustiano fragmento haberi, quam illa, quae Kritzius et Gerlachius in eius reliquiis posuere.

*7 [Kr. 12. G. inc. 20]. Prob. p. 123: *'hos' non inveni nisi unum barbarum numero semper plurali* Tarrhos, *nomen civitatis lectum in Sallustio.* Idem p. 129: *'Tarrhos' nomen est numeri semper pluralis.* Idem nomen oppidi Antonini itinerar. p. 85 (Mannert. geogr. IX 2 p. 504) in Sardinia conmemorat; set dubium est, num idem sit ac Tarras, cuius Ptolemaeus mentionem fecit (Mannert. l. c. p. 485). Illud non dubitandum videtur, quin *Tarrhos* accusativus sit. Cum autem in Sardinia ille locus fuerit, cum con-

memoratum fuisse, ubi de Lepidi interitu dictum erat, paene certum videtur.

8 [Kr. 13. G. 15]. Set ipsi ferunt taurum ex grege, quem prope litora regebat Corsa nomine Ligus mulier.

Prisc. VI p. 264: *nam 'vetus veteris' commune est trium generum. et 'Ligus' quoque 'Liguris' commune. Sallustius in* II *historiarum*: Sed — mulier. — Quam rem Sallustius narraverit, intellegitur ex Isidor. Origg. p. 453 ed. Otto: *Corsicae insulae exordium incolae Ligures dederunt, appellantes eam ex nomine ducis. Nam quaedam Corsa nomine Ligur* [sic Ar. *Ligurum* va. *Ligus* volg.] *mulier, cum taurum ex grege, quem prope littora regebat, transnatare solitum atque per intervalla corpore aucto remeare videret, cupiens scire incognita sibi pabula, taurum a ceteris digredientem usque ad insulam navigio prosecuta est. Cuius regressu insulae fertilitatem cognoscentes Ligures ratibus ibi profecti sunt* [prosecuti sunt Gu. 2] *eamque nomine mulieris auctoris et ducis appellaverunt:* in quibus nonnulla, velut *a ceteris digredientem* et *cuius regressu* Sallustiani styli videntur esse. Ceterum Sallustium de Corsica insula eodem loco, quo de Sardinia dixisse veri simillumum est.

9 [Kr. 14. G. 6]. Ne illa tauro paria sint.

Donat. ad Ter. Andr. IV 2, 23: *'Ne' pro 'nedum', aut adverbium est prohibentis, ut sit 'ne non'. Sallustius secundo libro:* ne illa tauro paria sint, *pro* 'nedum'. — Hoc fragmentum Kritzius et Gerl. nullam aliam ob caussam cum 8 coniunxere, nisi quod in utroque *tauri* vocabulum est. Nam quae sententia esset quique nexus, explicare se posse desperavere. Cum *ne* pro *nedum* dictum esse Donatus tradat, nihil conici licet, nisi quae aliis bestiis viribus inferiora essent, multo minus tauro posse paria censeri, ergo de animalibus dictum fuisse, quorum robur per scriptores sive rumoribus volgi in immodicum auctum esset, quod quo secundi libri loco factum fuerit, difficile est ad dicendum. Set non possum subprimere suspicionem, ap. Don. et numerum libri falsum et verba conrupta esse, atque conmemorata fuisse verba Cat. 11, 8 *ne illi temperarint*, ut ab eo aliquid munimenti accipiat emendatio, quam ibi proposui.

*10 [Kr. 15. G. 16]. Perrexere in Hispaniam an Sardiniam.

Serv. ad Verg. Aen. I 329: *alii autem* [an] *coniunctionem disiunctivam volunt, ut Sallustius:* perrexere — Sardiniam. Quin haec verba de reliquiis Lepidani exercitus dicta fuerint vix dubitari videtur posse. Set non temere mihi conicere videor, aliquid post illa verba excidisse veluti *in Hispaniam an Sardiniam parum exploratum est,* itaque in errorem inductum esse grammaticum. Nam *an* sic pro disiunctiva particula dictum volgaris potius est et posteriorum sermonis (multa in Cic. epistulis exempla) et semper tamen interrogativam vim retinet. Ferri certe non potest, nisi tale aliquid secutum esse statuamus: *id enim parum certum est.* In Atti fr. 463 ed. Ribb. p. 166 vel versus ratio postulat ut cum Bothio adiciatur *cluam.*

11 [Kr. 17. G. 57]. [Pompeius] cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte certabat.

Refert haec Veget. d. r. mil. I 9 extr. praemissis: *De exercitio Gn. Pompei Magni Salustius hoc memorat.* Quae in eo loco posita fuisse, ubi de Pompeio ad bellum Sertorianum misso dictum erat, satis probabiliter ex verbis a Vegetio adiectis conicitur: *neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi sese et suos milites frequentibus exercitiis praeparas-*

set ad proelia. Cum de exercitiis dicatur, quibus milites ad pugnas praeparabantur, *vecte* ferri non potest. Etenim si cum Kritzio instrumentum pro onere magno promovendo dictum statuas, id non est exercitii genus, sed labor in ipso bello exantlandus (ut ταφρεία et χαράκωσις ap. Plut. Mar. c. 7 extr.). Qua re scriptum fuisse credo *fasce.* Cfr. Veget. I 19: *Pondus quoque baiulare usque ad sexaginta libras et iter facere gradu militari frequentissime cogendi sunt iuniores, quibus in arduis expeditionibus necessitas imminet annonam pariter et arma portandi. Nec hoc credatur esse difficile, si usus accesserit: nihil enim est quod non assidua meditatio facillimum reddat. Quam rem antiquos milites factitavisse Vergilio ipso teste cognoscitur, qui ait* (G. III 346):

Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Iniusto sub fasce viam cum carpit et hosti
Ante expectatum positis stat in agmine castris.

12 [Kr. 62. G. 22]. Nam Sullam consulem de reditu eius legem ferentem ex conposito tribunus plebei G. Herennius prohibuerat.

Gellius N. A. X 20 postquam de discrimine inter *legem* et *privilegium* intercedente exposuit ac tamen apud veteres scriptores non magnam differentiam illorum vocabulorum esse animadvortit, § 10 adicit: *Sallustius quoque, proprietatum in verbis retinentissumus, consuetudini concessit et privilegium quod de Gn. Pompei reditu ferebatur, legem appellavit. Verba ex secunda eius historia haec sunt:* Nam — prohibuerat. Ibi cum libri *nam illam Sullam* exhibeant, *illam* ex dittographia natum esse iamdudum viri docti perspexere. Quin de Gn. Pompei ex Africa reditu dicatur dubium non est, set de re ipsa, quoniam ab nullo alio veterum scriptorum conmemorata, multum et in contrarias partes est disputatum. Conpertum igitur est ex Plut. Pomp. 13 Pompeio cum Gn. Domitium et Hiarbam devicisset, litteras Roma missas esse, ut exercitu dimisso cum una legione Uticae successoris adventum expectaret. Tum milites ira in Sullam exarsisse, maxumoque negotio inperatorem eorum animos mollivisse; quod cum Romae exauditum esset, triumphum ei concessum (Momms. II p. 319) ipsumque ab Sulla Magni adpellatione salutatum esse. Iam plerique legem illam, quam conmemoravit Sallustius, latam esse censent, postquam milites Pompei in iram exarserant, set in contraria abeunt, cum alii (Pighius fast. III 270 adsentiente Gerlachio) Sullam ut senatus consultum, quo Pompeius revocatus erat, tolleretur, alii (Drum. IV p. 334 sq. N. 43) ut confirmaretur tulisse arbitrentur. Quod si Sallusti verba consideraverimus, certum est *legem de reditu eius* alio modo intellegi non posse, quam legem de reditu M. Ciceronis, quam paulo antea § 3 Gellius conmemoraverat, ergo Sullam tulisse, ut Pompeio cum exercitu redire liceret. Ei legi conposito intercessit G. Herennius tr. pl. Quid ergo? intercessitne, cum Sulla ferret, ut consultum, quo revocatus erat sine exercitu, aboleretur? Quo tandem iure vel iuris specie illi triumphus decretus est? Tribunum autem aut ut intercessione desisteret, conmotum — nisi forte quis huc trahere velit fr. 34 — aut legem contra intercessionem perlatam esse neque memoriae traditum nec per se veri simile est. Qua re ita rem factam esse cogitemus necesse est. Secundum legem Corneliam — si in Pompeium valuit — dimittere exercitum et successori provinciam tradere debebat, certe triumphi honorem secundum leges mores instituta petere ei non licebat. Set Sulla eum id cupere sciebat. At negando honore iuvenem de se optume meritum palam obfendere ac laedere noluit. Quid igitur? ut ei negaretur neve ipse tamen negasse videretur, ipse legem tulit ut illi contra leges cum exercitu redire liceret, set G. Herennium conparavit, qui rogationi intercederet. Cui minume obstat, quod milites Pompei nuntio accepto ira in Sullam exarsisse memoriae proditum est. Certe enim exploratum eis

erat, nisi Sullae voluntate tribunum non intercessurum fuisse. At Sulla speciem prae se ferebat se consilio non destitisse: scilicet quod antea per tribunum facere prohibitus fuisset id lubentem postea pertulisse. — Cum vero illum locum libri secundi fuisse Gelli testimonio constet, nonne veri simillumum est, Sallustium ibi eam rem commemorasse, ubi de Gn. Pompeio ad bellum Sertorianum misso enarravit?

13 [Kr. 18. G. 27]. Neque virgines nuptum a parentibus mittebantur, set ipsae belli promptissumos delegebant.

Arus. p. 256 cum lemmate: *promptus illius rei. Sal. Hist.* II: Codd. *diligebunt.* — Cum Sallustius locutione de matrimonio iungendo apud Romanos consueta uti debuerit, haut inmerito Ursinus in *mittebantur* offendisse putandus est. Neque tamen conprobo quae ipse coniecit *promittebantur* vel *tradebantur*, set audaciori medela restituendum censeo *conlocabantur*, quod cum explicatum esset *in domos alienas mittebantur*, verum verbum loco suo eiectum videtur esse.

* 14 [Kr. 19. G. 28]. Serv. ad Verg. Aen. X 271: *'referto' autem pro 'referat'; alii hic distinguunt ut sit: referat modo unus quisque facta patrum et laudes. Et secutus Sallustium hoc dixit, qui ait* Hispanorum fuisse [morem], ut in bella euntibus iuvenibus parentum facta memorarentur a matribus. — Cum ex hoc fragmento haut inprobabiliter coniciatur, 13 de Hispanis dictum fuisse, sic ex illo hoc ex secundo libro depromptum esse. Utrum haec verba ante an post illud posita fuerint, diiudicari nequit.

*15 [Kr. 22. G. 74]. Quis a Sertorio triplices insidiae per idoneos saltus positae erant, prima qui forte *in manus* venientis exciperent.

Serv. ad Verg. Ge. II 98: *Et Sallustius qui ait* quis a Sertorio triplices insidiae per idoneos saltus positae erant, prima, *et subaudiendum reliquit 'insidia', quod penitus dicere non possumus.* Idem de eodem loco ad Aen. XI 896: *Item Sallustius:* Primaque forte (*al.* prima qui fronte; *Dan.* primoque sonte forte; *al.* prima qui forte; primo qui f.) venientes exciperet, *cum de insidiis loqueretur, quas numeri tantum pluralis esse plus quam manifestum est.* De eodem loco Charis. p. 96: *Inimicitiae et insidiae pluraliter dici debent; sed Sallustius de insidiis* prima *inquit et Accius inimicitiam dicit.* — Non dubium quin haec de proelio ad Lauronem facto dicta, nec magis quin in libro secundo lecta fuerint. De quo proelio cum ex Livio rettulerit Front. strat. II 5, 31 (cfr. Drum. IV p. 363 n. 44), quo modo ultima verba scribenda sint, incerti haeremus. Atque illud quidem facile concedetur, quam veri simile non sit, Sallustium etiam relativum *quae* ad illum singularem subaudiendum rettulisse, cum grammaticos id notaturos fuisse in aperto sit. Recte ergo conrectum est *qui — exciperent.* Set quos illi, qui in prima parte positi erant, leves et ad furta bellorum aptissimi Hispani (Front.), excipere debebant? In palantes effusi sunt et convolnerarunt confuderuntque nihil tale expectantes. Tum qui in medio (*interius* Front.) conlocati erant scutati, prius quam resisti illis levis armaturae militibus incurrentibus inciperetur, e silva eruperunt et redeuntes in ordinem constraverunt vorteruntque. Denique fugientibus equites inmissi sunt, qui in remotissimo steterant. Nisi igitur in re Livi et Sallusti narrationes discrepavere,

primae insidiae non a fronte venientes excipere, set in dissipatos inrumpere debebant. Scripsi *a fronte* quoniam *fronte venire* ita dictum ut adiectivum *recta* vel simile adiectum sit legi, sine tali adiectivo neque inveni, neque ratione excusari posse puto. Quid iam? num fortasse *forte venientes*, quod ap. Servium extat, verum est? Quod si quis ita explicandum putet, ut dicantur 'qui forte inciderent, obviam venirent', videat ne obscuritatis crimen Sallustio adfingat. Set prorsusne incredibile videtur, in Servi codicibus, qui multis modis conrupti sunt, aliquid excidisse? Hoc si concesseris, *forte in manus venientis* restitutum ut scriptura librorum diligentius observetur efficiet simul et ut inter Sallustium et Livium conveniat.

*16 [Kr. 23. G. I 132]. Receptis plerisque signis militaribus cum Laeli corpore.

Schol. Bob. ad Cic. pr. Flacc. 6, 2 p. 235 Or. *Sed enim quod paternum amicum Cn. Pompeii Laelium dicit, opinor ad tempus belli Sertoriani esse referendum, quod ibidem* (*Cod.* quo ibidem) *Laelius pater huius ab Hirtuleianis interfectus est, ut ait Sallustius* receptis — corpore. D. Laelium in proelio ad Lauronem conmisso, cum legione in praesidium laborantium pabulatorum submissum, interfectum esse, conpertum habemus ex Front. strateg. l. c.: *sic legio quoque inter duas acies hostium cum legato suo elisa est*, cfr. App. b. c. I 109 p. 526 Bekk. τέλος ὅλον — συνέκοψε. Drum. l. c. Rectissume igitur ab Kritzio hoc fragm. cum praegresso libro II adsignatum est. Set in Schol. verbis unum illud obfendit, quod ab Hirtuleianis Laelium interfectum esse dixit, quoniam ap. Front. Octavius Graecinus et Tarquitius Priscus Sertoriani duces nominantur, non Hirtuleius; set cum fieri potuerit, ut Hirtuleius ipse adesset omnibusque insidiis praefectus esset, ei dubitationi non tantum tribuendum videtur. Nec tamen illa quaestio reiciunda est, num verba *receptis — corpore* sola pro Sallustianis habenda sint, an etiam quae praecesserint, ab eo petita censenda. Cum igitur in extremis verbis Laeli nomen positum sit, pro quo utique expectatur pronomen, si illa cum praecedentibus continuata fuerint, veri simillumum videtur Scholiastem ultima tantum ex Sallustio adtulisse, quo Pompeium in servando occisi Laeli corpore multum operae posuisse ostenderet. Ceterum vid. ad fr. 6.

17 [Kr 21. G. 68]. Occurrere duces et proelium adcendere, adeo uti Metello in sagum, Hirtuleio in brachium tela venirent.

Non. p. 368 s. v. *sagum*, numero libri indicato. Apud eum libri *duci*. At cum membrum consecutivum luce clarius ostendat, duces utriusque exercitus suae vitae in proelio non pepercisse, set ipsos ubique pugnantes adcendisse et confirmasse, certum videtur quae praecedunt de utroque dicta fuisse, non de uno aut pluribus, qui duci alicui occurrissent. Quare inmerito Gerlachius, quod coniecerat *duces*, postea reiecit. Cum vero quo nexu haec cum praecedentibus contenta fuerint nesciatur, illud minus incertum, utrum *occurrere* relinquendum sit an in *accurrere*, quod sequentia verba suadent — etenim qui proelium adcendit, is accurrit ad titubantes et haerentes — conmutandum. Ad pugnam apud Italicam conmissam haec verba spectavisse, recte iam alii observaverunt (cfr. Oros. V 23. Liv. ep. XCI); in qua pugna summam fuisse certe Metelli operam testatur Frontin. strat. II 1, 2 et 3, 5. Set cum ea pugna post proelium ad Lauronem conmissum facta sit (Drum. IV p. 366), quo iure hoc fr. post 14 et 15 conlocaverim facile intellegetur.

*18 [Kr. 24. G. 44]. Inter laeva moenia et dextrum flumen Turiam, quod Valentiam parvo intervallo praeterfluit.

Priscian. V p. 143: *quod autem 'Turia' et similia fluminum nomina masculina sunt, ostendit etiam Sallustius in 'am' terminans eius accusativum in* II *historiarum:* inter laeva moenium et dextrum flumen Turiam. *nam si esset neutrum, similis esset accusativus nominativo.* Id. VI p. 201: *ergo 'Capsa' quoque et 'Thala' oppidum et 'Tirimida' similiter figurate feminina neutris sunt coniuncta. unde Sall. in* II *hist.* inter laeva — praeterfluit, *'Turiam' dixit, qui accusativus masculini est, non neutri.* Decepti relativo quod sequitur, Prob. p. 105 et Phoc. p. 324 *Turiam* ab Sall. pro neutro habitum esse rettulerunt. — Non dubium est, quin haec pertineant ad pugnam apud Valentiam et Turiam (Guadalaviar) conmissam, qua Pompeius G. Herennium interfecit, G. Perpennam fugavit (vid. ad II 96, 6. Drum. IV p. 366) quod proelium quo minus cum Th. Mommsenio III p. 25 ante pugnam ad Lauronem conmissam factum putemus, obstat Appiani testimonium b. c. I 109 p. 526: *ἀφικομένον δ' ἐς Ἰβηρίαν αὐτίκα* cet. — Quamquam Prisciani libri *moenium* tuentur, tamen *moenia* rescribere ausus sum. Nam genetivum cum neutro adiectivo plur. ita tantum coniunctum esse, ut partes totius alicuius rei dicerentur, satis ostendunt exempla a Kritzio ad Cat. 59, 2 p. 314 ed. pr. congesta, hoc autem loco necessario exprimendum fuit, non laevam moenium partem ab altero latere fuisse, set moenia ad laevam i. e. laeva, ut flumen dextrum.

19 [Kr. 25. G. 69]. — avidis atque ita promptis ducibus, ut Metellus ictu tragulae sauciaretur.

Non. p. 270 s. v. *saucius* ex lib. II et p. 381 s. v. *tragula* set ex libro III. Priore loco in libris est *avidisque ita promptis*, altero *avidissimis atque promptis*, unde Kr. *avidis ita promptisque*, Gerl. *avidis ita atque promptis;* mihi *atque ita* veri simillumum visum, set duo in incerto relinquam, primum annon *avidissumis* scribendum sit, alterum, utrum genetivus gerundii praecesserit, an *avidus* Sallustius absolute dixerit de pugnandi et confligendi cupiditate. — Quin haec de pugna ad Saguntum facta dicta fuerint, dubium non est Plutarchi testimonio Sertor. c. 21; cfr. Drum. l. c. p. 368.

*20 [Kr. 26. G. 70]. Set Metellus in volnere.

Donat. ad Ter. Andr. II 1, 10: *'Set' inceptivum pro 'atque eccum Pamphilum' ut Sallustius:* sed — in vulnere. Rectissume hoc fr. editores praecedenti adiunxisse, non est quod exponam.

*21 [Kr. 27. G. 60]. Saguntini, fide atque aerumnis incluti prae mortalibus, studio maiore quam opibus, quippe apud quos etiamtum semiruta moenia, domus intectae parietesque templorum ambusti manus Punicas ostentabant.

Adfert Hieronymus comm. ad Habac. 2, 9 vol. VI p. 617 ed. Vallars. ex Historiis, libri numero non indicato. Set quin de Saguntinis haec Sall. dixerit, ubi de proelio in urbis eorum vicinia facto narravit, dubium non est. Ceterum *incluti prae mortalibus studio maiore* ex ms. Reginae emendatum est, cum relicui libri exhibeant: *per mortalium studium maiores;* nec minus recte pro *quippe quis* scriptum videtur *quippe apud quos.* Per se autem intellegitur verba *studio maiore quam opibus* cum praecedentibus coniungi non posse, set relata fuisse ad ea, quae sequebantur, quae dolemus periisse: atque in propatulo suspicio est, hanc fuisse sententiam, Saguntinos etiam bello Sertoriano Romanis deditissumos fuisse, nec vero opibus eos adiuvare potuisse. Quae cum ita sint, haec

verba fortasse ante 18 et 19 ponenda. Set obfendo in *intectae*, quod vocabulum sic dictum nusquam legi; semper enim est aut tegumento carens, aut patens et apertus. An igitur *sine tectis* scribundum?

*22 [Kr. 28. G. 56]. Cum Charis. p. 143 haec scribat: *'Saguntinorum' Coelius,* Saguntium *Sallustius, ut Paulus in Coelii historia lib.* I *notat,* nullo loco aptius videbatur hoc fragmentum poni posse, quam proxime a praecedente.

*23 [Kr. 29. G. 54]. At Metellus in ulteriorem Hispaniam post 1
annum regressus magna gloria concurrentibus undique virile et muliebre secus per vias ac tecta omnibus visebatur. Eum quaestor 2
G. Urbinus aliique cognita voluntate cum ad coenam invitaverant, ultra Romanorum ac mortalium etiam morem curabant exornatis aedibus per aulaea et signa scenisque ad ostentationem histrionum

Totum hoc fragmentum extat ap. Macrob. Sat. II 9, ubi haec praemissa sunt: *Ergo hoc praetermisso ad viros venio triumphales, quos victores gentium luxuria vicit, et ut taceam Gurgitem, a devorato patrimonio cognominatum, quia insignibus virtutis secutae vitia primoris compensavit aetatis, Metellus Pius in quam foveam luxuriae et superbiae successuum continuatione pervenit? Et ne multis morer, ipsa de co Sallustii verba subieci.* Eadem expressit Plutarchus Sert. c. 22: *Ἔτι δὲ νικήσας ποτὲ μάχῃ τὸν Σερτώριον οὕτως ἐπήρθη καὶ τὴν εὐτυχίαν ἠγάπησεν ὥστε αὐτοκράτωρ ἀναγορευθῆναι, θυσίαις δ᾽ αὐτὸν αἱ πόλεις ἐπιφοιτῶντα καὶ βωμοῖς ἐδέχοντο. Λέγεται δὲ καὶ στεφάνων ἀναδέσεις προσίεσθαι καὶ δείπνων σοβαρωτέρων ὑποδοχάς, ἐν οἷς ἐσθῆτα θριαμβικὴν ἔχων ἔπινε καὶ Νῖκαι πεποιημέναι δι᾽ ὀργάνων ἐπιδρόμων χρύσεα τρόπαια καὶ στεφάνους διαφέρουσαι κατήγοντο καὶ χοροὶ παίδων καὶ γυναικῶν ἐπινικίους ὕμνους ᾖδον εἰς αὐτόν.* Cum vero ex App. b. c. I 111, Liv. Epit. XCIII conpertum habeamus Metellum hiemem a. 74 (680) in ulteriore Hispania transegisse, quaeritur, annon conplura fragmenta ex eis, quae postea recensebo, hoc praecesserint.

Test. scr. 1—3. Non. p. 151: *Secus masculini generis esse manifestum est. Neutro Sallustius dixit Historiarum lib.* II: at Metellus in ulteriorem Hispaniam post annum regressus magna gloria concurrentium undique virile et muliebre secus per vias et tecta omnium visebatur. — Charis. p. 80: *Secus neutri generis est nomen, unde et Sallustius* virile secus *dixit, hoc est virilis sexus, quod per omnes casus integra forma declinatur.* — Probus p. 121: *'Secus' duas res significat, adverbium separandi: 'Haud secus ac iussi faciunt' et sexum, Sallustius:* virile ac muliebre secus.

Var. scr. 2. *Kritz. et Gerl. ediderunt:* magna gloria concurrentium — omnium, *in quo et* gloria *insolenter dictum de officiosa honoris significatione obfendit et* omnium *ita nimis remotum. Qua re cum Macrobi codd.* concurrentibus *exhibeant hoc recipiundum et* omnibus *emendandum putavi.* et *Macr. libri.* ac *Prob.* — 3. Eum *Macr. libri.* Quom *Gerl. al.* — 4. cum ad *Macr. libri.* eum ad *Gerl. al.* invitavissent *vel* invitassent *Macr. libri. Set recte iam ab editoribus emendatum est* invitaverant. *Cum enim de re non semel set multis temporibus facta dicatur utique requiritur indicativus et ita demum recte dictus est singularis* ad coenam, *aliter pluralis requiritur.* — 5. ac *Macr. libri, volg.* et. — 6. insignia *libri.* signa *Ciacc.*

fabricatis: simul croco sparsa humus et alia in modum templi cele-
3 berrumi. Praeterea tum sedenti transenna demissum Victoriae si-
mulacrum cum machinato strepitu tonitruum coronam capiti in-
4 ponebat, tum venienti ture quasi deo subplicabatur. Toga picta
plerumque amiculo erat ei adcumbenti: epulae quaesitissumae, ne-
que per omnem modo provinciam set trans maria ex Mauritania
5 volucrum et ferarum incognita antea pluruma genera. Quis rebus
aliquantam partem gloriae dempserat, maxume apud veteres et
sanctos viros, superba illa gravia indigna Romano imperio existu-
mantes.

7 sq. Serv. ad Verg. Aen. IV 488: *Traiecto extento, unde 'transenna' dicitur extentus funis. Sallustius:* [Transenna demissum victoriae (*al.* victoris) simulachrum cum] machinato strepitu transenna corona in caput (*Lips.* capiti) imponebatur (Guelf. I in capite imponebat. *Al.* strepitu tonitruum coronam capiti imponebat). — Non. p. 122: *Transenna non ut quidam putant transitus, sed est fenestra. — Sallustius Hist. lib.* II: transenna dimissum victoriae simulacrum cum machinato strepitu coronam capiti inponebat. — Id. p. 196: *Dimittere desuper mittere. — Sallustius Historiarum lib.* III (sic!): cum machinis (machinae *mgJ*) strepitu dimissum Victoriae simulacrum coronam capiti imponebant.

---

2. *Volg.* cum sedenti. *Set quoniam per* cum — tum *semper ita duo disiunguntur ut prius latius pateat, alterum magis ecferatur, hoc vero loco de rebus promiscue factis sermonem esse inde adparet, quod* sedenti *praemissum est, nemo autem prius sedet quam venit, facillume mihi restitui posse visum est* tum — tum. in transenna *Macr. libri.* dimissum *antiquom mendum esse Nonius ostendit.* — 3. coronam ei imponebat *Macr. ed. Bip.* — 5. ei *om. Macr. ed. Bip.* epulae vero exquisitissimae *Macr. ed. Bip.* — 6. *Nonne* transmarina? — 7. plura *libri.* Quis *Bip.* quibus *Kr. et Gerl.* — 8. demiserat *libri.* demserat *recte Bip.*

*24 [Kr. 30. G. 23]. Set Metellus in ulteriore provincia.

Donat. ad Ter. Phorm. I 4, 15: *'Sed' pro 'ergo', ut sit: ergo ubi Antiphonem reperiam? An 'sed' finis superioris sententiae est? ut Sallustius* sed — provincia. Ex quibus cum certum sit, haec Sall. verba cum praegressis aliis copulata fuisse, nec veri dissimile ea clausulam fuisse membri, in propatulo suspicio est, ea dicta fuisse de hibernis a Pompeio in Gallia, ab Metello in Hispania ulteriore agundis.

25 [Kr. 31. G. 30]. Quem ex Mauritania rex Leptasta proditionis insimulatum cum custodibus miserat.

Prisc. V p. 143: *vel contra apud Graecos in 'as' desinentia vel in 'es' apud nos in a terminant, ut — 'Leptasta'. Sallustius in* II *historiarum:* quem — miserat. — Mauritania *r.* mauretania RA. — Quamvis res obscura sit, tamen cum Sertorium constet regi Mauritaniae advorsus Ascalim, Iphthae filium, regnum adfectantem auxilium tulisse (Plut. Sert. c. 9), non prorsus reiciunda est suspicio, regem Mauritaniae legatum, quem proditionis insimulabat, vinctum ad Sertorium misisse.

26 [Kr. 32. G. 29]. Ut alii tradiderunt Tartessum, Hispaniae civitatem, quam nunc Tyrii mutato nomine Gaddir habent.

Prisc. V p. 154: *unum proprium civitatis invenitur 'Gaddir' — quod quidam femininum esse putaverunt, sed Sallustius neutrum esse ostendit in* II *historiarum accusativum nominativo similem ponens:* ut — habent: *nam si esset femininum 'Gaddirem' dixisset —;* quae eisdem fere verbis idem repetit VI p. 234. Singula verba si diligenter perpenderimus, eius potius loci fuisse videbuntur, ubi de veteribus Hispaniae (fortasse Baeticae) incolis expositum erat, quam de re bello Sertoriano gesta.

27 [Kr. 33. G. 37]. Ante quam egressus Sertorius instruere pugnae suos.

Arus. p. 237: *instruitur huic rei. Salust. Hist.* II. Aut *instrueret* conrigundum, aut sic statuendum: grammaticum constructionis exemplum protulisse satis habentem, relicua omisisse. De qua pugna haec dicta fuerint, frustra quaesivi.

28 [Kr. 34. G. 52]. Titurium legatum cum cohortibus quindecim in Celtiberia hiemem agere iussit praesidentem socios.

Arus. p. 252: *Praesidet illam rem. Salust. Histor.* II. Titurius utrum Pompei an Metelli legatus fuerit nescitur, Sertorii legatum non fuisse satis certum videtur.

29 [Kr. 35. G. 98]. Hi saltibus occupatis Termestinorum agros invasere frumentique ex inopia gravi satias facta.

Non. p. 117: *Satias pro satietas. — Sallustius Historiarum lib.* II — In saltibus *libri, unde iamdudum* hi *emend.* — occupatus *duo libri.* occupatis *rel.* — Tmextrinorum *liber unus;* termextinorum *alius;* tamen externorum *cod. W. Gerl.* tum externorum *Merc.* Termestinorum *Lips. ad Tac. ann.* IV 45, 1, quae ingeniosa emendatio nonnihil munimenti eo accipit, quod Termestam (vid. Mannert. I p. 386) Sertorio amicissumam fuisse ex Flor. II 10, 9 constat; nec minus hieme a. 74 summam frumenti inopiam in Romanorum exercitu fuisse conpertum habemus (Drum. IV p. 370).

30 [Kr. 36. G. 66]. Ad hoc rumoribus advorsa in pravitatem, secunda in casum, fortunam in temeritatem declinando conrumpebant.

Non. p. 261: *rumor, ut plerumque, opinio est. Sallustius Historiarum lib.* II. Verba pertinuisse ad mendacia ab nobilibus Romanis duci Sertorio invidentibus sparsa (Plut. Sertor. c. 25) recte iam Debrossius iudicavit. Cum libri Non. *ad hoc* exhibeant, miror quod Kritzius *ad haec* retinuit; set idem recte observavit, deesse obiectum verbi *conrumpebant,* quod fortasse ante *ad hoc* positum fuit.

31 [Kr. 38. G. 85]. Nisi qua flumen Clurda Tauro monte defluens.

Prisc. VI p. 202: *plurima tamen non solum in Africa sed in aliis etiam regionibus nomina fluviorum in a inveniuntur desinentia. — Sallustius in* II *historiarum:* nisi — defluens. — Quamquam *quia* Prisciani libri tenent, praeter Vat. qui *qua* exhibet, et difficile est id verum esse negare, cum quo nexu verba dicta fuerint ignoretur, tamen *qua* restituendum putavi, quod cum sententiam ad negativam aliam relatam fuisse adpareat, veri similius videbatur de regionis natura dictum fuisse, quae ubi fluvius

deflueret, alia fuerit, atque aliis locis. Set de nomine fluvii parum constat. Volgo edebatur *Durda,* ut Prisc. A et aliquot Krehlii exhibent et fortasse ante conr. H habuit. Set *Clurda* d Vat. m. alt. *clurdia* D. *clu.a* Vat. *lurda* Bh. Hertzius igitur, qua eximia est doctrina, eundem fluvium esse videri monuit; atque qui apud Plin. H. N. V 21, 108 nominetur: *Fuit in eo tractu et Maeandropolis. Est Eumenia Cludro flumini adposita.* Ex tribus oppidis, quae eo nomine fuerunt (Steph. Byz. s. v. p. 126 West.), Plinius aperte Eumeniam Phrygiae regionis intellexit (Strab. XII p. 576 C. 810 Mein.). Ea sita fuit, ubi nunc Ischakli, ibique fluvius Sendyklutschai in Maeandrum influit. Planitiei alteram partem paludibus obsitam esse Hamiltonus narravit (vid. Koch der Zug der Zehntausend p. 18). Num igitur fortasse Sallustius narraverat eam planitiem fertilem esse, nisi qua fluvius Clurda (cuius nomen in Sendyklutschai tertia syllaba servatum videtur) Tauro monte defluens paludem efficeret? Set illa incerta; hoc certius, cum Priscianus verba illa libro II deprompta esse testatus sit, eo libro bellum a P. Servilio in Pisidia confectum narratum fuisse ex eoque loco illa petita esse.

*32 [Kr. 40. G. 93]. Lyciae Pisidiaeque agros despectantem.

Serv. ad Verg. Aen. I 420: *Aspectat; rei insensibili dat sensum. Unde est illud in quarto de Atlante. Item Sallustius:* Lyciae — despectantem. Cum ex Servii verbis adpareat haec dicta fuisse de loco, super Lyciam et Pisidiam sito (qui ubi esse potuit, nisi in monte Tauro?), cumque ex praegresso fragmento haut sine aliqua specie veri coniciatur, in libro II de natura illarum Asiae minoris regionum plura exposita fuisse, non dubitavi obsequi viris doctis, qui ea libro II adsignari et cum fr. 31 coniungi iusserunt.

33 [Kr. 41. G. 76]. Eodem anno in Macedonia G. Curio principio veris cum omni exercitu profectus in Dardaniam quibus potuit modis pecunias Appio dictas coëgit.

Non. p. 192 ex lib. II adfert, quo *dicere* pro promittere dictum esse ostendat. G. Scribonius Curio in provinciam Macedoniam a. 75 Appio Claudio mortuo profectus est (Oros. V 23. Eutrop. VI 2. Momms. III p. 35). — Nimisne subtilis videor, cum Sallustium *ex Macedonia* scribere debuisse contendo? Quod in plerisque libris Nonii deest, *modis* Carrio ex vet. cod. recte subplevit.

34 [Kr. 44. G. 79]. Ut actione desisteret.

Pauca haec verba ex lib. II Arus. p. 224 conmemoravit exemplum locutionis *desisto hac re.* Dicta fuisse vel de tribuno quo minus plebem contionibus agitaret deterrito, vel de accusatore ut caussam abiceret conmoto in propatulo est.

35 [Kr. 45. G. 80]. Quem corpore et lingua percitum et inquietem nomine histrionis vix sani Burbuleium adpellabat.

Adtulit Priscianus VI p. 243, quo *inquies* pro *inquietus* dictum esse ostenderet. Scimus autem ex Valerio Max. IX 14, 5 et Cic. Brut. 60, 216 sq. G. Scribonium Curionem, cos. a. 76, a Gn. Sicinio propter vacillationem corporis consuetam exagitatum esse. Cum igitur ad eam rem haec verba pertinuisse adpareret, *quem* quod coniecit Coler. ad Val. Max. l. c. probavi (*Qui* L. *quia* rell.), itemque *adpellabat* pro eo, quod R exhibet, *appellabant* retinui.

*36 [Kr. III 83. G. III 1]. Conlegamque eius Octavium mitem et captum pedibus.

Arus. p. 243: *Kaptus hac re.* — *Sal. Hist.* III: collegamque — pedibus. Nullum illis temporibus, de quibus Sall. his libris scripsit, novimus, nisi Gn. Octavium, G. Scriboni Curionis in consulatu conlegam, quem sciamus Sicinio ansam dedisse perstringendi Curionis (Cic. Brut. 60, 217. Quint. XI 3, 129). Cum igitur quin ad hanc rem illa verba pertinuerint dubitari vix posse videatur, utrum veri similius, ap. Arusianum in libri numero erratum esse, an, id quod Kritzius statuit, Sallustium dicacitatis Sicini exemplum ex superiore anno in libro III repetivisse? Ceterum quamquam diu multumque in vocabulo *mitem* haesitavi, — quippe cum animi habitum exprimeret, minus apte cum *pedibus captum* coniungi videbatur et expectabam *hominem mitem* — tamen vocabulum, quod morbo affectum significaret quodque pro *mitem* cum aliqua veri specie restitueretur, non inveni.

*37 [Kr. 46. G. III 3]. Canina, ut ait Appius, facundia exercebatur.

Non. p. 43: postquam rabulam dictum esse a rabie, qui tum advocatus vel caussarum patronus diceretur, Ciceronis exemplo Or. 15, 47 ostendit, pergens: *inde et Sallustius,* quae supra posui verba, adtulit. Lact. inst. VI 18, 26: *set quia ipse* caninam *illam* facundiam, *sic ut Sallustius ab Appio dictum refert,* exercuit. Eadem saepius conmemoravit Hieronymus Ep. CXIX (152) 1. CXXV 16. CXXXIV 1. adv. Lucif. T. II ed. Vallars. p. 171. Nec neglegendus locus Quintil. inst. or. XII 9, 9: *ea est enim prorsus canina, ut ait Appius, eloquentia, cognituram male dicendi subire.* Cfr. praeterea Isid. de summo bono III 60: *antiqui forensem eloquentiam caninam facundiam nuncupabant eo quod caussidici in certaminibus caussarum, omissis quae agunt, veluti canes adversum se latrant iurgiaque caussarum ad iniurias commutant.* Sallustium ergo Appi cuiusdam dictum, *canina facundia,* — nam uti membrum *ut ait Appius* apud Non. et Quintil., quodque pro eo Lactantius scripsit, conlocatum est, *exercere* verbum ab eodem repetitum fuisse credibile non est — transtulisse adparet ad hominem in dicendo rabiosum. Cum igitur praegressum fragm. ostendat, eum in lib. II de Sicini inpudentia dixisse (de qua cfr. etiam Plut. Crass. c. 7), non video, quo argumento refellantur ei, qui ad eundem haec quoque verba referunda esse suspicati sunt. Nam ut in ipsum Sicinium dictum illud ab Appio iactum fuisse statuamus, satis idonea caussa non est. Set obscurum est qui Appius eius locutionis inventor fuerit. Ac duo quidem Appii Claudii, quos Drum. II p. 181 nr. 26 n. 76 videtur confudisse, ob dicta conmemorantur, alter maior natu cum summa laude de or. II 70, 284 a. u. a. C. 107, alter cum scurrilitatis reprehensione ibid. 60, 246, quem tum, cum libri de oratore scripti, adhuc superstitem fuisse ostendunt verba *ut iste, qui se vult dicacem et mehercule est, Appius, set nonnumquam in hoc vitium scurrile delabitur.*

His iam subiungam fragmenta ex folio palimpsesto Toletano, quod ab Heinio repertum, Livi putans fragmenta, edidit Pertzius Berol. 1848, tractaveruntque Kreyssigius Comm. de T. Liv. Hist. reliquiis ex Palimpsesto Toletano erutis 1849 et Curis secundis 1852, Mommsen Berichte der Gesellsch. d. Wissensch. zu Leipzig II 3 p. 196, Huschkius Ztschr. f. geschichtl. Rechtswissenschaft XV 3 p. 273, Weissenborn praef. ad Liv. vol. VI p. 15 sqq. Bergk Zeitschr. f. d. Alterthsw. X p. 880. Sallusti ea fragmenta esse demonstrarunt Roth. Mus. Rhen. VIII 433 et Heerwagen in Kreyssigii epistola ad Frid. Kritzium de C. Sall. Crispi Histor. lib. II reliquiis ex Pal. Tol. erutis. Misenae 1852. Effigiem Kritzius editioni Fr. adiungendam curavit. Quoniam autem folium illud

ita scriptum est, ut in advorsa p. ab sinistra reliquias linearum habeat, a dextra plenas, itemque in avorsa a sinistra pleniores, a dextra initia linearum, codicem ita scriptum fuisse adparet, ut binas pagina columnas haberet. Cum enim col. IV contineat initium orationis Cottae, si col. I ei avorsa fuisset, deberet eius continuationem continere, quod non ita esse quivis videt.

38. Palimps. Tolet. col. I.

JERAT
SPECTA
LLIIN
RATDEI·
:TASQ·
QUOR:
DAEET
TAERO
ETUM
TOUL4
ΊR1)11

. . . . uerat . . . . specta . . . . illi in
. . . . rat dein . . . . tasque . . . . quorum
. . . . dae et . . . . tae ro . . . . e tum.

Relicua legere me posse desperavi, nec magis ex tam exiguis particulis integram sententiam efficere.

39 [Kr. 47. G. 101]. Palimps. Tol. col. II.

PQLENTULUSMARCEL
FODEMACTOREQUAEST
IN NOUAMPROVINCI
CURENASMISSUSESTC
EA~\OnTUIREGISALIC
TESTAMENTONOBISD
PRUDENTIOREQUAM
PERGENTISETMINUSG
RIAEAUIDIIMPERIOCC
NENDAFUITPRAETERI
UERSORUMORDINι

Publiusque Lentulus Marcel*linus* eodem auctore quaest*or* in novam provinci*am* Curenas missus est *quod* ea mortui regis Api*onis* testamento nobis d*ata* prudentiore quam *illas* per gentis et minus gl*o*riae avidi inperio co*nti*nenda fuit. Praeter*ea* *di*vorsorum ordin*um*

Lineae 11 litterarum inferiores partes excsae sunt. Illud non neglegendum, ex relicuis particulis folii cognosci, lineas non prorsus pares fuisse. — 1. P Pertzius pro paragraphi signo habuit et legit *Q. Lentulus Marcelli f.* *Publiusque Lentulus Marcellinus* Momms. p. 197. Kreyssig

cur. sec. p. 7. — 2. *auctore* Kreyssig comm. p. 19. Omnia quae his fragmentis contineantur, ad res Romae a. 75 gestas pertinuisse recte Rothius et Heerwagenius demonstravere. — 4. *quod* Pertzius subplevit. — 5. *Apionis* id. — 6. *data* id. — 7 et 8. *quam inde pergentis* Pertzius. *quam illas per gentis* Kreyss. Curenas tum obtinuisse Nicocraten et Leandrum tyrannos ex Plut. de mul. virt. c. 19 ab Kr. monitum est. — 9. *imperio componenda* Pertz. *imperio continenda* Kreyss. comm. p. 22. — 11. *praeter ea diversorum ordinum* Pertz. Kreyss. comm. p. 22 *praeterea divorsorum ordinum certamina exarserunt.* Kritzius vero negavit ita transitum ad civilis Romanorum discordias fieri potuisse, set nonne haec verba ad *eodem auctore* referuntur?

40 [Kr. 49. G. 102]. Palimps. Tol. col. III.

_SSAEUITTIAQUAREFATI
TAPLEBESFORTECONSU
AMBOQ·METELLUMCUI
TEACRETICOCOGNOME
HUEL CANDIDATU I
\ETORIUMSACRAUIADE
CTISCUMMAGNOTU
ILTUMINUADITEUGIEN
?SECUTAADOCTAUIDO
MQ·PROPRIOREERNJI
''''CACNCIIIFIIMPERUE

..... is saevitia, qua re fati*ga*ta plebes forte consu*les* ambo Q. Metellum cui *pos*tea Cretico cognome*ntu*m fuit, candidatum praetorium, sacra via de*ducen*tis cum magno tu*mu*ltu invadit, fugient*isque* secuta ad Octavi dom*um* quae propior erat................um perve*nit.*

1. *intolerabilis saevitia* Pertzius, de nobilium in plebem saevitia dictum ratus; *famis saevitia* Kr., qui tamen nimis acute haec cum fr. 51 consocianda putavit. — *fatigata* explendum esse in propatulo est, nec minus 2 *consules ambo*, 4. *postea*. — 3. *atque Q. Metellum* Kreyss. *Quintumque Metellum* Weissenborn. — 5. *cognomen inditum et* Kreyss. Kritz. *cognomentum fuit candidatum* Heerw. probante Kreyss. Ep. p. 14 et 17. Cum in palimpsesto T ubique L scriptum sit, I autem proxume accedat ad E (F) similitudinem, utraque emendatio ab litteris habet, quo commendetur. — 6. *candidatum praetorium* legundum esse certum est; set postea Pertzius *de tectis*, quod ferri nequit. *deductos* Kritz. Hic vero vir doctissumus quattuor viros nobiles ab plebe infestatos esse statuit, quippe cum negaret Q. Metellum, postea Creticum cognominatum, illo anno, quo L. Octavius, G. Aurelius Cotta consules fuere, candidatum praetorium fuisse. Set cum Metellus ille, cuius ne parentes quidem novimus (Drum. II p. 50), a. 69 cum Q. Hortensio consul fuerit, certe igitur a. 72 praeturam ab eo gestam esse (Drum. p. 51) veri simile sit, plusne valet opinio talem virum repulsam ferre non potuisse aut quo minus a petitione desisteret motum non esse, quam antiquom certum testimonium? Nam lin. 5 nihil profecto est quod *et* legere cogat, eoque minus, quod si quattuor fuissent, quartus certe sine copulativa particula adiungi debebat. Praeterea quam ob caussam hos quattuor viros, inter quos ali-

quam intercessisse necessitudinem scriptor certe non significavit, quippe qui ne nomen quidem candidati illius praetorii commemorare aut voluisset aut quivisset, et a quibus per sacram viam deductos statuamus? Scilicet hic mos apud Romanos fuit, ut qui petitioni alicuius faverent, eum de foro deducerent. Cum igitur Pal. *de ctis* exhibeat, quod autem *c* lectum est, facile possit pro litterae *n* extrema linea haberi, si oscitationi librari nihil prorsus tribuendum videatur, quid veri similius, quam *deducentis* scribendum esse, quo recepto omnia rectissume dicta sunt. — 8. *tumultu minis invadit* Huschk. ap. Kreyss. ep. p. 18. *M* ex librari errore natum esse iamdudum omnes intellexere. — 9. *fugientemque* Pertz. *fugientisque* Kreyss. Octavi domum eandem fuisse, quae postea Scauri (Ascon. ad Cic. pr. Scauro p. 27 Orell.), docte monuit Kreyss. — 10. *qui pro praetore erat* Pertz. *quae propior erat* Kreyss. comm. p. 29. — 11. *in propugnaculum pervenit* Pertz. *ingenti pugna civium pervenit* Huschk. l. c. p. 277. *in eius coenaculum pervenit* Kreyss. cur. sec. p. 21, *in Palatium* Wagner. Act. gymn. IX p. 195 sq. Malim *in ipsum vestibulum pervenit.*

41 [Kr. 50. G. 103]. Palimps. Tol. col. IV.

PAUC
UETER
CUPIT
UALIN
INCO
IERU
MIhI
TIAEC
ΛEQ
BIPA
\

In prioribus lineis quamquam nonnulla vocabula dignoscuntur, velut adiectivom *paucus, vetus, cupit,* tamen inde sententiam effici posse omnes desperavere. Set animi caussa lubet mihi quae in mentem venere, dicere. Relata videntur fuisse quae tribunus pl., qui G. Cottae diem dixerat, in contione protulit. Ostendisse eum autumo *pauc*itatem frumenti, portus *veter*es a piratis oc*cupat*os, [omnia] flumina va*cua lin*tribus. Quae secuntur, recte iam ab Kreyssigio subpleta sunt hoc modo: *de*in *Cotta in hunc modum dis*seruit, quippe cum Priscianus XVIII p. 305 Sallustium *in hunc modum disseruit* dixisse pro 'hoc modo' testetur, Heerwagen: *hoc modo disseruit,* Roth. l. c. p. 439 *in contione hoc modo disseruit.* Relicua sunt

orationis G. Cottae consulis ad populum Romanum.

1 Quirites, multa mihi pericula domi militiaeque, multa advorsa fuere, quorum alia toleravi, partim reppuli deorum auxiliis et virtute mea: in quis omnibus numquam animus negotio defuit, neque decretis labos: malae secundaeque res opes, non ingenium mihi
2 mutabant. At contra in his miseriis cuncta me cum fortuna dese-

VAR. SCR. 1. militiaeque 𝔙 *idemque Pal. testari videtur.* militiae *Cort.* — 2. tolerabi *Pal.* — 3. nunquam 𝔙. *Vat. Bong.* neque *volg. post Ald. prior.* — 4. labos 𝔙.

ruere. Praeterea senectus, per se gravis, curam duplicat, cui
misero acta iam aetate ne mortem quidem honestam sperare licet.
Nam si paricida vostri sum et bis genitus hic deos penatis meos 3
patriamque et summum inperium vilia habeo, quis mihi vivo cru-
ciatus satis est aut quae poena mortuo? quin omnia memorata
apud inferos subplicia scelere meo vici. A prima adulescentia in 4
ore vostro privatus et in magistratibus egi: qui lingua, qui con-
silio meo, qui pecunia voluere, usi sunt: neque ego callidam fa-
cundiam neque ingenium ad male faciundum exercui: avidissumus
privatae gratiae maxumas inimicitias pro re publica suscepi: quis
victus cum illa simul cum egens alienae opis plura malà expecta-
rem, vos, Quirites, rursus mihi patriam deosque penatis cum in-
genti dignitate dedistis. Pro quibus benificiis vix satis gratus vi- 5
dear, si singulis animam, quam nequeo, concesserim. Nam vita et
mors iura naturae sunt: ut sine dedecore cum civibus fama et
fortunis integer agas, id dono datur atque accipitur.

Consules nos fecistis, Quirites, domi bellique inpeditissuma 6
re publica. Namque inperatores Hispaniae stipendium milites, arma
frumentum poscunt: et id res cogit, quoniam defectione sociorum
et Sertori per montis fuga neque manu certare possunt neque utilia
parare. Exercitus in Asia Ciliciaque ob nimias opes Mithridatis 7
aluntur, Macedonia plena hostium est, nec minus Italiaearituma
et provinciarum, cum interim vectigalia parva et bellis incerta vix
partem sumptuum sustinent: ita classe, quae conmeatus tuebatur,
minore quam antea navigamus. Haec si dolo aut socordia nostra 8
contracta sunt, agite ut monet ira, subplicium sumite; sin fortuna
communis asperior est, qua re indigna vobis nobisque et re publica
incipitis?

Test. scr. 11. Charis. Exc. p. 549 ed. Keil.: *et huius opis Terentius* (Phorm. III 3, 20) *et ab hac ope Sallustius* II: cum egens alienae opis plura mala exspectarem.

---

2. acta iam aetate 𝔙. senecta iam aetate *Carrio, adductus eo, quod Serv. ad Verg. Aen.* XI 165 senecta iam aetate *ex Sall. laudavit.* cui misero, seni, acta iam aetate *Döderl. Syn.* IV *p.* 94. — 5. quin omnia 𝔙. cum omnia *Cort.* — 6. suplicia 𝔙. adulescentia 𝔙. — 8. callidam facundiam *omnes libri.* caninam facundiam (*cfr. fr.* II 36) *Carrio.* — 10. quis victus 𝔙. qui victus *Cort.* — 11. expectarem 𝔙. — 12. deosque penatis 𝔙. deos penates *Cort.* — 15. iura 𝔙. iure *Vat.* 2 *et Ven. ed.* ut *libri.* ubi *Cort.* uti *Gerl.* — 20. montis 𝔙. — 24. sumptum 𝔙. quae commeatus tuebatur 𝔙. qua commeatus vehebatur *edd.* — 25. antea 𝔙. ante *ed. Kr.* — 26. sunt agite utmonet ira 𝔙. sunt uti monet *Cort.* agite uti libet et ita *Carrio.* agite et uti libet ita *Weis.* fortuna com-

9 Atque ego, cuius aetati mors propior est, non deprecor, si quid ea vobis incommodi demitur: neque mox in senio corporis
10 honestius quam pro vostra salute finem vitae fecerim. Adsum en Gaius Cotta consul: facio quod saepe maiores asperis bellis fecere: voveo dedoque me pro re publica. Quam deinde cui mandetis
11 circumspicite: nam talem honorem bonus nemo volet, cum fortunae et maris et belli ab aliis acti ratio reddunda aut turpiter mo-
12 riundum sit. Tantum modo in animis habetote non me ob scelus aut avaritiam caesum, set volentem pro maxumis benificiis animam
13 dono dedisse. Per vos, Quirites, et gloriam maiorum, tolerate
14 advorsa, et consulite rei publicae. Multa cura summo inperio inest, multi ingentes labores. Quos nequiquam abnuitis, et pacis opulentiam quaeritis, cum omnes provinciae regna, maria terraeque aspera aut fessa bellis sint.

---

munis 𝔙. communis fortuna *Cort.* — 2. mox ingenio corporis 𝔙. ingenuo corpori *Urs.* ingenui corporis *Cort.* in senio corporis *Orell. quam coniecturam nollem postea ipse abiecisset.* Ingenium corporis *natura corpori ingenita quin recte dicatur non dubito, set utique de sorte corpori destinata, ut intereat et emoriatur, id quod hoc loco requiritur, dictum non modo mirum, verum etiam inauditum esset. Fateor autem mihi magis placere* inperio corporis; *quippe qui naturalem mortem obit, quasi iussu corporis vitae finem facit.* — 3. adsum 𝔙. assum *volg.* — 7. maris 𝔙. pacis *edd. ante Carr.* — 9. volente 𝔙. — 10. Per vos Quirites 𝔙. per vos igitur Quir. *Ald.* — 11. advorsa 𝔙. — 12. nequiquam 𝔙. et pacis 𝔙. sed pacis *Link.*

*42 [Kr. 51. G. 82]. Legis per G. Cottam latae mentionem fecisse Sallustium, testari videtur Ascon. ad Cic. Cornel. p. 66 ed. Or.: *Nam neque apud Sallustium neque apud Livium neque apud Fenestellam ullius alterius latae ab eo legis mentio praeter eam, quam in consulatu* (Sic Madv. lib. *in concione*) *[tulit repugnante] nobilitate, magno populi studio, ut iis* (lib. *his*) *[qui tribuni plebis] fuissent, alios quoque magistratus [capere] liceret* (lib. *et aliter et*), *quod lex a dictatore L. Sulla paucis [annis ante] lata prohibebat* (lib. *perhibebant*). Quod ubi factum esse censebis nisi in eo libro, in quo de Cottae consulatu narratum fuit?

*43 [Kr. 52. G. 77]. Venti per cava terrae citati, rupti aliquot montes tumulique sedere.

Isid. Or. XIV 1, 2 p. 433 ed. Otto: *Cuius motum alii dicunt ventum esse in concavis eius qui motus eam movet: Sallustius:* Venti — sedere. Ibi *venti per cava terrae praecipitati rupti* Arev. *ventis per cava terrae citatis* al. *cava* Gu. 3. 4. *venti per concava terrae praerupti* Gu. 1. *citati rupti* Gu. 4. *venti per concava terrae praecipitatis* volg. Inde Otto coni. *ventis per concava terrae praecipitatis*, idque Kritzius, partim etiam Ger-

lachius conprobavere. Et sane quae apud Isidorum praemissa sunt eis doceri videtur, caussam terrae motus Sallustium ventis per cava eius ruentibus tribuisse. Set Servius ad Verg. Ge. II 479: *'Alii dicunt ventum esse in concavis terrae, qui motus etiam terram movet. Sallustius:* venti per cava terrae citati' nominativum tuetur neque si Sall. in eis, quae in motu terrae fiunt, primo loco ventos illos posuerit, quidquam obstat quominus grammaticos inde conclusisse statuamus, eum quoque scriptorem ventos motus terrae caussas putasse. Iam vero Iul. Obsequens de prod. c. 120, de motu terrae quo anno 76 Reate oppidum concussum est, haec tradit: *Reate terrae motu aedes sacrae in oppido agrisque commotae, saxa quibus forum stratum erat discussa, pontes interrupti, ripae labentis fluminis in aquam provolutae, fremitus inferni exauditi, et post paucos dies quae concussa erant corruerunt; saxum vivum cum provolveretur, in praecipiti rupe immobile stetit.* Nonne igitur qui inferni exauditi sunt fremitus venti fuere per cava terrae citati? Nonne quod statim adiungitur: *quae concussa erant, corruerunt,* id cum Sallustianis *rupti aliquot montes tumulique sedere* concinit? Quod si recte statuimus Iul. Obsequentem Sallusti descriptionem novisse, neque ad quam rem huius verba pertinuerint, neque quo loco ponenda sint, in obscuro est.

Cum fragmenta quaedam ex libro II conmemorentur, quae nisi ad initia belli Mithridatici referantur, prorsus intellegi non possint, Kritzio obsecutus his adiungenda puto, quae ad regni Pontici origines et Mithridatis ante actam vitam pertinuisse apertum sit.

*44 [Kr. 53. G. III 32]. Ampel. lib. memor. c. 30, p. 23 sq. ed. Wölfflin: *Ita Darius regnum optinuit, a quo Artabazes originem ducit, quem conditorem regni Mithridatis fuisse confirmat Sallustius Crispus. Artabazes* Halm. ex Floro. I 40, 1. *Artabanes* CE.

*45 [Kr. 54. G. III 33]. Set Mithridates extrema pueritia regnum ingressus matre sua veneno interfecta.

Adtulit haec Serv. ad Verg. Aen. V 295, quo aetates vitae humanae trifariam dividi ostenderet, libri numero non adiecto.

*46 [Kr. 55. G. III 33]. Schol. Gronov. ad Cic. de inp. Gn. Pomp. 9, 22 p. 439 ed. Orell.: *Incongruum videtur exemplum, quod imperatori feminam comparavit, sed ex omni parte quadrare monstratur: primum ex loco, quod Mithridates Ponticus fuit, quae patria Medeae est; ex fato, quod ut illa paricidium fecit, sic et iste auctore Sallustio et fratrem et sororem occidit ad postremum comparans exitium.* Pro postremis verbis, quae insana sunt, scribendum conicio: *ad postremum matri comparans* (vel *comparavit*) *exitium.* Quod si non omni veri specie caret, maiore iure hoc cum praegresso testimonio in unum fragmentum coniungetur.

*47 [Kr. 56. G. III 34]. Mithridates ingenti corpore, perinde armatus.

Quintil. i. or. VIII 3, 82: *ac merito laudatur brevitas integra, sed ea minus praestat, quotiens nihil dicit nisi quod necesse est (βραχυλογίαν vocant,*

quae reddetur inter schemata), est vero pulcherrima, cum plura paucis complectitur: quale Sallustii est: Mithr. — armatus. *Hoc male imitantes sequitur obscuritas.* Apud eum false legitur *proinde.* Cfr. App. b. Mithr. 112 p. 415, 27 Bekk. τὸ σῶμα δ' ἦν μέγας μέν, ὡς ὑποδεικνύουσιν ὅσα ὅπλα αὐτὸς ἔπεμψεν ἐς Νεμέαν τε καὶ Δελφούς. Imitatum videri Florum I 7, 4: *Galli Senones, gens — ipsa corporum mole, perinde armis ingentibus, adeo omni genere terribilis fuit,* iam alii observarunt.

48 [Kr. 57. G. 94]. Quod advorsum multi ex Bithynia volentes adcurrere, falsum filium arguituri.

Prisc. X p. 505: *invenitur tamen in usu etiam 'arguiturus' pro 'arguturus'. Sallustius in* II *historiarum:* Quod — arguituri. Pro *quod quos* exhibent BDHGLK. Tum *adcurre* (sup. c et re) Rr. *accurrere* HLK. *accurre* G. *occurrere* BD. De qua re illa verba dicta fuerint, dubitari nequit. Scimus enim Nicomedem III, Bithyniae regem, a. a. C. 75 (a. u. 679) mortuum, Romanos testamento heredes regni sui scripsisse illosque terram in provinciae formam redegisse (Liv. epit. XCIII. Arr. ap. Phot. p. 73. Bekk. App. b. Mithr. 71 p. 379 Bekk.). Fuisse tamen qui Nicomedis filium se esse sibique heredium deberi contenderet, compertum habemus ex Sall. Ep. Mithrid. 9: *postremo totam Bithyniam diripuere, cum filius Nysa, quam reginam adpellaverat, genitus haut dubie esset.* Cum iam ap. Prisc. *adcurrere* ab libris munitissumum sit, certum videtur dictum fuisse de missis ab Romanis, qui Bithyniam acciperent, quos qui Nysae filium sequebantur, intrare vetuere: contra multi sua sponte ex Bithynia venere, parati ut testimoniis suis verum et legitumum illum Nicomedis filium non esse convincerent. Quae qui concesserit, *quos* tueri non potuerit. *Quod advorsum* eodem modo dictum est, atque ap. Liv. XXXII 2, 5 *advorsus id quod,* neque obfensioni est praepositio postposita, cum *quod contra* in usu fuerit (Cic. Cat. mai. 23, 84. Lael. 24, 90).

49 [Kr. 58. G. 95]. — — ibi Fimbriana seditione, qui regi per obsequelam orationis et maxume odium Sullae suaves carique erant.

Non. p. 146 s. v. *obsequela* ex libro secundo. Minus grave est, quod libri praeter AJ *Fimbriane* pro *Fimbriana* exhibent; parum perspicua fit oratio per Merc. coniecturam *Fimbriana et seditione;* set multo gravius quod libri exhibent *Sullae Scarique, graves carique* AJ. *Sullae Scaurique* M. *Sullae cari erant* mgJ. Quin haec dicta fuerint de Marianis, qui ad regem Mithridatem confugerant, dubitari vix potest; num de L. Fannio et L. Magio, quos ille ad Sertorium misit (App. b. Mithr. 68 p. 377 ed. Bekk. Cic. in Verr. I 34, 87), dubium quidem, set veri simillumum est, quamquam ex Plut. Sert. c. 23 minume conici licet, eosdem quos legatos misit, ei adulatos esse. Iam de primis verbis vel inlustrandis vel restituendis desperandum est, quam diu non nova reperta quae ap. Non. exciderint, aut ex alius scriptoris verbis quo pertinuerint explicatum fuerit. *Ibi* si verum est, praecessisse verbum conmorandi docet, et ablativo *Fimbriana seditione* caussam, cur ibi conmorati sint, expressam fuisse in propatulo est. Videntur igitur illi Mariani, cum L. Valerius Flaccus ab Fimbria interfectus esset, ab exercitu discessisse et cum Romam reverti non possent, Sullam adire nollent, ad Mithridatem venisse. Fortasse ergo praecesserunt: *perfugium invenerant ibi* cet. Tum cum *carique* scriptum fuisse certum videatur eamque ob caussam antea adiectivum excidisse necesse sit, nihil tribuendum est librariorum invento *graves,* quoniam gravem dici eum, qui auctoritate apud aliquem polleat, nisi alia accedant, sine exemplo est, eoque minus probandum, quia *gravis* per se significat eum, qui molestus odiosus sit. Quod si ex

App. b. Mithr. c. 70 p. 379, 27 Bekk.: 'οὐχ ὁρᾶτε δ' αὐτῶν' ἔφη 'καὶ τοὺς ἀρίστους', ἐπιδεικνὺς Οὐάριόν τε καὶ τοὺς Λουκίους 'πολεμίους μὲν ὄντας τῇ πατρίδι, συμμάχους δ' ἡμῖν;' aliquid coniciundum, illos quod Sullam odissent, regi fidelissumos et deditissumos visos esse expectamus. Set neminem earum habemus, nisi quem fidum nobis fore confidamus. Qua re minume necessarium est, ut hoc ab Sallustio adiectum fuisse statuamus; satis est, quod amorem et caritatem significet. Id mihi repperisse videor in *suaves*, quod ut facile legi potuit *graves*, sic non minus facile omitti, quippe eadem littera terminatum, a qua incipiat.

50 [Kr. 61. G. 99]. Turmam equitum castra regis succedere et proeli rationem explorare iubet.

Arus. p. 260 s. v. *successit illam rem.* Cum de *regis* vocabulo dubitari nequeat, de Mithridatici belli principiis haec dicta fuisse paene certum videtur. *Properationem* nullo modo ferri potest, nec satis placet, quod proposuit Mähly Nov. Ann. LXXVII p. 79: *prope nationem.* Cum autem equites ad castra hostium mitti soleant, quo aut loca ac munimenta explorent, aut hostes ad pugnam lacessant, saepe autem talia proelia fiant, ut quo more hostes pugnent cognoscatur, restitui *proeli rationem;* cfr. Caes. B. G. V 16: *equestris autem proelii ratio et cedentibus et insequentibus par atque idem periculum inferebat.*

Subiungam iam ea fragmenta quibus aut certus locus in libro secundo adsignari nequeat, aut quorum sententia obscura sit.

51 [Kr. 48]. Multique commeatus interierant insidiis latronum.

Non. p. 305 ex lib. II, ubi *interfici* et *occidi* etiam de inanimalibus dicta esse docet. — Kritzius hoc fragmentum inter 39 et 40 posuit, et censuit caussam dici, cur urbem tanta famis calamitas pressisset. Quod si esset, latrones piratae intellegundi essent, set vocabulum illud de terrestribus praedatoribus ita frequentatum esse constat, ut nisi alia adsint, quae de piratis dici arguant, de illis non cogitari non possit. Quid igitur? nonne haec dici potuere de commeatibus in Hispaniam exercitui subportandis, per latrones interceptis?

52 [Kr. 59. G. 53]. Ruuntque magna pars suismet aut proxumorum telis, ceteri vicem pecorum obtruncabantur.

Non. p. 339 ex lib. II hunc locum commemoravit, ut accusativum vel nominativum pro ablativo dici doceret, unde certissuma est Merceri coniectura, *vicem* pro *vice,* quod libri exhibent, scribundum esse. Prima verba quae vitiose in libris scripta sunt, *ruina quae pars* recte emendavit Coler. Quamquam fateor me aegre desiderare participium velut *volnerati* vel *caesi.* Ingeniose Kritzius haec de fuga Romanorum ad Chalcedonem facta dicta fuisse suspicatus est, ductus his App. verbis b. M. 71 p. 380 Bekk.: *Νοῦδος δὲ ὁ ναύαρχος αὐτοῦ* (Cottae) *σὺν μέρει τινὶ στρατοῦ τὰ ὀχυρώτατα τοῦ πεδίου καταλαβὼν καὶ ἐξελαθεὶς ἔφυγεν ἐπὶ τὰς πύλας τῆς Χαλκηδόνος διὰ θριγκίων πολλῶν πάνυ δυσχερῶς. ἀμφί τε τὰς πύλας ὠθισμὸς ἦν ἐσπηδώντων ὁμοῦ· ὅθεν οὐδὲν τοῖς διώκουσιν αὐτοὺς βέλος ἠτύχει.* Set si similitudinem quamdam ultumorum verborum cum Sallustianis statuit, vir doctissumus falsus est. Appianus enim de multitudine tam densa dixit, ut nullum telum insequentium hostium frustra iaceretur, Sallustius de ita conpressis ut singuli aut suis ipsorum aut proxumorum — qui hostes esse non possunt — telis volnerarentur. Rectius cum ultumis verbis Sall. contulisset haec, quae apud Appianum secuntur: *οἱ δὲ λοιποὶ μεταξὺ τῶν τε φίλων καὶ τῶν*

πολεμίων ἀπώλλυντο, τὰς χεῖρας ἐς ἑκατέρους ὀρέγοντες. Ut nunc res est, ad quid illa verba pertinuerint, in incerto videtur relinquendum.

53 [Kr. 60. G. 91]. E muris canes sportis dimittebant.

Exhibui verba uti ap. Non. p. 120 s. v. *sportas* scripta sunt, quae ita vera non esse quivis intellegit. Iamdudum igitur videre vv. dd. *demittebant* conrigundum esse. Quod praeterea Lips. Ep. qu. IV 14 coniecit *cives* pro *canes* nemo facile conprobabit. Set Kritzius *canem* machinam quamdam esse arbitratus, id quod conparatis *aries, equus, ericius* al. et Isidori loco XX 15, 5: *lupus, qui et canicula, ferreus harpax, quod si quid in puteum decidit, rapit* (scr. *capit*) *et extrahit, unde et nomen accepit. Harpax autem dictus quia arripit; ἁρπάζειν est enim graece rapere,* defendere studuit, certam rem sibi invenisse visus est, ad quam illa verba pertinuissent. Quoniam enim App. l. ad 52 conl. haec narravit: ὡς δὲ καὶ περὶ τῶν πυλῶν δείσαντες οἱ φύλακες τὰ κλεῖθρα καθῆκαν ἐς αὐτὰς ἀπὸ μηχανῆς, Νοῦδον μὲν καὶ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων τινὰς καλωδίοις ἀνιμήσαντο, *spartis* conrigundum censuit et Nudum aliosque duces demissis e muris Chalcedonis canibus adreptos et in altum sublatos servatos esse. Cui doctae et ingeniosae suspicioni, ut omittam quaerere num illos canes in muris paratos fuisse veri simile sit, vel illud unum obstat, quod ipsum vocabulum, cuius exemplum locus ab Nonio adfertur, conrigundum est. Nescio qualem rem sibi finxerit Mähly N. A. LXXVII p. 79 *panes* scribi iubens, neque probabilis mihi visa Wagneri coniectura (A. g. IX p. 196) *clam se sportis demittebant.* Mihi, cum aperte de obsesso oppido dicta illa fuerint, in mentem venit scribundum esse *arenas* vel *caena.* Utriusque enim rei in defensione moenium usum fuisse ostendit Curtius IV 3, 25: *clupeos vero aeneos multo igne torrebant, quos repletos fervida arena caenoque decocto e muris subito devolvebant.* Ceterum arenam tenuem, etiamsi non fervida esset, tamen escendentes obpugnatores morari et perturbare potuisse, apertum est. Ab Sertorio autem pulverem in alia re ad usum adhibitum esse cognovimus ex Plut. Sert. c. 17.

54 [Kr. 63. G. 45]. Noctu diuque stationes et vigilias temptare.

Charisius p. 207: *Noctu diuque Sallustius historiarum* II. De quo duce haec dicta fuerint nemo facile explicabit. Set magnam veri speciem prae se fert Godofredi Hermanni Opusc. V p. 262 suspicio, quoniam ap. Charis. paulo post legitur: *Naevius in Acontizomeno 'Sulpicii noctu interfecit'*, nomen Sulpici ad Sallusti verba adiungenda esse, quamquam *subplicio* scribundum censuit Ribb. com. rel. p. 5. Nam quid obstat, quo minus Sulpicium quemdam, — fortasse Serv. Sulpicium Rufum, qui a. 65 praetor fuit, a. 63 in petitione consulatus repulsam tulit, a. 52 interrex, a 51 cum M. Claudio Marcello cos. — in exercitu vel Gn. Pompei vel Q. Metelli legati locum obtinuisse credamus.

55 [Kr. 61. G. 48]. Neque subsidiis uti soluerat conpositis.

Prisc. VIIII p. 489: *'soleo', quod 'solitus sum' vel 'solui' secundum Sallustium facit perfectum, qui in* II *historiarum ponit:* neque — conpositis.

56 [Kr. 65. G. 87]. Ad hoc pauca piratica et actuaria navigia.

Non. p. 366: *Actuariae naviculae celeres dictae, quod agi possent. Sallustius Hist. lib.* II: ad hoc — navigia. Homoeoteleuta ferri non posse et cum libri Noni exhibeant *piraticae*, scribendum esse *piratica et actuaria* perspexit Mähly l. c. p. 79. Ceterum minume necesse est, haec verba in enarratione belli adversum piratas gesta fuisse statuamus, cum piratarum naves tum per omnia maria sparsas fuisse constet.

57 [Kr. 66. G. 48]. ****** legio flumen transducta castra dilatavit.

Arus. p. 265 s. v. *transductus illam rem. Sal. Hist.* II. In libro Gud., in quo haec inventa sunt, ante *legio* scriptum est *Parco*, quod conruptum esse nemo infitias eat. Kritzius igitur, cum *dilatari castra* dicantur quae amplificantur, extenduntur (Liv. XXVII 46, 2), recte perspexit hoc dictum fuisse: ampliora quam pro numero militum ab illa legione castra posita esse, quo hostes deciperentur ac fallerentur. Set quod inde coniecit, quo apta obpositio efficeretur, scribundum esse *parva legio,* vellem id exemplis confirmasset. *Parva manus* frequentissumum est, *parva legio* an recte dicatur valde dubito. Set plures viae, quibus ad aliquam veri speciem perveniatur, inveniri possunt. Primum enim in conrupto illo *Parco* nomen loci, unde legio flumen transducta sit, latere potest. Quo ductus Gerlachius (vid. ed. IV praef. p. XXXIV a) *Pario* scripsit, cogitans haut dubie de Pario, oppido Mysiae inter Lampsacum et Adrasteam sito (cfr. Strabo VII fr. 57 et 58 p. 471 et 72 Mein. X p. 684 sq. XIII p. 817 et 824 sqq.). Quae coniectura uti non contemnenda ita tamen incerta est, quoniam de bello in illis regionibus advorsus Mithridatem gesto praeter pugnam apud Chalcedonem factam multa enarrata fuisse veri dissimillumum est. Tum non longe abest suspicio latere in illo vocabulo instrumentum, per quod legio transducta sit. Possumus de *ponte* cogitare, vel de *pontone* (Caes. b. c. III 29, 3, *pontonium* ap. Isidor. or. XIX 1, 24 p. 584 ed. Otto), vel de *parone* (Isid. l. c. 20 p. 583) quid quod de *barca* (Isid. l. c.). Set ego indicium retinendum puto, dum quis meliora invenerit.

58 [Kr. 57. G. 90]. At illi, quibus vires aderant, ruere cuncti ad portas, inconditi tendere.

Locus difficillumus quemque nisi nova subsidia reperiantur, prorsus expediri posse desperem. Legitur apud Servium ad Verg. Ecl. II 4: *incondita incomposita, subito dicta, agrestia* [an *agrestis?*] *vel insanientis dicta verba* [alterutrum delendum censeo]. *Vel incondita, i. e. inconscripta, ut Sallustius.* Iam libri ne in titulo quidem et numero libri consentiunt; alii enim *lib.* II, Guelf. I *in libro* V, Guelf. II *in L.* VI, alii *in Iugurthino.* Cum iam, quod ultumo loco posui, falsum sit nec dubium quin ex Historiis Vergili commentator exemplum deprompserit, recte Putschius ex eo munimenti aliquid accipere scripturam *lib.* II censuit, cum grammaticos librum de b. Iug. secundum adpellare solitos esse constaret. Deinde cum ap. Sall. *inconditus* scriptum fuisse certum sit, tamen qua significatione fuerit, ex Servi verbis dubitari potest. Nam si exemplum ad alteram tantum significationem vocabuli *inconditus* adhibitum esse statuamus — scilicet incondita esse, quae litteris non consignata —, verba Sallusti multo obscuriora sunt. Set illud ipsum *inconscripta* tam putidum est, ut vix dubium videatur, quin ea explicatio ex margine falso loco inlata sit. Nec si ab eodem grammatico ea adiecta putaveris, tamen quidquam obstat, quo minus Sallusti exemplum omnino ad demonstrandum similem usum vocabuli *inconditus* adscriptum censeamus. Transeamus igitur ad ipsa scriptoris nostri verba. In *quibus vires aderant* omnes libri consentiunt, set alii *inconditi tendere,* alii *inconditi* vel *incondita tenere*, Guelf. II *inconditi temere*, id quod Heinsius coniecerat. Ab his longe recedit codex Ursini: *illi quibus res incognita erat, ivere cuncti ad portas incognita tendere*, cui nollem Kritzius tantum tribuisset. Primum enim turpiter conruptum esse locum vel inde adparet, quod id ipsum vocabulum, ob quod adlatus est, in *incognita* mutatum; deinde facile est ad intellegundum, librarium cum legere non posset quae describunda essent, vel suo arbitrio vel ex notis marginalibus et

interlinearibus illa incondita concoxisse. Tum non recte negasse virum doctissumum: *vires aderant* latine dici, ostendit locus Vell. II 61, 1: *vis ad resistendum nulli aderat,* ut alias similes locutiones, quas lexica subpeditant, omittam. Quod si verba *illi quibus vires aderant, ruere cuncti ad portas* dubitatione exempta sunt, paene admiror, quod Kritzius ad ea non adhibuit locum Appiani, quem ex fr. 52 expressum esse suspicatus erat. Quid enim veri similius, quam illa dicta fuisse de militibus pulsis ac fugatis, quorum quos vires non defecissent, ad urbis propinquae portas adcelerassent? Quae si non prorsus ab veri specie abhorrent, de extremis facilius iudicare poterimus. *Incondita tenere* absurdum est, nec minus *inconditi tenere; inconditi temere* non ab sententia pervorsum est, set quod vocabula nimis multa cumulata sunt, displicet; *inconditi tendere,* quod Gerlachius retinuit, recte defendi potest: qui ad portas ruebant, eidem inconditi tendebant, praesertim si cogitemus plura secuta esse *ruere* et *tendere* infinitivos historicos. Quod Mähly l. c. p. 79 proposuit, *incondito itinere,* ingeniose inventum est, set dubito, an *iter* recte dicatur de non ingredientibus set ruentibus.

59 [Kr. 68. G. 100]. Ille festinat subsidiis augere principes et densere frontem.

Eutych. p. 192: *'denso', quod et 'denseo' secundae coniugationis, ut in 'eo' terminatum, licet raro lectum, invenitur, ut extulit — Virgilius* (G. I 419. Aen. XII 264) —. *Cuius infinitivum Salustius historiarum lib.* II *refert:* Ille — frontem.

60 [Kr. 69. G. 41]. Terror hostibus ex fiducia sui incessit.

Arus. p. 242 s. v. *incessit illis illud* ex Hist. II.

61 [Kr. 70. G. 73]. Circumventi a dextera nuda ferro saxo aliis telis capita adfligebantur.

Arus. p. 215: *adflictus illam rem. Sal. Hist.* III (23) — *Idem Hist.* II: circumventi a dextera unde ferrum erat, saxa aut quid tale, capita adfligebant. Maii cod. *circumventi dextra,* Gu. *circumventis dextera.* — Gu. *nuda ferrum erat,* cod. Maii *unde ferrum erat.* — Cod. Maii *capiti,* Gu. *capita.* — Kritzius igitur retinens scripturam ab Lindemanno receptam, de militibus inermibus locum intellegit, qui cum fraude ita essent in angustias adducti, ut ab una parte iniquitate loci, ab altera ab armatis hostibus premerentur, saxis se defenderent et quovis modo sibi consulerent. Verba ergo *unde ferrum erat* interpretatur 'unde armati ingruebant', quam locutionem insolentem esse ipse concedit. Casselius ap. Kr. conrigundum censuit: *circumventi dextera* (*nuda ferro erat*) *saxa aut quid tale capita affligebant.* Uterque igitur *affligere aliquem aliquam rem* ab Sallustio dictum fuisse statuere. Quod mihi secus videtur. Nam cum Arusianus constructionem passivi *adfligi* cum accusativo eius generis, quem graecum nonnulli grammatici adpellant, exemplis inlustret eoque pertineat locus ex lib. III prolatus, nisi novum lemma excidit — id quod veri simile non est — sequitur enim *adflictus ea re* —, nihil certius videtur, quam *adfligebantur* scribendum, cum eoque acc. *capita,* partem eam in qua adflicti sint significantem, coniungendum esse. Quod si ita est, praecedentia verba nihil aliud continere possunt, nisi instrumenta, quibus adflicti sint. Iam ut *circumventi a dextera* recte Lindemannum emendasse breviter moneam, *nuda* maiorem speciem veri prae se ferre quam *unde,* quivis facile concedet. Probanda igitur videretur Casselii coniectura si *ferrum* clupeum significaret. Etenim dextra militis nuda est, quoniam clupeus sinistra geritur. Set cum *nuda* in *unde* conruptum

esset, facile fieri potuit, ut *erat* ab librariis adiceretur, idque adeo in eum codicem transiret, qui veram scripturam servavit. His argumentis ductus audacius locum restituendum censui. Cogitandum de militibus in angustiis ita conpressis, ut capita scutis tegere non possent et ab editiore loco capitibus adfligerentur.

62 [Kr. 71. G. 49]. Suos equites hortatus vado transmisit.

Arus. p. 265 s. v. *transmitto illa re.*

63 [Kr. 72. G. 71]. Ictu eorum, qui in flumen ruebant, necabantur.

Donat. ad Ter. Ad. III 2, 21: '*Ruere*' *activam vim habet. Sallustius in secundo:* ictu eorum, qui in flumine ruebant, necabantur. '*Ruere*' *enim est toto corpore uti ad impellendum, quod faciunt qui ipsi praecipites alios prosternunt.* Kritzii sententia errasse grammaticum et *ruere* neutrali vi esse, propterea mihi non probatur, quia non percipio, quo modo qui in flumine non stent, set cum vi procedant vel magno inpetu grassentur, ictu suo alios necare dici possint. Utut est, *in flumine* ferri non potest, set requiritur *in flumen.* Illud dubium est, utrum ictu eorum qui in flumen ruere conabantur — ea enim est inperfecti vis, — alii necati esse dicantur, an eorum, i. e. in praecedentibus dictorum, ictu illi, qui in flumen ruere conabantur. Quid ruere studuerint, omni nexu sublato, nemo divinabit.

64 [Kr. 73. G. 47]. Neque inermos ex proelio viros quemquam agnoturum.

Prisc. X p. 511 ubi de *agnitum* dixit: *Sallustius tamen secundum analogiam in* II *historiarum:* neque — agnoturum. *ex praelio inermes* G. *inermos* (in *inermis* conr.) R (*in* inermes) H. *inhermos* B. *inermes* L. — Serv. ad Verg. Aen. IV 23: *participium* '*agnotus*', *non* '*agnitus*'. *Sallustius:* nec inermos ex praelio quenquam agnoturum. Recte Kritzius ex cohortatione ducis verba sumpta censuit et hanc esse sententiam: qui inermes ex proelio redirent, eos ab nemine pro viris habitum iri.

65 [Kr. 74. G. 88]. Omnia sauciata corpora in ratis inposuisse.

Arus. p. 239 s. v. *imposuit in illam rem.* Minoris momenti est, quod cod. Maii *ratem,* Gu. *rates* exhibet, quamquam de ea discrepantia tum demum certius iudicari posset, si quo modo locus intellegendus esset constaret. Set uterque cod. *sacrata corpora* praebet. Quae Kritzius sacerdotes, hominum deis sacratorum corpora esse censuit, at vellem id exemplo ex vetustiore et elegantiore scriptore confirmasset. Ego cum *sacrata corpora* omnino explicari non posse censerem, quod mihi aliquam veri speciem praebere videbatur, *sauciata* restituendum duxi.

66 [Kr. 75. G. 86]. Primo in diem cibum fortuitum per noctem in lenunculo piscando.

Non. p. 366: *Lenunculus navigium piscatorium. Sallustius Hist. lib.* II: primo indicit [*inducit* 1480. *in diem* princ.] forte per [*forte super* AJ.] noctem in lenunculo piscandis [*piscantis* edd. praet. princ.]. Cupidius mihi hoc loco viri docti adripuisse videntur Mercerii coniecturam: *Primo incidit forte per noctem in lenunculo piscantis,* quam ipse Kritzius speciosam quidem, set ad locum expediundum parum fructuosam esse concessit. Set consideremus singula. Ut ab ultumo ordiar, *piscantis* quo modo in *piscandis* conrumpi potuerit, difficile est dictu, certe *piscando* emen-

dare facilius. Etiam multo minus perspicitur, quo tandem modo ex *incidit* fieri potuerit non modo *indicit*, set *inducit* atque *in diem*. Set *in diem* si sequebatur syllaba ab *ci* incipiens, *in inducit* et *inducit* mutari proclive fuit. Quid autem piscandi est consilium? Scilicet cibos quaerere. Nonne igitur veri simile est, in illo *indicit* latere *in diem cibum?* Denique *super noctem* ferri non posse omnes intellexere. Set num id ab librariis lubidine quadam scriptum dicamus, nonne potius *su* ex ultuma praecedentis vocabuli syllaba natum? Ac facile quis ad eam opinionem adducatur ut in illis syllabis verbum quaerat, unde pendeat accusativus *cibum*. Cum vero difficile sit verbum invenire, quod et quaerendi notionem contineat et similitudinem quandam illarum litterarum, contra nihil inpediat, quo minus verbum aut praecessisse aut secutum esse statuamus, quidni potius adiectivum cum *cibum* coniunctum in illis inconditis litteris inesse putamus? Id mihi fuisse videtur *fortuitum*. Quae iam omnis loci sententia? Credo dictum fuisse de obsessis in loco ad fluvium sito, qui ingruentem famem primo ita sustentare studuerint, ut per noctem, tenebris tecti, in lenunculo piscando in diem cibum quaererent, qui ipse non certus esset, set forte obferretur. Haec num praestent illis, quae alii viri docti probavere, iudicent aequi.

67 [Kr. 77. G. 33]. Genus militum suetum a pueritia latrociniis.

Arus. p. 262 s. v. *suetus his rebus*. *Multum pro militum* Gu. Quin de Hispanis in Q. Sertori exercitu dictum fuerit, vix dubium videtur.

68 [Kr. 82. G. 67]. Murum ab angulo dextri lateris ad paludem haut procul remotam duxit.

Serv. ad Verg. Aen. I 423: *'ducere muros' exaedificare h. e. construere, in longitudinem producere; proprie enim cum aedificantur muri, duci dicuntur. Sallustius historiarum* II: murum — duxit.

69 [Kr. 84. G. 75]. Eam deditionem senatus per nuntios Orestis cognitam adprobat.

Adtulit Prisc. VI p. 246 ob genetivi formam. Gn. Aufidius Orestes a. 71 (683) cum P. Cornelio Lentulo Sura cos. fuit. Vid. Fischeri tabb. p. 203. Quem cur non a. 74 post praeturam gestam provinciam aliquam obtinuisse ibique gentem quamdam in deditionem accepisse statuamus? Quae gens illa fuerit, neque dicere possum neque divinare audeo.

70 [Kr. 88. G. 42]. Haec postquam Varro in maius more rumorum audivit.

Arus. p. 243 cum lemmate *in maius audivit pro plus quam*. Cod. Gud. *in ore rumorum*, quod recte emendavit Lindemannus. — Haec inlustrari posse, tam diu desperandum, quam diu qui ille Varro fuerit, incognitum erit. Hoc autem loco fragmentum posui, quod mihi videbatur de re in bello gesta dictum fuisse. Ceterum cum M. Terentium Varronem, scriptorem illum doctissumum, in bello maritumo Gn. Pompei legatum et pro quaestore fuisse constet (vid. Drum. IV p. 408 n. 48), eundem iam in Hispania in illius exercitu stipendia fecisse non prorsus incredibile est.

71 [Kr. 91. G. 35 et 36]. Belli sane sciens.

In codice Gu. Arusiani (p. 262 ed. Lind.) haec inventa sunt: *Sciens huius rei. Salust.:* sciens horum. *Idem Histor.* II bellica nesciens. Cum alterum exemplum ab lemmate divorsum sit, et Comm. Cruq. ad Hor. Epod.

I 15 libri numero omisso ex Sallustio conmemoret *belli sane sciens*, hoc rectius apud Arusianum restitutum esse adparet quam quod Ruhnk. ad Vell. II 88 p. 365 coniecit *bellicae rei sciens*. Gerlachius autem etiam quod praecedit *sciens horum* novum fragmentum esse voluit et libro II adsignare non dubitavit, quod si ita fuisset, grammaticus aut dormitasset, aut priori libri II notam adiecisset, tum *idem in eodem* vel *ibidem* perrexisset. At num per se credibile est Sallustium usquam *sciens horum* scripsisse? Si adiunctum esset substantivum, crederem. Set cur id omisit grammaticus? Scilicet librariorum oscitantiae id deberi et adlatum fuisse locum Iug. 85, 45 *sciens locorum* acute perspexit Ruhnk. l. c.

72 [Kr. 94. G. 58]. Argentum mutuum accersivit.

Prisc. X p. 534 eodem loco ubi fr. I 69 conmemoravit. Cum Pompeius ep. infr. 96, 2 omnis suas privatas opes et spes se consumpsisse ipse testetur, haut inprobabiliter haec verba ad eum aere alieno sumpto inopiam pecuniae lenientem referentur. Quod si non prorsus inprobabile est, non vituperandus videbor, quod huic fr. subiunxi aliud, quod ad eandem rem spectavisse certe non omni specie veri caret.

*73 [Kr. 37. G. I 46]. Quae pecunia ad Hispaniense bellum Metello facta erat.

Donat. ad Ter. Phorm. I 1, 14: *'fieri pecunia' dicebatur. Sallustius:* quae — erat. Cum dictum sit, ad quid Metello pecunia decreta fuerit, inde facile conicitur, eam pecuniam in aliam rem consumptam fuisse. Quidni igitur haec res in caussis, quae Pompeium in tantas angustias deduxissent, conmemorata fuisse potest?

74 [Kr. 95. G. 32]. Obviam fuere.

Charis. II p. 209: *Obviam pro obvius Sallustius historiarum* II: *ubi Asper ait 'vetuste* obviam fuere, *adverbio maluit uti quam nomine'*. De incolis oppidi advenienti duci obviam venientibus dictum videtur fuisse.

75 [Kr. 100. G. 65]. Moenibus deturbat.

Non. p. 70 s. v. *deturbare, deicere, demovere.*

76 [Kr. 98. G. 61]. Vespera.

Testatur ita dixisse Sallustium Charis. II p. 223, set ipsa illius verba periere. Quamvis multas res hoc libro enarratas vespertino tempore gestas esse consentaneum sit, tamen cum aliunde constet pugnam ad fluvium Sucronem sub vesperam demum inceptam esse (vid. Drum. IV p. 367), certe aliquid habemus, quo illud vocabulum referre possimus.

77 [Kr. 102. G. 51]. Diei medio.

Arus. p. 247 cum lemmate *medio illius pro illo medio.* Libri numerus in cod. Gu. inventus est, omissus in cod. Maii. Ad pugnae alicuius vel exordium vel finem spectavisse verba certe non prorsus dissimile veri.

78 [Kr. 101. G. 64]. Audaciter.

Prisc. XV p. 1014 P. p. 76 H. Ap. Putschium *Historiarum* I legitur, Hertz. II edidit. Id et de re bellica et de civili actione dictum fuisse posse patet.

79 [Kr. 76. G. 89]. Immane quantum animi exarsere.

Non. p. 87 s. v. *insanum pro insane, ut immane pro immaniter* — subiectis hisce: *nomen positum pro adverbio.* Duas res hoc libro narratas fuisse cognovimus, in quibus animi vehementer adcensi sunt, fr. 40 et fr. 12.

80 [Kr. 78. G. 34]. Genus hominum vagum et rapinis suetum magis quam agrorum cultibus.

Arus. eodem loco eodemque sub lemmate atque fr. 67. Verba fuisse in descriptione terrae cuiusdam, veri simile iudicabis conlato loco Iug. 17, 6. Secundum ea, quae de Pisidarum gente memoriae prodita sunt, verba illa ei convenire non negaveris.

81 [Kr. 79. G. 40]. Genus armis ferox et serviti insolitum.

Arus. p. 241: *insolitus huius rei. Salust. Hist.* II cod. Gu. *Idem Hist.* I 4 A. M. De Hispanorum gente dicta fuisse haut inprobabile.

82 [Kr. 80. G. 31]. Nam procul et divorsis ex regionibus.

Charis. II p. 215: *Procul Sallustius historiarum* II: nam — regionibus, *ubi Asper 'ergo procul e loco* [*e longinquo* coni. Kritz.] *est'*.

83 [Kr. 81. G. 97]. Dubium an in insula sit, quod Euri atque Africi superiactis fluctibus circumlavitur.

Non. p. 344, quo *lavit* pro *lavat* dictum esse demonstretur. Libri exhibent *in ansula sit,* unde mihi rectius videbatur effici posse *an in insula sit,* quam quod plerique recepere *an insula* sit. Pro *Africi* libri *astrici,* AJ *austri;* pro *circumlavitur: circumlabitur, circumlabit* L., *circumlavit* edd., quae iamdudum recte sunt emendata. Quem locum Sallustius descripserit, quamquam in tanta obscuritate errare atque labi pronum est, tamen num qui inveniri possit, in quem verba illa quadrent, pro virili parte periculum faciundum est. Cum igitur omnes regiones et loca, quae hoc libro conmemorata esse veri simile est, circumspicerem, inveni fortasse de Carthagine Nova dictum fuisse. Ea enim urbs sita erat in paeninsula, ab ortu et meridie cincta mari; continenti iugum ducentos fere et quinquaginta passus patens coniungebat (Liv. XXVI 42. *ὥστε τὸν λοιπὸν τόπον μέχρι τῆς ἐπὶ θάτερα θαλάσσης, ὃς καὶ συνάπτει τὴν πόλιν πρὸς τὴν ἤπειρον, μὴ πλέον ὑπάρχειν ἢ δυοῖν σταδίων* Polyb. X 10 p. 652 ed. Bekk.): quippe ab occidente stagnum erat, paululum et ad septentrionem fusum, incertae altitudinis utcumque exaestuat aut deficit mare. Iam de ea palude Polyb. l. c. scripsit: *συμβαίνει δὲ τὴν λίμνην τῇ παρακειμένῃ θαλάττῃ σύρρουν γεγονέναι χειροποιήτως χάριν τῶν θαλαττουργῶν. κατὰ δὲ τὴν τοῦ διείργοντος αὐτὰς χείλους διακοπὴν γέφυρα κατεσκεύασται πρὸς τὸ καὶ τὰ ὑποζύγια καὶ τὰς ἁμάξας ταύτῃ ποιεῖσθαι τὴν παρακομιδὴν τῶν ἐκ τῆς χώρας ἀναγκαίων.* Cum autem stagnum ab meridie cum mari (vel potius sinu maris) coniunctum fuisse ex Livi verbis *incertae — mare* adpareat, quod arte perfossum fuisse Polyb. narravit, illud iugum fuisse consentaneum est. Iam Sallusti aetate fossa illa videtur conlapsa fuisse, set ventis ab meridie flantibus — et Eurus et Africus ab meridie flant, set ille ab Oriente, hic ab Occidente, et soli meridionali vento expositum fuisse sinum, in quo Carthago Nova sita erat, Polybius et Livius contestantur —, fluctus super iugum iacti ut in insula urbs condita videretur effecisse.

84 [Kr. 90. G. 63]. Et Poeni ferunt advorsus * ancm.

Adtulit haec ex secundo libro Sallusti Donat. ad Ter. Phorm. I 3, 19, quo *et* non modo connexivam, set inceptivam coniunctionem esse

probaret. Quae verba umquam expeditum iri, nisi nova subsidia reperiantur, prorsus desperandum est. Set tamen quae occasio scriptori fuit de Poenis libro secundo dicundi? Quem ad modum inde, quod Poenos conditores Novae Carthaginis libro II conmemoratos fuisse testatum est, quam de fr. 83 sententiam dixi, aliquid munimenti accipit, sic rursus, si illa veri similis iudicabitur, locus, ubi Poenorum mentio facta fuerit, non desiderabitur.

85 [Kr. 83. G. 50]. Omnis, qui circum sunt, praeminent altitudine milium passuum duorum.

Arus. p. 256 ad locutionem ostendundam: *praeminet illam rem illa re.* — *Altitudinem* quod cod. Maii exhibet, recte auctoritate cod. Gu. mutatum est. Set quia mirum esset, si in exemplo ab grammatico adlato accusativus desideraretur, *omnes* pro eo habendum esse adparet. Qui montes dicerentur, multa perquirens non inveni. Set veri similius videtur in Tauri montibus tales esse quam in Hispania (cfr. regionem descriptam ab Kochio Zug der Zehntausend p. 26 sq.).

86 [Kr. 85. G. 20]. Modestus ad omnia alia nisi ad dominationem.

Hunc locum conmemoravit ex libro II Don. ad Ter. Phorm. I 3, 18, quo *modestus* idem esse ac *moderatus* ostenderet; ubi cum scriptum sit *nisi dominationem,* recte *ad* iam ab aliis vv. dd. repetitum est. Negavit autem Kritzius, haec de Pompeio dici potuisse, quippe quem Sallustius adrogantem, oris inprobi, animi inverecundi adpellavisset. Set de cuius alius viri, secundo libro conmemorati, dominandi studio loqui potuit, nisi de Gn. Pompei? Et recte potuit ea dicere, si quidem illum ab luxuria atque avaritia abhorruisse aliorum testimoniis satis constat (Drum. IV p. 541), modestus autem hoc loco de lubidinum moderatione dictum fuisse Donatus testatur, et omnia quae Sall. in eo reprehendit vitia ab dominandi cupiditate profecta videntur esse.

87 [Kr. 86. G. 25]. Vir gravis et nulla arte cuiquam inferior.

Arus. p. 242 cum lemmate *inferior tibi.* De Sertorio ea verba fuisse dicta veri dissimile est, quoniam de eius ingenio primo libro expositum fuisse constat.

88 [Kr. inc. 83. G. II 24]. Et continetur gravius.

Cum Nonius p. 215 s. v. *grave molestum* ex lib. II haec verba adferat, Kritzius iniuria se ad incerta fragmenta relegavisse ipse intellexit: nam in editione novissuma lib. II adsignavit. Set ut apud Nonium scripta sunt, prorsus inepta esse nemo negavit. Recte Merc. coniecit *gravius.* Videntur dicta fuisse de genere militum, latrociniis sueto, quod se contineri molestius tulisset.

89 [Kr. 87. G. 62]. Ita fiducia quam argumentis purgatiores dimittuntur.

Non. p. 212: *Fiducia est audacia. Sallustius lib.* II: ita — dimittuntur [*dimittunt* A]. Serv. ad Verg. Aen. II 61: *Sane veteres 'fiduciam' interdum pro crimine et audacia ponebant ut Sallustius:* ita — dimittuntur [Sic e cod. F. emendata sunt conrupta: *ut psallita fiducia quam argenteis purgatores dicuntur*]. Donat. ad Ter. Phorm. I 4, 28: *Nam si senserit te timidum pater esse, arbitrabitur conmeruisse culpam] Sic Sallustius in Historia:* ita — dimittuntur. Id. ad Hec. IV 1, 13: *Solutio criminis per fiduciam*

respondentis. Sallustius: ita fiducia quam argumentis purgatior es. Qui cuiusque rei insimulati fuerint, nemo dixerit.

90 [Kr. 89. G. 81]. Cum multa dissereret ludis Apollini circensibus:

Arus. p. 245 cum lemmate *ludi Deo sunt.* Rectene dubitem, annon grammaticus deceptus falsa scriptura, *Apollini* pro *Apollinis,* illa scripserit, iudicent me doctiores. Quamquam obscuritatis tenebras in tam paucis reliquiis diffundere velle arduum est, tamen illud certum videtur, rem insolitam fuisse ut in ludis aliquis ad populum diceret, neque id factum esse, nisi cum populus graviore aliqua re irritatus et adcensus esset, ut ab M. Tullio Cicerone cos. ludis Megalensibus (Drum. V p. 435). Qua re haut absurda suspicio videtur, ad eandem rem pertinuisse hoc fragmentum, atque 40 et 41. De ludis Apollinaribus vid. Preller R. Mythol. p. 269 sq.

91 [Kr. 92. G. 84]. Frugum pabulique laetus ager.

Arus. p. 244 cum lemmate *laetus huius rei.* Serv. ad Verg. A. I 441: *laetissumus umbra, aut septimus [casus] est, aut secundum Probum genetivus, ut sit laetissimus umbrae, sicut Sallustius:* frugum — ager. Apud eundem ad XI 338 scribitur *fructuum.* Utrum haec verba in descriptione singularis cuiusdam regionis, an amplioris terrae fuerint, discerni non potest.

92 [Kr. 93. G. 38]. Ipse animi atrox.

Arus. p. 215 s. v. *atrox huius rei.*

93 [Kr. 96. G. 43]. Post ubi fiducia nimius.

Arus. p. 249 s. v. *nimius hac re.* Verba certe ducibus illis, qui ad Chalcedonem ab Mithridate victi sunt, conveniunt. *In,* quod ante *fiducia* positum erat, recte codicum auctoritate Lindemannus delevit.

94 [Kr. 97. G. 26]. Orbe terrarum extorres.

Arus. p. 229: *extorris his.* Lib. Gu. numerum libri omisit, set et is et Ambrosianus scripturam tuentur, pro qua olim edebatur *urbe patriaque extorres.* Inter piratas multos fuisse quibus in Romanorum inperio (is enim est *orbis terrarum*) amplius habitare non licebat, satis constat.

95 [Kr. 98. G. 61]. Copiis integra.

Arus. p. 236: *integer illa re.* De regione cuius opes nondum exhaustae essent, fortasse de Gallia Narbonensi, dictum fuisse (Momms. III p. 27. Drum. IV p. 370) veri simile.

96 [Kr. III 1. G. p. 150].

Epistula Gn. Pompei ad senatum.

De hac epistula a. 74 L. Licinio Lucullo M. Aurelio Cotta coss. in senatu actum esse constat (Plut. Pomp. 20. Lucull. 5. Appian. b. c. I 111 p. 527 Bekk.). Iam a. 75 L. Octavio G. Aurelio Cotta coss. Romam adlatam esse ex or. G. Cottae fr. II 41, 6 parum certe concluditur, cum aperte illud dicere potuerit etiamsi nondum litterae ab inperatoribus missae adessent. Qua re adducti multi eam epistulam libro III, quo res a. 74 gestas enarratas fuisse certum est, adsignaverunt, quae sententia nonnihil munimenti eo accipit, quod veri simile est, scriptorem, ut ars ac ratio videntur postulare, quae ad praeparationem belli

a. 74 gerundi pertinuissent, eodem loco, quo id ipsum narraret, scripturum fuisse. At nimium contendere videntur, qui epistulam ante a. 74 missam negavere (Nieb. Cic. pr. Font. — fr. p. 44), quoniam Pompeium, qua erat prudentia, quam maturrume quae ad continuandum bellum opus essent, paravisse credibile est. Cum iam negari nequeat, hanc epistulam a. 75 scriptam fuisse, certum testimonium habemus Diomedis art. gramm. lib. I p. 366 locum eius ex libro secundo referentis. Codices scilicet *secundo* [A. B. *Sallustius secundae aut* M] tuentur, interpolatae tantum editiones (G apud Keilium) *libro tertio* exhibent. Quod testimonium ita dilui posse ut grammaticus memoria lapsus in numero libri errasse dicatur, eo minus probari potest, quod fr. ex libro II relata 29, 51, 72 ad inopiam, qua inperatores Romani a. 75 exeunte obpressi fuere, spectent. Ergo cum nullum testimonium extet, quo eam epistulam libro III inditam fuisse confirmetur, — nam quod in cod. 𝔙 post Macri orationem perscripta est, id factum quia librarius orationes ab epistulis separare voluit — adeo ut scriptorem minus artificiose et perite in rebus scribundis versatum esse concedere debeamus, libro II adiungenda est.

Si advorsus vos patriamque et deos penatis tot labores et 1
pericula suscepissem, quotiens a prima adulescentia ductu meo
scelestissumi hostes fusi et vobis salus quaesita est, nihil amplius
in absentem me statuissetis quam adhuc agitis, patres conscripti:
quem contra aetatem proiectum ad bellum saevissumum cum exercitu optume merito, quantum est in vobis, fame, miserruma
omnium morte, confecistis. Hac in spe populus Romanus liberos 2
suos ad bellum misit? haec sunt praemia pro volneribus et totiens
ob rem publicam fuso sanguine? Fessus scribundo mittundoque
legatos omnis opes et spes privatas meas consumpsi, cum interim
a vobis per triennium vix annuus sumptus datus est. Per deos 3
inmortalis, utrum censetis me vicem aerari praestare, an exercitum sine frumento et stipendio habere posse? Equidem fateor me 4
ad hoc bellum maiore studio quam consilio profectum: quippe qui
nomine modo inperi a vobis accepto diebus quadraginta exercitum
paravi, hostisque in cervicibus iam Italiae agentis ab Alpibus in
Hispaniam submovi. Per eas iter aliud atque Hannibal nobis
oportunius, patefeci. Recepi Galliam Pyrenaeum, Lacetaniam Indi- 5

Test. scr. Diomed. I p. 366: *praesto, praestiti. apud antiquos hoc verbum pro 'melius est' ponebatur aut pro 'antecedit' aut 'superat'. nam in dandi significatione 'praebeo' potius dicebant, nisi quod Sallustius secundo ait:* utrum vicem me aerarii praestare creditis.

Var. scr. 1. penatis 𝔙. — 2. quotiens 𝔙. adulescentia 𝔙. — 7. Hac inspe 𝔙. haccine spe *vel* hac sine spe *Urs.* — 8. volneribus 𝔙. totiens 𝔙. — 10. omnis 𝔙. — 12. inmortalis 𝔙. aerari 𝔙. — 16. hostisque 𝔙. — 17. aliut 𝔙. Annibal 𝔙. — 18. Lacetaniam 𝔙. Lucettaniam *Vat.* 2. Laletaniam *Carrio et Cort.* Indigetis 𝔙. Illergetum *vel* Ilergetes *edd.* *De Lacetanis* (*Plin. H. N.* III 3) *haec Strabo* III *p.* 219 Mein.: *συνοικεῖται δὲ ὑπὸ πλειόνων ἐθνῶν ἡ χώρα, γνωριμωτάτου δὲ τοῦ τῶν Ἰακκητανῶν λεγομένου· τοῦτο δ᾽ ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς παρωρείας*

getis, et primum inpetum Sertori victoris novis militibus et multo
paucioribus substinui hiememque castris inter saevissumos hostis,
6 non per oppida neque ex ambitione mea egi. Quid deinde proelia
aut expeditiones hibernas, oppida excisa aut recepta enumerem?
quando res plus valet quam verba. Castra hostium apud Sucro-
nem capta et proelium apud flumen Turiam et dux hostium G. He-
rennius cum urbe Valentia et exercitu deleti satis clara vobis sunt:
pro quis, o grati patres, egestatem et famem redditis. Itaque meo
7 et hostium exercitui par conditio est: namque stipendium neutri
8 datur: victor uterque in Italiam venire potest. Quod ego vos mo-
neo quaesoque ut animadvortatis, neu cogatis necessitatibus priva-
9 tim mihi consulere. Hispaniam citeriorem, qua non ab hostibus
tenetur, nos aut Sertorius ad internecionem vastavimus praeter
maritumas civitates, ultro nobis sumptui onerique. Gallia superiore
anno Metelli exercitum stipendio frumentoque aluit et nunc malis
fructibus ipsa vix agitat. Ego non rem familiarem modo, verum
10 etiam fidem consumpsi. Relicui vos estis: qui nisi subvenitis, in-
vito et praedicente me exercitus hinc et cum eo omne bellum
Hispaniae in Italiam transgredientur.

τῆς κατὰ τὴν Πυρήνην εἰς τὰ πεδία πλατύνεται καὶ συνάπτει τοῖς περὶ Ἰλέρδαν καὶ Ὄσκαν χωρίοις, τοῖς τῶν Ἰλεργετῶν οὐ πολὺ ἄπωθεν τοῦ Ἴβηρος. Cfr. Mannert. I p. 403. *Laletani ad littus maritumum circa Barcinonem habitabant* (*Mannert. l. c. p.* 421). *Eos Strabo* III *p.* 212 *Mein.: ἐντὸς δὲ τοῦ Ἴβηρος μέχρι Πυρήνης καὶ τῶν Πομπηίου ἀναθημάτων χιλίους καὶ ἑξακοσίους· οἰκεῖν δὲ Ἐδητανῶν τε ὀλίγους καὶ λοιπὸν τοὺς προσαγορευομένους Ἰνδικήτας μεμερισμένους τέτραχα, gentem nationis Indigetium fuisse testatur. Iam utrum credibilius est ab Pompeio rebus gestis gloriante Lacetanos, populum nobilissumum, an Laletanos, Indigetium gentem, nominatos esse?* — 1. novis militibus 𝔙. novis quidem militibus *edd.* — 2. substinui 𝔙. hiememque castris 𝔙. hiememque in castr. *Cort.* hostis 𝔙. — 3. deinde 𝔙. dein *Kr.* — 4. Durium 𝔙, *quod iamdudum emendatum.* — 12. quae *libri;* qua *cj. mea.* — 14. maritumas 𝔙. civitates ultro 𝔙. civitates quae ultro *Ald.* onorique 𝔙. — 15. et nunc 𝔙. at nunc *Ciacc.* — 18. *Nonne* at praedicente me?

Lib. III.

1 [Kr. 90. G. 5]. Namque his praeter solita vitiosis agri tractibus, cum per omnem provinciam infecunditate bienni proxumi grave precium fructibus esset.

Non. p. 215: *Grave multum, valde significare veteres probant.* Cum in Gallia Narbonensi frumenti inopiam ac malas messis fuisse constet ex II 96, 9. Plut. Pomp. 20. Sert. 21, ergo quin ea provincia intellegunda

sit, dubitari vix possit, quod audacius videtur numerum libri ap. Non. vitiosum iudicare, certe ibi hoc fragm. dictum fuisse adparet, ubi de novo Gn. Pompei ad bellum Sertorianum adparatu actum est. At libri apud Nonium *vitiosis magistratibus* exhibent, quod Kritzius sic defendere studuit, ut per magistratuum Galliae praesidentium vitia caritatem annonae auctam esse diceret. Set quamquam h. l. de vitio creatis magistratibus nemo cogitare poterat, tamen Sallustio merito obprobrium fieret, quod sollemni formula abusus esset. Et cur noluit ipsa vitia magistratuum dicere, sive avaritiam, sive luxuriam, sive neglegentiam? Veri similius igitur videtur verbis illis de locorum aut anni natura dictum esse. Iam quod Havercampius coniecit *vitiosis magis aestatibus*, illi non minus, quam ei, quod Mähly N. A. LXXVII p. 80 scribendum suspicatus est *vitiosis magis tractibus*, obponendum est haut facile perspici cur Sallustius *vitiosis magis*, quam *vitiosioribus* dicere maluerit. Quod Gerl. olim coniecerat: *vitiosis mala tractibus*, praeter insolentiorem verborum ordinem ab librorum scriptura longius discedit. Quod ipse conieci *agri tractibus* tantum abest ut verum iudicem, ut ne periculum ignavia fugisse viderer proposuerim.

2 [Kr. 2. G. 13]. Caveret inperator a perfuga Celtibero.

Arus. p. 243 s. v. *kave ab illis*. In cod. scriptum est: *kavete imperatore per Kaga Celtibero*. In *per kaga* latere *perfuga* recte perspexit Lindem., set omnem eius emendationem *cavete ab imperatore perfuga Celtibero* cupidius mihi quidem Kritzius videtur adripuisse. Interpretatus est de rumoribus calumniatoriis in Sertorium sparsis, de quibus iam libro secundo dixisse Sallustium ostendit fr. 30. Neque ego quidem percipio quo modo Sertorius, Romanus scilicet, Celtiberus, et quod corporis custodiam Celtiberis permisisset, ideo ipse *perfuga Celtiberus* dici potuerit. Nam *Celtiberum perfugam* dici non qui cum Celtiberus natione sit, ad aliam transfugerit, set qui ad Celtiberos confugerit nego. At neminem imperatorem invenias, qui recte *perfuga Celtiberus* adpellari potuerit. Praepositionem *a* excidisse certissumum est, at quid inpedit, quo minus ante perfuga eam fuisse statuamus? Quod si ita locum conrigimus, ut inperatori a perfuga Celtibero cavendum esse exprimatur, facile locum nobis fingere possumus, ubi illa verba scripta fuerint, videlicet in litteris, quae ab hoste aut ab amico ad Pompeium missae erant.

*3 [Kr. 4. G. 20]. Hunc igitur redarguit Tarquitius.

Donat. ad Ter. Ad. III 2, 14: *Iram hanc] 'Hanc' interdum pro qualitate, interdum pro quantitate accipimus, interdum pro utroque ut 'tuaque animam hanc effundere dextra?' et 'hunc ego te, Euryale, aspicio'? Set nunc pro utroque 'hanc' dixit, ut Sallustius de scriptione Celtiberi ait:* hunc igitur redarguit Tarquinus. Cum Celtiberi nomen ostendat illo Sall. loco sermonem de rebus in Hispania gestis fuisse, non minus acute quam vere Carrio *Tarquitius* restituendum censuit (vid. fr. 4). Quamquam illud incertum est, utrum locus II an III libri fuerit. Set cum ex Donati verbis adpareat, hoc dictum fuisse: ab Tarquitio quae Celtiberus quidem scripsisset, quippe ab tali homine scripta, reiecta esse, aliquam veri speciem prae se fert haec suspicio, rem factam esse ante caedem Sertorio paratam. Diffisum esse Sertorium Romanis nec nisi diu cunctatum tandem ad coenam in Perpennae domum venisse constat (Drum. IV p. 374). Num igitur veri dissimile est, Sertorium ab Celtibero litteras accepisse, quibus ne ad coenam iret deterreretur, Tarquitium autem, quippe qui in coniuratis esset, quamvis ceteros non novisset, eas suspiciones redarguisse?

4 [Kr. 3. G. 17]. Igitur discubuere, Sertorius inferior in medio, super eum L. Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis: in

summo Antonius et infra scriba Sertori Versius: et alter scriba Maecenas in imo medius inter Tarquitium et dominum Perpennam.

Haec de coena dicta fuisse, inter quam Sertorius a. 72 Oscae a Perpenna eiusque sociis occisus est, certissumum est. Cfr. Drum. IV p. 374. Momms. III p. 31. Adtulit autem ea Serv. ad Aen. I 698 ut doceret in triclinio medium locum, quia domini apud maiores fuisset, honestissumum habitum. Pro *igitur* Guelf. II *ideo,* tum praenomen Fabii *Titius* L, *Tucius* R. Guelf. II, postremo *inter arquinium et domum Perpennae* L R. Vos. Guelf. II. Guelf. I omnem locum omisit. Ultuma verba conmemoravit etiam Non. p. 193, quo dominum esse cui serviretur ostenderet. Ibi libri: *alteri scribam et ccnas.* Omnis locus iamdudum secundum aliorum scriptorum testimonia emendatus est.

*5 [Kr. 5. G. 19]. Et Perpennam forte cognoscit mulio redemptoris.

Propter *redemptoris* vocabulum adlata sunt haec verba ab Schol. ad Hor. Epist. II 2, 72. Secundum ea quae App. b. c. I 115 p. 530 Bekk. de Perpennae adprehensione memoriae prodidit, dubitari nequit, quin ad eam rem spectaverint eamque ab caussam libro III adsignanda sint.

6 [Kr. 7. G. 83]. Parte consumpta relicua cadaverum ad diuturnitatis usum sallerent.

Prisc. X p. 546: *(Sisenna) a 'sallio' 'salliendorum' dixit, non 'sallendorum'. Sallustius vero in* III *historiarum:* parte — sallerent *'sallerent' dixit a 'sallo', non a 'sallio'.* Diomed. p. 375: *sed veteres ambiguitatem appellationis vitantes et analogiam sequentes 'sallitus sum' dixerunt a positione 'sallo' non 'sallio', ut Sallustius historiarum quarto ait* relicua cadavera ad diuturnitatem usus sallere. — Rem inlustrat excerptor Val. Max. VII 6, 3: *Horum trucem pertinaciam in consimili facinore Calagurritanorum execrabilis impietas supergressa est. Qui quo perseverantius interempti Sertorii cineribus obsidionem frustrantes fidem praestarent, quia nullum iam aliud in urbe eorum supererat animal, uxores suas natosque ad usum nefariae dapis verterunt, quoque diutius armata iuventus viscera sua visceribus suis alerent, infelices cadaverum reliquias sallire non dubitavit,* unde simul verba in Prisciani libris rectius quam in Diomedis tradita esse adparet.

7 [Kr. 6. G. 11]. Set Pompeius a prima adulescentia sermone fautorum similem fore se credens Alexandro regi facta consultaque eius quidem aemulator erat.

Non. p. 163 hunc locum s. lemmate *aemulus est sectator vel imitator* adtulit, libri vero *aemulatus erat* exhibent. Tum apud eundem p. 342 sub lemmate *accusativus pro genetivo* prima verba usque ad *Alexandro regi* posita sunt. Cum igitur Nonius priore loco ob substantivum *aemulus* haec verba conmemoraverit, altero loco nullus genetivus pro accusativo inveniatur, ergo relicua verba excidisse luce clarius sit, plerique priores editores *aemulus erat* scripsere. Contra Kritzius, grammatici lemmatis nihil tribuendum esse dictitans, *aemulatus erat* recepit eique Gerlachius obsecutus est. Quam audaciam etiam superavit Wagner. A. g. IX p. 196 *dicta consultaque eum aemulatus erat* rescribi iubens. At audacius videtur tantam confusionem ac perturbationem bono grammatico inponere, cum praesertim altero loco verba illa nullo modo adferre potuerit, si *aemulor* in eis fuit; set si *aemulus erat* scriptum fuit, mirum id

in *aemulatus erat* ab librariis conmutatum esse. Qua re mihi scribendum visum est *aemulator*, quo recepto et grammatico iniungendum crimen minuitur et minus inaudita locutio est. Nam veteres scriptores non fugisse substantiva a verbis facta cum eodem casu atque verba ipsa construere Plauti exempla docent, Amphitr. 519: *quid tibi hanc curatiost rem, verbero, aut muttitio?* vid. Krüg. gr. lat. 473 adn. 1 p. 626.

8 [Kr. 54. G. 23]. Atque eum Curio, laudatum adcensumque praemiorum spe, quibuscum optavisset ire iubet.

Non. p. 244, quo *optare* idem esse atque *eligere* ostenderet. Quod in eius libris scriptum est *Cupio*, recte emendavit Carrio. De G. Scribonio Curione vid. ad II 33. Cum ab eo Dardanos et Moesos victos esse eumque ad Danubium usque progressum esse ex Sexto Rufo 7 et Eutrop. VI 2 constet, quae secuntur fragmenta rectius hoc loco ponuntur, quam cum Ponti Euxini descriptione iunguntur.

9 [Kr. 55. G. 99]. Nomenque Danubium habet.

Arus. p. 248. *Sal. Hist.* III *de flumine genere neutro:* nomenque Danubium habet. Eadem eandem ob caussam adtulit Acron. ad Hor. Ep. II 3, 18.

*10 [Kr. 56. G. 100]. Gell. N. A. X 7: *Omnium fluminum, quae in maria, qua imperium Romanum est, fluunt, quam Graeci τὴν εἴσω θάλασσαν appellant, maximum esse Nilum consentitur. Proxima magnitudine esse Histrum scripsit Sallustius.* Quae verba scriptoris fuerint, quamvis divinare frustra cupias, tamen ab Sallustio *proxuma magnitudine* scriptum fuisse veri simillumum est.

*11 [Kr. 8. G. 10]. Eum atque Metrophanem Sertorius magna industria perquirebat, cum per tot scaphas, quas ad ostia cum paucis fidis percunctatum miserant ******.

Non. p. 366: *scaphae sunt naviculae, quae maiores naves consecuntur. Sallustius Hist. lib.* IIII: eum atque Metrophanen senatus magna industria perquirebat cum per tot scafas, quas ad ostia cum paucis fidis percunctatur miserant. Facilis ultumorum verborum emendatio est, set obscurissuma relicua verba. Quibus aliquid lucis eo adfunditur, quod Metrophanem apud Mithridatem potentem et gratiosum fuisse multasque res eius iussu administrasse memoriae proditum est (App. b. Mithr. 29 p. 346 Bekk. Oros. VI 12. Isid. Orig. II 11, 1 p. 75 ed. Otto). Tum cum ex ultumis verbis de itinere eius maritumo sermonem fuisse adpareat, magna cum veri specie viri docti suspicati sunt, eum Fannio et Magio, legatis ab rege ad Sertorium missis (vid. ad fr. II 49), socium et comitem additum fuisse. At iusto audacius senatum esse quem Sertorius sibi delegerat (App. b. c. I 108 p. 525. Plut. Sert. c. 23) autumarunt. Nam qui de ea re narraverunt scriptores, ab Sertorio legatos illos ad senatum adductos esse tradiderunt; quae senatorum in perquirendis illis fuerit industria quoque modo eam operam adhibere potuerint, nulla ratione invenitur. Nec credibile est eum, qui perquisivit legatos, scaphas ad ostia circum misisse, cum nisi antea adventus cognitus fuisset, eos perquirere non potuisset. Qua re conrigendum putavi *Sertorius* et extrema verba manca esse. Miserant legati scaphas myoparonem, quo iter faciebant, secutas, ad ostia cum fidis, qui ubi tuto in terram escendere possent

percunctarentur. Per eas Sertorius de adventu illorum certior factus summam operam posuit in eis perquirendis, inventosque in Dianium (Cic. in Verr. I 34, 87) deduxit. Ceterum cum duos Romanos missos fuisse constet, vide annon pro *eum* scribundum sit *eos*. Lib. IIII ex errore scriptum esse apud Nonium in propatulo est, quamquam qui libro II eam rem narratam fuisse contendat, haut facile refutari poterit.

*12 [Kr. 9. G. 79]. Illi tertio mense pervenere in Pontum multo celerius spe Mithridatis.

Arus. p. 221 sub lemmate *citius sive celerius spe*, non addito libri numero. Mendum librorum *illo* recte vv. dd. conrexere. Ad nullam rem aptius haec referri, quam ad legatorum ab Mithridate ad Sertorium missorum ex Hispania reditum (vid. fr. 11) acute perspexit Kritzius.

13 [Kr. 10. G. 85]. Ingens ipse virium atque animi.

Arus. p. 236: *ingens illius rei. Virium* de copiis ad bellum adparatis intellegi non posse, inde adparet, quod *vires* eodem prorsus modo atque *animus* cum *ingens* coniunctae sunt, ergo eiusdem esse debent, cuius *animus* est. Cum Mithridatem corpore magno ac valido fuisse constet (vid. fr. II 47), de eo haec verba dicta fuisse veri simillumum videtur.

14 [Kr. 11. G. 80]. Equis et armis decoribus cultus.

Prisc. VI p. 236: *invenitur tamen etiam simplex 'decor decoris' paenultima correpta apud vetustissimos, quando pro 'decorus decora decorum' accipitur — Sallustius in* III: equis — cultus. De Mithridatis exercitu haec dicta fuisse facile Kritzio concedo, nec vero de mutato armorum genere, de quo vid. Plut. Luc. 7. Nam *arma decora* per se non sunt splendida, magnifice ornata, set qualia bellatorem decent.

15 [Kr. 14. G. 84]. Nam tertia luna erat et sublima nebula caelum obscurabat.

Non. p. 333: *Sublima pro sublimis.* Libri *tertia tunc;* ante A *tetra tunc, terna tunc* AJ. *thracia tunc* msJ. Acutissume Kritzius perspexit haec dicta fuisse de nocte obscura qua Mithridates ad Cyzicum castra promovit (Plut. Luc. 9), ostendens tertiam lunae noctem tenui luce inlustrari. Inlustrationem autem huius fragmenti absolvit Mähly N. Ann. LXXVII p. 80 *luna* pro *tunc* scribundum vel ei addundum esse censens.

*16 [Kr. 16. G. I 133]. Servius ad Verg. A. XI 421: *non est iudicanda victoria, quae per immensa detrimenta contingit; et hoc est unde laudat Sallustius duces, quia* [conr. *qui*] *victoriam incruentato* [al. *incruento.* Guelf. I *incruentam de*] *exercitu reportaverunt*, ex eoque Isid. Or. XVIII 2, 1 p. 561 O.: *non est iucunda* [conr. *iudicanda*] *victoria, quae per immensa detrimenta contingit. Et hoc est, quod laudat Salustius duces victoriam incruento exercitu deportasse.* Horum testimoniorum inlustratorum laus Kritzio debetur. Scilicet ea ad Lucullum spectasse ostendit locus Oros. VI 2: *Apud Cyzicum Lucullus incruento milite spectator cladis alienae novum genus victoriae adeptus est.* Cum vero uno consensu Plut. Luc. 9: διὸ καὶ περιλαβὼν τῇ διανοίᾳ τὸ μέλλον οὐκ ἀπεκρύ-

ψατο τοὺς στρατιώτας, ἀλλ' ἅμα τῷ θέσθαι τὸ στρατόπεδον καὶ ἀπὸ τῶν ἔργων γενέσθαι συναγαγὼν αὐτοὺς ἐμεγαληγόρησεν ὡς ὀλίγων ἡμερῶν ἀναιμωτὶ τὸ νίκημα παραδώσων αὐτοῖς, et App. b. Mithr. 72 p. 380 Bekk. καὶ δι' αὐτομόλων ἐπιγνοὺς εἶναι τῷ βασιλεῖ στρατιὰν μὲν ἀνδρῶν ἀμφὶ μυριάδας τριάκοντα, ἀγορὰν δὲ εἴ τι σιτολογοῦντες ἢ ἐκ θαλάσσης λάβοιεν, ἔφη πρὸς τοὺς ἀμφ' αὐτὸν ἀμαχὶ λήψεσθαι τοὺς πολεμίους αὐτίκα καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῖς ἐνεκελεύετο μνημονεύειν, Lucullum militibus incruentam victoriam promisisse contestentur, veri simile videtur sententiam illam in oratione Luculli ad milites habita fuisse, praesertim cum eam non de uno Lucullo, set in universum de ducibus omnibus, atque adeo oratione obliqua dictam fuisse ex Servi verbis concludi possit ('summis laudibus semper elatos esse duces, qui —'). Ceterum *incruento exercitu* verba ipsius Sallusti fuisse certum est, cfr. Iug. 92, 4.

17 [Kr. 15. G. 52]. Ad Cyzicum perrexit firmatus animi.

Arus. p. 232: *firmatus illius rei.* Quin Lucullus intellegendus sit, dubium non est.

18 [Kr. 17. G. 87]. Castrisque conlatis pugna tamen ingenio loci prohibebatur.

Non. p. 220: *Ingenium veteres dixerunt et sua sponte vel natura.* Rem inlustravit Kritzius conlato loco App. b. Mithr. 72 p. 381 Bekk. οἷς ὁ Μιθριδάτης συνθέμενος ἀνοήτως μάλα καὶ ἀνυπόπτως περιεῖδε Ῥωμαίους διὰ στενοῦ παροδεύοντας ἀδεῶς καὶ ἐπιτειχίζοντας αὐτῷ μέγα ὄρος, οὗ κρατοῦντες αὐτοὶ μὲν ὄπισθεν ἔμελλον ἀγορὰν ἀδεῶς ἐπάξεσθαι, Μιθριδάτην δὲ λίμνη καὶ ὄρεσι καὶ ποταμοῖς ἀποκλείσειν τῶν κατὰ γῆν ἁπάντων, ὅ τι μὴ γλισχρῶς ποτὲ λάβοι, οὔτε ἐξόδους εὐρείας ἔτι ἔχοντα οὔτε βιάζεσθαι δυνάμενον ἔτι Λούκουλλον ὑπὸ τῆς δυσχωρίας ἧς κρατῶν κατεφρόνησεν.

19 [Kr. 20. G. 55]. Duos quam maxumos utris levi tabulae subiecit, quam super omni corpore quietus *insidens* in vicem tracto pede quasi gubernator regeret iter. Ea inter molem, quae insulam ****** mari vitabundus classem hostium ad oppidum pervenit.

Non. p. 126: *Vitabundus pro vitans. Sallustius Historiae lib.* III: duos [*om. L.*] quam maximos utris levi tabulae subiecit, quam [qua *ante A.*] super omni corpore quietus invicem tracto pedes [tractu pedis *ante A.* tr. pede *AJ.*] quasi [quas *L. A.*] gubernator extiteret [existeret *edd.*]. ea inter molem quae [atque *JM*] insulam mari vitabundus classem hostium ad oppidum pervenit. Conparemus primum locos veterum scriptorum, qui de eadem re memoriae prodidere, Sallustium partim haut dubie secuti. Frontinus igitur strateg. III 13, 6: *L. Lucullus Cyzicenos obsessos a Mithridate ut certiores adventus sui faceret, cum praesidiis hostium teneretur introitus urbis, qui unus et angustus ponte modico insulam continenti iungit, militem e suis nandi et nauticae artis peritum iussit*

insidentem duobus inflatis utribus litteras insutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter se distantibus commiserat, ire septem milia passuum traiectum. Quod ita perite gregalis fecit, ut cruribus velut gubernaculis demissis cursum dirigeret et procul visentes, qui in statione erant, marinae specie beluae deciperet. Flor. I 40, 16: *sed fiduciam oppidanis resistendi nuntius fecit, docens adventare Lucullum, qui — horribile dictu — per medias hostium naves utre suspensus et pedibus iter gubernans, videntibus procul quasi marina pristis evaserat.* Oros. VI 2: *Lucullus ad Cyzicenos, ut bono animo essent, nuntium misit unum ex militibus nandi peritum, qui duobus utribus suspensus, mediam ipse regulam tenens plantisque subremigans septem milia passuum transmeavit.* Ex quibus adparet talem machinam fuisse, ut nautae corpus in utribus positum esset, pedes vero in aquam libere porrecti remigarent. Set quid verba Sallusti, uti apud Nonium scripta sunt, significant? Extitisse illum super tabula, quae utribus inposita erat. Atque *existeret* quidem multo minus ferri potest, quod in eo verbo non standi set proveniendi notio inest. Quod si *extaret* scribendum putes, quo modo ita pedibus in vicem tractis — ita enim, *tracto pede,* scribundum esse recte Kritzius docuit — gubernare navigium potuit, quo modo homo ita extans marinae beluae speciem praebere? Unde mihi satis certum videtur *extiteret* conruptum esse, nec minus in eo latere, quod cursus directionem et gubernationem exprimat. Verum esse, quod scripsi, *regeret iter,* nolo contendere, set nihil melius in mentem venit. Illud confidentiore animo suspicor, ante *in vicem* excidisse *insidens,* quo recepto carere possumus Carrionis mutatione *qua super,* cfr. Cic. d. Fin. II 18, 59: *super eam adsidere,* d. Leg. II 26, 66: *super terrae tumulum noluit quicquam statui.* Set etiam difficiliora sunt verba, quae secuntur, quae plerique Carrione auctore conrigenda putavere *inter molem atque insulam mari.* Quae si vera essent, *moles* non posset cogitari nisi in continenti extructa et ab hostibus occupata. Nonne ita obscurissume Sallustius scripsisset? nisi forte censes in praegressis tam multa de ea mole dicta fuisse, ut scriptor quidquam adicere supersedere sibi posse videretur. Qua autem via credibile est audacem nuntium in urbem pervenisse? Longum fuisse iter cum per se, si quae loca Lucullus obtinuerit consideraveris, apertum est, tum Frontinus et Orosius testantur. Et omnia propinqua loca hostes tenebant, atque adeo in ipsa insula Dindymenum collem (Momms. III p. 51). Unde non credibile est illum per angustius fretum, in quo pons positus oppidum continenti iungebat, adventasse, set ad alium locum remotiorem adpulisse, quo ducit etiam quod in Sallusti verbis scriptum est *mari,* quod de angusto freto dici non potuit. Postremo quo consilio *moles* extruebantur? Ut littora adversus fluctus munirent. Quid igitur inpedit, quo minus hoc quoque loco de tali mole cogitemus? Et nonne ut verba apud Nonium scripta sunt, aliquid excidisse ostendunt? Quod si ita scriptum fuisse statuerimus: *inter molem quae insulam a mari munit et montem Arcton* (Strab. XII p. 808 Mein.) *mari ad oppidum pervenit,* et probabilem caussam, ob quam illa excidisse arbitremur, habebimus et relicua omnia plana et aperta erunt. Ceterum vix est quod moneam, *Arcton montem* me nullam aliam ob caussam posuisse nisi ut aliquem locum insulae nominarem, qui locus ab ipso Sallustio dictus fuerit me divinare non posse.

20 [Kr. 21. G. 57]. Unde pons in oppidum pertinens explicatur.

Arus. p. 256 sub titulo *pertinens in illam rem.* Libri numerus ex cod. Gu. additus est. Non possum adsentiri Gerlachio, haec de ponte accipiunda esse censenti, qui ex turri a Mithridate moenibus Cyzici admota demissus est (App. b. Mithr. 73 p. 382, 9 Bekk. 74 p. 382, 19 sq.). Nam is pons non in oppidum pertinuit, set in muros, neque recte dicitur

explicari, id quod Kritzius cum illam sententiam conprobaret, ipse persensit. Rectius igitur is in ed. novissuma intellexit de ponte, qui oppidum continenti iungebat. Cum Strabo XII p. 808 duos tales pontes fuisse dixerit, aut alterum postea additum esse statuendum est, aut alterum non oppido adiunctum fuisse. *Explicari* dici potuisse id quod libere extenderetur, porrigeretur, intellegitur ex Cic. loco ad Att. IV 16, 14: *ut forum laxaremus et usque ad atrium Libertatis explicaremus.* Videtur igitur dictum fuisse de loco, ab Mithridate occupato, a quo pons ille angustiore aditu tum latior et expeditior in urbem porrigebatur.

21 [Kr. 22. G. 92]. Manus ferreas et alia adnexu idonea inicere.

Arus. p. 242: *Idoneum factu. Salust. Hist.* III. Quod in cod. Gu. qui solus hunc locum exhibet, scriptum est *factus* et *adnexa,* recte Lindem. emendavit. Ad quam rem haec pertinuerint, dubium non est, cum Appianus b. Mithr. 74 p. 382 Bekk. de machinis a terra in Cyzici moenia admotis haec tradiderit: *τοὺς μὲν οὖν κριοὺς λίθοις ἀπεκαύλιζον ἢ βρόχοις ἀνέκλων ἢ φορμοῖς ἐρίων τῆς βίας ἐξέλυον.*

22 [Kr. 23. G. 56]. Saxaque ingentia et orbes axe iuncti per pronum incitabantur, axibusque eminebant in modum erici militaris veruta binum pedum.

Non. p. 381: *verutum est telum breve et angustum. Sallustius Hist. lib.* III. Quod libri conrupte exhibent *turbae saxae iuncti,* Turnebus Advers. VIII 7 emendavit; nec minus recte librorum mendum *axibusque minebant* iamdudum conrectum est. Ultuma verba conmemoravit Serv. ad Verg. Aen. IX 505: *Namque in armorum generibus milites sumunt ab animalibus nomina, ut 'aries'. Sallustius:* in modum hirci [ericii; *R* irici, *L* hyrci] militaris, ex eoque Isid. Or. XVIII 12, 6 p. 569. Quamvis autem talium machinarum Cyzici ad defendunda moenia usum fuisse non praestricte negaverim, tamen fateor aptiores eas fuisse in oppido, quod in loco adclivi situm esset. Qua re in incerto relinquam annon de obsidione Calaguris oppidi haec dicta fuisse rectius censenda sint (vid. fr. 6).

*23 [Kr. 24. G. 58]. Et onere turrium incertis navibus.

Serv. ad Verg. A. I 576: *Contrario 'incertos' pro tardis Sallustius:* et — navibus. Cum in omnibus historiis nullus locus reperiatur, ubi turres navibus inpositae fuerint, nisi in Cyzici obsidione, quin illa verba in lib. III fuerint non dubitandum.

24 [Kr. 25. G. 62]. Nam qui enare conati fuerant, icti saepe fragmentis navium aut adflicti alvos undarum vi mulcato foede corpore postremo interiere tamen.

Non. p. 275: *Tamen significat tandem. — Sallustius Histor. lib.* III: nam qui enare conati fuerant icti saepe frumentis navium aut afflicti asuis undarum vi mulcato fede corpore, postremum interent tamen [*iteres* ms. Vict. *intereni* vel *interent* L, *iterert* W]. Arus. p. 215: *Adflictus illam rem. Sal. Histor.* III: adflicti alveos [*alveo* Gu.] undarum [*vi* uterq. cod. om.] mulcato [*maleato* cod. M. *malcato* Gu.] interibant. — De qua re haec dicta fuerint, nempe de eis qui in navibus Mithridatis ad moenia Cyzici disiectis fuerant [App. b. M. 74. Plut. Luc. 10], dubium non est. Mendum ap. Non. *frumentis* rectius Merc. emendavit *fragmentis,* quam alii *ferramentis* scribentes. Cum autem *ab suis* ad sententiam paene ineptum sit, neque locus ab Arusiano adferri potuerit, nisi in eo scriptus fuisset accusativus partem corporis significans, *alvos* utique probandum

est, quod praetuli *alveos* propter consuetudinem Latinorum dicendi. *Vi* recte ex Non. additum esse, nec minus recte scribi *mulcato* (apud Hieron. adv. Iovin. I 48 T. II p. 316 restituendum *novissime verterunt in eum impetum et male mulcatum* [libri *mulctatum*] *fugientemque diu persecutae sunt*) in propatulo est. Dubitari poterit de ultumis verbis, set cum Arusiani nihil interfuerit, ut omnia plene perscriberet, Nonius ob *tamen* locum conmemoraverit, quod ad eius libros proxume adcedit, rescribundum esse facile adparet.

*25 [Kr. 29. G. 61]. Ne simplici quidem morte moriebantur.

Serv. ad Verg. Ge. III 482: *'Nec via mortis erat simplex', nec moriebantur ex usu i. e. secundum naturalem ordinem, non tantum fuga animae, sed etiam corporis resolutione. Est autem Sallustii, qui ait* ne simplici quidem morte moriebantur. — Num recte grammaticus locutionem illam Vergilium ab Sallustio sumpsisse dixerit, in incerto potius relinquendum, quam cum Kritzio adfirmandum videtur; multoque minus pro certo habendum Sallustium ea in eadem vel simili re describunda usum esse. Scilicet ne Vergili quidem locum recte Servius intellexit, ubi mortem non simplicem dici, quod pecudes et interiore aestu et tabo interirent, iamdudum perspexere interpretes. Quod si conpertum haberemus, morbi vel pestilentiae quoddam genus ab Sallustio copiosius et adcuratius descriptum esse (vid. infra f. 28), de eo haec verba dicta fuisse iure statuere possemus. Cum vero non simplici morte aperte ei emortui sint, qui et volneribus per fragmenta navium inlatis et fluctibus obruti et exhausti periere, rectius Gerlachius hoc fragmentum ad eandem rem atque fr. 24 rettulit. Utrum autem illud praecesserit, an subsecutum sit, cautius videtur in incerto relinqui.

*26 [Kr. 26. G. 53]. Quasi par in oppido festinatio, et ingens terror erat, ne ex latere nova munimenta madore infirmarentur: nam omnia oppidi stagnabant redundantibus cloacis advorso aestu maris.

Non. p. 94 s. v. *madore.* Prisc. VI p. 235: *'mador madōris'. Sallustius in IIII historiarum:* munimenta madore infirmarentur. — Cum haec ad Cyzici obsidionem pertinuisse cum omnis res (vid. ad fr. 24), tum Appiani l. c. p. 383 haec verba: τοῦ τείχους ἐκαύθη τι καὶ συνέπεσεν ἐς ἑσπέραν — ἀλλ' αὐτὸ νυκτὸς αὐτίκα περιῳκοδόμησαν οἱ Κυζικηνοί, ostendant, dubitari vix potest, quin recte nonnulli Noni libri pro IIII exhibeant III. Pro *omnia* ed. Aldina inepte *moenia.*

*27 [Kr. 28. G. IV 38]. Morbi graves ob inediam insolita vescentibus.

Donat. ad Ter. Hec. III 2, 2: *magis morbus adgravescat] gravior fiat. Proprie quia morbi graves sunt dicti. — Sallust.* morbi — vescentibus. In exercitu Mithridatis Cyzicum obsidente et ipso per Lucullum obsesso summam famem et inde gravissumam pestilentiam ortam esse constat (App. b. c. 76 p. 384. Strab. XII p. 809 Mein. Plut. Luc. 11. Flor. I 40, 17. Oros. VI 2. Schol. Gronov. ad Cic. pr. l. Man. 8, 20 p. 439), set cum Sallustium de eius pestilentiae caussis fusius dixisse testatum sit (vid. 28), ita autem haec verba minus apta esse videantur — quis enim cum de pestilentia dicit, morbos conmemorabit? — malim ea ad obsessionem Calaguritanorum referre (vid. fr. 6 et 22).

*28 [Kr. 27. G. inc. 62]. Serv. ad Verg. Ge. III 481: *conrupitque lacus, infecit pabula tabo; ordinem secutus est, quem*

et Lucretius tenuit et Sallustius: primo aërem, inde aquam, post pabula esse corrupta. Cum de alia pestilentia Sallustium in Historiis dixisse nullo testimonio constet, non dubitamus haec verba Servi ad pestem, quae in Mithridatis exercitu ad Cyzicum saeviit, referre. Set erunt fortasse qui mirentur, quod supra ad fr. 25 negaverim pestilentiae quoddam genus ab Sallustio copiosius descriptum esse nos conpertum habere. Scilicet aliud est caussas morbi conmemorae, aliud morbi genus describere.

*29 [Kr. 30. G. inc. 88]. Cum Plutarchus Luc. c. 11, postquam equites cum inpedimentis et invalidis peditibus ab Mithridate in Bithyniam missos per Lucullum ad Rhyndacum fluvium fusos et profligatos esse narravit, sic pergat: *Σαλουστίου δὲ θαυμάζω τότε πρῶτον ὦφθαι Ῥωμαίοις καμήλους λέγοντος*, non dubium est, quin illud eodem loco, quo Cyzici obsidio narrata, scriptum fuerit.

*30 [Kr. 34. G. 37]. Tota autem insula modica et cultoribus inanis est.

Servata haec verba ab Mart. Cap. V p. 111 ed. Bas. 1580 non dubium est quin ad insulam pertinuerint haut longe ab Lemno sitam, ad quam ab Lucullo cum alios Mithridatis duces, tum Marium ab Sertorio missum captos esse memoriae prodidere App. b. M. 77 p. 385. Plut. Luc. 12.

31 [Kr. 35. G. 97]. Neque iam sustineri poterat inmensum aucto mari et vento gliscente.

Non. p. 14 s. v. *gliscere.* Veri simile est haec dicta fuisse de Mithridatis classe ad Parium per procellam deleta (Plut. Luc. 13. App. b. M. 78 p. 385 sq. Oros. VI 2), set minus probabilis videtur Kritzii sententia *sustineri* absolute vel potius inpersonaliter dictum esse, cum ex *neque* adpareat, praecessisse ad quod is infinitivus pertineret.

32 [Kr. 37. G. IV 48]. Non tu scis, si quas aedis ignis cepit acriter, non faciles sunt defensu quin conburantur proxumae.

Charis. p. 195: *Acriter Crispus* III non — proxumae. Pro *facile* quod N exhibet, scribundum esse *faciles* perspexit G. Wagner. Act. g. IX p. 192. Tum *qui ne* N, *quin et* editiones. Plerique omnes ita censent, haec verba fuisse vel in epistula regis Mithridatis, qua post cladem ad Cyzicum acceptam reges finitumos ut auxilium sibi ferrent rogaverit (App. b. M. 78 p. 386. Memnon. ap. Phot. p. 234 Bekk.), vel in oratione ab legato quodam eius habita. Si quid video, aptius pro responso habebuntur, quod recusanti cum summa animi permotione redditum sit. Set ne levius olim ad Cat. 35, 3 p. 133 suspicatus esse videar male haec verba Sallustio tribui — quod obprobrium mihi fecit Wagner. l. c. —, quibus caussis adductus ita iudicaverim eo magis exponendum puto, quod etiamnum illam sententiam non prorsus abiiciundam puto. Primum igitur nonne mirum, quod Charisius, qui

quadraginta tribus locis scriptorem nostrum *Sallustium* nominaverit, hoc solo loco *Crispum* dixit? nonne mirum quod h. l. solus numerus libri ne titulo quidem operis adiecto, quem alibi semper additum videmus, scriptus est? Et nonne Keilii admirabilis diligentia et sagacitas ostendit, haut paucis locis, quae Charisius scripsisset, ab librariis perturbata et conmixta esse? Set gravius argumentum in ipsorum verborum colore positum est. Ac largiar quidem Wagnero, *acriter*, cum in eo summa vis insit, aptissume in protasi extrema positum esse, at insolentius quae ab *scis* pendere deberent recta oratione posita esse non negabit. Quamquam id factum esse, quo generalis sententia gravius ecferretur, sunt qui dicant: quasi id alio modo consequi Sallustius non potuisset. Deinde quis umquam prosaicus *non tu scis* scripsit? An minueretur orationis vis, si consueto *tu nescis* scriptor uti maluisset? Gravior caussa cur *non scire* diceret, Plauto fuit Pseud. 226 *quae pacisci modo scis, set quod pacta's non scis solvere.* Quae argumenta si quis diluerit, lubentissume me sine caussa dubitavisse concedam.

33 [Kr. 36. G. 32]. Postquam egressus angustias.

Arus. p. 227 s. v. *egressus illam rem.* Kritzius de angustiis freti Bosporani, per quas Mithridates myoparone piratico ecfugit, intellexit. At quid inpedit quo minus de angustiis locorum cogitemus, quae Lucullo in Pontum intranti permeandae fuere? Cfr. Appian. b. Mithr. 80 p. 388: *Λούκουλλος δὲ τὴν κάθοδον τὴν ἐς τὸ πεδίον ἱπποκρατούντων τῶν πολεμίων ἐκτρεπόμενος καὶ περίοδον ἑτέραν οὐχ ὁρῶν, εὗρεν ἐν σπηλαίῳ κυνηγὸν ὀρείων ἀτραπῶν ἐπιστήμονα, ᾧ χρώμενος ἡγεμόνι κατὰ ὁδοὺς ἀτριβεῖς περιῆλθεν ὑπὲρ κεφαλῆς τοῦ Μιθριδάτου καὶ κατῄει μὲν ἐκκλίνας καὶ τότε τὸ πέδίον διὰ τοὺς ἵππους, χαράδραν δὲ ὕδατος ἐν προβολῇ θέμενος ἐστρατοπέδευσεν.*

*34 [Kr. 38. G. II 96]. At Lucullum regis cura machinata fames brevi fatigabat.

Prisc. VIII p. 382: *Sallustius in* III *historiarum:* at — fatigabat, *'machinata' passive dixit.* Cum Lucullum fame pressum esse usquam nesciamus, nisi cum regis finis ingressus esset (Plut. Luc. 14), eamque inopiam Mithridatem arte auxisse constet (App. b. M. 81 p. 388: *καὶ τὸ μὲν ἐνθύμημα μέγα ἦν ἀποκλεῖσαι τροφῶν Λούκουλλον, ἐκ μόνης ἔχοντα Καππαδοκίας*), recte Kritzium pro II conrexisse III atque hoc fragmentum ab II 51, quocum coniunxere Carrio et Gerlachius, separasse Hertzius arbitratus est.

35 [Kr. 42. G. IV 43]. Castella custodias thensaurorum in deditionem acciperent.

Charis. p. 107: *Pater familias et mater familias antiqui magis usurpaverunt, propterea quod nominativo singularis litteram adiciebant, ut facerent genetivum, haec familia, huius familias, haec Maia, huius Maias. quam declinationem et Sallustius in* III *secutus ait* castella — acciperentur. *sed emendatius 'custodiae' 'Maiae' et 'familiae' dicimus. quod ne celebraretur Sisenna effecit.* Serv. ad Verg. A. XI 801: *Nam nec 'huius auras' dicimus, nec 'huius custodias' secundum Sallustium lib.* IIII *historiarum, qui ait* castella custodias thesaurorum *pro 'custodiae': ita enim etiam Asper intelligit, licet alii 'custodias' accusativum velint.* Recte h. l. editores caverunt, ne cum Aspero insolentiam audacissumam Sallustio adfingerent, praeeunte Schneidero gr. lat. II 1 p. 21. *Custodias* genetivus non modo obsoletus esset, set ne latinum quidem loquendi genus, quippe qui custodiis castellorum teneri thensauros dixissent potius. Recte autem Kritzium

acciperent conrexisse, ex eis quae Servius monuit luce clarius est. Ceterum Keilius *thensaurorum* in libris Charisii videtur invenisse. Denique cum Lucullum, postquam regnum Ponticum ingressus est, dimisisse qui sparsi regiones popularentur et castella obpugnarent, constet (Drum. IV p. 134), cur Charisii cod. fidem negantes haec quarto libro adsignemus, caussam idoneam non video, praesertim cum *lib.* IIII *historiarum* in ed. Lioniana Servi desint.

36 [Kr. 41. G. 60]. Quarum unam epistulam forte cum servo nancti praedatores Valeriani scorpione in castra misere.

Non. p. 380: *scorpio est genus teli,* ubi libri exhibent *una epistula* et *scorpionem,* quae iamdudum Iunius emendavit. *Valeriani* quin fuerint milites L. Valeri Flacci, qui duce ab Fimbria interfecto postea Sullae se dedidere et in Luculli exercitu stipendia meruere, vix dubitari videtur posse (vid. fr. II 49. Drum. IV p. 127). Qui cum epistulam, quam apud servum captum invenerant, scorpione in castra misisse dicuntur, non possunt nisi hostium, ergo Mithridatis castra cogitari. Cum autem epistula intercepta in hostium castra mittitur, duplici consilio id fieri potest, aut ut hostes de proditione edoceantur, aut ut consilia sua cognita et frustrata esse conperiant. Quod si Valeriani illi epistulam a proditore ad inperatorem suum missam scorpione in hostium castra remisissent, ipsi perfidi fuissent. Si ad inperatorem detulissent, certa praemia accepissent, quae ab hostibus si capere voluissent, alia ratio mittundi ineunda fuit. Qua re mihi veri dissimile videtur, quod auctore Debrossio Gerlachius censuit, hanc rem factam esse, cum L. Magius perfida in Mithridatem consilia iniisset (App. b. M. 72 p. 381). Credo potius epistulam ab Mithridate datam, qua vel auxilia vel conmeatum ad se adduci iussisset, interceptam in eius castra missam esse, quo omnis eius spes falsas esse moneretur. Quod Valerianos quidem iubente vel concedente Lucullo fecisse quo minus statuamus, verba per se non obstant.

37 [Kr. 39. G. 48]. At Oppius postquam orans nihil proficiebat, timide veste tectum pugionem expedire conatus a Cotta Vulscioque inpeditur.

Non. p. 381 *pugio est gladius brevis,* ubi una varietas ab Rothio adnotata est: *Vulcioque* Lm 1. De re satis est lectores ad Drum. V p. 343 et Cic. fr. apud Quintil. V 10, 69 (cfr. Op. ed. Orell. IV 2 p. 444) remittere (set vide ad 38).

*38 [Kr. 40. G. 49]. Se eius opera non usurum eumque ab armis dimittit.

Serv. ad Verg. A. XII 844: *'Dimittere ab armis': per transitum* [an *translationem?*] *historiae usus est verbis. Nam qui ab exercitu relaxantur, ab armis dicuntur dimitti. Sallustius de Appio* [R. *opio,* Vos. *opido.* Quin *Oppio* conrigendum sit, dubium non est], *ubi eum Cotta in contione ab exercitu cogit abscedere, dicit* se eius opera non usurum eumque ab armis dimittit. Aut Servius verba scriptoris parum diligenter rettulit, aut, id quod mihi quidem veri similius videtur, M. Aurelius Cotta in contione, quoniam diffideret P. Oppio, se eius opera non usurum eumque ab armis dimittere declaraverat, tum demum quae fr. 37 narrata, facta sunt.

Cum Sallustium de Ponti Euxini terrarumque eum adiacentium situ et natura libro III exposuisse certis testimoniis constet, omnia quae ad eam rem pertinent aut videntur pertinere, coniuncta exhibenda putavi,

non quo ea rerum gestarum enarrationi subiecta fuisse crederem, set quia mihi veri simile videbatur, primum Sallustium eodem modo in his rebus vorsatum esse, atque Iug. c. 17 — ergo ἐπεισόδιον illa fuisse — tum eum res non in singula quasi frustula discerpsisse, set continuata in conspectum dedisse.

*39 [Kr. 33. G. 26]. Serv. ad Verg. A. II 325: *Dardaniae, Troiae, aut a Dardano, Iovis et Electrae filio, — aut* (*certe*) *secundum Sallustium a rege Dardanorum Mida, qui Phrygiam tenuit,* non ipsa scriptoris verba referre in propatulo est, set ne illud quidem satis apertum, utrum Sallustius ab Mida Dardaniam conditam, an tantum gentis suae nomen ei inditum fuisse narraverit. Ceterum cum Kritzius contenderit haec dicta fuisse, ubi Luculli in Troadem profectio (Plut. Luc. 12) narrata esset, non praefracte illud negabo. Quamquam quid obstat, quo minus regionum ad Hellespontum et in vicinia sitarum descriptionem cum Ponti coniunctam fuisse statuamus (vid. infr. 43)?

*40 [Kr. 32. G. 36]. Primum Graecorum Achillem.

Serv. ad Verg. A. II 96: *Sane quaeritur, cur Diomedem fortissimum dixerit. cum post Achillem et Aiacem ipse sit tertius; unde etiam Sallustius ait* primum Graecorum Achillem. Aptiorem, quo haec dicta fuerint, locum non venio, quam in quo conlocanda censuit Kritzius, ubi de Dardania vel Troade expositum erat.

Quem ordinem Sallustius in describendis Ponticis regionibus secutus fuerit, divinare velle quamquam arduum ac difficile est, tamen duo potissumum mihi videntur tenenda esse, primum si quis regiones describat ad eundem locum sitas eoque situ quasi conmuni quodam vinculo contentas, rationem postulare, ut prius eius, ad quod omnia cetera adiacent, ambitus ac forma definiatur, quo relicuorum situs et amplitudo facilius cognoscantur ac perspiciantur, idque eo magis observare debuisse Sallustium, cum adeo eas gentis, quae in orientali ac septentrionali littore Ponti habitarent, conmemoraturus esset; tum nullum aptiorem locum fuisse, ubi ἐπεισόδιον hoc inderet, quam cum Mithridatem post cladem ad Parium acceptam (fr. 31) exigua navicula in Pontum aufugisse narrasset (vid. ad fr. 33), ea autem occasione Sallustium usum inde veri simile esse, quod angustias Bospori ab eo diligentius descriptas esse fragmenta ostendunt, et ab eo loco in omni descriptione orsum esse adparet ex fr. 46.

*41 [Kr. 53. G. 40]. Qua tempestate ex Ponto vis piscium erumpit.

Serv. ad Verg. A. IV 132: *Plus est* (vis), *quam si diceret multitudo: unde Sallustius:* qua — erumpit. Eadem minus recte refert Schol. ad Iuv. Sat. 4, 42: *itaque tempestate piscium vis ponto erupit,* ubi quae Schurzfleischius coniecit, *finitaque tempestate* et *magna vis*, probabilia non esse perspicuum est.

*42 [Kr. 52. G. 64]. Crebritate fluctuum, ut aquilone ****** solet.

Serv. ad Verg. A. I 116: *crebros enim fluctus facit aquilo, ut Sallustius:* crebritate fluctuum ut aquilone solet [LR Vos. *aquilone sonet.* Dan.

aquilo solet]. Quoniam ubicumque *solet* inpersonaliter dictum, aut nihil adiectum (Cic. pr. Cluent. 59, 161) est, aut quod conditionem significet, *aquilone* autem pro ablativo quo efficiatur crebritas fluctuum non haberi non potest, participium excidisse mihi certum videtur.

Fragm. 41 quin ad capturam piscium ad Byzantium factitatam (Strab. VII p. 440 Mein. Tacit. Ann. XII 63. Ad Lyciae oram similis res fiebat; cfr. Polycharm. fr. 1 vol. IV p. 479 ed. Müller, ubi Mein. Exc. in Ath. II p. 16 conrexit ἀόρτιον; vid. Stiehle Philol. IX p. 505) spectaverit, non magis dubium est, quam ita in descriptione Bospori fuisse certum. Minus certum num etiam fr. 42 ad eandem rem referundum sit. Nam quamquam Plin. H. N. IX 20, 51 et Ambr. Hexaem. V 10 tum thunnos ex Ponto exire testati sunt, cum aquilo flaret, tamen quid obstat, quo minus his verbis difficultatem ex Propontide in Pontum navigandi significatam fuisse arbitremur?

*43 [Kr. 50. G. 46]. Serv. ad Verg. Aen. II 312 *[Sigea igni freta lata relucent] 'Lata' autem ideo, quia se angustiae Pontici* [codd. *Pont.* Guelf. I *pontifici*] *oris illic dilatant, ut Sallustius dixit.* De quibus verbis Kritzius: 'in quantum Sallustii sint, incertum est. Hoc tantum modo liquet, auctorem iis usum esse, quum de forma maris Pontici loqueretur. Ea Servius, locorum nulla ratione habita, dictionem modo respiciens imperite ad mare Sigeum retulit'. Facile largior grammaticum Sallusti loco ad interpretanda Vergili verba abusum esse, set quo iure eum de loco, de quo Sallustius dixisset, erravisse statuimus? *Pontici oris* vocabulo omnia illa angustiora maria, quae inter Asiam et Thraciam sunt, Bosporum, Propontidem, Hellespontum, conprehendi cur negandum est, quamquam *Ponti os* Cicero Bosporum dixit (in Verr. IV 58, 129 ibiq. Halm)? Nonne autem ei qui ex Ponto in mare Aegaeum navigat, ab Sigeo angustiae se dilatare videntur? An incredibile est Sallustium de Sigeo dixisse, cum de Dardania eum conmemoravisse constet (fr. 39).

*44 [Kr. 49. G. 41]. [Nam] speciem efficit Scythici arcus.

Serv. ad Verg. A. III 533: *curvatus in arcum. — Sic de Ponto Sallustius* [Guelf. I *sumpsit*], *unde hic tulit colorem:* [nam] speciem efficit [Guelf. I *efficiet*] Scythici arcus. Sallustio de Ponti figura et aquae indole cum aliis geographis convenire certatim viri docti ostendere.

*45 [Kr. 51. G. 38]. Ipsum mare Ponticum dulcius quam cetera.

Serv. ad Verg. Aen. II 228: *Tristior: comparativum posuit pro positivo. Quando enim tristis est Venus, ut nunc tristior diceretur?* (*Sic Sallustius:* ipsum — cetera). Id. ad XII 143: *tale est illud Sallustianum* mare — cetera, *cum nullum dulce sit.* Prisc. III p. 92: *est quando ad contraria comparatur et minus positivo significat, ut:* mare — cetera. *hic enim non ad dulcia, sed ad amara facta comparatione ostendit parvum aliquid dulcedinis quam cetera habere Ponticum mare.* Idem ob *quam* addito Sallusti nomine laudat XV p. 1013 P. Donat. ed. II p. 1745 P. p. 11 L. *saepe minus a positivo significat, quamvis recipiat comparationem, ut:* mare — ce-

tera. Serg. in Donat. p. 1841 P. *Ac cum Sallustius dicit* mare — caetera — *comparativus non solum comparativus non est, sed nec positivus. Nam mare non modo dulcius non est, sed nec dulce quidem.* Macrob. Sat. VII 12 p. 257 ed. Bip. *et totam superficiem eius* (Ponti) *infectam esse dulci liquore, praeter quod ait Sallustius* mare — cetera, *est hoc quoque testimonio* cet.

*46 [Kr. 43. G. 42]. Igitur introrsus prima Asiae Bithynia est, multis antea nominibus adpellata.

Serv. ad Verg. A. V 373: *Bebrycia autem ipsa est Bithynia. Sallustius*: igitur — appellata. *Ipsa enim est et maior Phrygia.* Id. ad V 203: *interior, sinisterior. — Sallustius:* igitur introrsus prima [V *primae*] Asiae Bithynia est. Cfr. Isid. Or. XIV 3, 39 p. 439: *Prima Asiae minoris Bithynia in Ponti exordio ad partem solis orientis, adversa Thraciae iacet, multis antea nominibus appellata. Nam prius Bebrycia dicta, deinde Mygdonia, mox a Bithyno rege Bithynia nuncupata. Ipsa est et maior Phrygia.* Verba *ipsa enim* — *Phrygia* omnes editores pro Sallustianis habuere, unus Gerl. *et* sustulit. Set quid? Sallustium sic *ipsa* dixisse credibile est? Credine potest, eum cum dixisset antea Bithyniam multis nominibus adpellatam fuisse, sic perrecturum fuisse, non potius ut Isidorus perrexit? Profecto grammaticum illa olent, non scriptorem praeclarum. Cum vero Kritzius Sallustium contenderit huius fragmenti verbis ipsam Ponti descriptionem exorsum esse idque et *prima Asiae* et *igitur* docere, si terrarum Pontum adiacentium dixisset, concederem. Nam antea de Pontico mari dictum fuisse ex *introrsus* perspicuum mihi videtur.

*47 [Kr. 44. G. 47]. Porph. ad Hor. Od. I 17, 18 p. 84 ed. Pauly: *Anacreon lyricus poëta teius fuit, i. e. ab urbe Teio, quam in Paphlagonia esse Sallustius indicat cum de situ pontico loquitur.*

*48 [Kr. 45. G. 45]. Proxumum.

Non. p. 358: *Proximum dicebant veteres non solum adhaerens et adiunctum, verum etiam longe remotum, si tamen inter duo discreta nihil medium extitisset. — Ita et Sallustius in situ Ponti de promunturiis, Paphlagonum et quod triu metopon appellavit, posuit.* Adparet ab Sallustio Κϱιοῦ μέτωπον, quod est in Chersonneso Taurica, et Carambis, promontorium Paphlagoniae solum eminens (Strabo II p. 168 Mein.), proxuma inter se dicta esse. Nam cur de parvo et minus noto promontorio, quod Syrias adpellatum est, cogitemus, Noni verba non satis caussae praebent, modo post *promunturiis* comma ponamus. Scilicet is pluralis duo conplectitur, alterum Carambis vel Paphlagonum, alterum quod criu metopon S. appellavit. Quamquam autem negari non potest, Sallustium illud dicere potuisse in Paphlagoniae descriptione, tamen mihi quidem multo veri similius videtur, eum de hac re eadem ratione scripsisse ac Strabonem l. c., ubi de forma ac figura Pontici maris agebat, ergo hoc fr. post 44 ponundum esse.

*49 [Kr. 46. G. 39]. Dein campi Themiscyrii, quos habuere Amazones, a Tanai flumine, incertum quam ob caussam, digressae.

Serv. ad Verg. Aen. XI 659: *Tanais fluvius est, qui separat Asiam ab Europa, circa quem antea Amazones habitaverunt. Unde se postea ad Thermodonta, fluvium Thraciae, transtulerunt. Quod etiam Sallustius testatur dicens:* Dein campi Threissi [V. *Themiscyrei.* R. *Thrae Trevicyrei.* Vos. *Threnicyrrei.* Guelf. I *th'nis scyrei.* Guelf. II *themes scyrei*], quos habuere Amazones — digressae. Cum adiectivum graecum Θεμισκύ-

ρειός ap. Apoll. Rhod. II 371 et 995 legatur, vide annon apud Sall. secundum Servi libros scribundum sit *Themiscyrei.*

50 [Kr. IV 21. G. IV 57]. Namque primum Iasonem novo itinere Aeetae hospitis domum violasse.

Cum ap. Prisc. VI p. 246 libri meliores omnes libri numerum III tueantur, cumque illud dictum fuisse in descriptione Ponti apertum sit, inmerito Gerlachium adparet cessisse Kritzii argumentis, ut ex tertio, ubi antea posuerat, hoc fragmentum in quartum librum reiceret.

51 [Kr. 47. G. 44]. Scythae nomades tenent, quibus plaustra sedes sunt.

Acr. ad Hor. Od. III 24, 9. p. 336 ed. Pauly: *Scythae campestres dicti, quod in campis sine tectis sub tentoriis vivant, quae carpentis moventur, ut Sallustius* in quibus plaustra sedes sunt. Cum *in* nullo modo ferri possit, acute Pauly perspexit latere in co III i. e. libro tertio. Porph. ad eund. l. *Campestres quod in campis sine tectis vivant dicti sunt, de quibus et Salustius sic ait:* Scythae nomades tenent quibus plaustra sedes sunt.

*52 [Kr. 48. G. 43]. Namque omnium ferocissumi ad hoc tempus Achaei atque Tauri sunt, quod, quantum conicio, locorum egestate rapto vivere coacti.

Schol. ad Iuv. XV 115. Vere Kritzius monuit, cum nulla res bello gesta Taurorum et Achaeorum conmemorandorum ansam praebere potuisset, hunc locum in descriptione Ponti fuisse statuendum esse.

Fragmenta ad bellum Macedonicum pertinentia ante ea, quibus de bello Mithridatico agitur, posui quod Macedonia Italiam et Hispaniam propior est, quam Asia minor. Quae ad bellum maritumum referunda, hic pono, quoniam veri simile videtur, illud data occasione cum bello Mithridatico coniunctum fuisse, cum propter hoc rursus plus operae illi ab Romanis tributum esse constet (de Creta cfr. App. Sic. 6 p. 46 sq. Bekk.).

53 [Kr. 31. G. 91]. Inter recens domitos Isauros Pisidasque.

Arus. p. 237: *inter illud pro cum illud agitur.* Kritzius ea verba ad bellum Mithridaticum rettulit, ductus his verbis Appiani b. M. 75 p. 383 extr.: τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ Φρυγίαν Εὔμαχος Μιθριδάτου στρατηγὸς ἐπιτρέχων ἔκτεινε Ῥωμαίων πολλοὺς μετὰ παίδων καὶ γυναικῶν Πισίδας τε καὶ Ἰσαύρους ὑπήγετο καὶ Κιλικίαν. Cum secundum Arus. sententia fuerit: cum recens domiti essent Isauri Pisidaeque, mihi veri similius videtur haec dicta fuisse, cum S. in principio piratas rursus viribus atque opibus auctos inpudentius quam antea Romanos vexare coepisse exponeret.

54 [Kr. 65. G. 65]. [M. Antonius] perdundae pecuniae genitus et vacuos a curis nisi instantibus.

Pseudo-Asc. in Cic. in Verr. I 60 p. 176 ed. Or.: *Hic est M. Antonius dissolutissimus curator totius orae maritimae, Cretae mortuus, de quo ipse* (Cic. in Verr. II 23, 97) *dicet: 'et post M. Antonii infinitum illud imperium senserant', et quem Salustius ait* perdundae pecuniae genitum et vacuum a curis nisi instantibus. Arus. p. 232: *Genitus illi rei faciendae. Salust. Hist.* III: perdendae pecuniae genitus.

55 [Kr. 59. G. 54 adiunxit]. Apud Schol. ad Iuv. 8, 105 haec leguntur: *Antonius trium Antoniorum corruptos illae Sallustius: qui orae maritimae qua Romanum esset imperium contrarius piratis.* Quae conrupta esse cum omnes viri docti intellexissent, variae rationes initae sunt. Igitur Ruhnk. ad Vell. II 31, 3 conrigenda censuit: *Antonius triumviri Antonii pater, curator, ut ait Sallustius, orae maritimae* (vid. ad 54), *qua Romanum esset imperium, contra piratas.* Gerlachius antea: *Trium Antoniorum consulum pater ille, qui orae maritimae, qua R. e. i. praefuit [contrarius piratis]*, in ed. noviss. *trium Antoniorum corruptor ille, qui o. m., qua esset imperium Romanum, praefuit, contrarius piratis.* Kritzius: *Antonius, trium Antoniorum corruptor ille. Sallustius:* qui o. m. q. r. e. i. contra piratas [praefuit *vel* infinitum inperium tenuit]. O. Iahnius denique haec verba Sallusti fuisse suspicatus est: *Antonius Antoniorum triumviri et coss. pater, ille, qui orae maritimae qua Romanum esset imperium praefuit, contrarius piratis.* Gerl. remittit nos praeterea ad Rutgers. var. lect. III 17. In caussa paene desperata, tamen ne periculum ignave ecfugisse videar, quid sentiam, libere exponam. Si igitur primum Iuvenalis verba, ad quae illud adnotatum est, consideraverimus, nihil aliud concludi potest, nisi scholiasten demonstrare voluisse quis ille Antonius fuisset et qua data occasione spolia occulta conripuisset. Qua re minume necesse est etiam priora verba eum ab Sallustio sumpsisse, eoque nomine Kritzii sententia aliquid probabilitatis habet. Quamquam per se veri simile est, Sallustium, qui M. Antonius ille fuisset, adcuratius demonstrasse. Set cum ex filiis eius unus nobilissumus fuerit, per eius nomen patrem insigniri consentaneum est. Cum igitur *trium* praecedat, non prorsus conprobo Iahnii emendationem, set credo scriptum fuisse *triumviri Antonii pater;* nam cum *viri* omissum esset, *Antonii* singularem in pluralem commutatum esse non magis mirum quam *pater* (*p.*) excidisse. Sequitur admirabile illud *corruptos,* quod ex *coss. pater* natum esse aliquam speciem veri haberet, nisi ut id restitueretur, praecedentium verborum ordo inmutandus esset. Minume omnium probare possum *trium Antoniorum corruptor*, cum eis verbis 'qui tres corruptos filios reliquit' expressum esse, ne scholiastae quidem inputandum putem. Quo modo ex *curator* conrumpi potuerit, parum perspicitur. Set cum lacunosum hunc locum esse omnes concedant, quidni statuamus *conruptorem* vere adpellatum fuisse, set geneti-

vum postea omissum. Nonne enim M. Antonius tantum abfuit ut classem romanam augeret et confirmaret, ut conrumperet? nonne cum maria tutari deberet, animos potius piratis addidit atque avaritia sua omnis provincias ad desperationem adegit? nonne ergo recte *conruptor ille rei maritumae* adpellari potuit? Quae propter sequentium verborum similitudinem facile omitti potuisse in propatulo est. Atque haec scholiasten ab Sallustio petivisse veri simile est ex adiecto *ille*. Qua re *ut* vel *ut ait* adiciunda suspicor. Quae iam secuntur verba, ea ex Sallustio fuisse deprompta, paene certum est, modo ne ex eodem loco unde praegressa statuas. Set etiam ea lacunosa esse omnes concedunt. In promptu igitur est *praefuit* subplere; set cum in membro relativo coniunctivus sit, mihi quidem rectius *praefectus est* adici videtur. Ultuma denique verba *contrarius piratis* quo minus Salusti credam esse, consuetudo atque usus latinorum scriptorum obstat. Ac cum audacius videatur *contra piratas* conrigere, ab scholiasta potius adiecta puto, nisi aptior aliqua eorum expediendorum via ostendatur.

56 [Kr. 88. G. 63]. Et forte in navigando cohors una grandi phaselo vecta, a ceteris deerravit marique placido a duobus praedonum myoparonibus circumventa.

Non. p. 365 s. v. *myoparo*. Idem: et forte — deerravit p. 366 s. v. *faselus*. Cum rem his verbis narratam in bello ab M. Antonio advorsus piratas gesto factam esse veri simillumum sit, hoc fragmentum praegressis adiungere non dubitavi.

Cum de Cretae insulae situ natura antiquitatibus exponendi Sallustio, quantum nos quidem seiamus, nullus locus aptior fuerit, quam ubi de M. Antonio in ea insula bellum gerente narravit, fragmenta eo pertinentia libro III adsignanda puto.

*57 [Kr. 60. Gerl. om.]. Longe a continenti.

Haec quin de Creta insula dicta fuerint, secundum Serv. ad Verg. A. III 104 p. 194 Li. *'medio ponto' potest quidem intelligi secundum Sallustium longe a continenti*, dubitari non potest, in primis si quae secuntur apud conmentatorem diligenter consideraveris.

*58 [Kr. 61. G. 68]. Creta altior est, qua spectat orientem.

Serv. ad Verg. A. VI 23: *'elata mari'; perite situm expressit: ut enim Sallustius dicit*, Creta — orientem.

*59 [Kr. 62. G. II 15]. Serv. ad Verg. A. III 578: *Nam cum in Phlegra Thessaliae loco pugnasse dicantur, quemadmodum est in Sicilia Enceladus? Othus in Creta secundum Sallustium, unde Othii campi?*

De ea re aliunde non constat.

*60 [Kr. 63 et 64. G. 66 et 67]. Quia principes intellegendi divina fuerunt, vetustatem, ut cetera, in maius conponentem altores Iovis celebravisse.

Lactantius inst. div. I 21, 41: *Hanc totam opinionem quasi a poëtis fictam Sallustius respuit voluitque ingeniose interpretari, cur altores Iovis dicantur Curetes fuisse et sic ait:* quia principes intelligendi divini fuerunt, vetustatem, ut cetera in maius componentem altores Iovis celebravisse. — In quibus verbis *divina* restituendum esse iamdudum perspectum est. Quid autem obstat quo minus haec verba etiam apud Sallustium ab verbo dicendi vel sentiendi suspensa fuisse statuamus? Set cum Serv. ad Verg. Aen. III 104 p. 193 Li. haec scripserit: *(Iupiter) illic dicitur esse nutritus, quod ut Sallustius dicit, ideo fingitur, quia primos Cretenses constat invenisse religionem*, omnes haec extrema verba pro Sallustianis venditavere. Mihi certe non longius a veri specie abesse videtur, commentatorem Vergili eundem locum atque Lactantium, set suis verbis rettulisse.

Quoniam orationem G. Licini Macri a. 73 habitam esse constat, set quae sequente anno promulgatae sunt leges, eas Sallustius libro IIII conmemoravit (vid. IV 35), contra res ab coss. a. 72 L. Gellio et Gn. Cornelio Lentulo advorsus Spartacum gestas lib. III narratas fuisse adparet ex fr. 70, veri simile non videtur post belli servilis principia et incrementa demum de rebus domesticis Romanorum dictum fuisse, set post res domi a. 73 gestas enarratum esse bellum Spartacicum a. 73 et 72, et libro IV scriptorem res urbanas a. 72 repetiisse. Qui ordo vel eo conmendatur, quod inter bellum Spartacicum civiles discordias obticuisse consentaneum est.

61 [Kr. 82. G. p. 152].

Oratio Macri trib. pleb. ad pleb.

1 Si, Quirites, parum existumaretis, quid inter ius a maioribus
relictum vobis et hoc a Sulla paratum servitium interesset, multis
mihi disserundum fuit, docendique quas ob iniurias et quotiens a
patribus armata plebes secessisset utique vindices paravisset omnis
2 iuris sui tribunos plebei: nunc hortari modo relicum est et ire
3 primum via, qua capessundam arbitror libertatem. Neque me praeterit, quantas opes nobilitatis solus inpotens, inani specie magistratus, pellere dominatione incipiam, quantoque tutius factio noxiorum agat quam soli innocentes.
4 Set praeter spem bonam ex vobis, quae metum vicit, statui
certaminis advorsa pro libertate potiora esse forti viro quam omnino

Test. scr. 1. Donat. ad Ter. Phorm. I 1, 11: *Haud existimans; pro aestimans. Sallustius:* Si, Quirites parum existimaretis.

Var. scr. 1. quid *libri.* quod *Cort.* — 3. docendique 𝔙. docendumque *rel. Non dubito, quin* docendique *verum sit, at mitigari credo duritiam, si post illud adiciatur* vos, *ut sententia haec sit: 'ego multa verba facere deberem, vos discere deberetis'.* — 5. TR. PL. 𝔙. relicuum 𝔙. — 8. facti onoxiorum 𝔙. — 10. set 𝔙. — 11. potiore 𝔙.

non certavisse. Quamquam omnes alii creati pro iure vostro vim 5
cunctam et inperia sua gratia aut spe aut praemiis ***** in vos
convortere meliusque habent mercede delinquere quam gratis recte
facere. Itaque omnes concessere iam in paucorum dominationem, 6
qui per militare nomen aerarium exercitus, regna provincias oc-
cupavere et arcem habent ex spoliis vostris: cum interim more
pecorum vos multitudo singulis habendos fruendosque praebetis,
exuti omnibus quae maiores reliquere: nisi quia vobismet ipsi per
suffragia, ut praesides olim, nunc dominos destinatis. Itaque con- 7
cessere illuc omnes: at mox, si vostra receperitis, ad vos plerique.
Raris enim animus est ad ea, quae iacent, defendunda: ceteri validio-
rum sunt. An dubium habetis, num obficere quid vobis uno animo 8
pergentibus possit, quos languidos socordisque pertimuere? Nisi
forte G. Cotta, ex factione media consul, aliter quam metu iura
quaedam tribunis plebei restituit. Scilicet quamquam L. Sicinius
primus de potestate tribunicia loqui ausus mussantibus vobis cir-
cumventus erat, tamen prius illi invidiam metuere quam vos in-
iuriae pertaesum est. Quod ego nequeo satis mirari, Quirites: nam
spem frustra fuisse intellexistis. Sulla mortuo, qui scelestum in- 9
posuerat servitium, finem mali credebatis: ortus est longe saevior
Catulus. Tumultus intercessit Bruto et Mamerco consulibus: dein 10
G. Curio ad exitium usque insontis tribuni dominatus est. Lucullus 11

18. Arus. p. 253: *pertaesum est huius.* — *Et Salust. Histor.* III: quam vos iniuriae pertaesum est.

---

2. Quamquam credo fore, qui ablativos preci esse defendant, tamen et res et usus dicundi ut aliquid excidisse statuamus (veluti *depravati* cfr. J 15, 2) postulant. — 6. expoliis 𝔙. — 8. vobis metipsis 𝔙. ipsis *etiam cet. libri.* ipsi *Cort. recte; nam eo tamen plebem a pecoribus differre dicit orator, quod ipsi sibi eos deligant, quibus se habendos fruendosque praebeant.* — 9. ut 𝔙. uti *Cort.* — 10. illuc *libri.* illic *Cort.* et *libri.* at *sententiae rationem et perspicuitatem postulare Kritzius monuit.* — 11. placent *libri.* iacent *Mähly N. Ann.* LXXVII *p.* 80. ceteri *libri.* cetera *Cort.* — 12. num *libri.* ne *Cort.* — 14. factio nemedia 𝔙. — 15. TR. PL. 𝔙. restituit; et quamquam *libri.* *At cum praegresso membro ostensum sit pertimuisse optumates, in hoc maxumam vim esse extremorum verborum* quam vos iniuriae pertaesum est, *ex eo quod sequitur* quod ego cet. *adpareat, haec per simplex* et *adiungi non posse perspicuum est, particulam potius ponendam fuisse quae et adfirmationem et acerbitatem quandam contineret. Quam ob caussam* scilicet *restitui.* — 17. mittuere 𝔙. — 19. '*V.* intellexistis *in contextu omissum margini adscriptum est in Vatic. pr.*' *Orell.* — 20. servitum 𝔙. — 21. Bruto et Mamerco cos. 𝔙. Bruto et Aemilio Mamerco coss. *Cort. Consuetudo Latinorum utique postulat* D. Bruto Mam. Aemilio. — 22. *Miror quod Kritzius tribunum illum insontem Q. Opimium fuisse contendit, qui quod tribunus plebei intercessisset contra legem Corneliam, a.* 74 *apud G. Verrem praetorem reus factus est* (*Cic. in Verr.* I 60, 155).

superiore anno quantis animis ierit in L. Quintium, vidistis: quantae
denique nunc mihi turbae concitantur! Quae profecto in cassum
agebantur, si prius quam vos serviundi finem, illi dominationis
facturi erant: praesertim cum his civilibus armis dicta alia, set
12 certatum utrimque de dominatione in vos sit. Itaque cetera ex
licentia aut odio aut avaritia in tempus arsere: permansit una res
modo, quae utrimque quaesita est et erepta in posterum, vis tri-
13 bunicia, telum a maioribus libertati paratum. Quod ego vos mo-
neo quaesoque ut animum advortatis, neu nomina rerum ad igna-
viam mutantes otium pro servitio adpelletis. Quo iam ipso frui,
si vera et honesta flagitium superaverit, non est conditio: fuisset,
si omnino quiessetis. Nunc animum advortere et nisi viceritis,
quoniam omnis iniuria gravitate tutior est, artius habebunt.
14 Quid censes igitur? aliquis vostrum subiecerit. Primum omnium
amittundum morem hunc quem agitis, inpigrae linguae, animi
15 ignavi, non ultra contionis locum memores libertatis. Deinde —
ne vos ad virilia illa vocem, quod tribunos plebei modo, *tum*
patricium magistratum, libera ab auctoribus patribus suffragia
maiores vostri paravere — cum vis omnis, Quirites, in vobis sit

5. Arus. p. 241: *in tempus, i. e. processu temporis. Salust. Histor.* III: Itaque caetera ex licentia aut odio aut avaritia in tempus arsere.
15. Arus. p. 212: *ago illam rem. Sal. Hist.* III: amittendum morem hunc quem agitis.

60, 155). *Cum per se consentaneum sit, quae G. Curio a.* 76. *cos. fecerit, conmemorari, quamquam qua ratione L. Sicinius obpressus sit non constat, tamen de alio quam de eo cogitari non quit.* — 1. Quintium 𝔙. Quinctium *Cort.* — 3. agebantur *libri.* agerenter *edd.* — 5. in vobis *libri. Conrexi, cum quo modo hic locus ab* I 41, 2 *differret non intellegerem.* — 9. anim advertatis 𝔙. — 12. si omnino non quiessetis *coni. Mähly l. c. p.* 80. *Adparet hoc dici: otioso servitio frui vobis non licebit, si nobilitas potentiam suam ac dominationem confirmaverit; licuisset, si omnino quiessetis nec quam indigne ferretis ostendissetis. Quoniam id ostendistis, adtenti sunt, et nisi iugum exueritis gravius vos obpriment, ne unquam rebellare possitis.* animum advortere 𝔙. — 13. gravitate *libri.* probitate *Orelli ed.* I. — 15. omittendum *libri.* amittendum *Arus. uterque cod.* inpigrae 𝔙. — 16. contionis 𝔙. — 17. quo tribunos plebei modo patricium *libri. Quae quo modo ferri possint non video. Nam si* quo modo *coniungas, ordo verborum obfensioni est; sin* quo *per inauditam insolentiam ad* virilia illa *relatum esse concedas,* modo *cum ad* tribunos plebei *adiungitur ineptum est, ubi cum* patricium *coniungitur, durum et obscurum.* Virilia illa *cum ut adiungatur membrum explicativum postulent,* quod *restituendum est, et cum* modo *saepissume usurpetur, ubi quae celeriter se exceperint dicuntur, post id particula temporalis velut* tum *videtur excidisse.* — 18. auctoribus patriciis *libri. Set nonne Macer, si recte rem significare vellet, sollemni ac consueta formula uti debebat? Recte igitur Ciacconius* patribus. — 19. qūm vis 𝔙. quamvis *rel. libri et edd.* cumvis *Latinius.*

et, quae iussi nunc pro aliis toleratis, pro vobis agere aut non
agere certe possitis, Iovem aut alium quem deum consultorem ex-
pectatis? Magna illa consulum inperia et patrum decreta vos exe- 16
quendo rata efficitis, Quirites, ultroque licentiam in vos auctum
atque adiutum properatis. Neque ego vos ultum iniurias hortor, 17
magis uti requiem capiatis: neque discordias, ut illi criminantur,
set earum finem volens iure gentium res repeto et, si pertinaciter
retinebunt, non arma neque secessionem, tantum modo ne amplius
sanguinem vostrum praebeatis censebo. Gerant habeantque suo 18
modo inperia, quaerant triumphos, Mithridatem, Sertorium et re-
liquias exulum persequantur cum imaginibus suis: absit periculum
et labos quibus nulla pars fructus est. Nisi forte repentina ista 19
frumentaria lege munia vostra pensantur: qua tamen quinis modiis
libertatem omnium aestumavere, qui profecto non amplius possunt
alimentis carceris. Namque, ut illis exiguitate mors prohibetur
senescunt vires, sic neque absolvit cura familiari tam parva res
et ignavi cuiusque tenuissumas spes frustratur: qua tamen quam- 20
vis ampla, quoniam serviti pretium ostentaretur, cuius torpedinis
erat decipi et vostrarum rerum ultro iniuriae gratiam debere? Ca-
vendus dolus est. Namque alio modo neque valent in universos, 21
neque conabuntur. Itaque simul conparant delenimenta et diffe-

5. Arus. p. 234: *Hortor illos factum, h. e. factum ire. Salust. Hist.* III: neque vos ultum iniurias hortor.

20. Arus. p. 243: *kave illam rem. — Salust. Hist.* III: kavendus dolus est.

---

1. iussa *libri. Quoniam* iussa tolerare *quo modo dici posset, non perspexi*, iussi *conrexi.* — 3. exsequendo 𝔙. — 6. capiatis 𝔙. cupiatis *nonn. edd.* — 9. censebo 𝔙. censeo *Cort.* — 10. triumfos 𝔙. — 12. labos 𝔙. — 13. Frumentaria lex est Terentia Cassia a. 74 perlata. Cic. in Verr. III 70, 163. V 21, 52. Momms. H. R. III p. 85. quin is modis 𝔙. — 16. absolvi 𝔙. — 17. ignam quiusque tenuissimas per frustratur 𝔙. ignavos quisque tenuissima spe frustrantur *Cort. auctore Puteano.* ignaviam cuiusque tenuissima spe frustratur *Or.* 1840. *Cum* neque absolvit cura familiari *aperte respondeat illi* senescunt vires, *alteri vero* mors prohibetur *nihil recte obponi possit nisi talis sententia:* et tamen spem quandam alit, *ea autem melius exprimatur si tam parva res spem ignavi, quam si ignavum spe frustrari dicatur, — scilicet acerbe Macer talem spem ignavos tantum habere posse significat et* spes frustratur *dixit, eventum pro ipsa re conmemorans —, egregiam Gronovii coniecturam, quae proxume ad 𝔙 scripturam adcedit, probandam censeo.* quae *libri;* qua *Faernus de cj.* — 19. ultro iniuria 𝔙. inulta iniuria *Mähly N. A.* LXXVII *p.* 80. iniuriae *Kritz. recte; sententia enim est: pro rebus, quae vostrae sunt, cis qui iniuria vobis eripuere et nunc iniuria minutas reddunt, gratiam debere.* — 20. cavendus dolus est *libri post* Namque — conabuntur *exhibent. Transposuit Fabrius.*

runt vos in adventum Gn. Pompei: quem ipsum, ubi pertimuere
22 sublatum in cervices suas, mox dempto metu lacerant. Neque eos
pudet, vindices uti se ferunt libertatis, tot viros sine uno aut re-
23 mittere iniuriam non audere aut ius non posse defendere. Mihi
quidem satis spectatum est Pompeium, tantae gloriae adulescentem,
malle principem volentibus vobis esse, quam illis dominationis so-
cium, auctoremque in primis fore tribuniciae potestatis *restituendae*.
24 Verum, Quirites, antea singuli cives in pluribus, non in uno cuncti
praesidia habebatis, neque mortalium quisquam dare aut eripere
talia unus poterat.
25 Itaque verborum satis dictum est: neque enim ignorantia res
26 claudit. Verum occupavit nescio quae vos torpedo, qua non gloria
movemini neque flagitio cunctaque praesenti ignavia mutavistis,
abunde libertatem rati, quia tergis abstinetur et huc ire licet at-
27 que illuc: munera ditium dominorum. Atqui haec eadem non sunt
agrestibus, set caeduntur inter potentium inimicitias donoque dan-
28 tur in provincias magistratibus. Ita pugnatur et vincitur paucis:
plebes, quodcumque accidit, pro victis est et in dies magis erit,
si quidem maiore cura dominationem illi retinuerint quam vos re-
petiveritis libertatem.

11. Donat. ad Ter. Eun. I 2, 84: *claudier? claudi aut claudicare. Sallustius:* neque enim ignorantia claudit res.

---

2. lacerant *libri. An* lacerabunt? — 7. restituendae *quo modo abesse possit tam parum percipio, ut contra libros inserendum putem.* — 12. qua vos 𝔙. — 14. rati quia *libri.* rati scilicet quia *Link.* Scilicet *ad sententiam aptum esse non nego, set cur necessario adiciundum sit nullam caussam video.* licet atque illuc 𝔙. licet et illuc *Cort.* — 15. Atque haec *libri. Set mirum quantum obfensus in* atque — non, *quod nusquam dictum vidi, nisi cum falso verum obponatur,* atqui *conrexi.* '*Abunde*', *inquit Macer,* '*vobis libertatem esse putatis, quia muneribus talibus fruamini. Atqui recordamini haec eadem agrestibus non esse: qualis ergo vobis haec conditio videtur?*' *Linkerus hoc membrum cum* quia *coniunxit.*

62 [Kr. 84. G. 4]. Male iam adsuetum ad omnis vis controversiarum.

Prisc. VI p. 249: *'haec vis, huius vis', cuius plurale similiter 'vis' tam Lucretius quam Sallustius protulerunt. — Sallustius in* III *historiarum:* male — controversiarum. 'Agitur de turbulento aliquo tribuno plebis violentas contiones habere solito. Fortasse intelligendus Licinius Macer'. Kritz. Set *male adsuetus* is tantum dici potest, qui parum est adsuetus; isque usus adverbii *male* poëtarum magis est et posteriorum scriptorum, quam antiquiorum et elegantiorum. Quid igitur? Prorsusne hariolari videor, cum pro *male Macrum* scribundum censeo?

63 [Kr. 85. G. 6]. Post reditum eorum, quibus senatus belli Lepidani gratiam fecerat.

Arus. p. 232: *gratiam illi criminis facio. Salust. Hist.* III: post — fecerat. Cum h. l. senatus gratiam fecisse dicatur, atque Lepidani quidem belli, luce clarius est de eis Lepidanis cogitari non posse, qui cum M. Perpenna in Hispaniam profecti Sertori castra secuti sunt, quibus etiam Sertorianum bellum condonandum fuit, neque huc trahendam esse legem Plotiam, de qua scripsere Suet. Caes. 5. Gell. N. A. XIII 3. vid. Drum. II p. 590. III p. 139.

64 [Kr. 69. G. 86]. Locum nullum nisi quo armati institissent ipsis tutum fore.

Arus. p. 237: *insisto illo loco. Salust. Hist.* III: locum — fore. Verba *ipsis tutum fore* solus Gu. exhibet. Vix aptiorem, ubi haec verba in libro III dicta fuerint, locum invenias, quam in oratione Spartaci suos cohortantis atque admonentis.

*65 [Kr. 75. G. 75]. Cossinius in proxuma villa forte lavabatur.

Cledon. p. 1316 P. ob verbum *lavare* adtulit, set ibi legitur *Cossutius* et *fonte*. Cum Plut. Crass. 9 haec narret: *ἔπειτα σύμβουλον αὐτῷ* (P. Varinio) *καὶ συνάρχοντα Κοσσίνιον ἀποσταλέντα μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἐπιτηρήσας ὁ Σπάρτακος λουόμενον περὶ Σαλήσας μικρὸν ἐδέησε συναρπάσαι*, quin *Cossinius* et *forte* restituenda sint, dubium non est.

66 [Kr. 76. G. 98]. Incidere in colonos Avellanos praesidentis agros suos.

Arus. p. 252: *praesidet illam rem. Salust. — Hist.* III: incidere — suos. Cum Avella (eadem etiam Abella dicta) oppidum Campaniae fuerit (Mannert. IX 1 p. 782), de hoc fragmento prorsus non dubitandum.

67 [Kr. 77. G. 76]. Fragmentum Vaticanum, duobus foliis laceris formae quadratae constans. Primus e bibliotheca P. Danielis, iureconsulti Parisiensis, edidit Ianus Douza: ad C. Sallustii Crispi Historiarum libros notae Antverpiae 1580; tum set ita, ut Sallusti esse negaret, plenius Murator. Thes. Inscr. I p. 1 et II p. 1. Cum post Danielis mortem folia illa Dionysius Petavius Christinae Suecorum reginae vendidisset, eis usus est Freinshemius Suppl. Liv. XCV 5—10. Post Christinae mortem translata in bibliothecam Vaticanam Niebuhrius a. 1817 invenit apographumque concessit Kreyssigio, qui duabus comm. Misniae 1828 et 1829 evolgavit. Set cum a. 1828 Ang. Maius ea in class. auctt. T. I p. 414—25 edidisset, idem rursus 1830 ea tractavit. Postremo Kreyssigius iterum edidit: Comm. de C. Sallustii Crispi Historiarum lib. III fragmentis Misniae 1835. Cuius viri doctissumi opera non solum rectum ordinem fragmentorum restitutum, set etiam plerasque lacunas recte expletas esse

cum inter viros doctos, penes quos quidem earum rerum iudicium est, convenerit, vix est quod moneam, me quoque omnia, nisi quae notavi, ab eo petiisse.

Col. I . . . .

NITOR' EREQUIB-PRAETER	nitor. ere quibus praeter
S_ᴠCIEMBELLONECESSARIĀ	speciem bello necessariam
KAUDMULTOSECUSQUĀ	haut multo secus quam
FERRONOCERIPOTERATAT	ferro noceri poterat. at
UARINIUSDUMKAECAGŪ	Varinius, dum haec agun-
TURAFUGITIU'SAEGRAPAR	tur a fugitivis, aegra par-
TEMILITUMAUTUMNIGRA	te militum autumni gra-
UITATENEQ·EXPOSTREMA	vitate neque ex postrema
FUGACUMSEUEROEDICTO	fuga, cum severo edicto
IUUERENTURULLISADSIG	iuberentur, ullis ad sig-
NADEEUNTIBUS·ETQUIRELI	na redeuntibus et qui reli-
QUIERANTPERSUMMAFLA	cui erant per summa fla-
GITIADETRACTANTIB·MILI	gitia detractantibus mili-
TIAMQUAESTOREMSUUM	tiam, quaestorem suum
C.TKORANIUMEXQUORRE	G. Thoranium, ex quo prae-
SENTEUERAFACILLIMENOS	sente vera facillime nos-
CERENTUMMISERANTETTA	cerentur, miserat, et ta-
MENINTERIMQUOMUO	men interim cum vo-
LENTIB·NUMEROQUATTUoR	lentibus, numero quattuor

2. nitor aere *Kreyssigius, hoc dictum fuisse censens: fugitivos inopia ferri hastis vel telis suis aere nitorem addidisse.* igni torrere *Kritzius, hunc connexum fuisse statuens:* Spartacus eos qui iusta arma non haberent, iussit sudes igni torrere, quibus cet. *Illud apertissumum est, dici de teli genere a fugitivis ad belli usum adparato. Set prudentiae certe fuit talia arma parare, quae et militaria viderentur et usum praeberent; nam quae armorum speciem non habent, eis hostes non terrentur. Qua re sententiam membri relativi non quem ad modum Kritzius arbitratus est:* quibus quamquam speciem bello necessariam non habebant, tamen *fuisse adparet, set hanc potius:* quibus praeterquam quod speciem b. n. habebant, haut secus cet. *Nec minus certum videtur sudis igni tostas, nisi cuspide quadam ferri aut metalli speciem praebente instructae essent, neque speciem bello necessariam praebuisse neque eis haut multo secus quam ferro noceri potuisse. Ad quae cum adcedat, quod membrum relativum, quippe indicativo expressum, ad membrum finitum magis quam a verbo pendens videtur spectavisse, Kreyssigii sententia mihi quidem non minus conmendationis habere videtur, quam Kritzii.* — 11. iuverentur *notandum.* — 12. deeuntibus *ex* redeuntibus *conruptum.* — 18. noscerentum miserant *librarii errores esse facile perspicitur, set obscurum est ad quos G. Thoranius missus fuerit. Ad milites ex fuga dispersos credibile non est. Quidni ergo ad urbem statuamus, cum facile adpareat, praesidia maiora Varinium postulasse? Qua re si liceat lacunam statuere, scribundum existumem* noscerent, ad senatum miserat. — 19. quom *aperte pro* cum *scriptum.*

Col. II . . . . \V/ . . . . UI	*milium ad castra pergit mag*
NISOPERIB·COMMUN	nis operibus conmun*ita*.
DEINDEFUGITIUICON	Deinde fugitivi con*sump*-
TISIAMALIMENTISNE	tis iam alimentis, ne *prae*-
DANTIB·EXPROPIN	dantibus ex propin*quo hos*-
TISINSTARETSOLITIM	tis instaret, soliti m*ore mi*-
LITIAEUIGILIASSTA	litiae vigilias sta*tiones*-
Q·ETALIAMUNIAE	que et alia munia *exequi*
SECUNDAUIGILIA	secunda vigilia *furtim*
CUNCTIEGREDIU	cuncti egrediu*ntur re*-
LICTOBUCINAT	licto bucinat*ore in ca*-
TRISETADUIGIL	stris et ad vigil*um speciem*
PROCULUISEN	procul visen*tibus* · · · *ere*-
XERANTFULT	xerant fult*a palis fixis*
RECENTIAC	recentia *cadavera et cre*-
BROSIGN	bros ign*is fecerant for*-
MIDINI	midini *Và*-
RINII	rini
TI	ti
Col. III . . . . DA	. . . . da . . . .
INUIISCONUERTLAEAD	. . . inviis convertere: at
INIUSMULTAIAMLUCE	*Var*inius multa iam luce
DERANSSOLITAAFUGI	*desi*derans solita a fugi-
ONUICIAEINCAS	*tivis c*onvicia et in cas-
ONIECTUSLAPIDUM	*tra c*oniectus lapidum
STREPITUSTUMUL	*ad hoc* strepitus tumul-
SONORESUNDIQ·	*tuosi* sonores undique
UMMITTITEQUITES	*ruentium* mittit equites
UMCIRCUMPRO	*in tumul*um circum pro-
UTEXPLORARENT	*minentem* ut explorarent
SPROPEREUESTI	*fugitiv*os, propere vesti-
OSCREDENSLO	*gia secut*os credens lo-
TOTAMENAG	to tamen ag-
PAUENSSE	*mine* pavens se
MDUPLI	m dupli-
TUMAS	tumas
GA	ga

Col. II 1. milium servorum castra petit magnis *Kreyss. quae cum mihi nimium spatium explere viderentur (nam quae in dextro supremo margine conspiciuntur, notam librarii fuisse indico, fortasse* VI; *etenim quo minus quattuor folia conglutinata, haec autem duo interiora alterius paris fuisse statuamus, quid obstat?) ipse aliam viam subplendi templandam arbitratus sum.* — 9. vigilia silentio *Kreyss.* furtim *ego.* — 13. *Cum spatium amplius sit, quam quod eis verbis, quae scripta fuisse cognoscuntur, expleatur, praesertim cum* VISENTIB· *fuisse certum sit, vide an emendandum sit:* ut speciem vigilum procul visentibus praeberent erexerant. — 15. cadavera atque crebros? — Col. III 2. ad *emend. Kreyssig.* — 14. *An* propere vestigia secuti. quos credens loco tectos, toto tamen agmine?

Col. IV	post
ALIQUODDIES CONTRA MO	aliquot dies contra mo-
REMFIDUCIAAUGERI NOS	rem fiducia augeri nos-
TRISCOEPITETPROILINGU	tris coepit et promi lingu*a*.
QUAVARINIUSCONTRAS	Qua Varinius contra s-
PECTATAMREMINCAUTAE	pectatam rem incaute
MOTUSNOUOSI^{N}COGNITS	motus novos incognitos-
Q·ETALIORUMCASIB·PER	que et aliorum casibus per-
CULSOSMILITESDUCITTAMĒ	culsos milites ducit tamen
ADCASTRAFUGITIUORUM	ad castra fugitivorum,
PRESSOGRADUSILENTISIAM	presso gradu silentis iam
NEQ·TAMMAGNIFICESUMĒ	neque tam magnifice sumen-
TISPROELIUMQUAMPOSTU	tis proelium quam postu-
LAUERANTATQ·ILLICERTA	laverant. Atque illi certa-
MINE CONSILIIINTERSEIUS	mine consilii inter se iux-
TASEDITIONEMERANTCRI	ta seditionem erant, Cri-
XOETGENTISEIUSDEMGAL	xo et gentis eiusdem Gal-
LISATQ·GERMANISOBUIAM	lis atque Germanis obviam
IREETULTROFERREPUGNĀ	ire et ultro offerre pugnam
CUPIENTIB·CONTRASPARTA	cupientibus, contra Sparta-

Col. V		*co*	
NISECU	. .	ni secu	
NEQUA	D	ne qua	*a*d
IDTEMP	M,	id temp*us*	m
Q·SECLU	M	que seclu	m
ETEXTIN	L	et extim	l
CURAM	\S	curam	as
SETKAU	AQ·	set hau*d*	aque
QUAMC	\UD	quam	*h*aud
ALIAM	\PI	aliam	*ca*pi-
ENDAM	PRU	endam	pru-
DENTESI	MI	dentes	*ani*mi
NOBILE	LAU	nobile	lau-
DANTQ·	RE	dantque	re
PARSSTC	TSAD	pars sto*lida*	is ad
FLUENT	ЛOFI	fluent	mo fi-
DENSAU	EPATRI	dens au	e patri-
AEINME	?UMI	ae imme*mor*	*plu*rumi
SERUIL	JLTRA	servili	ultra
PRAE	. . . . .	prae*dam*	

Col. IV. 2. *Notandum* aliquod *pro* aliquot. — 4. *In* lingua u *et* a *in unam litteram contracta.* — 6: *Vitiosam scripturam* incautae *iam Dousa emendavit.* — 15. certamini *Niebuhrius legerat.* iusta *em. Dousa.* — 18. ultro ferre *quin in* ultro obferre *emendandum sit, non dubium.*

Col. V. 1. *Constructionem ablativorum absolutorum continuatam fuisse*

ideoque Spartaco *explendum perspexerunt Kreyss. et Maius. Ut quid Spartacus voluerit vel cur proelium dissuaserit inveniamus, duo potissumum animadvortunda sunt: primum ex reliquiis cognosci* (l. 17 et 20), *eos qui illi advorsati sunt, partim omnem patriae amorem amisisse, partim praedam omnibus aliis anteposuisse; deinde cum consilium eius abiectum esset, iter eum ad meridiem vorsus fecisse. Nam Picentini* (VI 12) *in confinio Campaniae sunt* (*Mannert* IX 1 *p.* 752 *sq.*), *Nares Lucanae in ipso Lucaniae aditu* (*Mannert* IX 2 *p.* 145), *unde Eburinos, quos quidam in media Lucania habitasse parum recte ex Plin. H. N.* III 11, 98 *conlegerunt, inter duas illas regiones sedem habuisse patet. Quod si Spartacus contra suam voluntatem meridiem vorsus proficisci coactus est, nonne eum ad septentriones iter facere voluisse adparet? et si qui ei advorsabantur patriae inmemores fuisse dicuntur, nonne eum fugitivos in suam quemque patriam ducere aut novam patriam constituere voluisse in propatulo est? Ac cum constet hoc Spartaci iam a principio belli consilium fuisse, ut fugitivos in Galliam perduceret* (Plut. Crass. 9. App. b. c. I 117 p. 531 sq. Liv. ep. XCVI. Oros. V 24), *num hariolari videbor, cum usus eis quae iam alii in exiguis illis verborum reliquiis inesse perspexere, ita Sallustianum fragmentum explere conor:* contra Spartaco *nitente: nam timebat,* ni secum *quo intenderat properarent,* ne, qua *ratione soliti* ad id tempus, *vagantes tractum raptum*que seclu*derentur itinere in Galliam* et extin*guerentur: ante omnia alia* curam *esse debere salut*is, set hau*t aliter fore certam tutam*que, quam *cum in Galliam venissent: h*aud aliam *spem eis esse ca*piendam. *At pauci* prudentes *ingenuique ani*mi nobile *consilium probant* laudantque *quod suaserat fac*ere, pars sto*lida ac levi*s adfluent*ium undique fir*mo fidens au*xilio salutis atq*ue patriae inme*mores esse, pl*urumi servi*li ingenio* ultra prae*dam nihil cogitare. Postquam illa frustra fuere, capit* consil*ium* cet.

Col. VI . . . .

CON	con*silium quod ex copia op*-
TIMUM UIDEBATURDEIN	timum videbatur. Dein-
CEPSMONETIN AXIORIS	ceps monet, in *la*xiores
AGROSMAGISQ·PECURIOS	agros magisque pecuarios
UTEGREDIANTURUBIPRIU	ut egrediantur, ubi pri*us*-
QUAMREFECTOEXERCITU	quam refecto exercitu
ADESSETUARINIUSAUGER	adesset Varinius, auger*e*-
TURNUMERUSLECTISUIR	tur numerus lectis vir*is*.
ETPROPERENANCTUSIDO	Et propere nanctus ido-
NEUMEXCAPTIUISDUCEM	neum ex captivis ducem
PICENTINISDEINDEEBURI	Picentinis, deinde Eburi-
NISIUGISOCCULTUSADN	nis iugis occultus ad N*a*-
RISLUCANASATQ·INDEPRI	ris Lucanas atque inde pri-
MALUCEPERUENITADXN	ma luce pervenit ad An-
NIFORUMIGNARISCULTO	ni forum ignaris culto-
RIB·ACSTATIMFUGITIUICI	ribus. Ac statim fugitivi ci-
TRAPRAECEPTUMDUCIS	tra praeceptum ducis
RAPEREADSTUPRUMUIR	rapere ad stuprum vir*gi*-
NESMATR . . . Q·ETALIIC	nes matr*onasque* et alii c

Col. VI. 17. Citra *quin* contra *emendandum sit, nemo dubitabit.* Non. p. 309 s. v. *stuprum. Sallustius Hist. lib.* III: ac statim fugitivi contra praeceptum ducis rapere ad stuprum virgines matronasque.

Col. VII . . . .

. '. . . . . ƆNCRES	nunc res-
TANTESETIL'UDEBANTSIM͗L	tantes et illudebant simul,
NEFANDUMINMODUMPER	nefandum in modum per-
UERSOUOLNEREETINTER	verso volnere et inter-
DUMLACERUMCORPUSSE	dum lacerum corpus se-
MIANIMUMOMITTENTES	mianimum omittentes,
ALIIINTECTAIACIEBANTIG	alii in tecta iaciebant ig-
NISMULTIQ·EXLOCOSER	nis, multique ex loco ser-
UIQUOSINGENIUMSOCI	vi, quos ingenium soci-
OSDABATABDITAADOMI	os dabat, abdita a domi-
NISAUTIPSOSTRAKEBAN̄	nis aut ipsos trahebant
EXOCCULTONEQ·SANCTU ̄	ex occulto, neque sanctum
AUTINFANDUMQUICQU ̄	aut infandum quicquam
FUITIRAEBARBARORUM	fuit irae barbarorum
ETSERUILIINGENIOQUAE	et servili ingenio. Quae
SPARTACUSNEQUIENSPRO	Spartacus nequiens pro-
KIBEREMULTISPRAECIB·Q̄O	hibere, multis praecibus quom
·ORARETCELERITATEPRAE	oraret, celeritate prae-
UERTEREMI ̄ ENUNTIOS	vertere: *mittere* nuntios

Col. VIII . . . .

. . .	UANEQ·		*q*ua neque
E	MENSE	e	*ag*men se
C	SCRUDE	c	s crude-
L	ƆPATOS	l*iter*	*occ*upatos
A	GRAUISPLE	a	gravis ple-
R	ILLUMDI	r	illum di-
EN	NOCTEM	em	noctem
IB	SDUPLI	ibi	s dupli-
CA	ORUMNU	ca*to*	*e*orum nu-
ME	RIMACU	me*ro*	prima cum
LU	NCAMPO	lu*ce*	*i*ncampo
SAT	NOSEDIFI	sat*is*	os edifi-
CIS	ETUM	ciis	et tum
MAT	SERANT	mat*ura in agris*	erant
AUT	NTA	aut*umni frume*nta.	
SEDINC	MODIEGNA	Sed inc*olae ple*no die gna-	
RIEXT	UMORUM	ri ex *fuga finit*umorum	
FUG	UENTA	fug*itivos ad se ad*venta-	
R	OMNIB·	re	omnibus

Col. VII. *Kritzius ita orationem explevit:* et alii *civium obvium quemque promiscue caedere atque n*unc restantes ei illudebant. *Set cum in cod. aperte* et illudebant *scriptum sit, mihi magis placet:* et alii obvium quemque caedebant et vexabant hunc restantes et illudebant.

Col. VIII. *Quamvis difficillumum sit, quid in lacuna fuerit suspicari, tamen probabile videtur Spartacum, quo a praedando suos prohiberet, eos*

quam celerrume in alia loca duxisse et tali quidem via, quae quo minus singuli longius vagarentur inpediret. Qua re ita verba subplenda esse visa sunt, extrema Kreyssigio et Kritzio potissumum auctoribus: qua neque *evadere possent nec praeter* agmen secedere. *At alios* crudeliter *in caedendo occupatos ab hoste ultio* gravis *plerosque obpressit. Tum* illum diem *atque proxumam* noctem ibi *moratus suos* duplicat*o iam fugitiv*orum numer*o educit* prima cum luc*e et consistit* in campo sat*is amplo set* aedificiis *vacuo.* et tum cet.

68 [Kr. 78. G. 7]. Divorsa, uti solet rebus perditis, capessivit: namque alii fiducia gnaritatis locorum occultam fugam sparsi, pars globis eruptionem temptavere.

Non. p. 80 s. v. *gnaritas.* Prisc. X p. 535 sex priora tantum verba adtulit. Cum etiam huius libri meliores III *historiarum* exhibeant, dubitatio omnis de libro, cui haec verba adscribunda essent, sublata est. Nec minus in *capessivit* Noni et Prisciani libri consentiunt; apud hunc tantum GLK *lacessivit* errore librariorum, qui praecedentia in parenthesi posita esse et pergere iam grammaticum in verborum in *so* formis perfecti ostendendis non intellexere. Nec video cur plerique vv. dd. id in *capessunt* mutandum censuerint, cum substantivum collectivae notionis praecessisse facile sit ad intellegundum. Cum autem apud Nonium legatur *fugam sparsi globis,* quin recipiunda sit Coleri emendatio, denuo ab Mählyo N. A. LXXVII p. 80 commendata, *sparsi, pars,* vix dubium videtur. Verba si consideraveris, apertum est de exercitu dici, ab hostibus circumcluso nec vero in oppido vel castello obsesso. Quamquam igitur id saepius factum esse per se consentaneum est, tamen cum tertio libro de Crixi exercitu ab L. Gellio cos. et Q. Arrio praetore deleto (Plut. Crass. 9. App. b. c. I 117 p. 534. Liv. Ep. XCVI. Oros. V 28) narratum fuisse ex fr. 70 adpareat, Kritzii sententia, ad eam rem verba illa spectasse, summam prae se fert veri speciem.

69 [Kr. 79. G. 69]. Unus constitit in agro Lucano gnarus loci, nomine Publipor.

Prisc. VI p. 236: *et a 'puero' composita, 'Publipor, Publiporis' et 'Marcipor Marciporis' (sic Probus; ita enim antiqui pro 'Publii puer' et 'Marci puer' dicebant), quae o non producunt in obliquis casibus:* unus — Publipor *(Sallustius in* III *historiarum hoc protulit).* Prob. p. 116: *'Por' tertiae sunt declinationis, corripiuntur in nominativo, in genetivo appellativa producuntur 'vapor vaporis', 'sapor saporis'. Legi unum novo modo figuratum apud Sallustium:* Publipor, Publiporis; *nam quasi proprium est.* Mirum profecto est, quod uterque grammaticus Sallusti locum proferunt, quo declinationem nominis *Publipor* ostendant. Et in verbis a Prisciano laudatis genetivo nullus est locus, set Probus videtur alium locum respexisse, ubi genetivus fuit. — Ceterum si eis, quae apud Prisc. adiecta sunt, fides habenda est, quoniam de Publipore ab Pompeio deleto tertio libro narratum non erat, nihil aliud restat, nisi ut hoc fragmentum ad rem post Crixi cladem gestam referamus.

70 [Kr. 88. G. 77]. Et eodem tempore Lentulus duplici acie locum editum multo sanguine suorum defensum, postquam ex sarcinis paludamenta extare et delectae cohortes intellegi coepere.

Non. p. 369: *paludamentum est vestis, quae nunc clames dicitur.* De proeliis quae Gn. Cornelius Lentulus Clodianus cos. a. 72 advorsus Spartacum conmisit, haec exstant veterum scriptorum testimonia: Flor. II 8, 10: *inde iam consularem quoque adgressus in Apennino Lentuli exercitum*

cecidit [hac scriptura recepta adparet, in anno et honore ducis Florum non errasse]. Liv. Ep. XCVI: *Cn. Lentulus consul male adversus Spartacum pugnavit.* Oros. V 24: *Consules Gellius et Lentulus adversus eos cum exercitu missi, quorum Gellius Crixum acerrime pugnantem proelio oppressit, Lentulus a Spartaco superatus aufugit. Post — ambo consules — accepta gravi clade fugerunt.* Eutrop. VI 7: *duobus simul Romanorum consulibus victis.* App. b. c. I 117 p. 532: *Σπάρτακον δὲ διὰ τῶν Ἀπεννίνων ὀρῶν ἐπὶ τὰ Ἄλπεια καὶ ἐς Κελτοὺς ἀπὸ τῶν Ἀλπείων ἐπειγόμενον ὁ ἕτερος ὕπατος προλαβὼν ἐκώλυε τῆς φυγῆς καὶ ὁ ἕτερος ἐδίωκεν. ὃ δὲ ἐφ' ἑκάτερον αὐτῶν περιστρεφόμενος παρὰ μέρος ἐνίκα. καὶ οἳ μὲν σὺν θορύβῳ τὸ ἀπὸ τοῦδε ἀπεχώρουν, ὁ δὲ Σπάρτακος — — καὶ τῶν ὑπάτων αὐτὸν αὖθις περὶ τὴν Πικηνίτιδα γῆν ὑποστάντων μέγας ἀγὼν ἕτερος ὅδε γίγνεται καὶ μεγάλη καὶ τότε ἧσσα Ῥωμαίων.* Plut. Crass. 9: *ἀμφοτέρους ἐξέπεμπον τοὺς ὑπάτους. Ὧν Γέλλιος μὲν τὸ Γερμανικὸν — διέφθειρε, Λέντλου δὲ τὸν Σπάρτακον μεγάλοις στρατοπέδοις περιλαβόντος ὁρμήσας ὁμόσε καὶ μάχην συνάψας ἐκράτησε μὲν τῶν πρεσβευτῶν, ἔλαβε δὲ τὴν ἀποσκευὴν ἅπασαν.* Ex quibus adparet primo a Gn. Lentulo Spartacum, septentriones vorsum secuto L. Gellio properantem, exceptum et paene circumclusum esse, set vi per eius exercitum iter sibi patefecisse; tum rursus ambos consules eum adgressos in fugam vorsos esse. Iam si ad Sallustiana animos advorterimus, cum *et eodem tempore Lentulus* scriptum sit, illud perspicuum est, de proelio dictum fuisse, in quo ille cum alio duce Romano una pugnavisset. Simul extrema verba ostendunt, alium exercitum pugnae diu iam sustentatae supervenisse. Eum legati ipsius Lentuli fuisse, quamquam praefracte negari nequit, tamen veri simile non est, probabilior haec suspicio: L. Gellium inexpectato illi auxilio venisse. Quod igitur apud Non. in libris est *longum,* iam 1526 emendatum est *locum.* Deinde cum libri *defensus* exhibeant, minus apte Lentulum multo suorum sanguine defensum dici perspicientes, plerique antea viri docti *defendens,* Kritzius *defensum* restituit. De qua re quamquam certo diiudicari nequit, quoniam quod verbum finitum ad *Lentulus* relatum fuerit, nescimus, tamen cum verba *duplici acie* minus recte cum *defendens* coniungi et ostendere potius videantur, Lentulum, cum adventare auxilia vidisset, iam in hostis ingressum esse, ergo locum illum editum aut evasisse, aut quod probabilius, reliquisse ('duplici acie locum editum, quem adhuc multo suorum sanguine defenderat, reliquit et in hostes inpetum fecit'), veri similius est, quod Kritzius proposuit, eoque magis conprobandum, quia proxume ad librorum scripturam adcedit. Tum plerique libri *astari, obstari* ms. Palat., *obstare* mscr. Basil., al. *ostari, hostari.* Pro quibus quod Colerus coniecit scribendum esse *hastati*, ferri non posse facile intellegitur, nec difficilius paludamenta neque adstare neque obstare satis commode dici. Simul adparet verbum similis notionis esse debere, atque quod sequitur *intellegi,* pro qua quod ms. Palat. exhibet *deleri coeptae,* nihili faciundum est. Sententiae igitur satisfaceret, quod Kritzius recepit *ostentari*, modo ea ratione id verbum dictum esse demonstrari posset. Qua re ego scripsi *extare,* quod cum de eis quae in sculpendo aut pingendo luminibus distinguuntur dictum sit (Ellendt ad Cic. de or. III 26, 101 p. 399 sq.), recte Sallustius ad paludamenta, quae paulatim inter sarcinas cerni ac dignosci coepere, transferre potuit.

Secuntur iam ea fragmenta, quae ex libro secundo conmemorata quo referunda sint, dubium aut incertum est.

71 [Kr. 86. G. 94]. Quod ubi frustra temptatum est, socordius milites ire occepere, non aptis armis, ut in principio, laxiore agmine.

Non. p. 160: *aptum rursum connexum et colligatum significat.* *Socerdius* et *miles* recte iam ab Iunio et Mercero emendata esse facile perspicitur, set non intellego, cur vv. dd. *occoepere* necessario scribundum esse adfirmaverint, cum *occipio* apud veteres poëtas frequentatum fuisse constet. Non tam de seditioso exercitu, quem dux frustra ad oboedientiam reducere temptaverit, agi videtur, quam de militibus, postquam nihil periculi esse arbitrati sunt, neglegentius iam ingredientibus.

72 [Kr. 87. G. 10]. Ut sustinere corpora plerique nequeuntes arma sua quisque stantes incumberent.

Arus. p. 235: *Incumbo illam rem. Sal. Hist.* III: Ut sustinere corpora plerique nequeuntes arma sua quisque [*quisquis* cod. Maii] instans [*sic uterque cod.*] incumberet. Serv. ad Verg. A. IX 229: *Ostendit iam eos diuturna statione fatigatos. Quod autem stant, et romani moris est et bellicae necessitatis. Hunc autem standi habitum et Sallustius commemorat, uti* fessi arma sua quisque stantes incumbere. Qui loci cum inter se divorsi sint, primum quaeritur, *ut* apud Servium utrum grammatici an Sallusti sit. Cum igitur Servius minus recte pro exemplo locum scriptoris adferre, quam certis verbis rem demonstrare videatur, *ut* cum Sallustianis coniungendum et *incumberent* emendandum esse censeo. Quod si ita est, quamquam conmentatorem Vergili Sallusti locum ex memoria protulisse inde adparet, quod pro *sustinere corpora nequeuntes* simpliciter *fessi* posuit, tamen ut eo auctore *stantes incumberent* probem, ea re potissumum ducor, quod non tam quod singuli per se quisque (cfr. Cat. 37, 6. fr. IV 1), quam quod plerique fecerint, dicendum videtur esse, et *instans* apud Arus. conruptum est.

73 [Kr. 89. G. 54]. Ac tum maxume, uti solet in extremis rebus, sibi quisque carissumum recordari cunctique omnium ordinum munia extrema exequi.

Non. p. 94: *munia, officia.* Libri *recordavi* vitiose; tum: *omnium ordinum extrema sequi, omnium ordinum munia sequi,* unde rectam loci emendandi viam Iunius invenit; nec dubitare debemus pro insolito *munia sequi* restituere *exequi.* Qui vero Romanorum exercitus in tantum discrimen adactus fuerit, ut omnes omnium ordinum milites testamenta scriberent et obsignarent, nemo facile divinabit.

74 [Kr. 91. G. 81]. Dedecores inultique terga ab hostibus caedebantur.

Prisc. VI p. 236 eodem loco, quo fr. 14 protulit. Quod libri nonnulli *multique* exhibent, ei nihil tribuendum esse patet.

75 [Kr. 92. G. 93]. Perculsis et animi incertis succurritur.

Arus. p. 242 s. v. *incertus illius.*

76 [Kr. 93. G. 12]. Muros successerunt.

Arus. p. 262; cfr. I 102. Cod. Gu. *successerunt,* Mai. *successerant.*

77 [Kr. 94. G. 50]. Fine inguinum ingrediuntur mare.

Arus. p. 231: *fine illius rei.* Philargyr. ad Verg. Ge. III 53: *Modestus 'tenus' pro fine accipit. Sallustius:* fine inguinum ingrediuntur mare. Non prorsus reiciunda haec suspicio videtur, verba dicta fuisse in piscationis apud Byzantium factitatae descriptione (fr. 41 et 42).

78 [Kr. 96. G. 82]. Contra ille calvi ratus quaerit extis num somnio ostenderetur thensaurus.

Eutych. p. 195: *'volvo volvis', 'solvo solvis', 'calvo' id est decipio, ut est apud Salustium in historiarum libr.* III: contra ille calvi ratusq. retextis ne somnio ostenderetur thesaurus; quae recte ab Lindemanno emendata sunt, nec video cur pro *ostenderetur* necessario *portenderetur* scribundum sit. Prisc. VIII p. 431: *'calvo cavillo' pro 'calvillo', cuius primitivum Sallustius in* III *historiarum ponit:* calvi ratus. Id. X p. 506: *'calvo calvi', unde Sallustius in* III *historiarum infinitivum passivi protulit:* contra ille [*illae* LK] calvi ratus, *'calvi' pro 'decipi'*. Non. p. 4: *Calvitur dictum est frustratur, ductum a calvis mimicis, quod sint omnibus frustratui. — Sallustius Histor. lib.* III: contrullae calvi ratus. — Qua de re haec dicta fuissent, neque alii ostendere — nisi forte Debrossii somniis te duci pateris — neque ego invenire potui. Ceterum Lucullum Sullae monitu multum somniis tribuisse Plut. testatur Luc. c. 23; atque a veteribus thensauros multum quaesitos esse, ostendunt quae Cic. de divin. II 65, 134 conmemoravit.

79 [Kr. 97. G. 31]. Exaudirique sonus Bacchanaliorum.

Non. p. 333: *Bacchanaliorum pro bacchanalium, ut vectigaliorum et conpitaliorum et novaliorum et Vulcanaliorum. Sallustius:* exaudirique sonus Bacchanaliorum. Macrob. Sat. I 4 p. 211 Bip. *Nam et Sallustius in tertio* Bacchanaliorum *ait.* Charis. p. 62 (vid. fr. IV 68).

80 [Kr. 98. G. 9]. Coniuratione claudit.

Prisc. X p. 514: *invenitur tamen 'claudeo', sed et 'claudo' pro 'claudico'. Sallustius in* III *historiarum:* coniuratione claudit. Verba haec conrupta esse, certe sensu prorsus carere concedundum est Klotzio Arch. XV p. 308 sq., nec vero eis substituenda esse verba 61, 25: *ignorantia res claudit.*

81 [Kr. 99. G. 21]. Dubius consili.

Arus. p. 225 s. v. *dubius huius.*

Lib. IV.

Constat hoc libro ab Sallustio narratas fuisse res advorsus Mithridaten a. 71—69 gestas, belli servilis exitum a. 71, bellum Macedonicum ac Thracicum a. 72 et 71, piratarum latrocinia a. 71—69, denique res urbanas a. 71 et 70 gestas. Quod si ex omnibus, quae cognita habemus de totius operis descriptione, veri simile est, scriptorem neque res in singulos annos digestas narravisse, neque quae inter se cohaererent nimis longo spatio interposito quasi discerpsisse, non vereor ne in levitatis crimen incurram, cum hunc ordinem rerum lib. IV enarratarum fuisse statuam: primum fuisse belli servilis exitum, ut postquam extremo lib. III urbem Romam in summum discrimen adductum fuisse narratum erat, statim huius libri principio, quo modo eo periculo liberata esset, lectores docerentur; in qua re cum summae fuissent M. Crassi et Gn. Pompei partes, statim adiectas fuisse res urbanas per eosdem viros actas; deinde transiisse scriptorem ad bellum in regione Italiam propiore gestum (Thracicum), tum piratarum facinora, denique bellum Mithridaticum ab eo tempore, quo Lucullus regem in sua ipsius dicione in-

pugnare coepit, usque ad illud, quo Mithridates ab Parthis auxilium petere coactus est, enarrasse. Sic adparet eas res, quas in ulteriora tempora scriptor persecutus est, post eas, quae antea ad finem adactae fuere, conlocatas fuisse, simulque ita Sallustium optume sibi transitum paravisse ad eas res lib. V enarrandas, quibus Gn. Pompeius in summum potentiae fastigium evectus est. Ceterum procul absum ab ea inpudentia, ut haec pro certis venditare ausim, ea tantum propono, quae mihi boni et circumspecti rerum scriptoris fuisse videantur.

1 [Kr. 22. G. 4]. Hi locorum pergnari et soliti nectere ex viminibus vasa agrestia, ibi tum, quod inopia scutorum fuerat, ea arte se quisque in formam parmae equestris *clupeo* armabat.

Non. p. 381: *Parma est scutum breve. Sallustius Hist. lib.* IIII: hi locorum perignari [*recte Dousa* pergnari] et — fueread ea arte [ea arce *princ.* eam arcem 1480 A. eas artes *Dousa*, fuerat ad eam artem *Carrio*, fuerat ab ea arte *Ursin.*, fuerat, ea arte *Merc.*] — — formam parme equestris [*sic libri; recte edd.* parmae equestris] armabat.

*2 [Kr. 23. G. 5]. Coria recens detracta quasi glutino adulescebant.

Serv. ad Verg. Ge. III 155: *'Sole recens orto'; statim. Sallustius:* coria recens detracta veluti glutino *[sic codd.]* adolescebant. Id. ad A. VII 632: *'Salignas umbonum crates', ut dicit Sallustius de Lucanis,* qui de vimine facta scuta recentibus [*V.* recens] detractis coriis quasi glutino adolescebant [*Guelf.* I. II. *R. Lips. et al. tantum* scuta coriis tegebant]. Philarg. ad Verg. Ge. IV 50: *Gluten; hic gluten. Sallustius autem:* hic glutino adolescebat. Charis. p. 88: *quam declinationem Sallustius sequitur, cum dicit*: quasi glutino adolescebant. Id. p. 131: *itaque Sallustius istius potius declinationis usum secutus* glutino *inquit* adolescebant, *ut gaudio, praemio.*

Fr. 1 et 2 quin ad eandem rem spectaverint, non dubium est, si quidem Flor. II 8, 6: *adfluentibus in dies copiis cum iam esset iustus exercitus, e viminibus pecudumque tegumentis inconditos sibi clipeos, ex ferro ergastulorum recocto gladios ac tela fecerunt.* Frontin. Strat. I 7, 6: *Spartaco copiisque eius scuta ex vimine fuerunt, quae coriis tegebantur.* Id in Lucania factum esse neque statim post initium belli servilis, ex loco Serv. ad Verg. A. VII 632 adparet, neque obstat quod Florus ante res ab Spartaco gestas narravit, cum aperte quae in exercitu instituerit, quoque modo se dux gesserit, ipsis factis praemittantur. Qua re quamquam de armis paratis etiam lib. III dictum fuisse ex fragmenti 67 initio conligitur, tamen nihil est, cur apud Nonium in numero libri erratum esse censeamus. Set in fragm. 1 fateor me non percipere, quo modo *se in formam parmae equestris armabat* recte dicatur. Nam etsi liberius eam formulam usurpatam esse constat (Suet. Cal. 19: *superiectoque aggere terreno ac directo in Appiae viae formam.* Tac. ab exc. d. A. XV 24: *legati Parthorum mandata regis Vologesis litterasque in eandem formam attulere*), tamen quo minus illud feratur, ratio obstat, quoniam *se armare* is tantum dicitur, qui armis, non aliquo armorum genere se instruit, et forma armorum generis, non hominis est, nisi omni habitu ei species quaedam datur (recte diceretur: *armare in formam militis gregarii, in modum equitis*). Unde mihi videtur excidisse apud Nonium illud, ad quod verba *in formam parmae equestris* relata essent. Iam fragmenti alterius formam eam veram esse, quam Serv. ad Verg. Ge. III 155 memoriae tradidit, facile intellegitur, si quidem verba, ut ad A. VII 632 relata sunt, constructionem prorsus pervorsam praebent simulque libri multo breviora

exhibent, ut adpareat primum grammaticum rem breviter significasse, tum alium pleniorem locum Sallusti adscripsisse atque inde incondita illa verba conmixta esse. Per se autem perspicitur haec verba haut longe ab fr. 1 disiuncta fuisse, set cum ea forma sint, ut vix ad singularem referri potuerint, videndum est annon in fragm. 1 pluralis fuerit: *clupeis* in formam parmae equestris se armabant, *quae facile pellibus pecorum obducebant. Nam* coria cet.

3 [Kr. 24. G. 60]. Rursus iumenta nancti ad oppidum ire contendunt.

Non. p. 176: *Contendere, festinare.* De fugitivis ea dicta fuisse ipsa res videtur docere. Oppidum an Thurii fuerint (App. b. c. I 117 p. 532), incertum.

4 [Kr. 26. G. 6]. Et revorsi postero die multa, quae properantes deseruerant in castris, nancti, cum se ibi cibo vinoque laeti invitarent.

Non. p. 219 s. v. *invitare.* Libri *et versi,* in quo *revorsi* latere bene perspexit Carrio; idem mendum librariorum *multoque prop.* feliciter sustulit mutando in *multa quae.* Per se adparet, eos, qui in castris se laeti invitaverint, victores fuisse ac castra hostium deserta; set *properantes deseruerant* ad alios, ad victos hostis, referri ratio vetat. Nisi igitur aliquid excidit, victores putandi sunt castra cepisse, set ex eis confestim ad persequendos hostis properasse, tum revorsos, quae primo reliquerant, diripuisse. Eos victores cum pateat minus severa disciplina coercitos fuisse, fugitivos fuisse veri simillumum videtur, nec veri specie caret Kritzii suspicio, spectasse fragmentum ad cladem, quam Mummius, M. Crassi legatus, accepit (Plut. Crass. 10. Drum. IV p. 79).

*5 [Kr. 27. G. 10]. Sorte ductos fusti necat.

Serv. ad Verg. A. II 201: *'Sorte ductus'; sic Sallustius:* sorte ductus fusti necat [*codd. Burm.* furta *vel* furti negat; *Guelf.* I fuisse negat; *edd. vett.* furti negati]. Id. ad VI 22: *Proprie autem 'ductis sortibus'. Sallustius:* sorte ductos fusti necat. Cum M. Crassum exercitum ignavum decumatione coërcuisse memoriae proditum sit (App. b. c. I 118 p. 533. Plut. Crass. 10. Drum. IV p. 79, 99), de alio duce his libris conmemorato idem neque constet neque veri simile sit, quin verba haec ad Crassum referunda et libro IV adscribunda sint, dubium non est. Ceterum eisdem verbis usus Tac. ab exc. d. A. III 21.

6 [Kr. III 95. G. III 18]. Dein lenita iam ira postero die liberalibus verbis permulcti sunt.

Prisc. IX p. 487: *'mulsi mulsum' et 'mulctum'. Sallustius in* IIII *historiarum:* dein — permulcti sunt. Quarti libri fuisse Prisciani codices uno consensu testantur. Aliter haec verba intellegi non posse nisi: ducem, cum pridie ira in milites saevivisset, postero die eos liberalibus verbis permulsisse, Kritzio concedere non possum. Nonne enim milites, cum pridie vehementissume permoti fuissent, per noctem iam mollita ira permulceri ab duce potuere? et nonne ut ita locum intellegamus, ratio postulat (cfr. Comm. p. 17)? Quae cum ita sint, num verba cum Debrossio ad Crassum milites, cum antea ab eis crudeliter poenas expetiisset, iam rursus lenientem referunda sint, valde dubium est.

*7 [Kr. 28. G. 78]. In silva Sila fuerunt.

Serv. ad Verg. A. XII 715: *Syla mons est Lucaniae. — Sallustius de*

fugitivis: in silva Sila fuerunt [*al.* fugerunt]. Vide num scribundum sit *in silvam Silam fugerunt.* Spartacum, cum superiores esse Crassi copias intellexisset, in extremum Bruttium fugisse, unde in Siciliam transiceret, constat (Plut. Crass. 10. App. b. c. I 118 p. 533. Flor. II 8, 12. Drum. l. c.).

8 [Kr. 29. G. 1]. Dolia, quae sub trabes locata vitibus aut virgis vinciebant.

Arus. p. 261: *Sub illam rem locatum. Nove Sal. Hist.* IV: dolia cum sub — vinciebant. *Cum,* quod Gu. exhibet, quia explicari non posse videbatur, recepi Lindemanni emendationem *quae.* Spartacum, cum a piratis desertus esset, rates confecisse, set eis transire in Siciliam frustra conatum esse, testatur Flor. II 8, 13: *ibi circa Brittium angulum clusi, cum fugam in Siciliam pararent neque navigia suppeterent, ratesque ex trabibus et dolea conexa virgultis rapidissimo freto frustra experirentur* — ex quo loco huc referundum esse quod sequitur fragmentum, certissumum est.

9 [Kr. 30. G. 39]. Inplicatae rates ministeria prohibebant.

Prisc. IX p. 473, ubi de duplici forma *inplicitus* et *inplicatus* dicit. Rates fluctibus rapidis inter se inplicitae videntur itaque navigatio prohibita fuisse.

*10 [Kr. 31. G. I 128]. G. Verres littora Italiae propinqua firmavit.

In cod. Gu. Arusiani (p. 254) post *propinquant illi loco* et *propinquant illum locum* haec leguntur: *Propinquum illa re. Salust. Hist.:* G. G. Verris littora Italia propinqua firmavit. Iam in priore *G* latere libri numerum acute Lindemannus perspexit, set minus recte eum VI fuisse suspicatus est. Ubinam enim scriptorem de ea re narravisse credibile est, nisi ubi de Spartaci in Siciliam transeundi consilio dixit? Adparet ergo IV conrigendum esse. Pro *Verris* nominativum restituendum esse quivis videt. Set multo difficilior haec quaestio est rectene grammaticus Sallusti locum rettulerit. Ablativum igitur cum *proxumus* iunctum ratione defendi ipse quondam ad Iug. 18, 11 et 19, 4 p. 166 ostendi. Tamen, cum ratio per se parum valeat, nisi usus adcesserit, Arusiani fides minuitur de altero loco Iug. 18, 11 Diomedis p. 410 testimonio et libris Sallustianis. Ad quae cum adcedat, quod libros iam antiquitus multis modis conruptos fuisse et grammaticos praeiudicata quadam opinione Sallustio mirabilia atque incredibilia adfinxisse constat, eo minus negare audeo Arusianum etiam hoc loco falsa scriptura deceptum fuisse, quo minus caussa fuit, cur Sallustius de Siciliae littoribus dicens, Italiam eum locum delegeret, unde illa regio spectaretur et consideraretur.

11 [Kr. 63. G. 7]. Suspectusque fuit, incertum vere an propter neglegentiam, societatem praedarum cum latronibus conposuisse.

Non. p. 177 sq. sub verbo *componere, exsimulare, fingere* ex libro IIII haec adtulit, ita scripta: *suspectusque fuit incertum vero ac per neglegentiam societatem praedarum cum latronibus composuisset.* Iam in propatulo est, ultumum verbum ab *suspectus fuit* pendere debere itaque infinitivum rescribendum esse, nec minus verbis *incertum — neglegentiam* contineri duplicem interrogationem interpositam, in qua primum uti *vere* restituatur dicendi consuetudo postulat, tum *per neglegentiam* ferri non potest. Quid enim hoc: incertum an per neglegentiam suspectus fuerit? Debebat certe 'per suam ipsius neglegentiam'. Facile autem est id in *propter* mutare. Haec de M. Antonio intellegi non posse (Drum. I p. 63),

ex numero libri adparet. In neminem autem melius ea convenire, quam in G. Verrem, acute Kritzius perspexit. De loco ubi ea dicta fuerint, cum quaeritur, num Sallustius de accusatione G. Verris aliter ac per transcursum dixerit, in incerto relinquendum est: set duo fuere loca, ubi illud commodissume scribi potuit, aut ubi de Spartaci consilio in Siciliam transeundi dicebat scriptor, aut ubi de piratarum latrociniis.

12 [Kr. 40. G. 8]. Dissidere inter se coepere neque in medium consultare.

Arus. p. 238: *in medium pro in commune.* — *Salust. Hist.* IIII: dissidere — consultare. Inlustravit Kritzius adlato loco Plut. Crass. 11: *ἐφοβήθη μὲν οὖν ὁ Κράσσος μὴ λάβοι τις ὁρμὴ τὸν Σπάρτακον* [postquam munimenta Romanorum in Bruttio perrupit] *ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἐλαύνειν, ἐθάρρησε δὲ πολλῶν ἐκ διαφορᾶς ἀποστάντων αὐτοῦ καὶ στρατοπεδευσαμένων καθ' αὑτοὺς ἐπὶ Λευκανίδος λίμνης, ἥν φασι τρέπεσθαι διὰ χρόνου γενομένην γλυκεῖαν καὶ αὖθις ἁλμυρὰν καὶ ἄποτον.*

13 [Kr. 41. G. 77]. Sapor iuxta fontis dulcissumos.

Arus. p. 262 s. v. *sapor iuxta illam rem.* Ad quid haec verba melius referantur, quam cum Kritzio ad lacum Lucaniae, de quo dixit Plut. l. ad 12 adlato, non invenio.

14 [Kr. 44. G. 61]. Avidior modo properandi factus.

Arus. p. 210: *avidus illius rei.* De Crasso, qui cum Pompeium adventare audivisset, ne gloriam confecti belli cum illo conmunicaret, omni studio Spartacum obprimere studuit (Plut. Crass. 11. App. b. c. I 119 p. 533 extr.), haec dicta fuisse, si non certum, at veri simillumum est.

15 [Kr. 42. G. 3]. Cum interim lumine etiamtum incerto duae Gallae mulieres conventum vitantes ad menstrua solvenda montem adscendunt.

Lemma apud Non. p. 335, qui haec verba ex libro IIII adfert, est *Galliae pro Gallicae*, et ita libri etiam in verbis Sallustianis. At recte Nipperdeius spicil. in Corn. Nep. p. 37 errasse aut Nonium ipsum aut librarios scribundumque *Gallae* statuit, quae sententia minume reicitur eo, quod Kritzius observavit, cum Sallustius *Saguntius* pro *Saguntinus* dixisset (fr. II 23), consentaneum esse eum etiam *Gallius* novasse. Nam in illis adiectivis usum certum et stabilem non fuisse, satis ostendit, quod Ovidius tam saepe pro *Latinus* scripsit *Latius;* at cur *Gallius* contra consuetudinem dicendi scribere auderet nulla fuit caussa. Rem recte inlustravit Kritzius conparato Plut. Crass. 11: *Πρῶτον μὲν οὖν διαγνοὺς τοῖς ἀφεστῶσι καὶ κατ' ἰδίαν στρατευομένοις, ὧν ἀφηγοῦντο Γάϊος Καννίκιος καὶ Κάστος, ἐπιθέσθαι, λόφον τινὰ προκαταληψομένους ἄνδρας ἑξακισχιλίους ἀπέστειλε λανθάνειν πειρᾶσθαι κελεύσας. Οἱ δ' ἐπειρῶντο μὲν τὴν αἴσθησιν ἀποκρύπτειν τὰ κράνη καταμπέχοντες, ὀφθέντες δ' ὑπὸ δυεῖν γυναικῶν προθυομένων τοῖς πολεμίοις ἐκινδύνευσαν εἰ μὴ Κράσσος* cet. Quae qui consideraverit, Plutarchum *ad menstrua solvenda* apud Sallustium aut non legisse aut non intellexisse censebit. Set quae sunt tandem illa *menstrua?* sacra: privata an publica? et cur *solvi*, non obferri aut fieri dicuntur? Qua denique mala fortuna accidit, ut eius rei, quam Sallustius ut omnibus notam conmemorat, nulla apud quemquam veterum scriptorum mentio facta sit? Nisi quam conrupti Noni libri essent, omnes conpertum haberent, non auderem audaciorem emendandi rationem proponere. Puto enim in illis verbis inesse

struem movendam, de quo sacrificiorum genere vid. Cat. r. r. 134, 2 et 141, 4. Fest. p. 248 et 239 ed. Lindem.; in syllaba *men* autem latere mihi videtur nomen dei, cui strues illa conmota sit. Cetera menda *mulieris* et *vitandis* iamdudum sublata sunt.

16 [Kr. 43. G. 41]. Legiones pridie in monte positas arcessivit.

Haec verba apud Prisc. X p. 535 leguntur statim post fr. III 68. Cur *arcessivit* in *lacessivit* mutetur, nulla profecto caussa est, nisi verbis eam sententiam expressam fuisse censeas, quam ipse tibi finxeris. Set quoniam ea ad eandem pugnam, de qua fr. 15 egit, relata sunt, de hoc proelio quae nota sint circumspiciunda sunt. Plutarchus igitur loco ad 15 conlato sic in narrando pergit *εἰ μὴ Κράσσος ὀξέως ἐπιφανεὶς μάχην ἔθετο πασῶν καρτερωτάτην, ἐν ᾗ τριακοσίους ἐπὶ δισχιλίοις καὶ μυρίοις καταβαλὼν δύο μόνους εὗρε κατὰ νώτου τετρωμένους, οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἑστῶτες ἐν τάξει καὶ μαχόμενοι τοῖς Ῥωμαίοις ἀπέθανον.* Apud Front. bis de proelio ab Crasso advorsus Gannici et Casti copias conmisso conmemoratum legimus II 4, 7: *(M.) Licinius Crassus fugitivorum bello apud Calamatium (montem) educturus militem adversus Castum et Gannicum, duces Gallorum, duodecim cohortes cum C. Pomptinio et Q. Marcio Rufo legatis post montem circummisit. Qui cum commisso iam proelio a tergo clamore sublato decucurrissent, ita fuderunt hostes, ut ubique fuga, nusquam pugna capesseretur,* et II 5, 34: *Crassus bello fugitivorum apud Calamatium* [volg. *Cathenam*] *(montem) bina castra cominus cum hostium castris vallavit: nocte deinde commutatis copiis, manente praetorio in maioribus castris ut fallerentur hostes, ipse omnes copias eduxit et in radicibus praedicti montis constituit, divisoque equitatu praecepit L. Quinctio, partem Spartaco obiceret pugnaque eum frustraretur, parte alia Gallos Germanosque ex factione Casti et Gannici eliceret ad pugnam et pugna simulata deduceret, ubi ipse aciem instruxerat: quos cum barbari insecuti essent equite recedente in cornua, subito acies Romana adaperta cum clamore procucurrit. Triginta quinque milia armatorum eo proelio interfecta cum ipsis ducibus Livius tradit, receptas quinque Romanas aquilas, signa sex et viginti, multa spolia, inter quae quinque fasces cum securibus.* Quae testimonia non nihil inter se dissentientia si consideraverimus, num de eodem proelio ab Plutarcho et Frontino dicatur, dubium videtur. Nam ex Plutarchi narratione id proelium statim factum videtur esse, cum insidiae in loco edito positae a mulieribus duabus Gallis detectae essent; videntur fugitivi illa sex milia armatorum inpetu petiisse, set Crassus auxilio adcurrens gravissumam cladem edidisse. Quae sex milia armatorum non possunt esse duodecim cohortes, quas Frontinus priore loco conmemorat, quo in errore fuit Drum. IV p. 80; nam eae non in loco edito conlocatae, set post montem circummissae sunt, neque a fugitivis pressae Crassi auxilio liberatae, set ab tergo cum Crassus iam proelio inplicatus esset, incurrentes maxumam stragem fecere. Ad quae adcedit, quod quae Plutarchus de mortuis narrat, prorsus repugnant Frontini verbis *ut ubique fuga, nusquam pugna capesseretur.* Set cum his prorsus conveniunt, quae Plut. de priore proelio ad Lucaniae lacum conmisso memoriae prodidit: *Τούτοις ἐπελθὼν ὁ Κράσσος ἐξέωσε μὲν ἀπὸ τῆς λίμνης, ἀφῃρέθη δὲ τὸν φόνον καὶ τὴν δίωξιν αὐτῶν ἐπιφανέντος ὀξέως τοῦ Σπαρτάκου καὶ τὴν φυγὴν ἐπιστήσαντος.* Quod si per se veri simile est, Frontinum de artificiis eodem proelio ab eodem duce adhibitis divorsis locis dicturum non fuisse, paene certum videtur priorem eius locum ad aliam pugnam, quam alterum referundum esse. Set num regio, in qua proelium conmissum est, recte nominata sit *ad Calamatium (montem)*, an lateat in eo conruptela (ad lacum Lucaniae?), eo minus discernere audeo quod neque de illo lacu, neque de Calamatio multa perquirens quidquam invenire potui. Altero loco fortasse *ad Calamatium montem* verum est, cum in monte hostes

castra habuisse traditum sit; set etiam de ea re iudicium continendum, cum libri Frontini varient et Orosius V 24, quem ex Livio hausisse numerus occisorum fugitivorum ostendit, proelium *ad caput Silari* conmissum esse tradat. Iam si quae Plutarchus de ea pugna, qua Castus et Gannicus cum suis copiis deleti sunt, narravit, cum eis quae Frontin. II 5, 34 tradidit, conparaverimus, certum est illius narrationem non plenam esse — nam lacunam apud eum si statuerem, merito audacior viderer. Ceterum eum apud auctores, quibus usus est, invenisse Spartacum haut longe ab eo proelio abfuisse, verbis quae continuo sequuntur, mihi probari videtur: *Σπαρτάκῳ δὲ μετὰ τὴν τούτων ἧτταν ἀναχωροῦντι πρὸς τὰ ὄρη τὰ Πετηλῖνα.* Set rem diligentius perpendamus. Cum insidiae in monte a Crasso conlocatae per duas Gallas mulieres conspectae essent, fugitivorum duces nihil aliud agere potuere, nisi ut eas, ante quam Crassus ipsos adgrederetur, obprimerent. Qua re Plutarcho fides habenda est, sex milia illa armatorum fugitivorum inpetu in summum discrimen adactos fuisse nec minus eos per Crassum ex hoc periculo ereptos esse, set nullo modo credibile est, tum pugnam ea ratione factam esse, qua Frontinus narravit, nec tamen huic omnem fidem negare possumus. Igitur fugitivos credere debemus tum, cum Crassus eis, quos in insidiis posuerat, auxilio veniret, ne ancipiti periculo caperentur, se recepisse et montem minus longe ab Spartaci castris dissitum occupavisse: ibi tum ab Crasso eo modo pugnam factam esse, quo Frontinus tradidit, apud Plutarchum autem relicuis omissis statim exitum eius pugnae adiungi. Cui sententiae si quis obponat, de numero occisorum longe discrepare Plutarchum et Frontinum, quam multa in talibus rebus ficta ultraque omnem modum aucta tradita sint apud scriptores, recordetur: illud potius tenendum est, quae Sallustius narraverit — nam ex eo Plutarchum hausisse certum videtur — multo maiorem speciem veri prae se ferre, quam quae Livius memoriae prodiderat (sic iudicavit tacite Momms. H. R. III p. 79). Iam ut tandem ad Sallusti verba, quae mihi tam longae disgressionis caussam praebuere, revortar, non video quem in his rebus locum habuerint, nisi legiones putes sex milia illa armatorum, de quibus Plutarchus narravit fuisse easque, cum fugissent fugitivi, ab Crasso in castra sua reductas esse. Cum autem rem talem, in qua ea verba recte dici potuerint, in alio bello accidisse negare nequeamus, cautius videtur fateri nos quo illa pertinuerint prorsus nescire.

Cum Sallustium de situ ac natura Italiae extremarum regionum atque Siciliae insulae littorum dixisse, ubi res ab Spartaco et M. Crasso in illis gestas enarravit, paene certum sit, fragmenta ad illa spectantia hic subiungere non dubito, quamquam plerisque apud veteres scriptores libri numerus non additus est.

*17 [Kr. 32. G. 16]. Italiae plana ac mollia.

Serv. ad Verg. A. III 522: *humilemque videmus Italiam; aut naturam provinciae ostendit (quod verum est in illo transitu), ut Sallustius* Italiae plana ac mollia [*al. leg.* Italia plana ac *vel* et mollis]. Nisi Servium prorsus inconsiderate hunc locum adtulisse credis, Sallustium haec non de omnibus Italiae regionibus planis ac mollibus dixisse adparet, set de littoribus meridionalibus (vid. fr. 20).

*18 [Kr. 33. G. 13]. Omnis Italia coacta in angustias finditur in duo promunturia, Bruttium et Sallentinum.

Serv. ad Verg. A. III 400: *Sallentinum promontorium Italiae est [inter Calabriam et Bruttios]; nam ut ait Sallustius:* Omnis — Sallentinum, ubi conrupte nonnulli libri *inter;* set cur Kritzius et Gerlachius *finditur*,

quod nulla conmemorata scripturae divorsitate apud Lion. legitur, in *scinditur* conmutandum putaverint, non pereipio. Ex eis autem, quae scripserunt Strabo V p. 289 Mein. ἡ λοιπὴ δ' Ἰταλία στενὴ καὶ παρα μήκης, κορυφουμένη διχῶς, τῇ μὲν πρὸς τὸν Σικελικὸν πορθμὸν τῇ δὲ πρὸς τὴν Ἰαπυγίαν, σφιγγομένη δ' ἑκατέρωθεν (i. e. coacta in angustias) τῇ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀδρίου τῇ δ' ὑπὸ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους, et Pomp. Mel. II 4, 1: *Verum ubi longe abit, in duo cornua scinditur respicitque altero Siculum pelagus, altero Ionium, tota angusta et alicubi multo quam unde coepit angustior* (conl. ibid. 8), ut ex ipsis Sallusti verbis intellegitur eum promunturii vocabulo non de extremis in altum procurrentibus linguis, set de paeninsulis in mare prominentibus dixisse. Sic Pacuvius 94 ed. Ribb. de Ida scripserat: *Promunturium quoius lingua in altum projcit;* cfr. Caes. B. G. III 12: *(oppida) posita in lingulis promunturiisque* ibiq. Kraner.

19 [Kr. 34. G. 14]. Ad Siciliam vergens faucibus ipsis non amplius patet milibus quinque et triginta.

Arusianus p. 251 s. v. *patet tot pedibus*, quem locum male intellexisse patet. Cum Plut. Crass. c. 12 τάφρον ἐμβαλὼν ἐκ θαλάσσης εἰς θάλασσαν διὰ τοῦ αὐχένος σταδίων τριακοσίων scripserit, eaque longitudo ad mensuram ab Sallustio dictam proxume adcedat, non dubium est, quin hic eum locum significare voluerit, per quem Crassus fossam duxit (cfr. Momms. III p. 79 not.). Quod si ita est, adparet *fauces* non cum Kritzio fretum Siculum intellegendas esse, set angustissumam Bruttiae paeninsulae partem.

*20 [Kr. 35. G. 15 et 20]. Italiae Siciliam coniunctam fuisse constat: set medium spatium aut per humilitatem obrutum est aut per angustiam scissum. Ut autem curvum sit, facit natura *humilioris et* mollioris Italiae, in quam asperitas et altitudo Siciliae aestum relidit.

Adtulit haec Serv. ad Verg. A. III 414. Isid. Or. III 18, 3 p. 426: *Fretum Siciliae, quod Rhegium dicitur. Salustius tali ex caussa vocari scribit dicens Italiae olim coniunctam fuisse Siciliam, et dum esset una tellus, medium spatium aut per humilitatem abruptum est aquis aut per angustiam scissum. Et inde* Ῥήγιον *nominatum, quia Graece abruptum hoc nomine nuncupatur. Est autem artissimum trium milium spatio Siciliam ab Italia dividens, fabulosis infame monstris, cuius hinc inde Scylla et Charybdis ostenditur.* Ex Isidori verbis igitur apertum est, Sallustium etiam de originatione nominis Ῥήγιον dixisse, set quo connexu id cum relicuis fuerit, certo constitui posse diffido. At haut absurda haec videtur suspitio, praecessisse illud verbis ab Servio adlatis, et paene certum videtur *abruptum est aquis* ab Isidoro ex priore loco in posteriorem perspicuitatis caussa translatum esse. Nam nisi illud praecessisset, in verbis quae apud Servium leguntur, aegre ablativo velut *aquis* vel *fluctibus* vel *mari* careremus. Num relicua Isidorus ab Sallustio sumpserit, incertum est, certe quae illius fuerint, indagari non potest. Unde quod Kritzius et Gerlachius ante *curvum* exhibuere, *tam* sumptum sit ignoro; apud Lion. non legitur. Nec vero obscurum erit, cur *humilioris* inserendum putem. Etenim non credo Sallustium, scriptorem in exaequandis obpositis diligentissumum, nihil scripsisse, quod altitudini Siciliae responderet.

*21 [Kr. 36. G. 19]. Scyllam adcolae saxum mari inminens adpellant simile celebratae formae procul visentibus.

Isid. Or. XIII 18, 4 p. 426, his additis: *unde et monstruosam speciem fabulae illi dederunt, quasi formam hominis, caninis succinctam capitibus, quia collisi ibi fluctus latratus videntur exprimere.* Serv. ad Verg. A. III 426: *Sallustius* saxum *esse dicit,* simile formae celebratae procul visentibus. *Canes vero et lupi ob hoc ex ea nati esse finguntur, quia ipsa loca plena sunt monstris marinis et saxorum asperitas illic imitatur latratus canum.* Cum aperte Servius Sallusti verba in brevius contraxerit, profecto non video, cur priora illa verba quae apud Isidorum leguntur, ipsa Sallustiana esse negemus, nisi ea indigna illo scriptore fuisse ostenderis (vid. Kreyss. ad Sall. Fragm. Vatic. 1835 p. 54). Cum vero neque ab Sallusti ingenio alienum videatur omnium de Scylla fabularum originem explicare, et sit in quo species quaedam Sallustianae orationis adpareat, relicua quoque ab eo scripta fuisse suspicor, set neque quae eius verba fuerint neque quo conuexu, divinare audeo.

22 [Kr. 37. G. 17]. Charybdis mare vorticosum, quod forte inlata naufragia sorbens gurgitibus occultis milia sexaginta Tauromenitana ad littora trahit, ubi se laniata navigia fundo emergunt.

Hoc fragmentum ex conpluribus veterum scriptorum locis recte editores confecere. Primum Isid. Or. III 18, 5 p. 426 haec tradidit: *Charybdis dicta, quod gurgitibus occultis naves absorbeat. Est enim mare vorticosum et inde ibi laniata naufragia profundo emergunt. Ter autem in die erigit* [*an* egerit?] *fluctus et ter absorbet. Nam accipit aquas ut evomat, vomit ut rursum accipiat.* Serv. autem ad Verg. Aen. I 117: *quod de Charybdi legitur — de quo ait Sallustius* Charybdis mare verticulosum, pro quo *vorticosum* scribendum esse et ex Isidori loco et Plin. H. N. III 8, 14 adparet. Deinde Serv. ad Verg. A. III 420: *unde naturam pristinam servat. Nam sorbet universa [quae prehendit] et secundum Sallustium ea circa Tauromenitanum littus egerit,* atque ad 425: *trahentem; Sallustius* quod forte inlata naufragia sorbens gurgitibus occultis milia sexaginta Tauromenitana ad littora trahit. Denique Arus. p. 229: *emergit se. Salust. Hist.* IV: ubi se laniata navigia fundo emergunt. Ceterum cum Sen. nat. qu. VII 8, 2 p. 302 ed. Haas. haec scripserit: *deinde turbinum motus vagus est et disiectus et ut Sallustii utar verbis,* verticosus, *cometarum autem* cet., et Gerlachius et Kritzius hoc singulare fragmentum esse voluerunt, ille Sallustium multum fuisse in ventorum caussis aperiendis ratus (III 78), hic de vento, qui in Armenia minore M. Fabi et Mithridatis castra disturbavit (App. b. M. 88 p. 395, 10), dici arbitratus (V 6). Set verba Senecae si diligenter consideraveris, nihil eum ab Sallustio sumpsisse patet, nisi vocabulum *vorticosus,* neque obfendit pluralis *verbis,* quamvis facile sit emendare *verbo.* Iam ne illud quidem certum esse adparet, utrum Sallustius vocabulo illo de turbine vel vento dixerit, an Seneca de alia re dictum ipse ad turbinum motus transtulerit. Mihi quidem, cum constet Sallustium *mare vorticosum* dixisse, cautius videtur hoc statuere.

23 [Kr. 38. G. 18]. Triplici fluctu.

Serv. ad Verg. A. I 116, quae ad Charybdim pertinuisse ex loco Isidori ad 22 adlato adparet.

24 [Kr. 39. G. 21]. Pelorum promunturium dictum a gubernatore Hannibalis illic sepulto.

Serv. ad Verg. Aen. III 411: *Pelori; promunturium Siciliae est secundum Sallustium, dictum a gubernatore Hannibalis illic sepulto, qui fuerat occisus per regis ignorantiam, cum se eius dolo crederet esse deceptum, veniens de Petilia: quamquam legerimus etiam ante Pelorum dictum.* Isid. Or. XIV 7, 4

p. 454: *Pelorum promunturium Siciliae respiciens Aquilonem, secundum Sallustium dictum a gubernatore Hannibalis illic sepulto.* De re cfr. Mel. II 7, 15. Val. Max. IX 8, 1. Strabo I p. 12, 21 et III p. 232, 24 Mein.

*25 [Kr. 57. G. 35]. M. Lollius Palicanus, humili loco Picens, loquax magis quam facundus.

Quint. i. o. IV 2, 2: *Haec est narratio. — — Non enim solam volunt esse illam negotii, de quo apud iudices quaeritur, expositionem sed personae, ut* M. Lollius — facundus. Gell. N. A. I 15, 12: *Eupolidis quoque versus de id genus hominibus consignatissime factus est: λαλεῖν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λέγειν, quod Sallustius noster imitari volens adscribit:* loquax *inquit* magis quam facundus. Cum M. Lollium Palicanum constet a. 71 trib. plebei Pompeio in contione ad populum dicendi potestatem fecisse (praeter eos quos iam Kritzius laudavit, Zumpt. ad Cic. in Verr. I 47, 122 p. 204; Ellendt ad Cic. Brut. 62, 223 p. 402, Drumann. IV p. 382 et 386, 78, cfr. Momms. H. R. III p. 91 extr.), cui libro hoc fragmentum adsignandum et ad quam rem referundum sit, dubium non est; nec vero negaverim inter ea quae secuntur fragmenta locum habuisse. Vid. fr. inc. 99.

26 [Kr. 59. G. 30]. Qui quidem mos ut tabes in urbem coierit.

Fest. p. 273 Lindem. *Tabem eam quae faceret tabescere apud antiquos usurpatum. Sallustius quoque frequenter, ut in Catilina — —. Et in lib.* IV *historiarum:* qui — coierit. Quae verba quamvis mira sint, tamen emendatione (Carrio: *coniectus*) abstinendum videtur, cum neque quo connexu dicta fuerint adsequi possimus, et recte is mos in urbem coire dicatur, qui ex provinciis urbem invaserit in eaque quasi sedem fixerit. Quae si vera sunt, verba illa de tribuniciis turbis dicta fuisse veri prorsus dissimile est, set recte potuere dici de more expoliandarum provinciarum, qui quidem ita in urbem coiit, cum iudices senatores partem pecuniarum ereptarum sibi vindicare studerent, ut consuetudo iniustorum iudiciorum ex provinciis quasi tabes etiam urbem intraret (Momms. III p. 86). Cum autem M. Lollium Palicanum constet in Sthenii Siculi caussa de his iniuriis ad plebem dixisse (Cic. in Verr. II 41, 100. Drum. V p. 386, 78), fragmentum illud mihi non sine omni veri specie praegresso adiunxisse videor.

27 [Kr. 60. G. 31]. L. Hostilius Dasianus, inquies animi.

Arus. p. 242 s. v. *inquies illius.* Cum cod. Gu. Hostibus exhibeat, rectius Ruhnk. ad Vellei II 68, 3 inde *Hostilius* effecit, quam Lindemannus *Hostius.* Si autem verum est, quod Kritzius suspicatur, hominem illum in eis fuisse, qui tum populum exagitavissent, cur hoc fragmentum ante ea, quae secuntur, posuerim, facile intellegetur.

28 [Kr. 52. G. 26]. Exercitum dimisit, ut primum Alpis digressus est.

Arus. p. 223 s. v. *digredior illum locum.* Haec de alio quam de Q. Metello Pio dicta esse non posse, iamdudum intellectum est (vid. Momms. H. R. III p. 91).

*29 [Kr. 53. G. 27]. *[Pompeius]* de victis Hispanis tropaea in Pyrenaei iugis constituit.

Serv. ad Verg. A. XI 6: *constituit in tumulo; in colle: quia tropaea non figebantur nisi in eminentioribus locis. Sallustius de Pompeio:* devictis

Hispanis tropaea in Pyrenaeis iugis constituit. Cum Guelf. I et II *Pyrenaei* exhibeant (al. *Pyreneae*), id recipiundum esse docuit Linkerus Em. p. 31. Set cum ex Plinio constet (H. N. VII 27, 96) Pompeium tropaea posuisse cum ex Hispania rediret, et in earum titulis Sertorium tacuisse, scribendum esse *de victis* facile adparet. Cfr. Tac. ab exc. XV 18: *At Romae tropaea de Parthis arcusque medio Capitolini montis sistebantur.*

30 [Kr. 55. G. 34]. Si nihil ante adventum suum inter plebem et patres convenisset, coram se daturum operam.

Prisc. XIV p. 52 de *coram* dicens haec verba adfert. Verba Pompei fuisse iam in itinere voluntatem suam conponundarum discordiarum civilium declarantis in propatulo est. Verba per se ambigua sunt, cum non ostendant, utris partibus fautor et adiutor futurus sit — nam etiam optumates in eius adventum rem distulisse demonstrat Macer III 61, 21 — set talis ambiguitas prorsus ingenio Pompei convenit. Ceterum vid. ad 32.

31 [Kr. 56. G. 33]. Multisque suspitionibus volentia plebi facturus habebatur.

Non. p. 126: *Volentia i. e. quae vellent. Sallustius Historiarum lib.* IIII: multisque — habebatur. Nondum certum fuisse utri parti se adiuncturus esset Pompeius, cum hoc fragmentum ostendat, post 30 ponendum esse adparet. Talem suspitionem inde natam esse, quod exercitum sese post triumphum statim dimissurum adfirmasset, Plutarchus narrat Pomp. 21.

32 [Kr. 58. G. 29]. Multitudini ostendens, quam colere plurumum, ut mox cupitis ministram haberet, decreverat.

Arus. p. 248 s. v. *minister his.* Conruptam libri Gu. scripturam *ut mox cupit is* egregie emendavit van der Hoeven spec. p. 48. Set quae sunt *mox cupita?* Nam etsi *mox* ad *haberet* refertur, tamen ea quae cuperentur, mox eventura esse speratum esse adparet. Respondit Kritzius, verba apertissume spectare ad Gn. Pompeium, et ad eam contionem, quam consul designatus M. Lollio Palicano dante habuit (Cic. in Verr. Act. I 15, 45 ad eumque locum Ascon. p. 148), cupita ergo esse summam ac nullis finibus circumscriptam in re publica potentiam. Set vereor ne haec cum Pompei ingenio ac sententia non prorsus conveniant, qui quidem post consulatum minume multitudinem coluerit, set ubique magno cum comitatu ingrediens ab aditu prohibuerit (Drum. IV p. 392). Omnino quis est, qui ignoret Gn. Pompeium minus ad summum potentiae fastigium properasse? Ac certius quidem iudicare possemus, si quid obiecti ad verbum *ostendens* relatum fuisset conpertum haberemus. Nam quod van der Hoeven coniecit *ostendens se* uti non prorsus reiciundum, ita tamen dubium est. Cum vero *ostendere* usurpatum sit ab Sallustio de eis, quae futura promittuntur (vid. quae olim ad Iug. 23, 1 p. 184; 49, 5 p. 347 al. l. disputavi), quid inpedit, quo minus h. l. eodem modo dictum putemus et *cupita* intellegamus triumphum et consulatum et agrorum adsignationes (Momms. III p. 89)? Similis tum argumenti haec verba sunt ac fr. 30 et 31. Quid quod fateor mihi non inconditam videri sententiam, si haec verba cum 30 coniungantur: 'Si — se daturum operam multitudini ostendens, quam — decreverat'. Set nolo id pro certo venditare.

33 [Kr. 54. G. 9]. Conlegam minorem et sui cultorem expectans.

Arus. p. 220: *cultorem sui.* Haec verba si ad petitionem consulatus in annum 70 pertinuere — id quod nemo facile infitiabitur —, variae patent eorum explicandorum viae ac rationes. Possunt enim, quae Kritzii est haut inprobabilis sententia, intellegi de M. Crasso, qui cum conlegam se habiturum virum se inferiorem sibique deditissumum speravisset, subito Gn. Pompeium conpetitorem futurum conpererit, nec minus de Pompeio, qui cum Crassus ab eo ne suam petitionem aegre ferret petiisset (Plut. Pomp. 22. Crass. 12), fore ut ille in magistratu minorem animum gereret sibique obsequeretur, confisus sit, id quod certe principio consulatus evenit (Momms. III p. 95).

34 [Kr. 62. G. 72]. Crassus obtrectans potius conlegae quam boni aut mali publici gravis existumator.

Verba extant ap. Arus. p. 250 cum lemmate *obtrectans illi,* set conrupte in cod. Gu. legitur *gravis exactos.* Pro quo Gerl. scripsit *exactor,* facili mutatione set pervorsa sententia. Nec veri similis est Kritzii sententia illud ex *auctor* factum esse. Cum vero nihil certius sit, quam illa verba dicta fuisse de M. Crassi in consulatu actionibus, ex participio *obtrectans* autem et ex relicuis verbis adpareat membrum finitum hoc continuisse: eum legibus ab Pompeio latis obstitisse, manufestum est obtrectationi obpositum fuisse verum rei publicae studium, quod ab iudicio de rebus agendis aut actis pendet. Quam ob rem scripsi *existumator,* cum hanc fuisse sententiam statuerem: Crassus in senatu (Plut. Pomp. 22. Momms. III p. 95) obstitit, obtrectandi potius studio quam recto iudicio, num res ab Pompeio actae rei publicae prosperae et utiles, an infelices et malae futurae essent. Possis suspicari *aestumator,* set vid. Madv. ad Cic. d. fin. III 2, 10.

35 [Kr. 50. G. 28]. At Gn. Lentulus patriciae gentis, conlega eius, cui cognomentum Clodiano fuit, perincertum stolidior an vanior, legem de pecunia, quam Sulla emptoribus bonorum remiserat, exigunda promulgavit.

Haec verba Gellio N. A. XVIII 4 caussam longioris disputationis de significatione adiectivorum *vanus* et *stolidus* praebuere. De re, de qua egit lex promulgata, Cicero dixit acc. Verr. III 35, 81, set ita ut non legem, verum aliquot senatus consulta conmemoraret, quo Kritzii et Mommsenii (H. R. III p. 94) sententia Gn. Lentulum non cos. a. 72 (Drum. II p. 546), set cum censuram eodem L. Gellio Poplicola conlega gereret a. 70 [vid. Fischer Tab. p. 204], legem illam tulisse confirmatur. Quae eadem aliquid inde munimenti accipit, quod Gell. l. c. *stolidos* definivit esse *austeros et molestos et inlepidos, quos Graeci μοχθηροὺς καὶ φορτικοὺς dicerent.* Nam censuram illam severe gestam et multos senatu motos esse constat [Momms. l. c. p. 93. Drum. l. c.]. Si iam verba consideraverimus, adparet quod Gn. Lentulus fecit, obpositum fuisse ei, quod L. Gellius egerat. Quod quid fuerit quamquam traditum non est, tamen suspicari possumus, severitatem illam in nobiles ab L. Gellio potissumum exercitam esse, Gn. Lentulum, patricium hominem, minus fortem se ostendisse, set ut ipse aliquid egisse videretur, legem de pecunia ab emptoribus bonorum exigunda promulgasse. Ita demum intellegitur, cur Sallustius *patriciae gentis* adiecerit, quoque iure gravissumum hoc vituperium *perincertum stolidior an vanior* illi iniunxerit. Nam qui eius ingenium noverit, eum severitatem illam non vituperaturum, set laudaturum potius fuisse intelleget. Neque illud incertum est, vanitatis et stultitiae crimen eum non inpositurum fuisse Gn. Lentulo, nisi ipsa illa lege confirmari visum esset. Quod si *vanus* et *stolidus* ita differre perspicuum est,

ut *stolidus* sit qui intellegundi facultate careat, *vanus* qui levitate quo minus recta ac vera sequatur prohibeatur, videmus Sallustium sane dubitare potuisse, utrum rectius Gn. Lentulo obprobrio daretur, qui cum de rebus maxumis et gravissumis, de tollendis Sullae institutis, ageretur, lege de re, quae iam senatus consultis confecta erat, promulganda gloriam quaesivisset. Ceterum eis, quae de tempore legis latae dicta sunt, satis defenditur locus, quo hoc fr. posui.

36 [Kr. 61. G. 73]. Sestertium tricies pepigit a G. Pisone.

Arus. p. 251 cum lemmate *paciscor ab illo illam rem.* Alium illa aetate G. Pisonem non novimus, quam qui anno 67 cum M'. Acilio Glabrione cos. fuit (Drum. II p. 92—95). Eum saepius in ambitus suspitione fuisse scimus, at quis atque quid ab eo pepigerit prorsus ignoratur. Set ut coniecturae periculum faciam, cum rem pactam magnam et amplam fuisse adpareat, vel cum a. 67 latum esset, ut alteri consulum Pontus et Bithynia provinciae decernerentur (Momms. H. R. III p. 98 sq. Drum. IV p. 159), M'. Acilium ab G. Pisone, ut sibi eas concederet, pepigisse suspicor, vel Lucullum, qui L. Quinctium pecunia ab sui obtrectatione dimovere studuerit, etiam a G. Pisone ne sibi succederetur pepigisse (V 8), set simul apud Arus. in numero libri erratum et restituendum esse V. Certe numerus mutandus est, etiam si aliam suspitionem probemus. Haut absurdum enim est autumare, G. Pisonem cum dilectus a Pompeio advorsum praedones maritumos habendos inpedire conaretur (Momms. III p. 108), id conruptum ab M. Crasso vel alio homine nobili fecisse.

37 [Kr. 51. G. 82]. Atque hiavit humus multa, vasta et profunda.

Non. p. 218: *Hiare est aperiri. Sallustius Historiarum lib.* IIII. Scite Kritzius ad terrae motum rettulit, quo a. 71 vel 70 Roma urbs concussa est teste Phlegonte ap. Phot. p. 84 a.

*38 [Kr. 46. G. 51]. Serv. ad Verg. Aen. VII 604: *lacrimabile bellum; Getarum fera gens etiam apud maiores fuit. Nam ipsi sunt Mysii, quos Sallustius a Lucullo dicit esse superatos,* ex quibus verbis profecto nihil aliud conici potest, quam ab Sallustio narratum fuisse bellum ab M. Terentio Varrone Lucullo advorsus Mysos Europaeos, qui postea Mōsi nominati sunt, gestum, de quibus a. 71 triumphavit (Drum. IV p. 177 sq. Fischer. tab. p. 204); cfr. App. Ill. 29 p. 441 extr. Oros. VI 3. Eutrop. VI 10 (8). Liv. Ep. XCVII.

*39 [Kr. 47. G. inc. 55]. Cum Probus p. 110 scripserit: *'zo', hac quoque syllaba nullum nomen repperi terminatum, nisi unum barbarae civitatis, lectum in Sallustio: 'Vizzo, Vizzonis',* summa cum veri specie viri docti censuere eandem eam urbem fuisse, quae ap. Arr. perip. 13 *Βίζος*, ap. Strab. I p. 76, 25 et VII p. 438, 30 *Βιζώνη*, ap. Eutr. VI 10 (8), qui eam ab M. Lucullo captam memoriae prodidit, conrupte *Burziaone* vocatur.

40 [Kr. 48. G. 24]. In quis notissumus quisque aut malo dependens verberabatur, aut inmutilato corpore in prora patibulo eminenti adfigebatur.

Non. p. 249: *Patibulum est crux. Sallustius Historiarum lib.* IIII: in quis notissimus quisque et malo deperdens verberabatur, aut inmutilato corpore improbi patibulo eminens affigebatur. Priora verba quin recte iamdudum emendata sint, dubitari nequit: at in posterioribus primum *inmutilato* difficile est, non quo de scriptura ambigendum videatur, quamquam Ursinus *mulcato* coniecit, set quia vocabulum apud nullum alium scriptorem invenitur nisi in cod. Theodos. IV 22, 1. Scilicet viri docti nonnulli, ut Freundius Lex. s. v., quo maior esset piratarum crudelitas, de qua dici manufestum est, vocabulum *mutilati* hoc loco praefixa praepositione *in* auctam notionem exprimere putavere: quam sententiam quo minus conprobemus et codicis Theodosiani locus obstat, et res ipsa, cum gravior cruciatus sit eorum, qui integri cruci adfiguntur, quam qui mutilati per artus celerius expirant. Cum autem Noni libri *improbi* exhibeant, variae initae sunt viae. Lipsius ant. lect. II 4 *in proris* coni., Putschius *in puppi*, Colerus *improbe*, Cortius *improbo*, ita interpretatus ut inprobum diceretur pro: ad subplicia inproborum, cui sententiae adstipulatus est Kritzius. Neque infitior aliquam similitudinem habere ea exempla latinae dictionis, de quibus egit Naegelsbach Theor. d. l. St. p. 62 sq., at ea omnia non ambigua sunt neque aliam admittunt explicationem, *inprobum patibulum* obscure dictum esset, quia quivis id ita acciperet, ut *inprobitatis* instrumentum putaret. Set nisi fallor, Sallustius non potuit non locum significare, ubi cruces in navigiis erectae fuissent. Qua re cum Gerlachio Lipsii emendationem probavi, quippe quae proxume ad librorum scripturam accederet, set singularem scribere malui propter praegressum *malo*. Postremo *eminens*, pro quo in b *eminus* scriptum est, mihi displicuit, cum mire dictum esset pro *sublimis*, ex alto conspicuus. Ipsum potius patibulum eminere dicendum fuit.

41 [Kr. 49. G. 2]. Demissis partem quasi tertiam antennis.

Arus. p. 253 cum lemmate *partem demissus.* Quamquam illud ab multis nautis sic institui potuisse non infitiandum est, tamen cum libro IV de piratis narratum fuisse conpertum habeamus, ut ad eos verba referamus probabilitatis rationes videntur postulare.

42 [Kr. 1. G. 44]. Amisumque adsideri sine proeliis audiebat.

Prisc. VIII p. 435: *'obsideo' vero et 'assideo' activa sunt, faciunt enim 'obsideor' et 'assideor', unde Sallustius in* IIII *historiarum:* Amisumque [*sic ex K et Dousae ci. recte emend. quod in libris relicuis est* amissumque] — audiebat. De Amiso diu per L. Luculli copias obsessa vid. Drum. IV p. 135. Momms. III p. 54 et 56. Non dubium est quin *audiebat* verbi subiectum cogitandus sit Mithridates vel alius Romanorum hostis.

43 [Kr. 69. G. 75]. Quia praedatores facibus sibi praelucentes ambustas in tectis sine cura reliquerant.

Arus. p. 256 s. v. *praeluceo*, ubi conrupte scribitur: *qui praetores.* Locum recte emendavit et inlustravit, conlatis Plut. Luc. 19 verbis de capta Amiso: *πάντα γὰρ ἐξερευνῶντες ὑπὸ λαμπάδων καὶ πανταχοῦ φῶς ἐπιφέροντες αὐτοὶ τὰ πλεῖστα τῶν οἰκημάτων καθεῖλον*, Linker. em. Sall. p. 32 sq. set iam antea in eandem emendationem inciderat Wagner A. g. IX p. 198.

44 [Kr. 2. G. 68]. Simul eos et cunctos iam inclinatos laxitate loci plures cohortes atque omnes ut in secunda re pariter acres invadunt.

Non. p. 90: *Laxitas. Sallustius Historiarum lib.* IIII. In eius libris cum scriptum sit *laxitas et loci*, veri similluma sane est Merceri et Carrionis ci. *laxitate loci*. Deinde libri *acre*, quod quamvis quodam modo defendi possit (vid. quae olim ad Iug. 5, 4 p. 45 adnotavi), tamen cum neque intellegatur cur Sallustius, qui adverbio *acriter* tam saepe usus sit, h. l. eo uti noluerit — nisi forte id eum mirabilium studio fecisse censes — et perspicuum sit rectissume dici quibus animis invadentes fuerint, cum Gerlachio facillumam emendationem *acres* recipiundam putavi. Set ut de sententia primum exponatur, *laxitate loci* cum *inclinatos* coniungi non posse adparet, cum *inclinare* de eis tantum dictum sit, qui pugna recedere coguntur, neque omnino quid tandem spatiositas locorum ad inclinandam aciem adferat perspiciatur. At laxitate loci ut pluribus simul hostium invadendorum copia fiat, efficitur, unde ablativum illum cum *plures* coniungendum esse patet. Sic igitur factam rem, de qua Sallustius narrat, cogitare debemus: cum hostes in angustiis inpetu facto iam in spatiosiora loca cedere coacti essent, ea loci oportunitate usas plures quam antea cohortes eos invasisse atque omnes ut in secunda re ad pugnandum acres fuisse. Id in proelio ad Mithridatis castra apud Cabira conmisso factum esse credibile non esse, qui omnia de eo veterum scriptorum testimonia exploraverit, facile sibi persuadebit, set similis videtur pugna fuisse, de qua Plut. Luc. 17 init. narrat: *Ἐκ τούτου Σωρνάτιος μὲν ἐπὶ σίτου κομιδὴν ἐπέμφθη μετὰ δέκα σπειρῶν* (*σπεῖρα* et de manipulis et de cohortibus dici notum est), *καὶ καταδιωχθεὶς* (ergo in angustias conpulsus) *ὑπὸ Μενάνδρου, τῶν Μιθριδάτου στρατηγῶν ἑνός, ἀντέστη καὶ συμβαλὼν φόνον ἐποίησε πολὺν καὶ τροπὴν τῶν πολεμίων.* Nec vero infitior aptissume haec verba locum habere potuisse in descriptione pugnae ad Arsaniam factae (vid. fr. 62).

45 [Kr. 3. G. 71]. Ita in castra sine volnere introitum.

Arus. p. 245: *introitum in illa loca,* ubi aut in lemmate erratum est, aut locus Sallusti in libris male scriptus: *ita castra sine vulnere introitum.* Set ea scriptura duobus Servi locis defenditur, ad Verg. A. X 628, ubi Sallusti *castra sine volnere introitum* conparatur cum Vergili *pacem Troiano ab rege petendum* et ad XI 230: *Pacem Troiano ab rege petendum: sicut etiam supra diximus, cum per gerundi modum aliquid dicimus, per accusativum elocutionem formemus necesse est, ut* petendum mihi est equum. *Lucretius:* aeternas quoniam poenas in morte timendum. *Item Sallustius:* castra sine vulnere introitum. *Nam 'castra' accusativus pluralis est, qui multis errorem facit ut videatur esse nominativus: quia neutra triptota sunt et similis est nominativus accusativo.* Quibus testimoniis nonne cedere debet lemma apud Arusianum, praesertim cum ipsi loco adlato repugnet? Set primum mecum consideres quaeso, quam futilia atque inania sint verba ab Servio adiecta. Nonne tibi audire videris Asperum illum, quem iam alio loco fr. III 35 insana Sallustio adfinxisse deprehendimus? Et cum quibus exemplis is locus conparatur? Nonne gerundi longe alia est natura quam passivi inpersonaliter dicti (vid. Forbig. ad Verg. Aen. XI 230 p. 351 sq.)? Quid tandem Sallustium conmovisse opinaris, ut cum *introire* cum acc. iungi soleret, ergo passivum recte usurpare posset, tamen novum et inauditum genus dicendi proferre mallet? Talia fingere umbratilis potius grammatici est, quam eius scriptoris, qui hominibus politis et prudentibus styli existumatoribus se scribere sciat. Ergo equidum ego non dubito, quin falsa ab grammaticis relata sint. Set de eo haesito, utrum Sallustium scripsisse censeam *castra — introita,* an se-

cundum Arusiani lemma: *in castra — introitum;* hoc autem tutius mihi videtur. Set ad quam rem ea verba pertinuerint si quaesiveris, ad nihil quod in libro IIII narratum fuit, aptius referas, quam ad castra Mithridatis apud Cabira captis (vid. ad fr. 44).

*46 [Kr. 4. G. 41]. Cultu corporis ornata egregio.

Serv. ad Verg. G. I 3: *Et 'cultum' hic habitudinem corporis significat, alias ornatum. Sallustius:* cultu — egregio (vid. Iug. 33, 1). Nisi qui coniecturae, ne tum quidem cum certa indicia ad eam ducant, quidquam tribuendum neget, Kritzio adsentietur haec ad Mithridatis coniugem, Monimen Milesiam, referenti. Quam cum Plut. Luc. 18 tum, cum Bacchides eunuchus ut se ipsa interficeret optionem daret, diademate ornatam fuisse narret, vix probabiliorem verborum explicandorum rationem invenias.

*47 [Kr. 5. G. 42]. Tenuit Lucullus thensauros, custodias regias.

Haec verba conmemorata ab Pompeio A. D. p. 190. 191 egregie Kritzius inlustravit conparatis verbis Plut. Luc. c. 18: *Τὰ δὲ Κάβειρα λαβὼν καὶ τῶν ἄλλων φρουρίων τὰ πλεῖστα θησαυρούς τε μεγάλους εὗρε καὶ δεσμωτήρια, πολλῶν μὲν Ἑλλήνων, πολλῶν δὲ συγγενῶν τοῦ βασιλέως καθειργμένων, οἷς πάλαι τεθνάναι δοκοῦσιν οὐ σωτηρίαν, ἀλλ' ἀναβίωσιν καὶ δευτέραν τινὰ γέννησιν ἡ Λουκούλλου χάρις παρέσχεν.*

48 [Kr. 6. G. 54]. Insolens vera accipiundi.

Adfert Don. ad Ter. Andr. V 4, 4, ut *insolens* idem esse atque insolitus, insuetus doceat. Quae verba non dubium est quin recte Kritzius censuerit dicta fuisse de Tigrane, Armeniae rege, ad quem Lucullus Appium Claudium qui Mithridaten expostularet miserat. Haec enim Plut. Luc. c. 21: *Ταύτην μέντοι τὴν τραγῳδίαν οὐχ ὑποτρέσας οὐδ' ἐκπλαγεὶς ὁ Ἄππιος, ὡς ἔτυχε λόγου πρῶτον, ἄντικρυς ἥκειν ἔφη Μιθριδάτην ἀπάξων ὀφειλόμενον τοῖς Λουκούλλου θριάμβοις ἢ καταγγέλλων Τιγράνῃ πόλεμον, ὥστε τὸν Τιγράνην, καίπερ ἐν διαχύσει τοῦ προσώπου καὶ μειδιάματι πεπλασμένῳ πειρώμενον ἀκούειν τῶν λόγων, μὴ λαθεῖν τοὺς παρόντας ἠλλοιωμένον τῇ παρρησίᾳ τοῦ νεανίσκου, φωνῆς σχεδὸν ἐλευθέρας ἀκούοντα διὰ πέντε καὶ εἴκοσιν ἐτῶν· τοσαῦτα γὰρ ἐβασίλευσε, μᾶλλον δὲ ὕβρισεν.*

49 [Kr. 7. G. 46]. Tetrarchas regesque exterritos animi firmavit.

Arus. p. 228 cum lemmate *exterritus illius rei.* Haec quoque non dubium est quin de Appio Claudio dicta fuerint, cui ut Syriae potissumum reges et civitates ad defectionem ab Tigrane pelliceret mandatum fuit. Cfr. Momms. III p. 60. Plut. Luc. c. 21, secundum quem hoc fragmentum ante 48 ponendum esse suspicari possis.

50. Camisos cum graecum nomen secundae declinationis, *si* faciens genetivo, in Sallustio se legisse testetur Probus p. 130, videtur eadem regio fuisse, quam descripsit Strab. XII p. 786: *Πομπήιος δὲ πολλὰς ἐπαρχίας προσώρισε τῷ τόπῳ καὶ πόλιν ὠνόμασε καὶ ταύτην καὶ τὴν Μεγαλόπολιν, συνθεὶς ταύτην τε εἰς ἓν τήν τε Κουλουπηνὴν καὶ τὴν Καμισήνην, ὁμόρους*

οὔσας τῇ τε μικρᾷ Ἀρμενίᾳ καὶ τῇ Λαουιανσηνῇ, ἐχούσας ὀρυκτοὺς ἅλας καὶ ἔρυμα ἀρχαῖον τὰ Κάμισα νῦν κατεσπασμένον. Id castellum in itinere ab Lucullo facto commemoratum fuisse apertissumum est.

51 [Kr. 10. G. 52]. Quam maxumis itineribus per regnum Ariobarzanis contendit ad fluvium Euphraten, qua in parte Cappadocia ab Armenia diiungitur. Et quamquam ad *id* naves codicariae occulte per hiemem fabricatae aderant ....

Non. p. 366: *Codicarias naves etiamnunc consuetudo appellat eo quod in fluminibus sint usui. Sallustius Hist. lib.* IIII: quam — aderant. Cum in Noni libris scriptum sit *quamquam ad naves*, minus prudenter *ad* prorsus abici videtur, quam ex AJM *ad id* scribi, i. e. ad transeundum fluvium. Quid autem narraverit Sallustius dubium est. Plutarchus certe Luc. 24 ab eo divorsus fuit; nam *καὶ κατιόντα (τὸν Εὐφράτην) πολὺν καὶ θολερὸν ὑπὸ χειμῶνος εὑρὼν ἤσχαλλεν, ὡς διατριβῆς αὐτῷ καὶ πραγματείας ἐσομένης συνάγοντι πορθμεῖα καὶ πηγνυμένῳ σχεδίας.* Memnon. ap. Phot. p. 238 B. *διέβη παρὰ δόξαν πέζῃ τὸν Εὐφράτην*, App. b. M. 84 p. 391, 16 nil nisi *τὸν Εὐφράτην περάσας.* Ceterum ex membro concessivo adparet, Sallustium de difficultate transeundi dixisse, unde veri simile est, admirabilem illam fluminis deminutionem, de qua Plut. copiose exposuit, ab eo omissam non fuisse (vid. fr. inc. 97).

*52 [Kr. 11. G. 55]. Isidor. Or. XIII 21, 10 p. 429: *Salustius autem auctor certissimus asserit Tigrim et Euphratem uno fonte manare in Armenia, qui per diversa euntes longius dividuntur spacio medio relicto multorum milium, quae tamen terra, quae ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. Ex quo Hieronymus animadvertit aliter de paradisi fluminibus intelligendum.* Locus Hieronymi est lib. de interpr. nom. hebr. T. III p. 202 ed. Vallars.: *Euphrates, fluvius Mesopotamiae, in paradiso oriens. Porro Sallustius auctor certissimus asserit tam Tigris quam Euphratis in Armenia fontes demonstrari. Ex quo animadvertimus aliter de paradiso et fluminibus eius intelligendum.* Utrum igitur rectius Sallusti locum rettulisse dicas? Secundum Hieronymum dubium non est, quin Sallustius suum utrique fluvio fontem esse dixerit. Quod si fortasse advorsus aliorum descriptiones, qui, uti vera res est, utrumque fluvium ex pluribus rivis oriri docuerant (vid. Mannert. V 2 p. 142 sqq.), unum, non plures utrique fluvio fontem esse Sallustium adseruisse ex Isidori verbis coniciundum putaveris, certe hunc pervorsis et illo prorsus indignis verbis usum esse non negabis. Qua re satius videtur quid Sallustius dixerit intellegere, quam ex inmunditiis Isidori quae eius ipsa verba fuerint enucleare conari. Cfr. praeterea Vib. Seq. s. v.

Euphrates. Ceterum Sallustium eo loco de illis fluviis exposuisse, ubi Lucullum in Armeniam profectum esse narravit, non modo veri simillumum, verum paene certum est.

*53 [Kr. 12. G. 56]. Cum Schol. ad. Juv. sat. I 104 *Mesopotameni* inquiat *homines effrenatae lubidinis sunt in utroque sexu, ut Sallustius meminit*, verba ipsa scriptoris non diligenter prolata esse adparet, nec vero minus eodem in loco illud dictum fuisse atque Fragm. 52.

54 [Kr. 13. G. 83]. Hieronym. comm. in Dan. c. 3 T. V p. 641 ed. Vall. *Sallustius scribit in Historiis, quod naphtha sit genus fomitis apud Persas, quo vel maxime nutriantur incendia.* Prob. p. 123: *Unum inveni barbarum monoptotum 'naphthas.' Sallustius posuit*, et p. 130: *et 'hoc naphthas, huius naphthae,' genus olei cedro simile, sicut Sallustius Historiarum libro quarto. Sed melius erit indeclinabile.* Ex quibus testimoniis perspicuum est Sallustium non simpliciter naphtha conmemoravisse, set etiam de eius natura exposuisse, quam ob caussam non tam praefracte negandum est verba ap. Prob. *genus olei cedro simile* ab Sallustio sumpta esse. Ceterum cum constet, Mancaeum, Tigranocertae praefectum, naphtha Romanorum machinas incendisse (Drum. IV p. 146, 37. Momms. III p. 60), certe quo loco de eo Sallustius dicere potuerit non ignoramus.

55 [Kr. 14. G. 37]. Scalas pares moenium altitudine.

Arus. p. 253: *par hac re.* Eodem modo dixit Ovid. Fast. VI 804: *in qua par facies nobilitate sua;* set frustra is usus ablativi artificiosis rationibus explicatur et munitur, cum satis constet esse ea vestigia antiquae dativi formae in *e*; cfr. Krüg. gr. lat. § 195, 1 p. 200. Weissenb. gr. lat. § 96, 5 p. 94. Krebs gr. lat. § 36 adn. 1 p. 31. De obpugnatione Tigranocertae vel alius oppidi ab Luculli exercitu obsessi dictum fuisse adparet.

56 [Kr. 15. G. 69]. Pluteos rescindit ac munitiones demolitur locoque summo potitur.

Non. p. 67: *Demoliri, diruere.* Cum pluteorum in obpugnandis potissumum oppidis vel castellis usum fuisse constet, adparet de eruptione in obsidentium castra facta dici. Set num illud ad Tigranocertam an ad aliud ab Romanis obsessum oppidum factum sit, utique in incerto relinquendum.

57 [Kr. 16. G. 53]. Qui praegrediebantur equites catafracti ferrea omni specie.

Non. p. 383 s. v. *catafractae.* Tales equites in Tigranis regis ex-

ercitu fuisse, ad liberandam obsidione Tigranocertam adproperante, constat (Drum. IV p. 146 sq. Momms. III p. 61).

58 [G. 67]. Et sequebantur equites catafracti.

Serv. ad Verg. Aen. XI 770 (vid. fr. 57) haec verba adtulit. Cum autem pluribus locis catafractorum illorum ab Sallustio mentionem fieri non modo potuisse, set debuisse adpareat, cautius videtur cum Gerlachio verba illa separata ponere quam cum Kritzio sic statuere: Servium memoriae lapsu verba ab Non. p. 383 (fr. 57) conmemorata false rettulisse.

59 [Kr. 17. G. 66]. Equis paria operimenta erant, quae lintea ferreis laminis in modum plumae adnexuerant.

Serv. ad Verg. Aen. XI 770 *[spumantemque agitabat equum, quem pellis aenis in plumam squamis auro conserta tegebat]* haec adnotavit: *cataphractum eum fuisse significat. Cataphracti autem equites dicuntur, qui et ipsi ferro muniti sunt et equos similiter munitos habent, de quibus Sallustius:* equis — adnexuerant; *nunc autem pro linteo pellem posuit et aeneas squamas aeneas laminas intellegimus; 'in plumam' vero est in similitudinem plumae.* Iam Sallusti verba Kritzius ita interpretatus est ut *adnectere* eodem modo dictum diceret, quo *adspergo, induo, circumdo* similia; *operimenta adnectere laminis* scriptum esse naturali quadam confusione pro *operimentis adnectere laminas.* Set vereor ut in *adnectendi* verbum idem transferri possit, quod in *adspergendi, induendi* al. fieri liceat, quoniam illius talis notio est, ut ablativus id significet per quod aliud cum alio coniungatur. Quam significationem nonne hoc quoque loco obtinet? Nonne operimenta equis adnectenda fuere? Ut sic statuam eo potissumum argumento conmoveor, quod secundum Servium summa est huius loci cum Vergiliano similitudo. Quem ad modum igitur apud Vergilium *squamis aënis* ablativus est eius generis, quem qualitatis adpellant, sic etiam apud Sallustium ablativus dictus videtur. At quod ap. Verg. est *auro conserta*, id in Sallusti verbis frustra quaerimus; fortasse igitur illud omissum est, qua ratione operimenta lintea equis adnexa fuerint.

*60 [Kr. 18. G. 80]. Apud Corduenos amomum et alii leves odores gignuntur.

Philarg. ad Verg. G. IV 49: *Odor coeni gravis; ordo est: odor gravis, quia et levis dicitur. Sallustius:* apud — gignuntur. Cum Lucullo post victoriam ad Tigranocertam reportatam atque ipsam illam urbem captam Corduenorum regem se dedidisse constet (Drum. IV p. 150. Momms. III p. 62), quae occasio fuerit Sallustio illorum dicendorum, apertum est.

61 [Kr. 19. G. p. 155]. *Epistula Mithridatis.*

Rex Mithridates regi Arsaci salutem.

Omnes qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur, considerare debent, liceatne tum pacem agere, dein quod quae-
2 situr satisne pium tutum, gloriosum an indecorum sit. Tibi per-

---

VAR. SCR. *In titulo* epistula 𝔙. — 1. *Regem Parthorum* Phraaten *nominat Memn. ap. Phot.* p. 238, Arsacen *Cass. Dio* XXXV 3. *Scilicet e progenie Arsacidarum fuit, nomine Phraates* (*Momms.* III p. 63). — 2. ad belli societate morantur 𝔙. — 3. quaesitur 𝔙. quaeritur *volg. Phoc. p.* 1718 *Putsch.:* licet 'quaesere' lectum sit apud Sallustium et Tullium. — 4. *Libri:* tibi si perpetua — licet, nisi hostes op. et scelestissumi, egregia fama si Romanos oppresseris futura est neque petere — sperem. *Unde*

petua pace frui licet, egregia fama, si Romanos obpresseris, fu-
tura est. Nisi hostes oportuni et scelestissumi, neque petere
audeam societatem et frustra mala mea cum bonis tuis misceri
sperem. Atque ea, quae te morari posse videntur, ira in Tigra- 3
nem recentis belli et meae res parum prosperae, si vera existu-
mare voles, maxume hortabuntur. Ille enim obnoxius qualem 4
tu voles societatem accipiet: mihi fortuna, multis rebus ereptis,
usum dedit bene suadendi: et, quod florentibus optabile est, ego
non validissumus praebeo exemplum, quo rectius tua conponas.

Namque Romanis cum nationibus populis regibus cunctis una 5
et ea vetus caussa bellandi est, cupido profunda inperi et divitia-
rum. Qua primo cum rege Macedonum Philippo bellum sumpsere,
dum a Carthaginiensibus premebantur amicitiam simulantes. Ei 6
subvenientem Antiochum concessione Asiae per dolum avortere,
ac mox fracto Philippo Antiochus omni cis Taurum agro et decem
milibus talentorum spoliatus est. Persen deinde, Philippi filium, 7
post multa et varia certamina apud Samothracas deos acceptum
in fidem, callidi et repertores perfidiae, quia pacto vitam dede-
rant, insomniis occidere. Eumenem, cuius amicitiam gloriose osten- 8

Kritzius: Tibi perpetua pace frui licerèt, nisi — scelestissumi; egregia — futura est. Neque — sperem. *Linkerus:* Tibi si perpetua — licet, nisi — scelestissumi, egregia fama, si Roma nos oppresserit, futura est. neque — sperem. *Alias rationes iniere Th. Momms. Act. reg. soc. Lips.* 1854 *p.* 153 *et Hitzig. Mus. Rhen.* X 3 *p.* 467. *Quorum virorum sententiae profecto non dignae fuere, quae ab Gerlachio per obiurgationem et convicia reicerentur. Nam illud luculenter demonstravere verba ita pervorsa et perturbata esse, ut nisi scriptorem aut obscurissume dicere voluisse aut recte loqui non potuisse censeas, ferri non possint. Mihi hae rationes verae visae sunt. Cum apertissume scriptor ad eam quaestionem quam modo proposuit,* satisne — indecorum sit, *respondeat* (*nam ad priorem* liceatne tum pacem agere *infra respondetur* ego — praebeo exemplum quo rectius tua conponas), tutum *esse bellum adparet, cum eo confecto perpetua pax futura sit et hostes oportuni sint i. e. in quos facile inpetus fieri possit (ita ad inauditum usum vocabuli non confugiendum est),* pium, *cum hostes scelesti puniantur*, gloriosum, *si victoria nobilis apud omnis gentes futura sit. Iam perspicuum est, tuti notionem ad utramque aliam adiungi posse; gravius commendari quod gloriosum sit, si simul tutum, itemque quod pium sit, neque obfendere potest, si Sall. cum vere ad alteram quaestionem respondeat, tamen tecte etiam quod ad priorem pertineat dicat, praesertim cum idem de altera necessario valeat. Recte igitur procedit oratio hoc modo: tutum et gloriosum bellum esse tibi confirmo; nisi bellum pium et simul tutum sit, nihil abs te petere audeam nec sperem. Quam ob caussam mihi locus facillume et ad sententiam aptissume emendari visus est deleto* si *et transpositis verbis* nisi — scelestissumi. *Ceterum* scelestissumi 𝔙. sceleratissumi *Cort.* — 3. cum bonis tuis 𝔙. cum tuis bonis *Cort.* — 4. atque *libri.* atqui *Cort.* — 5. rarum *libri.* parum *Britannicus.* — 6. maxume 𝔙. — 12. Qua *libri.* Quia *Kritz.* primo 𝔙. primum *Cort.* — 13. chartaginensibus 𝔙. praemebantur 𝔙. — 15. fracto 𝔙. tracto *Cort.* — 19. occidere eum eN cuius 𝔙.

tant, initio prodidere Antiocho, pacis mercedem, post, habitum
custodiae agri captivi, sumptibus et contumeliis ex rege miserru-
mum servorum effecere simulatoque inpio testamento filium eius
Aristonicum, quia patrium regnum petiverat, hostium more per
9 triumphum duxere: Asia ab ipsis obsessa est. Postremo Bithyniam
Nicomede mortuo diripuere, cum filius Nysa, quam reginam ad-
10 pellaverat, genitus haut dubie esset. Nam quid ego me adpellem?
quem diiunctum undique regnis et tetrarchiis ab inperio eorum,
quia fama erat divitem neque serviturum esse, per Nicomedem
bello lacessiverunt, sceleris eorum haut ignarum, et ea, quae ac-
cidere, testatum antea Cretensis, solos omnium liberos ea tempe-
11 state, et regem Ptolemaeum. Atque ego ultus iniurias Nicomedem
Bithynia expuli Asiamque, spolium regis Antiochi, recepi et Grae-
12 ciae dempsi grave servitium. Incepta mea postremus servorum
Archelaus exercitu prodito inpedivit: illique, quos ignavia aut
prava calliditas, ut meis laboribus tuti essent, armis abstinuit,
acerbissumas poenas solvunt, Ptolemaeus precio in dies bellum
prolatans, Cretenses inpugnati semel iam neque finem nisi excidio
13 habituri. Equidem cum mihi ob ipsorum interna mala dilata
proelia magis quam pacem datam intellegerem, abnuente Tigrane,
qui mea dicta sero probat, te remoto procul, omnibus aliis ob-
noxiis, rursus tamen bellum cepi Marcumque Cottam, Romanum
ducem, apud Chalcedona terra fudi, mari exui classe pulcerruma.
14 Apud Cyzicum magno cum exercitu in obsidio moranti frumen-
tum defuit nullo circum adnitente: simul hiems mari prohibebat.
Ita sine vi hostium regredi conatus in patrium regnum naufragiis
apud Parium et *apud* Heracleam militum optumos cum classibus
15 amisi. Restituto deinde apud Caberam exercitu et variis inter me
atque Lucullum proeliis inopia rursus ambos incessit. Illi sube-

Test. scr. 28. Charis. p. 119: *Ambos Terentius in Adelphis — Sallustius quoque historiarum libro* IIII: inter me atque Lucullum prope inopia rursus ambos incessit.

2. capti vi 𝔙. — 3. efficere 𝔙. — 4. per triumfum duxere 𝔙. — 5. postremo Bithyniam 𝔙. postremo totam Bithyniam *Cort. et Kritz.* — 6. Nysa 𝔙. Nusa *Cort.* — 8. diiunctum 𝔙. disiunctum *Cort.* — 13. Graeciaedem si graveser vitium 𝔙. — 16. ut 𝔙. uti *Gerl.* — 18. inpugnati 𝔙. — 19. habitur 𝔙. quom 𝔙, *quam scripturam bis in eo libro inveniri, semel* qum, *alibi* cum *testatus est Orellius.* — 20. intellegerem 𝔙. — 22. coepi 𝔙. cepi *Vat.* 2. *Cort.* — 23. Calchedona 𝔙. pulcherruma 𝔙. — 25. adnitente 𝔙. hiemps 𝔙. — 26. conatus 𝔙. coactus *Ald.* 1509. *Cort.* Patrium 𝔙. — 27. apud *meo marte inserui.* — 28. Caberam 𝔙 *et cet. libri.* Cabira *Carrio. Cort.*

rat regnum Ariobarzanis bello intactum: ego vastis circum omnibus
locis in Armeniam concessi: secutique Romani, non me set morem
suum omnia regna subvortundi, quia multitudinem artis locis
pugna prohibuere, inprudentiam Tigranis pro victoria ostentant.

Nunc quaeso considera, nobis obpressis utrum firmiorem te 16
ad resistundum an finem belli futurum putes? Scio equidem tibi
magnas opes virorum, armorum et auri esse: et ea re a nobis
ad societatem, ab illis ad praedam peteris. Ceterum consilium
est, Tigranis regno integro, meis militibus belli prudentibus, pro-
cul ab domo [parvo labore] per nostra corpora bellum conficere,
quo neque vincere neque vinci sine tuo periculo possumus. An 17
ignoras Romanos, postquam ad occidentem pergentibus finem Occa-
nus fecit, arma huc convortisse? neque quicquam a principio
nisi *vi* partum habere, domum coniuges, agros inperium? conve-
nas olim sine patria parentibus, *cum* peste conditos orbis terra-

6. Charis. p. 196: *Ceterum Sallustius historiarum* IIII: scio equidem tibi magnas opes virorum armorum et auri esse, et ea re ab nobis ad societatem, ab illis ad praedam peteris [*petieris* N.]. Ceterum consilium est Tigranis regno integro meis militibus belli prudentibus procul domo per nostra corpora bellum conficere, *ubi Asper: 'ceterum quo modo positum est? pro alioquin? alioquin consilium est; an pro relicum, ut sit nomen? relicum consilium est.*

15. Serv. ad. Verg. A. VII 303: '*Conduntur' ergo sedem stabilem locant. Sallustius:* parte [V. Guelf. I. II *pestem.* L. R. Vos. Lips. *per te*] conditor [Guelf. II *conditos*] orbis terrarum.

---

8. *Postquam Mithridates Arsaci exposuit, propter opes eius se illius societatem nunc petere, Romanos diripiundi illius regni cupidos esse, omissis relicuis breviter quid firmissume constituerint monet, sese paratos esse bellum conficere cum Romanis, aut interire aut vincere; quorum cum neutrum sine illius periculo fieri posse dicit, hoc quid aliud est quam minari: sese si victores fuerint, societatis aspernationem ulturos esse, sin victi, Romanos illi hostes futuros? Unde duo perspicua sunt: primum talia instrumenta belli ostendi debere, quibus vincere posse Mithridatem et Tigranem praestetur, ergo necessario ex Charisio contra omnis libros recipiundum esse* belli prudentibus; *deinde dicere debere Mithridatem summa ope se ad victoriam adnisuros esse, ergo, id quod Linkerus prudenter perspexit,* parvo labore *turpe esse glossatoris adsumentum.* — 11. quom neque 𝔙. quando *Ald.* quomodo *Benal. Cort.* quo *Gerl.* — 14. nisi partum 𝔙 *cet. codd.* raptum *Ciaccon.* vi partum *Klotz de locis per coni. emend. p.* 24. — 15. sine patria parentibus 𝔙. sine patria sine parentibus *Pompon. Cort. Gerl. Kritz.* parentibus peste conditos 𝔙 *cet. libri. Quod qui explicant: conditos ex perditissumis ac pernitiosissumis orbis terrarum hominibus, non minus quam qui ablativum conditionalem esse dicunt, videant ne librorum fallacium scripturae nimis tenaces audiant. Nisi in* peste *antiquam dativi formam* (pesti = in pestem. Cfr. ad fr. 55) *haberi opineris, aut cum Linkero* pestem *scribendum erit, aut mecum praepositionem* cum *omissam esse statuendum. Cfr.* Cic. in Cat. I 13, 33: cum summa rei publicae salute, cum tua peste ac pernitie cumque exitio eorum, qui se tecum — iunxere, proficiscere ad inpium bellum ac nefarium.

rum: quibus non humana ulla neque divina obstant, quin socios
amicos, procul iuxta sitos, inopes potentisque trahant excindant,
18 omniaque non serva et maxume regna hostilia ducant? Namque
pauci libertatem, pars magna iustos dominos volunt: nos suspecti
19 sumus aemuli et in tempore vindices adfuturi. Tu vero, cui Se-
leucea, maxuma urbium, regnumque Persidis inclutis divitiis est,
quid ab illis nisi dolum in praesens et postea bellum expectas?
20 Romani arma in omnis habent, acerruma in eos, quibus victis
spolia maxuma sunt: audendo et fallundo et bella ex bellis se-
21 rundo magni facti. Per hunc morem extinguent omnia aut occi-
dent: quod haut difficile est, si tu Mesopotamia, nos Armenia
circumgredimur exercitum sine frumento, sine auxiliis, fortuna
22 aut nostris vitiis adhuc incolumem. Teque illa fama sequetur:
auxilio profectum magnis regibus latrones gentium obpressisse.
23 Quod uti facias moneo hortorque, neu malis pernitie nostra tuam
prolatare quam societate victor fieri.

7. Arus. p. 242: *In praesens pro ad praesens. Salustius — Histor.* IV: Quid ab illis nisi dolum in praesens et postea bellum exspectans.

---

2. potentisque 𝔙. excindant 𝔙. excidant *ex Ursini et Ciacconii libris Cort.* — 3. maxume 𝔙. — 5. Seleucea 𝔙. Seleucia *Cort.* — 7. expectas 𝔙. — 11. *Ablativos* Mesopotamia *et* Armenia *nolui in dubitationem vocare, memor talium:* porta Collina urbem intrare, via Nomentana proficisci *simil.*

62 [Kr. 20. G. 50]. Tum vero Atropateni propinquantes iam amnem Arsaniam.

Arus. p. 254: *Propinquant illum locum. Sal. Hist.* IV: tum vero Bithyni [*Bithinii* Gu. set in mg. *Bithini*] propinquantes iam amnem Tartanium. Cum neque Bithynos illis annis, quorum res gestae libro IIII enarratae fuere, quidquam gessisse constet — nisi forte eorum auxilia in exercitu Luculli fuisse opinaris —, neque fluvius Tartanius ullus usquam cognitus sit [Artaneu vel Artanum in Bithynia fuisse docuit Forbig. geogr. ant. II p. 379], cum denique nulla in re facilius et turpius erratum esse quam in nominibus propriis exploratum sit, non vereor ne in crimen temeritatis incurram, si audaciore emendatione efficere studuero, ut hic locus conveniat cum Plut. narratione de pugna ad fluvium Arsaniam (Drum. IV p. 152. Momms. III p. 66), Luc. 31: *καὶ τοὺς μὲν ἱππεῖς ἀπὸ τῆς διώξεως ἀνεκαλεῖτο (ὁ Λούκουλλος), πρῶτος δ' ἀντέστη τοῖς Ἀτροπατηνοῖς κατ' αὐτὸν οὖσι μετὰ τῶν ἀρίστων καὶ πρὶν εἰς χεῖρας ἐλθεῖν φοβήσας ἐτρέψατο.* Ceterum si haec verba conrupta esse concessum fuerit, illud iure quaeri licet, annon inaudita illa verbi propinquandi constructio errori aut librariorum aut ipsius grammatici tribuenda sit.

Adiungo iam ea fragmenta quae quo pertinuerint, dubium atque incertum est.

63 [Kr. 64. G. 12]. Omnes quibus senecto corpore animus militaris erat.

Prisc. IX p. 484: *'senesco' enim inchoativum est. Sallustius in* IIII *historiarum:* omnes — erat. De militibus evocatis dici apertum est neque prorsus reiciunda est Gerlachii suspitio, tales ad exercitum arcessitos esse in Italia advorsus fugitivos et Spartacum, set nihil obstat quo minus idem in obsesso oppido aliquo factum esse suspicemur.

64 [Kr. 65. G. 17]. Clausi lateribus altis pedem.

Arus. p. 215: *altum pedes tot.* Laterum in extruendis moenibus per Mesopotamiam et Babyloniam multum usum fuisse constat.

65 [Kr. 66. G. 23]. Infrequentem stationem nostram incuriosamque tum ab armis.

Arus. p. 242: *incuriosum ab illa re.* Pro *tam* scribendum esse *tum* recte iam ab aliis intellectum est. Nec coniungendum esse *ab armis* cum *incuriosam* Arusiano credo, set *ab armis* per se dictum esse, ut significet *modo repositis armis.* Quamquam haut inprobabilis est Gerlachii suspitio, haec verba locum habuisse, ubi de Spartaco Crassi munitiones perrumpente narratum erat, tamen cum multis in locis idem accidere potuerit, ut Mithridates in Armeniam minorem transiens multis *ἀπροςδόκητος προσέπεσε* (Cass. Dio XXXV 9, vid. ad V 1), res videtur in incerto relinquenda.

66 [Kr. 67. G. 74]. Qui proxumi loca hostium erant.

Arus. p. 252: *proximus illum.*

67 [Kr. 68. G. 76]. Stolide castra subgressus.

Arus. p. 262: *subgredior illum locum.*

68 [Kr. 70 et 71. G. III 29 et 30]. Curio religione Volcanaliorum diem ibidem moratus.

Charis. p. 62: *ut* Bacchanaliorum *Sallustius et* Volcanaliorum (vid. fr. III 79). Non. p. 333: *Idem Hist. lib.* IIII: Curio Vulcanaliorum die [*di* W.] ibidem moratus. Pompei. in Don. art. p. 163 haec profert: Curio ibidem moratur regione Vulcanaliorum, idemque p. 222: religione Vulcanaliorum impeditus. Iam cum priore loco Pompei aperte *religione* restituendum sit, alter autem sententia certe cum priore conveniat, ut pro *moratur* vel *moratus* memoriae lapsu *impeditus* scriptum esse adpareat, denique verba ap. Non. laudata idem certe verbum contineant, ex tribus illis locis unum fragmentum eo modo quo proposui concinnandum esse haut inprobabiliter mihi videor conicere. Ceterum res parum lucis inde accipit, quod G. Scribonium Curionem a. 71 ex Macedonia triumphavisse veri simile est (cfr. quos Kritzius laudavit, Ellendt ad Cic. Brut. proll. p. 98. Zumpt ad Cic. Verr. p. 64). Cum autem Volcanalia non solum Romae, set etiam Ostiae acta esse constet (Preller Mythol. Rom. p. 529), fortasse *ibidem* de Ostia intellegundum est.

69 [Kr. 72. G. 32]. Quis in praesens modo satis cautum fuerat.

Arus. p. 242: *in praesens pro ad praesens* (vid. 61, 19). *Quis* pro *quos* recte Lindem.

70 [Kr. 73. G. 49]. Magnam exorsus orationem.

Arus. p. 229: *exorsus orationem.*

71 [Kr. 74. G. 63]. Inpotens et nimius animi est.

Arus. p. 249: *nimius illius.*

72 [Kr. 75. G. 62]. Anxius animi atque incertus.

Arus. p. 260: *anxius huius rei.*

73 [Kr. 76. G. 65]. Consili aeger.

Arus. p. 212: *aeger illius.*

74 [Kr. 77. G. 81]. Fest. p. 239 ubi de ponte sublicio dixit, Sallusti locum ex libro quarto adtulit, set tristi casu paucae tantum eaeque inexplicabiles litterae supersunt: ne inrumiendi p. . . — Verbum *inrumiendi* prorsus inauditum est, et cum relicua omnia perierint, omni emendandi conatu abstinendum. Atque ne illud quidem certum num Sallustius de ponte sublicio dixerit. Nam cum haec praeterea apud Festum servata sint: ...... *sublicibus cavata* .... *essent*, et quae praecedunt mutila, de tabulis sublicis vocabulum usurpatum esse prodere videantur, haut incondita Ursini suspicio est, Sallusti locum ob *sublicibus cavatis* ab Festo conmemoratum fuisse.

Lib. V.

*1 [Kr. 1. G. IV 79]. Adeo illis ingenita est sanctitas regii nominis.

Serv. ad Verg. G. IV 211 (itemque Philarg. ad eund. locum, ubi pro *regii nominis* conrupte legitur *religionis*) haec verba adtulit, quo Vergili sententiam: Aegyptios, Lydos, Parthos, Medos regum esse observantissumos confirmaret, in quo illud non premuudum esse adparet, ut Sallustius de isdem prorsus gentibus dixisse credatur. Set cum Cass. Dio XXXV 9 cum aliis scriptoribus Mithridaten revorsum in Pontum laetissumis animis exceptum esse memorans, benivolentiam *ἔκ τε τοῦ ὁμοφύλου καὶ ἐκ τῆς πατρίου βασιλείας* prodiise doceat, paene certum videtur illa verba ab Sallustio in eadem re scripta fuisse. Hoc dubitari potest, utrum in V libri initio, an in IV fine eae res narratae fuerint, set illud veri similius.

*2 [Kr. 2. Gerl. inc. 48]. Luxo pede.

Prob. p. 133: *nam 'luxus' vacillans, 'huius luxi' facit. Salustius ablativo* luxo pede. Cum Mithridati proelio advorsus M. Fabium Adrianum conmisso lapide genu percussum esse constet (Appian. b. M. 88 p. 395, 1), quali volnere omnis pes debilitatur ac solvitur, in ea re illa verba dicta fuisse paene certum videtur. Certe de eo volnere, quo Mithridates in pugna ad Zelam conmissa ab centurione Romano adfectus est (Appian. b. M. 89 p. 395, 23: ἐς τὸν μηρὸν ἐπάταξε ξίφει πληγὴν βαρεῖαν. Momms. III p. 67 extr.) minus commode cogitari videtur.

3 [Kr. 4. G. 10]. Peractis septuaginta annis armatus equum insilire.

Arus. p. 243: *insilire illam rem.* Cum haec verba quin de Mithridate dicta fuerint dubitari prorsus non possit, occasione per proelium ad fr. 2 conmemoratum oblata ab scriptore ea posita fuisse optume demonstravit Kritzius, usus pro argumento verbis Cassi Dionis de eadem pugna narrantis XXXV 9: *καὶ γὰρ ὑπὲρ τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονὼς ἐμάχετο.*

4 [Kr. 7. G. 3]. Regem avorsabatur.

Arus. p. 216: *aversor illum.* Regem quem alium intellegamus nisi vel Mithridatem vel Tigranem?

*5 [Kr. 10. G. inc. 89]. Apud Plut. Luc. c. 33 p. 540 Sint. haec leguntur: *Σαλούστιος μὲν οὖν φησι χαλεπῶς διατεθῆναι τοὺς στρατιώτας πρὸς αὐτὸν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου πρὸς Κυζίκῳ καὶ πάλιν πρὸς Ἀμισῷ δύο χειμῶνας ἑξῆς ἐν χάρακι διαγαγεῖν ἀναγκασθέντας· ἠνίων δ' αὐτοὺς καὶ οἱ λοιποὶ χειμῶνες.* Cum boni rerum scriptoris sit caussas eventorum non discerpere, set uno quasi conspectu coniunctas et continuatas proponere, veri dissimillumum mihi quidem videtur, ab Sallustio, quibus caussis dissensio in Luculli exercitu nata, deinde paulatim aucta, denique in seditionem exarserit, pluribus locis expositum fuisse. Nec quod Plutarchus postea directa oratione pergit, ea res obstat, quo minus omnem illam expositionem ab Sallustio sumptam esse censeamus, id quod paene certum videtur esse, cum fragmenta inveniantur, quae cum Plutarchi verbis conveniant. Quae si recte a me disputata sunt, neque cur cum Kritzio hunc locum quinti libri fuisse statuam obscurum erit, nec quibus caussis quae secuntur fragmenta hoc loco posuerim.

*6 [Kr. IV 8. G. I 78]. Inperi prolatandi percupidus habebatur, cetera egregius.

Arus. p. 228: *Egregius haec. Salust. Iugurth.* Imperii — caetera *(sic cod. Gu.)* egregius. Cum in libro de b. Iug. haec verba non inveniantur, — ut paucis rem absolvam, grammaticus in errorem ductus videtur, cum ei obvorsaretur locus Iug. 82, 2: *vir egregius in aliis artibus nimis molliter aegritudinem pati* — neque in Cat., restat ut ex Historiis hausta sint. Igitur cum de alio egregio viro in Historiis conmemorato illud merito dici potuisse nesciamus, set L. Lucullum in ea suspitione fuisse constet, non possumus non ad eum illa referre. Iam quamquam Plut. etiam c. 24 de illo obprobrio in Lucullum coniecto dixit, tamen cum c. 33 *οἱ δημαγωγοὶ προφάσεις φθόνῳ τοῦ Λουκούλλου κατηγοροῦντες ὡς ὑπὸ φιλαρχίας καὶ φιλοπλουτίας ἕλκοντος τὸν πόλεμον* idem repetat, certe non verendum est, ne in severiorem vituperationem incurram, quod hoc loco illa verba posuerim.

*7 [Kr. 9. G. IV 47]. Qui uxori eius frater erat.

Arus. p. 231 *frater illi.* Cum cod. Gu. *lib.* IV, Ambr. *lib.* V exhibeat, sane dubitari licet, utrum de Appio Claudio (IV 48. 49) haec dicta

fuerint. Set cum Plut. Luc. 34, Cass. Dio XXXV 14, quo P. Clodi milites advorsus Lucullum sollicitantis malitiam luculentius ostendant, cum sororem illius in matrimonio habuisse conmemorent, veri similius videtur, Sallustium quoque eo loco illud non omisisse.

8 [Kr. 8. G. 4]. Ceteri negotia exequebantur familiaria legatorum aut tribunorum, [et] pars sua conmeatibus, mercatis.

Non. p. 94: *Mercatis pro mercatibus. Sallustius Historiarum lib.* V: ceteri — sequebantur — mercatis. 'Agitur autem hoc fragmento de Valerianis inperio et disciplina militari exolutis et in urbe Nisibi per otium luxuriantibus, unde ea labes etiam ceterum exercitum invasit'. Kritzius. De exercitu dici tribunorum et legatorum mentio facta luce clarius ostendit, de exercitu Luculli ea res, quod de alio libro V narratum fuisse non constat. Neque ignoro in eo exercitu luxuriam atque ignaviam esse, in quo multi mercatores et caupones conmeent (Iug. c. 44 et 45), set in verbis ab Nonio memoriae proditis quod de militibus cogitari iubeat, fateor me nihil reperire. Nec magis *negotia sequi* ferri potest quam III 73 *munia sequi*. Adparet autem genus hominum in duas partes dividi (unde *et* ante *pars* omittendum esse elucet), alteram eorum, qui aliorum negotia curaverint, alteram eorum, qui sua egerint. Iam qui sua negotia conmeatibus mercatibusque agunt, nonne divitias suas augere student? Quae ergo familiaria legatorum aut tribunorum negotia erunt? Nempe rei pecuniariae, de quali genere *negotia* sollemniter dictum esse constat (cfr. Ernesti clav. Cic. s. v. *negotiator*. Sall. Cat. 40, 2). Qua re mihi quidem verba illa de equitibus Romanis castra prosequentibus dicta videntur fuisse. Recte ei conmemorari potuere in auctoribus invidiae, in quam Lucullus Romae adactus erat, cum illi eos iratos fuisse, quippe quod eorum crudelem avaritiam coercuisset (cfr. Drum. IV p. 140), constet simulque multa de rerum in Asia conditione Romam scripsisse ex Cic. or. de inp. Gn. Pomp. 2, 4: *Equitibus Romanis — adferuntur ex Asia cotidie litterae* cet. adpareat.

*9 [Kr. 11. G. inc. 76]. Cum Schol. Gronov. ad Cic. pr. leg. Man. 10, 28 p. 441 ed. Or. haec scripserit: *Cupierunt] Ut dicit Sallustius, Lucullus pecuniam Quintio dedit, ne illi succederetur*, ea verba Sallusti fuisse nego his argumentis usus: Primum constat hunc rumorem Romae increbuisse, Lucullum L. Quinctio praetori pecuniam pollicitum, si quo minus inperium sibi abrogaretur prohiberet (Momms. III p. 103 med.), illum vero in consilio perstitisse eiusque potissumum studio atque opera rogationem perlatam esse Plut. testatur Luc. 33 extr. *Τοῦτο γὰρ εἰπεῖν φασιν ἕνα τῶν στρατηγῶν Λεύκιον Κόϊντον* (scrib. *Κοΐντιον*), *ὑφ' οὗ μάλιστα πεισθέντες ἐψηφίσαντο διαδόχους πέμπειν τῷ Λουκούλλῳ τῆς ἐπαρχίας*. Igitur nisi Sallustium leviter aut false rem narravisse opineris, nihil ab eo scriptum fuisse credere possumus, nisi Lucullum pecuniam pollicitum esse, set illum reiecisse. Deinde Sallustius certe non *illi* scripsisset, set ut latini sermonis leges postulabant, *sibi;* quae res ipsa documento videtur esse extrema verba ab Sallustio scripta fuisse certe alio connexu,

quam quo ab scholiasta posita sunt. Libro V denique illud conmemoratum fuisse, ex relicuis huius libri fragmentis adparet. Cfr. ad IIII 36.

10 [Kr. 14. G. 2]. Legiones Valerianae conperto lege Gabinia Bithyniam et Pontum consuli datam, sese missos esse.

Prisc. XVIII p. 225 eandem ob causam, atque fr. 11, adtulit. *Sese*, pro quo apud eum *esse* scriptum, conrigendum esse Douza intellexit. Cum Lucullus milites advorsus Tigranis copias educere vellet, Fimbriani illum suum ducem esse negantes oboedientiam recusavere (Drum. IV p. 157. Momms. III p. 68). Si Sallustius eo ordine res enarravit, quo factae erant, hoc fragm. ante 11 et 12 ponendum esse adparet.

11 [Kr. 12. G. 1]. At Lucullus audito Q. Marcium Regem pro consule per Lycaoniam cum tribus legionibus in Ciliciam tendere.

Prisc. XVIII p. 225, quo *audito, cognito* simil. exemplis inlustraret. Res perspicua est; cfr. Drum. IV p. 158. Momms. III p. 68.

12 [Kr. 13. G. 11]. Set ubi ille militum voluntatem causatus.

Arus. p. 244: *causatus hanc rem.* Quin ad eundem illum Q. Marcium Regem, de quo fr. 11 narratum est, pertinuerit, dubium non est. Cfr. Cass. Di. XXXV 17.

13 [Kr. 16. G. 8]. Quibus de caussis Sullam in victoria dictatorem uni sibi descendere equo, adsurgere sella, caput aperire solitum.

Non. p. 161: *apertum, nudatum.* — — *Sallustius Historiae lib.* V: quibus d. c. S. in victoria dictatorem uni sibi d. equo, surgere de sella, caput a. s. Id. p. 270: *surgere, erigi. Sallustius Historiarum lib.* V: sella surgere, caput aperire solitum. Serv. ad Verg. A. I 107: *Aperit; ostendit. Ut Sallustius* caput aperire solitus, *i. e. nudare, ostendere.* Id. ad A. III 206: *Aperire; ostendere: ut Sallustius* caput aperire solitus. Arus. p. 214: *Adsurgo illi.* — — *Salust. Hist.* V: Syllam dictatorem uni sibi descendere equo, adsurgere sella, caput aperire solitum. Verba *in victoria* Kritzius, quod apud Arusianum omissa, pervorso loco posita essent, denique absurdam sententiam continerent, eiciunda censuit. At primum cum Arus. locum ob adsurgendi verbum adtulerit, omissioni non tantum tribuendum esse adparet; deinde minume inepta est sententia, cum quidem victoria summae sit felicitatis, quo quis autem felicior sibi videatur, eo plus honoris sibi postulare, eo minus aliis tribuere soleat; postremo recte ἀσυνδέτως adiungitur *dictatorem*, victoriae, maxumae felicitati, summa in re publica dignitas ac potestas. Tum Noni lemma obstat Arusiani fidei atque auctoritati, set cum Nonium eo loco, ubi verba Sallusti ob aliam caussam laudavit, in relicuis minus diligentem fuisse eumque errorem in alium locum translatum esse non mirum videatur, plus tribuendum est Arusiano eoque magis, quod *adsurgere* proprietatis illius vocabulorum est, cuius Sallustium retinentissumum et observantissumum fuisse constat. Sullam eos honores Pompeio habuisse, testimoniis scriptorum demonstrare non est huius loci, set illud potius quaerendum, qua occasione oblata S. eum illa dixisse rettulerit. Plerique igitur viri docti sic censuere: verba esse ex oratione illa, quam ad populum habuit, cum belli maritumi inperium se recusare simularet; quod multum abest, ut prorsus reiciundum censeam, set haut sine dubitatione contendi

posse arbitror. Primum enim, quamquam certissumum est Sallustium eius orationis mentionem fecisse, tamen longiorem eum expositionem oratione obliqua relaturum, non ipsum orationem conpositurum fuisse, si quid ex relicuis eius scriptis conici licet, credibile non est, longiorem autem eam expositionem fuisse statuamus necesse est, si quidem ex verbis illis Pompeium omnis sibi habitos honores enumerasse concludendum videtur. Deinde cum simulata modestia, tamen ita ut rei a se gestas ecferret, Gn. Pompeium ad populum dixisse certum sit (Momms. III p. 102. Drum. IV p. 405), ineptum fuit de honoribus, quibus adfectus esset, magnifice loqui, nec quidquam pervorsius, quam si populum eorum admonuisset, quae Sullae caussa fecisset. Scilicet tum populi partes se defendere simulabat. Certe multo melius quam Sallustius munere suo functus esse iudicandus foret Cass. Dio XXXVI 8 et 9 ficta oratione Pompeium ea loquentem faciens, quibus et labores ac pericula in memoriam revocarentur et cupiditas oti ac requiei aptissume simularetur. Denique nonne veri simile est, Sallustium tum cum de calumniis et dolis Pompei, ut sibi maius quam ulli veterum inperium militare traderetur, exponeret, de eius ingenio ac moribus tam libere dixisse, ut in illius amicorum summum odium veniret? An igitur incredibile est ibi eum, quibus rebus Pompeius se iactare ac gloriari solitus esset, dixisse?

14 [Kr. 17. G. 5]. Saepe celebritatem nominis intellego timentem.

Prisc. XVIII p. 225: *Participiorum autem accusativi frequenter pro infinitis verbis ponuntur, ut Sallustius in* V: spe celebritate nominis intellego timentem, *pro 'timere'*. Emendatio, quam exhibui, eo minus reiciunda est, cum optumam contineat sententiam. De quo enim illa verba dicta videntur esse et a quo? Cassium Dionem, qui de rebus ab Gabinio actis tam copiose narrat, unde hausisse credibile est, nisi ex Sallusti historiis? et ut id neges, tamen certissumum est hunc quoque in eis rebus exponendis multum fuisse. Quamquam igitur an fr. 13 ex Pompei oratione sumptum esset, me dubitare dixi, tamen nullo modo negandum puto Gabini orationem ab S. perscriptam fuisse. Qui apud Dionem XXXVI 12 Pompeio, qui c. 9 invidiam se timere dixerat, his verbis respondet: *μηδὲ ὅτι τινὲς φθονοῦσι φοβηθῇς. ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο μᾶλλον σπούδασον, ὥστε πρός τε τὴν παρὰ τῶν πλειόνων φιλίαν καὶ πρὸς τὰ κοινῇ πᾶσιν ἡμῖν συμφέροντα, καὶ τῶν βασκαινόντων σε καταφρόνει.* Quid igitur? ineptumne fuit Gabinium ad populum dicentem facere: Gn. Pompeium celebritatem nominis timere, quod inde ne sibi invidia nasceretur vereretur?

15 [Kr. 18. G. 6]. Video indigentem dona quaesiturum properantem.

Prisc. XVIII p. 226 eandem ob caussam ac fr. 14 interpositis post *quaesiturum*: [*τὸ πορίζειν*]. Quae verba quamquam non nihil suspitionis habent, tamen vix alio modo quam quo exhibuit Hertz., constitui poterunt; certe *gratiae*, quod Krehlius post *quaesitum* scripsit quodque ita explicant ut *dona gratiae* sint populi romani benificia, ex glossemate *graece* natum est. *Indigentem* utrum significet egenos (Cic. Lael. 8, 27: *Quapropter a natura mihi videtur potius quam ab indigentia orta amicitia*) an lubidine inexplebili agitatos (Cic. Tuc. IV 9, 21) parum refert, cum utrique pari modo dona quaerant. Quod si talis est sententia, ut vituperentur, qui pecuniae avidi se conrumpi non modo patiantur, set studeant, fieri non potest, ut illa verba in oratione Catuli (vid. Cass. Dio XXXVI 14 sqq.) fuisse opinemur. Inepte enim is, qui pro senatus au-

ctoritate advorsus populum steterit, conruptionis mentionem iniecisset, cum verendum esset, ne populus illos ipsos, qui optumatium partes sequerentur, tam pravis rationibus uti clamaret (vid. fr. 9). Rectius mihi quidem illa verba videntur haberi A. Gabini, advorsarios suos (L. Trebellium intellege et L. Roscium Othonem) perstringentis.

16 [Kr. 20. G. 7]. Nam si in Pompeio quid humani evenisset.

Arus. p. 228: *evenit in illo.* Cum Catulum constet talem sententiam in contione, qua de Gn. Pompei inperio actum est, dixisse (Drum. IV p. 404. Momms. III p. 103), quo referunda sint verba dubium non est.

Incertorum librorum.

1 [Kr. I 5. G. I 4]. Nos in tanta doctissumorum hominum copia.

Serv. ad Verg. A. II 89 sec. Lion. *Et nos; pluralis numerus pro singulari ad evitandam iactantiam, ut Sallustius:* nos in tanta doctissimorum copia, sec. cod. Cass. (Bergk part. II p. 31) *Nos; pluralem pro singulari, ut Sallustius:* nos in tanta doctissimorum copia. Id. ad A. IV 213: *Nostra; pro mea; est autem nobilium hic sermo. Sic — Sallustius:* Nos in tanta doctissimorum hominum copia. Omnes editores Carrionem secuti haec verba in prooemio lib. I fuisse arbitrati sunt, ubi Sall. recensitis prioribus rerum scriptoribus (fr. I 2—4) ad ea exponenda transierit, quae ipse in rebus scribundis secutus sit. Set unde tandem constat, Sallustium populo romano maxumam copiam doctissumorum scriptorum adtribuisse, qui Cat. 8, 5 illi numquam eam copiam fuisse ostenderit? Et nonne haec verba apte dici potuere, ubi de re ex prisca antiquitate repetita, recensitis aliorum narrationibus aut se iudicium continere aut quid potissumum sequendum putasset, diceret?

2 [Kr. I 16. G. I 24]. Atque omnis Italia animis discedit.

Schol. ad Luc. Phars. III 632 cum haec verba ita ut scripsi, set ad VI 348 *discessit animis* rettulerit, utram formam veriorem iudices parum ad rem referre adparet. Gerlachius, qui antea parum commode ea verba ad Lepidanum tumultum rettulerat, nunc in ed. noviss. de bello, quod post Sullae reditum in Italia exarsit, dicta videtur arbitrari. Set cum nihil aliud verba significare possint, nisi: per omnem Italiam summam dissensionem ortam esse, minus recte de bello, in quod dissensio exarsit, dici videntur potuisse. At aptissume referentur cum Link. de Sall. hist. prooem. p. 58 et Kritzio ad dissensionem illam, quae antea iam gliscens, per rogationem Fulviam a. 125 aucta (Val. Max. IX 5, 1. App. b. c. I 21 p. 458), omnium non solum Romanorum set etiam Italicorum animos exagitavit, dum funestum illud bellum sociale sive Marsicum ortum est, praesertim cum in ipso eo bello haut paucos sociorum Romae fidem summam praestitisse constet (Momms. II p. 218). Set utique id in incerto relinquendum, cum quamquam caussas belli socialis ab Sallustio breviter expositas fuisse negari non potest, tamen nec qua ratione in ea re versatus sit, nec quo nexu illa ipsa verba fuerint sciamus. Quid enim inpedit, quo minus praecessisse *urbs Roma* et de agitatione verba dicta fuisse statuamus, quae Gabinia rogatione excitata est? quam per omnem Italiam animos conmovisse credibile est.

3 [Kr. I 24. G. I 47]. Et Metello procul agente longa spes auxiliorum.

Serv. ad Verg. A. XI 544: *Iuga longa; i. e. longe posita, remotiora. Sallustius:* Et Metello — auxiliorum, *i. e. longe posita.*

4 [Kr. I 25. G. I 18]. Bellum quibus posset conditionibus desineret.

Serv. ad Verg. Ecl. V 19: *Desine; omitte, ut 'desine Maenalios'. Sallustius:* bellum — desineret.

Haec duo fragmenta Linkerus de prooem. p. 61 et Kritzius rettulerunt ad bellum civile vel Octavianum (Fisch. tab. p. 179) ab Cinna et Mario a. 87 conmotum, usi his testimoniis: App. b. c. I 68 p. 493: *οἱ δὲ ὕπατοι δεδιότες, καὶ στρατιᾶς ἄλλης δεόμενοι, Σύλλαν μὲν οὐκ εἶχον καλεῖν ἐς τὴν Ἀσίαν ἤδη πεπερακότα, Καικίλιον δὲ Μέτελλον τὰ λείψανα τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου πρὸς Σαυνίτας διατιθέμενον ἐκέλευον, ὅπῃ δύναιτο εὐπρεπῶς διαλυσάμενον, ἐπικουρεῖν τῇ πατρίδι πολιορκουμένῃ· οὐ συμβαίνοντος δὲ Σαυνίταις ἐς ἃ ᾔτουν τοῦ Μετέλλου, ὁ Μάριος αἰσθόμενος συνέθετο τοῖς Σαυνίταις ἐπὶ πᾶσιν οἷς ᾔτουν παρὰ τοῦ Μετέλλου. ὧδε μὲν δὴ καὶ Σαυνῖται Μαρίῳ συνεμάχουν.* Cass. Dio fr. 166: *οἱ Ῥωμαῖοι στασιάσαντες πρὸς ἀλλήλους τὸν Μέτελλον μετεπέμψαντο κελεύσαντες αὐτῷ πρὸς τοὺς Σαυνίτας, ὅπως ποτ' ἂν δύνηται, συμβῆναι. οὗτοι γὰρ ἔτι τότε μόνοι τὴν Καμπανίαν καὶ τὴν ἐπέκεινα αὐτῆς ἐκακούργουν· ὁ δὲ τούτοις οὐκ ἐσπείσατο. τήν τε γὰρ πολιτείαν ἠξίουν οὐχ ἑαυτοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ηὐτομοληκόσι πρὸς σφᾶς δοθῆναι· καὶ οὔτε τι τῆς λείας, ἣν εἶχον, ἀποδοθῆναι ἤθελον καὶ τοὺς αἰχμαλώτους τούς τε αὐτομόλους σφῶν πάντας ἀπῄτουν· ὥστε μηδὲ τοὺς βουλευτὰς τὴν εἰρήνην ἔτι τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τούτοις ἑλέσθαι.* fr. 172: *Οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐνεστηκότος τὸν Μέτελλον μετεπέμψαντο κελεύσαντες βοηθεῖν.* Quae virorum doctissumorum sententia quamquam magnam veri speciem habet, tamen non nihil ei obstare videtur. Nam primum quidem quo iure Q. Metellus Pius procul ab urbe agere dici potuit, cum in Campania advorsus Samnites castra haberet? Res ipsa docet eum non procul fuisse, cum postquam cum Samnitibus pax non convenit, satis oportuno tempore Romam cum parte exercitus pervenerit (Drum. II p. 584. Momms. II p. 297). Set cum idem Q. Metellus Pius in Hispania bellum administraret ac multum per tempus res ab Sertorio ita gereretur, ut separatas hostium copias delere studeret, fieri potuit, ut Metello procul agente longa auxiliorum spes esset. Quae cum ita sint, de fr. 3 certe mihi res in incerto videtur relinquenda. Set alterum fragm. ita cum Appiani et Cassi Dionis verbis convenit, ut quin de eadem re dictum fuerit, non dubitem, eoque minus cum nullam rem inter eas, quae historiis Sall. enarratae fuere, inveniam, ad quam apte referri possint. Tamen aegre aliquid desidero, *εὐπρεπῶς* illud quod apud Appianum adiectum est, praesertim cum constet, senatum Metello non ita liberam potestatem permisisse, set omnibus sociis Italicis lege Plautia Papiria civitatem Romanam dedisse (Momms. l. c. p. 296 not.) ipsumque Metellum eis, quas Samnites postulabant, conditionibus pacem recusavisse. Quod si *honeste* post *quibus* excidisse statueris, sententiae illi non repugnabo.

5 [Kr. I 41. G. II 18]. Pro poena tam paucis proscriptis *vindicta* vera est existumanda.

Serv. ad Verg. A. XII 694 post fr. I 111 pergit: *Idem:* per pennatam paucis pro pectus vera est aestimanda, ut Lion exhibuit; set alii libri *prospectus,* al. *prospectis,* Putsch. *profectus.* Qui *Perpenna* nomina-

tivum in verbis conruptissumis latere teneant, profecto facere non poterunt quin grammaticum verba, quae conrupta invenisset, pervorse adtulisse statuant, atque audaciore coniectura locum emendandum censeant, id quod mihi ipsi olim adcidit Obss. p. 28, ubi conieci *Perpenna cum paucis profectus via ex aestu arida.* Set eam viam prorsus nunc deserundam arbitror atque ex ipsis Servi verbis non quid verum, set quid veri simile sit eruendum. Illud igitur certum videtur dictum fuisse de actione, quae pro honesta ac probabili habenda videretur, et cum in *pro pectus, prospectus, prospectis* facile intellegatur latere *proscriptis,* de ultione vel poena Sallustium scripsisse haut inprobabiliter plerique censuere, ut Wagnerus Act. gymn. IX p. 195 coniecit: *poena tam paucis proscriptis vera* (vel *profecto vera*) *est aestumanda,* Mähly Nov. Ann. LXXVII p. 78: *Perpennae poena* rescribendum iudicavit. Ac Perpennae quidem subplicium iustum profecto a quovis bono habendum fuit (Drum. IV p. 375 sq.), set quo modo, si de eo dictum putaverimus, relicua verba in formam convenientem redigi possint, ego equidem non perspicio. Wagneri autem suspitioni primum illud obstat, quod de Sullae proscriptionibus illud recte dici non potuit, verba autem Sallusti non Sullae, quem vix loquentem usquam fecit scriptor, esse adparet, tum quod praeposita illa syllaba prorsus abicitur ac neglegitur. Excidisse vocabulum sensit primus Burette (Gerl. praef. p. XXXIII), set quid verba illa: *Perpenna tam paucis profectus, prosperitas vera est aestumanda* significent, me concoquere non posse libere fateor. Omnia igitur circumspiciens poenam sumptam aliam, honestam paucosque tantum proscriptos esse dici non potuisse inveni, nisi de Sulla, qui cum primum urbem cepisset, duodecim advorsarios proscripsit, summa moderatione usus (Drum. II p. 438. Momms. II p. 249), ad eamque sententiam verba emendare conatus sum, set haec incertissuma esse ipse persentiens fragmentum ad incerta reicere, quam primo libro adsignare malui.

6 [Kr. I 43. G. I 28]. Prob. p. 120: *'Bis' tertiae sunt declinationis, nam 'bis' faciunt genetivo, 'hic Anubis' vel Ucurbis, 'huius Anubis' vel* Ucurbis, *nomen civitatis lectum in Sallustio.* Cum *Ucurbis* cod. scriptura sit, veri simillumum est, idem oppidum, quod in b. Hisp. c. 7 *Ucubis* nominatur (Mannert. I p. 313), ab Sallustio in belli Sertoriani narratione conmemoratum fuisse. Nam *Curubis* (ita enim Asc. et Putsch. scripsere), quod est oppidum Zeugitanae (Mannert. X 2 p. 249), conmemorari non potuit, nisi in bello ab Pompeio in Africa gesto (vid. fr. I 39), de quo copiose Sallustium exposuisse credibile non est.

7 [Kr. I. 67 G. I 108]. Victorinus ad Cic. Rhet. p. 5 ed. Orelli postquam fr. I 8 protulit sic pergit: *Quaeritur autem utrum in bellis aliquid possit eloquentia. Potest enim sine dubio et tantum quantum virtus potest. Nam virtute bella finiuntur. Ideo ergo ait* [nempe Cicero] *'Plurima bella restincta'. Iam illud notum est, quod bella ardere dicantur, ut ait* ardebat omnis Hispania citerior. *Item* quis tanti incendia belli [locus est Verg. A. I 566]. Ex quibus adeo illud in incerto relinquendum est, num verba *ardebat omnis Hispania citerior* Sallusti fuerint.

8 [Kr. I 78. G. V 12]. Serv. ad Verg. Aen. VIII 725: *Carae insulani populi fuerunt piratica famosi victi a Minoë, ut et Thucydides et Sallustius dicunt.* Si Sallustius illud ab Thuc. I 4 sumpserat, suspicari possumus eum illius rei ubi principia belli advorsus praedones maritumos gesti enarravit mentionem fecisse, ut Kritzio placuit, nec minus vero, ubi de insulae Cretae antiquitate rettulit.

9 [Kr. I 109. G. I 119]. Rumore primo.

Charis. p. 216: Rumore primo *Sallustius historiarum * ubi Asper 'non est' inquit 'nomen sed adverbium'.* I Putschius adiecit omni fide carens.

10 [Kr. II 39. G. II 29]. Fessus in Pamphyliam se receperat.

Serv. ad Verg. A. VIII 232: *fessus —; egens consilii. Sallustius:* Fessus — receperat. *Nam corpore fatigatum dicimus, animo fessum, quamvis hoc saepe confundat auctoritas.* De piratarum duce dicta fuisse credibile est; nec prorsus inprobabile id in bello ab P. Servilio (fr. II 31 et 32) factum esse, set cum neque quis ille dux fuerit constet, et paene omnibus libris de piratis narratum fuerit, rem utique in incerto relinqui praestat.

11 [Kr. II 16. G. II 19]. Narbone per concilium Gallorum.

Cledon. p. 1876 P. Haut inprobabiliter ad res ab Pompeio ante quam in Hispaniam transiit in Gallia gestas referuntur.

12 [Kr. II 42. G. IV 11]. Primam modo Iapudiam ingressus.

Serv. ad Verg. G. III 475: *Iapidia est pars Venetiae dicta ab Iapidio oppido. Sallustius:* primam — ingressus. Iapudes (sic enim scribundum ex fastis triumphalibus) constat circa Albium montem habitasse inter Liburnos et Istros ad mare Adriaticum (Strabo IV 276 et 284. VII 432. Liv. XLV 5), atque advorsus eos pugnantem a. 129 G. Sempronium Tuditanum primo male rem gessisse, set tum virtute D. Iuni Bruti cladem acceptam emendavisse (Fisch. tab. p. 143). Si quem eorum, qui Macedoniae praefuerunt per ea tempora de quibus Sallustius Historiis narravit, cum exercitu Iapudiam ingressum esse censeas, de nullo alio cogitari licet, nisi de G. Scribonio Curione (fr. II 33. III 7. 8. 9, quamvis eum magis septemtriones versus quam ad Occidentem expeditionem fecisse, quae tradita sunt, ostendant; cfr. Momms. III p. 35), ut tum incertum sit utrum in secundo an tertio libro verba illa fuerint. Quamquam cum de Danubio et regionibus adiacentibus Sallustius copiosius exposuisse videatur, in ea parte de Iapudia superioribusque rebus in ea regione gestis eum dixisse non ab omni specie veri abhorret. Cfr. fr. inc. 72.

13 [Kr. II 43. G. inc. 56]. Prob. p. 120: *Lectum est* Stobos *in Sallustio, numero semper plurali, 'hi Stobi', nomen civitatis.* Stobos, Macedoniae oppidum ad fines Paeoniae (Strab. VII 454 fr. 4; VIII 551), conpluribus locis conmemorari potuisse, cum de rebus in Macedonia gestis quattuor prioribus libris enarratum fuerit, nemo negabit.

14 [Kr. III 12. G. IV 54]. Serv. ad Verg. A. II 476: *curribus falcatis usos esse maiores et Livius et Sallustius docent.* Schol. ad Stat. Theb. X 544: *Hoc genus armorum etiam Sallustius describit.* Num Sallustius id curruum genus in Mithridatis adparatu bellico descripserit, ut Kritz secundum Plut. Luc. 7 censuit, in incerto relinquendum, illud certum non potuisse conmemorari nisi in bello Mithridatico.

15 [Kr. III 13. G. inc. 7]. Serum bellum in angustiis futurum.

Serv. ad Verg. A. V 524: *sera; gravia. Sallustius:* serum bellum in angustiis futurum, *i. e. grave.* Id. ad VI 569: *distulit in seram; gravem, ut* serum bellum in angustiis futurum, et ad XII 864: *serum canit; triste diuturnum: ut — Sallustius:* serum bellum in angustiis futurum. Philarg. ad Verg. Ge. IV 144: *et seras hic vetulas et magnas. Sallustius in* XII [G. duo] serum bellum in angustiis fore, *pro magnum.* Sententiam verborum hanc esse adparet: cum res in angustiis sit (Caes. b. c. I 54, 1), tum bellum serum i. e. oportuno tempore transmisso gestum iri. Unde *enim,* quod et apud Gerl. et apud Kritzium adiectum est, fluxerit, ignoro. Si ap. Philargyrium XII ex III natum esse certum foret, — quid enim obstat quominus II probemus, aut VII, i. e. lib. Hist. V —, probanda esset Kritzii suspitio, haec dicta fuisse in admonitione L. Luculli, ut ad auxilium Cottae ferendum properaret; ut nunc est res in incerto relinquenda.

16 [Kr. III 18. G. IV 64]. Atque edita undique tribus tamen cum muris et turribus.

Donat. ad Ter. Andr. I 1, 67: *ἀνακόλουθον eo· quod non praemisso 'licet' vel 'quamquam' subiecit 'tamen'. Sallustius:* atque — turribus. Cur cum Kritzio haec verba ad munitiones potius ad Cyzicum advorsus Mithridatem extructas, quam cum Gerlachio ad Tigranocertam referamus nulla caussa, nisi quod utrumque incertum. Veri similius autem est de urbe quadam munitissuma intellegunda esse, cum oppida Orientis maxume conplures muros habuisse constet, ut Nisibim duplici firmatam fuisse memoriae proditum est (Drum. IV p. 153).

17 [Kr. III 19 G. inc. 34]. Quem trans stagnum omnis usque ad flumen.

Haec verba ob *usque* adtulit Philarg. ad Verg. Ge. IV 293. Num ex stagni conmemoratione satis certo cum Kritzio concludi liceat, verba de rebus ad Cyzicum gestis dicta fuisse, ego equidem cum Gerlachio iudicium contineo.

18 [Kr. III 57. G. III 27]. Germani *cetera* intectum renonibus corpus tegunt.

Isidor. Or. XIX 23, 4 p. 602: *Renones sunt velamina umerorum et pectoris usque ad umbilicum, atque intortis villis adeo hispida ut imbrem respuant, quos vulgo reptos vocant eo quod longitudo villorum quasi reptat, de quibus Salustius:* Germani intectum renonibus corpus tegunt. — Eodem loco Historiarum scripta fuisse adparet haec verba:

19 [Kr. II 58. G. II 28]. Vestes de pellibus renones vocantur.

Serv. ad Verg. Ge. III 383: *Pecudum fulvis velantur corpora setis; renonibus. Nam ut Sallustius dicit in historiis:* vestes — vocantur.

Difficillumum est ubi Sallustius de Germanis dixerit suspicari. Haut prorsus inprobabilis volgaris sententia est, eum, cum in libro III de Danubio dixisse constet, quoniam ad eum fluvium multi Germanorum populi habitabant, vel data occasione longius exspatiatum esse vel de populis in Moesia incolentibus, qui Germani a veteribus habiti sunt, disputasse. Set plures suspitiones sunt, quarum nullam prorsus reicere possis. Potuit de Germanis confinibus, ubi de Scythis dixit, exponere (fr. III 49), potuit cum de Spartaci consilio fugitivorum trans Alpis perducendorum mentionem fecit, vel ubi Mithridatis socios Bastarnas (App. b. M. 69) conmemoravit. Quibus ego novam adiungo. Circa a. 71 scimus Ariovistum in Galliam transiisse (Momms. III p. 224). Cum igitur Romanos ad res in Gallia gestas semper adtentissumos fuisse constet, nonne fieri potuit, ut de illius adventu in senatu litterae recitarentur eamque rem Sallustius non omitteret, set ea uteretur ad mores Germanorum describendos. Nam copiosius eum de illis narravisse, quae memoriae prodita sunt, luculenter ostendere videntur. Unde scita est atque acuta Kritzii suspitio Vergilium quae Ge. III 376—383 de Germanis scripsit omnia ab eo sumpsisse. Quamquam cum id adeo Taciti quodam verborum consensu confirmare studuit, longius progressus videtur, cum ille non maior sit, quam rerum natura postulet. Nec quidquam obstat quo minus utrumque et Sallustium et Vergilium ex eodem fonte, Caesaris commentariis eiusque militum narrationibus, hausisse statuamus. Ceterum incredibile est, Sallustium nihil dixisse nisi quid renonis vocabulum significaret, cum Caesar b. g. VI 21, 5 eo ut in volgus noto usus sit. Quod si quales essent eae vestes descripsit, via munitur ad alterum fragmentum emendandum. Nam *intectum*, in quo iam Colerus obfendit, cum Kritzio ita explicari, ut nudum, nullo alio vestimento indutum, corpus renonibus texisse Germani dicantur, cum mirum loquendi genus vetat, tum quae de illo vestitu tradidere Caesar b. g. IV 1, 10. VI 21, 5. Tac. Germ. 17, quem locum secutus *cetera* addidi.

20 [Kr. III 66. G. inc. 12]. Ibi triennio frustra trito.

Serv. ad Verg. A. IV 271: *teris; per negligentiam tempus consumis [et est verbum ad ignaviam positum]. Sallustius:* ibi triennio frustra trito. Kritzius haec verba ad M. Antonium (fr. III 54) pertinuisse censuit, ibi ad verbum omissum velut *obiit* relatum fuisse ratus. Set neque id ex Servi verbis veri simile — quid enim retulisset id adiungere, nisi ad *trito* pertineret? — et vix credibile Sallustium res ab Antonio pessume gestas (Drum. I p. 63. Momms. III p. 69 sq.) tam leniter vituperaturum fuisse. Qua re cum neminem reperiam, de quo illa recte dicta fuerint, in incertis relinquere satius habeo.

21 [Kr. III 67. G. inc. 42]. Sin vis obsistat, ferro quam fame aequius perituros.

Serv. ad Verg. A. III 265: *Casum autem, i. e. periculum, nihil est enim fame gravius, quod ait postea: obscaenamque famem, quae prima pericula vito. Sallustius:* sin vis — perituros. Cum verba aperte sint eius, qui obsessis audaciorem modum evadendi suadeat, haut inprobabilis Kritzii suspitio est, verba fuisse Spartaci, fugitivos in Vesuvio clausos cohortantis, malim, ut perrumpant Crassi munitiones suadentis. Set certe etiam in aliis rebus (cogita: Calaguris obsessione, fr. III 5) dici potuere.

22 [Kr. III 68. G. III 73]. Exuant armis equisque.

Serv. ad Verg. A. XI 80: *Alii "equos et tela quibus spoliaverat hostem", ad Pallantem volunt tantum pertinere, quia in antiquis disciplinis relatum est: quae quisque virtute ornamenta consecutus esset, ut ea mortuum condecorarent. Sallustius:* exuant armis equisque. Verba vix aliter in-

tellegi possunt, quam ut ducem aliquem militibus inperasse statuamus, captis hostibus arma et equos adimerent, id quod fortasse eo spectavit, ut vitae parcerent. Spartacum eum ducem fuisse, uti Kritzius censuit, veri simile non est.

23 [Kr. III 70. G. 57]. Quae cis paucos dies cuncta in armis foret.

Praepositionis *cis* exemplum adtulit Cledon. p. 1933 P., set ibi legitur *iuncta*. A quo *sunt*, id quod et Gerl. et Kr. scripsere, inventum sit nescio. Quod si *foret* librorum scriptura est, per se concidit suspitio his verbis expressam fuisse spem fugitivorum servos mox armatos ad se adcessuros esse. Tum recipiundum est, quod ipse Kritzius coniecit *cuncta*. Dicitur fortasse de metu L. Luculli, ne ab tergo mox omnis Pontus ab Mithridate revorso in arma coactus foret.

*24 [Kr. III 71. G. IV 45]. Dum paulatim suis in vicem subveniunt, omnes in proelium coacti sunt.

Serv. ad Verg. A. XII 282: *Sic omnes amor unus habet decernere ferro*, haec dicit: *sic, i. e. dum paulatim suis invicem subveniunt, omnes in bellum coacti sunt. Sic Sallustius.* Dubitandum igitur est, utrum verba illa grammatici sint atque Sallusti locus exciderit, an ille — qua consuetudine alias non utitur — Vergilianorum interpretationem verbis Sallustianis proposuerit. Ad rem, qualis apud Vergilium descripta est, aptissuma sunt, neque si Sallusti fuere aliter intellegi possunt, quam de populis duobus, qui cum singuli pugnare inter se coepissent, in vicem suis subvenientes paulatim omnes bellum aut renovare aut incipere coacti sunt, id quod de Spartacico tumultu dici non potuisse res ipsa Kritzium docebit. Quod si cum Gerlachio ad pugnam quamdam referuntur, necessario pro *bellum* scribendum est *proelium*, nec vero tum ad proelium apud Cabira factum verba pertinuisse putanda sunt, quoniam res obstat (vid. ad fr. IV 44 et 45), set ad talem pugnam, qualis inter Sertorium et Romanos ad Saguntum conmissa est (Drum. IV p. 368. Plut. Sert. c. 21: ἠναγκάσθη συμβαλεῖν αὐτοῖς καταβαίνουσιν ἐφ' ἁρπαγὴν καὶ σιτολογίαν). Res utique in incerto relinquenda, quamquam magis ad eam sententiam inclino, ut verba illa Sallusti esse negem.

25 [Kr. III 72. G. inc. 36]. Simul inmanis hominum vis multis locis invasere patentis tum et pacis modo effusas *urbis*.

Serv. ad Verg. A. I 299: *Nonnulli sane 'pateant' pacatae sint accipiunt, ut Sallustius:* simul — effusas. *Hic enim habitus pacis.* Vix aliud ad explendum membrum aptius reperies, quam quod Kritzius adiecit *urbis*. Haec de servis, qui fractis vinculis ergastulorum undique in Italiae urbes nihil hostile timentis inruere, dici potuisse eidem viro docto adseveranti non negaverim, tamen cum *pacis modo* et ipsa Servi interpretatio prodant, de regione sermonem fuisse, quae pacem habere crederetur, quaeri licet, annon de Ponti urbibus cogitandum sit, subito regresso Mithridate per incolas laetissume eius arma sequentis inpugnatis.

26 [Kr. III 74. G. I 131]. Apertae portae, repleta arva cultoribus.

Serv. ad Verg. Aen. II 27: *Panduntur portae; signum pacis est: ut Sallustius* apertae — cultoribus. In simili re atque praegressum fr. dictum fuisse certissumum; set ubi?

27 [Kr. III 73. G. I 76]. Qui nullo certo exilio vagabantur.

Serv. ad Verg. A. I 2. De eis, qui patria eiecti certum domicilium non habebant, dici apertissumum; talis se cum fugitivis coniunxisse incredibile, ad Sertorium accessisse veri simile; at etiam piratarum copiae per talis auctae sunt (Drum. IV p. 395). Qua re haut prorsus inepta videtur suspitio, hoc fr. cum II 94 coniungendum esse.

28 [Kr. IV 25. G. I 68]. Festinantibus in summa inopia patribus.

Donat. ad Ter. Eun. III 4, 8: *Quid festinas?] Properas, turbaris et trepidas? Sallustius:* fest. — patribus. Kritzius haec verba ad eam inopiam rettulit, in qua senatus fuit cum consules ambo ab Spartaco victi essent, ut inperium belli necessitate (ἐξ ἀνάγκης Plut. comp. Nic. et Crass. 3) coactus ad M. Crassum deferret. Set certe non minor patrum inopia fuit, ubi advorsum M. Aemilium Lepidum Gn. Pompeio cum Q. Catulo inperium dedere (Drum. IV p. 343), ad quam rem Gerlachius fragmentum rettulit, nec minor, cum eundem Pompeium in Hispaniam contra Sertorium misere (Drum. l. c. p. 361).

29 [Kr. IV 45. G. inc. 10]. Haut inpigre *pugnans* neque inultus occiditur.

Donat. ad Ter. Andr. I 3. 34: *Duae negationes faciunt unam adfirmativam: tres negativae pro una negativa accipiuntur: ut hic 'neque haut non'. Sallustius:* haut impigre neque inultus occiditur. Cum nullo modo probari possit Kritzii sententia: *haut inpigre occiditur* esse: 'haut facili negotio occiditur', cui adeo adiuncta verba *neque inultus* obstant, non vereor ne in temeritatis crimen incurram, cum huic loco eandem quam multis aliis medelam adhibendam censeam. De Spartaci morte haec vix apte dici videntur, quippe qui certe in morte easdem laudes meruerit quas Sall. Catilinae tribuit. Nec quidquam obstat, quo minus haec de D. Laeli interitu (fr. II 16) dicta opinemur fuisse.

30 [Kr. V 3. G. inc. 79]. Prohibet nocere venenum quod tibi datur.

Conmemoravit haec verba Gramm. inc. de generibus nominum post Ovidi Halieut. ed. Haupt. p. 104. ed. Otto p. 58. Ottonis sententiam verba fuisse ex epistula quadam Mithridatis lib. II (conl. schol. ad Luc. Phars. I 337) satis explosit Kritzius. Nec tamen magis placet quod is ipse censuit, verba esse medici Scythici Mithridati suadentis, ut volnus suum serpentum veneno curari pateretur (App. b. M. 88 p. 395, 5). Credo potius Sallustium descripsisse herbam illam, quam pro antidoto habitam ipsamque Mithridatiam vocatam scripsit Plin. H. N. XXV 6, 26 (62).

31 [Kr. V 5. G. inc. 4]. Et in proeliis actu promptus.

Donat. ad Ter. Eun. IV 7, 13: *Irridet quidem poëta, verumtamen ostendit officium imperatoris hoc esse, ne in pericula se proiciat. Sic Sallustius* et in — promptus. Parum veri similis est Lindemanni ad Arus. p. 243 suspitio haec verba continuanda esse cum fr. V 3, cum qui septuagenarius armatus equum insiluisse dictus sit, eum actu promptum fuisse satis adpareat. Et multos profecto duces Sallustius in historiis conmemoravit, de quibus illa rectissume dicerentur.

32 [Kr. V 15. G. IV 36]. Cupientissumus legis.

Diomed. p. 311 haec verba protulit exemplum participi cum genetivo iuncti. Cum ex Diomedis loco statui non liceat, adiunctum fuisse

apud Sallustium gerundivum (puta *perferundae*), de eo dici adparet, qui legem aliquam latum aut perlatum iri cupidissume expectaverit. Quem Gn. Pompeium fuisse plerique omnes credidere, haut inepte quidem. Set quid obstat quo minus populum cupientissumum fuisse statuamus legis de tribunicia potestate restituenda, vel iudiciariae? Ita si Gerlachius iudicavit, ei adsentior.

33 [Kr. V 19. G. I 38]. Sane bonus ea tempestate contra pericula et ambitionem.

Serv. ad Verg. Aen. I 195: *Bonum etiam pro forti dicit Sallustius:* sane — ambitionem. Quae verba aperte aliter intellegi non possunt, nisi de eo, qui fortiter periculis et ambitioni restiterit. At cuius ambitioni? suaene ipsius? Parum recte ea animi cupiditas cum periculis iungeretur. An igitur Gn. Pompei? quae Kritzii fuit sententia. At ut *pericula,* sic etiam *ambitionem* latius patere adparet. Simillumus est h. l. Iug. 28, 5: *firmissumus contra pericula et insidias.* Scilicet ambitio conplectitur studia hominum atque opera ad aliquem in suas partes abstrahendum inpensa, qua significatione vocabulum est ap. Iust. I 3, 1: *cum admitti magna ambitione aegre obtinuisset.* Praeterea ex verbis *ea tempestate* manufestum est, illa dicta fuisse de viro, qui postea ambitione conruptus esset, id quod in Q. Catulum, quem Kritzius dici putavit, nullo modo cadit. Quod si coniecturae locus datur, fortasse ille fuit G. Scribonius Curio, qui cum cos. a. 76 fortissume popularibus restitisset, postea tamen legem Gabiniam conmendavit itaque sese potentiae Gn. Pompei quasi addixerat (Cic. d. inp. Gn. Pomp. 23).

34 [Kr. I 88. G. 63]. Neque animo neque lingua satis conpotem.

Donat. ad Terent. Adelph. III 2, 12: *Compos animi] i. e. competentis animi vel sani animi, cui contrarium est 'impos animi'. Sallustius* neque — compotem, *cum de amente Septimio loqueretur. Alii 'compotem animi' compositum animo intellegunt.* Cum Donat. de *compos* dicat, nullo modo per errorem hunc locum pro fr. I 88 adtulisse putari potest. Ex eis autem temporibus, de quibus Sallustius historiis narravit, duos Septimios novimus, L. Septimium de quo Cic. pro Vareno (Drum. V p. 244 sq.) secundum Prisc. III p. 112 dixit: *L. ille Septimius diceret. Etenim est ad L. Crassi eloquentiam gravis et vehemens et volubilis: Erucius hic noster Antoniaster est;* ad quem quo minus cum Kritzio verba illa referamus obstat, quod *non compotem lingua* parum cum volubilitate ab Cicerone laudata videntur convenire. Alter est P. Septimius Scaevola, quem a. 72 praetore Q. Hortensio damnatum esse constat, quod iudex pecuniam acepisset (Cic. act. I in Verr. 13, 38 ibiq. Zumpt. p. 79. pr. Cluent. 41, 115. Drum. III p. 87). Ad eum igitur illa verba pertinuisse fortasse rectius putabuntur.

35 [Kr. 1. G. I 112]. Cum Sertorius neque erumperet tam levi copia navibus.

Serv. ad Verg. A. II 564: *Copia; notandum [est] de exercitu eum dixisse singulari, ut Sallustius:* Con Sertorios neque rumpor et an levi copiam avibus. Cassel. (Bergk. partic. V p. 35): Com Sertorios neque rumperet an levi copiam avibus, unde veram emendationem invenit Putschius quam etiam Bergk. conprobavit. Quod ap. Lion. adscriptum est *lib.* I *Hist.* in Cassel. omissum. Tamen veri simile est verba ex primo libro, ubi de erroribus Sertori narratum fuisse constat, sumpta esse.

36 [Kr. 2. G. III 16]. At Sertorius vacuos hieme augere copias.

Verba conmemorata sunt ap. Porphyr. ad Hor. Ep. II 2, 77. Qua

hieme illud factum sit non liquet, cum Sertorius semper hieme prudentissume usus sit.

37 [Kr. 3. G. II 17]. Serv. ad Verg. A. VII 728: *Cales — civitas est Campaniae; nam in Flaminia quae est, Cale dicitur. Est et in Gallaecia* [volg. Gallia. Emendavit Voss. ad Mel. p. 186] *hoc nomine, quam Sallustius ab Perpenna captam commemorat.* Quo tempore id factum sit, aliunde non constat, nec veri similis est Drumanni coniectura IV p. 373.

38 [Kr. 4. G 52]. Speciem captae urbis eficere discedentes.

Serv. ad Verg. A. VIII 557: *Ergo ut solet imaginem τὴν φαντασίαν, — hanc Sallustius speciem dicit, sicut ipse dicit:* speciem — discedentes. Ea crudelitas utrum ab romanis militibus an ab piratis Ponti oppida defendentibus in socia urbe perpetrata sit, parum liquet.

39 [Kr. 5. G. III 59]. Ut res magis quam verba gererentur, liberos parentisque in muros locaverant.

Verba adlata sunt ab Lact. ad Stat. Theb. X 573. Cuius obsessae urbis incolae liberos ac parentis in muris locaverint, quorum conspectu milites ad fortius manu quam lingua pugnandum stimularentur, mihi ignotum esse fateor.

40 [Kr. 6. G. 46]. Radicem montis excessit.

Verba leguntur apud eund. Lact. ad III 116. Ut fortasse aliqua explicandorum via muniatur, admoneo loci Frontini strateg. II 5, 34; vid. ad fr. IV 16.

41 [Kr. 7. G. 44]. Paululum requietis militibus.

Serv. ad Verg. Ecl. VIII 4: *Requierunt —; quietos esse fecerunt. Sic Sallustius:* paul. — militibus. *Quiesco enim [duplicem habet significationem, et aliter dico 'quiesco] ego', aliter 'quiesco servum', i. e. quiescere facio.* Si verum est, quod in ed. Lion. adiunctum *Hist.* 6, ergo in lib. IV verba lecta sunt, pertinuisse puto ad Lucullum, qui militibus non multum quietis dedit.

42 [Kr. 8. G. 43]. Consedit in valle virgulta nemorosaque.

Sallustium *virgulta* pro *virgultuosa* dixisse commemorat Serv. ad Verg. A. III 516, quod ap. Verg. *pluvias* esset pro *pluviosas.*

43 [Kr. 9. G. III 74]. Ex parte cohortium pro tempore instructae stationes locatae pro castris.

Commemoravit Serv. ad Verg. A. XII 66 ob usum praepositionis *pro.* Set ibi pervorse legitur *praecipere instructa et stationes,* unde Putschius coniecit *praecipue instructae stationes,* quod mihi non magis placet, quam Kritzio, quia *praecipue* alias dicitur quod alicui prae ceteris ab aliquo tribuitur, atque *et* prorsus neglectum est. Quod restitui, tantum abest ut verum iudicem, ut pro eo haberi velim, quod aliquo modo tolerabilem sententiam eficiat.

44 [Kr. 10. G. I 130]. In secunda festinas cohortis conposuerat.

Cum Serv. ad Verg. A. IX 488 haec verba ob *festinus* adferat,

hanc scripturam ab eo inventam esse certum videtur, set cum utique mirum sit, quod quamvis tam multi de rebus bello gestis narraverint, nusquam tamen festinarum cohortium mentio facta inveniatur, neque quales illae fuerint ex re ipsa et vocabuli natura perspiciatur, certe non reiciundus est, qui num fortasse Servius conrupta apud Sallustium invenerit quaesiverit. De qua re ante quam diiudicatum fuerit, supervacaneum est quaerere ubi dicta fuerint, neque Kritzius ei, in quam inciderat, suspitioni, continuanda esse verba cum fr. II 15, cui non nihil ab re ipsa obstat, ipse quidquam tribuit.

45 [Kr. 11. G. IV 40]. Set ubi tempore anni mare classibus patefactum est.

Serv. ad Verg. A. I 146 ob *aperit* ab Vergilio similiter dictum. Possumus ea dicta statuere vel de certa expeditione marituma (puta Servili aut M. Antoni) vel de more piratarum quotannis marium omnium infestandorum.

46 [Kr. 12. G. III 71]. Repente incautos agros invasit.

Serv. ad Verg. Ge. III 469 his adiunctis *i. e. securis et quibus praecautum non erat.* De Spartaci exercitu subito in meridionalis Italiae regiones inrumpente haec dici potuisse Gerlachio concedundum est; de quo alio duce recte dicta videantur non constat.

*47 [Kr. 13. G. 46]. Virtuti satis credebant.

Serv. ad Verg. Ecl. II 17 quo *credere* idem esse ac confidere exemplo inlustraret. Cum vero Iug. 106, 3 legantur haece: *virtuti suorum satis credere,* nec verba illa satis apte dici potuisse videantur, nisi cuius virtuti crederetur addito, utrum illa verba ex loco Iug. male repetita, an ex Historiis desumpta sint, valde dubium est.

48 [Kr. 14. G. 32]. Tergis vinciebant.

Cum Serv. ad Verg. IX 412 *tergis* pro *tergoribus* dictum esse doceat, fortasse haec verba ad eandem rem pertinuere atque fr. IV 1 et 2.

49 [Kr. 15. G. 31]. Neu quis miles neve pro milite.

Serv. ad Verg. A. II 157: *Plerumque enim evocati dicuntur et non sunt milites, set pro milite; unde Sallustius:* neu — milite.

50 [Kr. 16. G. 30]. Graviore bello, qui prohibituri venerant, socios regere.

Adtulit Donat. ad Ter. Hec. V 1, 32, ut *gravis* idem esse ac *molestus* ostenderet. Set perverse ibi scribitur *socii frigere,* pro quo, ut probabilis sententia efficeretur, recepi Gerlachii praef. p. XXXIX coniecturam.

51 [Kr. 17. G. 73]. Exercitum [maiorum more] vortere.

Sallustium *vortere* sic simpliciter pro *considerare* dixisse, ut adfirmat Serv. ad Verg. A. V 408, prorsus incredibile, set rationem expediundae difficultatis nullam inveni.

52 [Kr. 18. G. 71]. Hostes obpressi aut dilapsi forent.

Isidor. Or. XVIII 2, 7 p. 562. Haut prorsus inprobabilis haec suspitio videtur, verba dicta fuisse de clade Mithridatis apud Comana accepta,

quae interneccio fuisset, nisi milites advorsus inperatoris edictum praedam studiosius conlegissent (Drum. IV p. 136). Set nihil obstat quo minus praecessisse arbitremur: *nisi nox proelium diremisset.*

53 [Kr. 19. G. 27]. Apud latera certos conlocaverat.

Serv. ad Verg. A. I 576, *certos* firmos esse docens.

54 [Kr. 20. G. III 25]. Profectus quidam Ligus ad requisita natura.

Ita haec profert Pompei. in Donat. p. 440 Lindem. Quint. autem VIII 6, 59 extrema tantum tria verba conmemorat. Non possum supprimere suspitionem, Pompeio illum Ligurem ex Mari exercitu (Iug. 93) quasi ante oculos vorsatum esse, ut duos locos Sallusti conmisceret.

55 [Kr. 21. G. 24]. More equestris proeli sumptis tergis atque redditis.

Serv. ad Verg. A. XI 619: *Sane nunc fugiunt non timore, set lege proeliandi. Sallustius:* more — redditis.

56 [Kr. 22. G. 25]. Regressi ad faciliores ictus locos quaerebant.

Serv. ad Verg. Aen. IX 749: *Alte consurgit in ensem; genus feriendi Gallicanum. Sallustius:* regressi cet. Volgo scribitur *loco cedebant*, set cum qui ad faciliores ictus inferendos regrediantur, nisi aut perfecto aut prohibito consilio non recedant, ergo minus plena sit oratio, recipiundum videtur, quod Guelf. I exhibet *locos quaerebant*, ad quod referunda sunt verba *ad faciliores ictus.*

57 [Kr. 23. G. III 51]. Inpediebant iussa nautarum.

Serv. ad Verg. A. III 128: *Celeusma autem quasi praeceptum. Unde Sallustius:* impediebant cet. Ne illud quidem dignoscitur, *iussa* utrum accusativus an nominativus sit.

58 [Kr. 24. G. 22]. Quae pacta in conventione non praestitissent.

Adtulit Donat. ad Ter. Eun. III 2, 13 ob *conventionis* vocabulum.

59 [Kr. 25. G. 19]. In nuda intecta corpora.

Diomed. p. 447 cum haec homoeoteleuti exemplum conmemoret, ut aperte in nuda et intecta corpora promiscue aliquid factum esse dictum fuerit, reiciundam esse adparet editionum interpolatarum scripturam *iniecta.*

60 [Kr. 26. G. I 21]. Non repugnantibus modo, set ne deditis quidem a b c m.

Ita haec scripta extant ap. Donat. ad Ter. Phorm. I 2, 48 αὐξήσεως exemplum. Litteris illis extremis Debrossio auctore Gerlachius significari censuit verba *atrocis belli clades metuentibus*, parum probabiliter, quoniam qui se hosti victori dediderint, eis belli clades non eodem modo quo repugnantibus metuendas esse apertum est. Quamquam vero nisi nova subsidia inventa fuerint, nulla spes est fore ut tam densa caligo diffundatur, tamen cum *dediti* etiam sint qui alicuius auctoritati et fidei sese addixere, ab his autem nihil minus quam ab illo dissensio expectari possit, hoc mihi in mentem venisse dicam: *adsentientibus* (vel *adprobantibus*) *bellandi consilium mittit.*

61 [Kr. 27. G. IV 29]. Ita sperat illam pugnam pro omine belli futuram.

Serv. ad Verg. A. I 456: *Sane pugna temporale certamen; idem et proelium significat; bellum autem universi temporis dicitur, ut Punicum, Mithridaticum. Sallustius:* ita separat pugnam illam pro omni bello futuram. Nihil ex praegressis de loco, ubi haec verba scripta fuerint, conici posse, vel inde adparet, quod statim subiungitur locus Livi de Pyrrho rege. Idem ad X 311: *Omen pugnae; Sallustius:* pugnam illam pro omine [al. *ominibus*] bello [al. *belli*] futuram. An igitur scribundum: *pro omine omni bello futuram?*

62 [Kr. 28. G. IV 25]. Ubi multa nefanda casu super ausi atque passi.

Prisc. XIV p. 46: *Sallustius vero in historiis adverbium hoc protulit* ubi — passi [*nefandae* libri; emend. Gerl.]. *Set mihi videtur Sallustius quoque loco praepositionis hoc praepostere protulisse.*

63 [Kr. 29. G. II 55]. Quo cupidius in ore ducis se quisque bonum et strenuum ostentantes.

Serv. ad Verg. A. X 370: *Melius 'ducis', quam si dixisset 'regis'; hoc enim nomen significat ducentem in proelia: Sallustius:* quo — ostentantes. *Non dixit 'proconsulis'.* Isid. Orig. IX 3, 22 p. 298 in relicuis cum Servio consentiens omisit *et strenuum ostentantes* et adiecit: *non dixit in ore consulis.* Cum Gerlachius etiamnum Debrossii sententiam, haec de Q. Metello dicta fuisse, teneat, liceat aliam suspitionem haut inprobabiliorem obponere: dicta fuisse de proelio ad Tigranocertam conmisso, ubi L. Lucullus postquam cum duabus cohortibus locum editum occupavit, omnibus militibus, adclamans: *vicimus,* animos addidit (Drum. IV p. 148).

64 [Kr. 30. G. 13]. Atque eos a tergo incurrerunt.

Rufin. de schem. p. 261 ed. Frotsch. *Figura per praepositionem in, modo semel et simpliciter elatam — et apud Sallustium:* atque cet., *quasi in eos incurrerunt.*

65 [Kr. 31. G. I 44]. Togam paludamento mutavit.

Adtulere Isidor. Or. XIX 24, 9 p. 604. Serv. ad Verg. Ge. I 8, set subpresso nomine scriptoris et cum conruptela *coiam*, Schol. ad Iuvenal. 6, 400. Haec fortasse dicta fuere de Q. Sertorio, qui ab eloquentiae studiis se ad militiam convortit (Plut. Sert. 2).

66 [Kr. 32. G. 1]. Pressi undique multitudine.

Donat. ad Ter. Ad. III 2, 4: *Cum impressio est hostium, sic dicitur. Sallustius:* pressi cet.

67 [Kr. 33. G. I 33]. Exercitum argento fecit.

Conmemorat ita dixisse Sallustium et ipse explicat *i. e. pecunia paravit* Sen. Ep. mor. XIX 5 (114), 17. Neminem invenio, de quo id aptius dictum fuerit, quam Gn. Pompeium, qui iuvenis ante Sullae in Italiam reditum suis opibus tres legiones coëgit (Drum. IV p. 327).

68 [Kr. 34. G. III 15]. Lusitaniae gravem civitatem.

Serv. ad Verg. A. XII 458, *gravem* explicans fortem.

69 [Kr. 35. G. 50]. In Hispaniam vorsus.

Prisc. sup. 12 verss. Verg. Aen. p. 1283 P.

70 [Kr. 36. G. 49]. Ille Conistorgim apud legiones venit.

Pompei. ad art. Don. p. 395, ubi legitur non *ad*, set *apud legiones*, quod parum probabili ratione Aspero auctore defendit Kritzius, Conistorgim in vicinia castrorum fuisse dictitans itaque Sallustio pervorsitatem quamdam inponens; neque incredibile est Sallustium ex volgari usu *apud* pro *ad* dixisse (vid. Conn. p. 106. Klotz. Lex. s. v. *ad* p. 98). De Conistorgi cfr. Strab. III p. 191, 7. App. Hisp. 57 p. 83, 19. Mannert. geogr. I p. 316 et 320.

71 [Kr. 37. G. III 14]. Iam repente visus saevire Tagus.

Serv. ad Verg. A. X 103.

72 [Kr. 38. G. III 17]. Aenum et Maroneam viamque militarem.

Serv. ad Verg. A. III 17. Oppida illa Thraciae. Verbum fuisse videtur *munivit*. Cum M. Lucullum constet Thraciam devicisse, haec libri IV fuisse veri simile est (vid. IV 38).

73 [Kr. 39. G. III 78]. Feroces Dalmatae.

Tertull. de anima p. 313: *Sallustius vanos Mauros et feroces Dalmatas pulsat*. Cfr. fr. I 63. Eodem loco illud dictum fuisse, quo fr. inc. 11, res ipsa docet.

74 [Kr. 40. G. 82]. Ostia.

Sallustium frequenter etiam plurali numero urbem significasse testatus est Charis. p. 98.

75 [Kr. 41. G. II 21]. [Pompeius] oris probi, animo inverecundo.

Suet. de gr. c. 15: *Lenaeus, Magni Pompei libertus, — tanto amore erga patroni memoriam extitit, ut Sallustium historicum, quod eum* oris — inverecundo *scripsisset, acerbissima satyra laceraverit*. Doleo, quod Kritzius scripturam *oris inprobi* retinuit. Cum enim *os* animo obpositum nisi de facie oris intellegi non possit, cum Pompeium *os probum* habuisse Plin. H. N. VII 10, XXXVII 2, erubuisse Sen. Ep. mor. I 11, 4 testatus sit, cum denique hoc gravissumum obprobrium sit, faciem ingenio non parem fuisse, vel ex coniectura restituendum fuit *probi*, ut edidit Rothius ap. Suet. Loci Sallustiani non prorsus inmemor videtur fuisse grammaticus Endlich. Anecd. p. 38: *et illud de Pompeio, qui coloris erat rubei sed animi inverecundi; sed quem non pudet et rubet, non est homo, sed ropio.*

76 [Kr. 42. G. I 40]. Inter arma civilia aequi bonique famas petit.

Senec. Ep. mor. XIX 5 (114), 19, quo modo Arruntius eo loco abusus sit, docet.

77 [Kr. 43. G. I 74]. Ex insolentia avidus male faciundi.

Serv. ad Verg. A. IX 343. Si ea verba — quae Kritzii sententia est — de P. Clodio dicta fuere, Sallustium non eius gratia a. 52 tribunum plebei T. Annio Miloni advorsarium fuisse cognoscitur.

78 [Kr. 44. G. III 2]. In quis longissumo aevo multa de bonis falsa in deterius conposuit.

Serv. ad Verg. Ecl. VIII 27: *Notandum sane 'aevum' hic pro tempore, ut ipse alibi* (A. III 415) — — *Sallustius* VI *Hist.* In quis — composuit. *Alias aevum pro annis. Falsa,* quod libri exhibent, non opus videtur cum Kritzio in *falso* mutari, cum ita recte dicantur quae contra veritatem finguntur atque evolgantur. Dicta autem haec verba fuisse de scriptore, non de oratore recte intellexit Kritzius, quamquam Gerl. etiamnum eam sententiam videtur tenere, quam antea proposuit. Conlocavit enim inter fr. II 36 et 37. Ipse vero Kritzius ad Catonem referunda existumavit, qua re in ed. noviss. cum I 2 coniunxit. Cui sententiae haec mihi videntur obstare: Primum quamquam Catonem illum censorium severe atque acriter de hominibus praeclaris rebusque ab eis gestis iudicavisse conpertum habemus (Bernhardy. Litt. Rom. p. 583) idque haut raro in originibus ab eo factum esse maxume credibile est (cfr. fr. ap. Prisc. X p. 510. fr. 100 ed. Roth. p. 283: *quod eorum nemo quisquam quicquam mihi ignoturus est*), tamen eum de gravibus tantum et magnis rebus dixisse neque copiose expatiatum esse certum est (cfr. fr. I 2 *paucis absolvit*); deinde cum verba *longissumo aevo,* quidquid Servius nugatur, intellegi non possint, nisi ut is, de quo illa verba scripta sunt, per diutinam vitam id fecisse dicatur, de Catone certe minus apta videntur, quippe quem senem historias confecisse vel ex Corn. Nep. vita 3, 3 sciamus. Tum num credibile est, Sallustium de Catone, quem non solum imitatum eum esse uno consensu veteres confirment, verum etiam admiratum esse atque adeo acerbitate ac severitate iudicandi aequasse res ipsa doceat, tale aliquid de illo dicturum fuisse praesertim cum nulla eius rei necessaria caussa ne fingi quidem possit? Nam si de eisdem rebus, de quibus ipse scripturus erat, ille narravisset, non minore iure illum vituperasset, quam Sisennam Iug. 95, 2: scriptori, qui iamdudum vita decesserat, tale obprobrium facere, nisi id argumentis confirmaretur aut certe veriora falsis obponerentur, neque prudentis fuit neque iusti. Ad quae adcedit, quod Servi *Hist.* VI, quamvis suspectum sit, tamen non ita prorsus reiciundum videtur, ut in ipso operis Sallustiani principio illa verba dicta fuisse celerius et cupidius statuere debeamus. At alio loco num copia fuit de Catone dicendi? Iam quod ipse conieci, proponam, non quo verum me invenisse confidam, set quoniam variis propositis sententiis verum facilius invenitur, haut inutile ratus hominum doctorum animos in hanc quaestionem vortere. Cum igitur illum, de quo ea verba dicta fuerint, aequalem Sallustio fuisse, certe de eisdem rebus atque hominibus videri scripsisse supra monuerimus, cumque eum per longam vitae aetatem multos libros edidisse verba ipsa ostendant, de nemine id aptius dici potuit, quam de M. Terentio Varrone Reatino, quippe qui a. 116 vel 115 natus (Fisch. Tab. p. 154), a. 28 mortuus sit (Fisch. l. c. p. 378, cfr. Bernh. l. c. p. 757 sq.), tantamque librorum copiam, quantam nemo alius veterum ediderit. Eum porro in scriptis suis haut raro mores aequalium perstrinxisse et castigavisse cum aliunde constat, tum ex saturarum reliquiis, quas J. Vahlen edidit, adparet (Bernh. l. c. p. 549). Eius deinde conmemorandi copiam fuisse Sallustio inde perspicitur, quod ille Gn. Pompeio familiaris fuit eique operam praestitit atque adeo eius rogatu conmentarium εἰσαγωγικόν conposuit, quo quid consul in senatu agere deberet docebatur (Drum. IV p. 382). Quod aliquid firmamenti inde accipit, quod Servius ex libro VI, i. e. secundum grammaticorum numerandi rationem Historiarum IV, verba desumpta significavit, quo libro ipso de Pompei consulatu narratum fuisse constat (fr. IV 29—35). Postremo inter Varronem atque Sallustium altercationem intercessisse adparet ex eo, quod Gellius XVII 18 ex libro eius, qui inscriptus fuit *Pius aut de pace*, rettulit. Si igitur hic ante Sallusti Historias editus fuit, is ignominiam ab illo sibi inflictam ultus esse putandus est, sin postea, Varro acerbius de se dictum iudicium pari rettulisse censendus.

79 [Kr. 45. G. 77]. Eis modico quoque et diligenti inperio percarus fuit.

Apud Schol. ad Lucan. VII 267 p. 533 ed. Web. haec verba ita leguntur, ut alter cod. *modico*, alter *inmodico* exhibeat, deinde *eleganti* vel *elegantum* scriptum sit. Qua re, quod iam Kritzius suspicatus erat, Rothius restituendum censuit *in modico;* etiam aptius Gerl. praef. p. XL *is modico*, modo illud pro *eis* esse putetur. Pro *eleganti*, quod Kritzius recte sensit ferri non posse, Rothius *clementi* restituit. Set ita demum modicum i. e. mite et clemens inperium placet, cum simul diligens sit, i. e. nullius rei, quae ad prosperum eventum belli pertineat, neglegens. De Sertorio recte haec dici potuisse docet Plut. Sert. 6 ἥμερος μὲν ὢν ἐν ταῖς εἰρηνικαῖς χρείαις, φοβερὸς δὲ τῇ παρασκευῇ κατὰ τῶν πολεμίων φαινόμενος et ante μάλιστα δὲ τῶν ἐπισταθμιῶν ἀπαλλάξας ἠγαπήθη. Drum. IV p. 348.

80 [Kr. 46. G. 9]. Communem habitum transgressus.

Prisc. XIV p. 39: *Transgredior* ὑπερβαίνω, *ut Sallustius* communem habitum transgressus *pro supergressus;* unde veri simile non est, de statura corporis potius dictum fuisse quam de ratione se gerendi.

81 [Kr. 47. G. 35]. Atque ipse cultus rei.

Acr. ad Hor. Sat. II 2, 66.

82 [Kr. 48 et 49. G. I 35 et 36]. Nam Sullae dominationem queri non audebat — — neque est obfensus.

Donat. ad Ter. Phorm. II 3, 24: *quam is aspernatur]. Ordo est: 'ob hanc quam hic aspernatur'.* Ἀπόδοσις; *'quam' enim supra revocavit ad puellam referens, ut 'quem regno Hesperio fraudo'. Et Sallustius:* Nam Syllae dominationem non audebat. *Et interpositis quibusdam:* neque est offensus dominationem Syllae. Arus. p. 257: *queror illam rem. — Sal. Hist.* Nam Syllae dominationem queri non audebat. Ex Donati obscuris verbis haec duo certa videntur: primum membra illa non longe disiuncta, deinde ad alterum aliquid ex antegressis longius repetendum fuisse. Iam mirum est in priore membro *queri non* excidisse, quae felici casu ab Arusiano servata sunt, tum in altero constructionem esse inauditam *obfendor aliquid.* Nonne igitur veri simile est, hoc voluisse grammaticum: ad extremum ex praegressis revocandum esse *dominatione Sullae?*

83 [Kr. 50. G. I 50]. Multos tamen ab adulescentia bonos insultaverat.

Don. ad Ter. Eun. II 2, 54 cum *insultabis fores* conparavit, set scriptum est *insultavit.* Serv. ad Verg. A. IX 634: *'illudo te' figuratum est, ut hoc loco. Item 'insulto te'. Sallustius:* multos a pueritia bonos insultaverat. Id. ad X 643: *'insultare' est irridere inimicos: et dicimus 'insulto tibi': licet Sallustius dixerit* multos ab adulescentia [ita libri] bonos insultaverat *i. e. (in ipsos) impetum fecerat, quamvis possit illic alia esse significatio* [an *—one?*] multos insultaverat. Parum probabiliter Kritzius haec de Gn. Pompeio dici potuisse censuit. Quamquam enim is aliorum laudibus saepissume obtrectavit nec sine quadam acerbitate multos precantes reiecit, tamen adeo iniurias aequo animo pertulisse dicitur neque umquam publice conviciis ac contumeliis alios petivit (cfr. Drum IV p. 543—46). Multo melius ea conveniunt in talem hominem, qualis fuit G. Licinius Macer, in quo vitam, mores, voltus denique omnem conmendationem ingeni evertisse et veteratoriam potius quam oratoriam eloquentiam (i. e. in dicteriis et iurgiis eum exercitatum) fuisse Cic. dixit Brut. 67, 238.

Neque ea suspitio redarguitur, si hoc fragm. de eodem dictum fuisse, de quo 82, ex particula *tamen*, quam recte ap. Don. adiectam esse non infitiandum est, concluseris. De M. Aemilio Lepido dicta fuisse, nisi qui ei nihil adfingere non dubitet, nemo concedet.

84 [Kr. 51. G. 3]. Pactione amisso Publio legato.

Adtulit Don. ad Ter. Phorm. I 2, 91, quo *amittere* pro *dimittere* ab antiquis dictum esse ostenderet; set verba ita obscura mihi videntur, ut de eis tacere quam parum probabilia proferre satius putem.

85 [Kr. 53. G. 26]. Equo atque armis insignibus.

Serv. ad Verg. A. X 539: *Asper sic* ('insignibus armis') *legit et utitur Sallustii exemplo, qui ait* equo cet. Recte haec verba contra Linkeri sententiam (Sall. Hist. prooem. p. 28) ab III 13 separata sunt. Cfr. Hertz ad Prisc. VI p. 236.

86 [Kr. 54. G. III 90]. Cum Caecilius Apuleius de orthogr. § 16 ed. Osann haec dicat: *Pyrrhus interemptus fuit in aede Dianae a quadam muliere, Trogo Sallustio et Lucceio auctoribus*, primum rem miramur, quippe quae prorsus divorsa sit ab Plut. narratione Pyrrh. 34 (vid. Curtius Peloponn. p. 359 sq. et 562 sq.), tum quae tandem fuerit huius rei conmemorandae Sallustio caussa divinare non possumus, nisi forte cum aliquo loco quo tristi fato qui Italiam armis petiissent perierint dixisse autumas. Lepide autem Gerlachius praef. p. XXXVII ad Apulei fidem confirmandam hunc Servi locum adtulit ad Verg. A. II 469: *'Pyrrhus'; a colore comae dictus, qui latine byrrus* (al. *burrus*) *dicitur. Ita et Sallustius 'Crispus'*. Scilicet sapienter *Crispus* omisit.

87 [Kr. 55. G. III 88]. Caecil. Apulei. de orthogr. § 12: *Staphylus primus docuit vinum aqua misceri. G. Plinius* (H. N. VII 56 (57), 199) *et Sallustius auctores sunt.*

88 [Kr. 56. G. III 72]. Hi sunt *qui* sine verecundia pocula et alias res aureas, deis sacrata instrumenta, convivio mercantur.

Leguntur ap. Serv. ad Verg. A. VIII 278, set ibi scriptum *Hi sunt secundum pocula* et *mereantur*. In hoc inesse *mercantur* acute perspexit Kritzius, set quod idem *secundum* explicat *praeter*, ei illud obstat, quod hunc locum Servius adtulit quo *inter munera deorum etiam pocula esse* demonstraret, unde manufestum est, *deis sacrata instrumenta* loco adpositionis ad praegressa relata fuisse. Cum gravius locum conruptum esse adpareret, non verecundatus sum audacius id restituere, quod rei natura poscere videbatur. Quo loco Sallustius nefariam illam inverecundiam perstrinxerit, frustra quaeritur.

89 [Kr. 57. G. 54]. Nam talia incepta, ni in consultorem vortissent, rei publicae pestem factura.

Verba quae conrupte ap. Don. ad Verg. A. I 37 et IV 316 leguntur, probabili coniectura emendavit Linker de praef. urb. p. 21, nimis

acute tamen ex oratione Catuli quadam (qualem conmemorat quidem Fronto p. 178 Rom. p. 122 Med., nec vero apud Sallustium legi) desumpta esse dictitans.

90 [Kr. 58. G. I 14]. Quae caussa fuerat novandis rebus.

Serv. ad Verg. A. IV 290 conparavit cum *quae rebus sit caussa novandis.*

91 [Kr. 59. G. III 70]. Ad mutandum modo in melius servitium.

Serv. ad Verg. A. I 281 ob *in melius.* Cur haec tribuni plebei verba de superbia et dominatione optumatium conquerentis habeantur potius, quam de veris servis dominorum atrocitatem leniri cupientibus dicta putentur, me non perspicere fateor.

92 [Kr. 60. G. 37]. Genua patrum advolvuntur.

Serv. ad Verg. A. I 307 ob constructionem verbi. De legatis sociorum advorsus praetoris crudelitatem auxilium senatus inplorantibus (memineris Gn. Dolabellae, G. Antoni, G. Verris; cfr. Momms. III p. 87) dicta haec fuisse veri non dissimile est.

93 [Kr. 62. G. I 70]. Ergo senati decreto serviendumne sit.

Cum haec verba Don. ad Ter. Andr. II 2, 28 ob formam *senati* adferat, nihil apud eum habemus, unde de relicuis verbis coniciatur. Nam ne ea verba alicuius tribuni plebei aut socii Italici, num senati decreto obsequium praestandum, vel num secundum s. d. servitutis iugum retinendum sit, quaerentis putemus multa obstant. Mihi continere videntur quod senatus decreverit atque in mentem venit *servi ne indicium sit:* senatum ergo in caussa quadam ne servo potestas indicandi fieret decrevisse.

94 [Kr. 63. G. III 89]. More humanae cupidinis ignara visundi.

Gell. N. A. IX 12, 20: *'Ignarus' aeque utroque vorsum dicitur, non tantum qui ignorat, set [et] qui ignoratur. — Sallustius:* more — visendi. Cum autem Non. p. 88 eandem ob caussam adferat: *Sallustius in Iugurthino bello:* amore humanae cupidinis ignara visendi, fuere qui locum J 93, 3 tam conruptum esse mallent, quam Nonium in titulo libri errore lapsum esse.

95 [Kr. 64. G. IV 22]. Atque ea cogentis non coactos: scelestos magis quam miseros dici dignum.

Donat. ad Ter. Hec. IV 1, 21, quoniam *scelestus* et *miser* inter se obposita sunt, adtulit, set *miseros distringi,* quod cum intellegi non posse Kritzius perspexisset, restitui quod aliquatenus probabilem sententiam efficeret. Ceterum *cogentis* ad verbum praegressum referri et *atque* esse *et adeo* in propatulo est.

96 [Kr. 65. G. 28]. Dum inferior omni via grassaretur.

Conmemoravit ob verbum *grassari* Macrob de diff. gr. lat. vb. p. 332 ed. Bip. Si sana est scriptura, aliter verba intellegi non possunt, nisi ut aliquem, qui altero inferior fuerit, tamen quo consilium perficeret nihil intactum reliquisse statuamus.

97 [Kr. 66. G. II 59]. Ut tanta repente mutatio non sine deo videretur.

Don. ad Ter. Eun. V 2, 36: *Pleraque repentinis impulsionibus nata mirisque proventibus deo adscribi solent. — Et Sallustius:* ut tanta rel. Serv.

ad Verg. A. II 632: *quamquam veteres deum pro magno numine dicebant. Sallustius:* ut tanta cet. De nulla re haec verba aptius dici videntur potuisse, quam de subita Euphratis inminutione (vid. ad fr. IV 51). Set simile prodigium videtur fuisse illud, de quo fr. inc. 71 narratum est.

98 [Kr. 67. G. 8]. *** fessit, ut nuntiis confestim lugubribus.

Charis. p. 196: *Confestim pro continuo et sine intervallo, set iugi festinationis studio peragentis Sallustius libro* fessit cet. Cum Keilius monuerit videri cum numero libri ex verbis Sallusti quaedam perisse, ab *fessit* manus continendas puto. Neminem autem, eorum quidem quos his libris conmemoratos fuisse consentaneum sit, lugubriores nuntios accepisse nec magis ad resarciunda damna festinasse scio quam L. Lucullum, cum Triari ad Zelam cladem conperisset (Drum. IV p. 156. Momms. III p. 67).

99 [Kr. 68. G. 63]. Eo redeunte domum salutaret apud aedem Bellonae.

Adferuntur ab interprete Verg. ad Aen. V 80 ed. Mai. p. 43. *Salutaretur* Kritzius, *salutaret* Gerl. Ut interpretem illum prorsus omittamus, cum aedem Bellonae haut longe ab urbe in confinio Campi Martii fuisse ibique inperatoribus aut legatis, quibus urbem intrare non liceret, senatum datum esse conpertum habeamus (Beck. A. R. I p. 606. Preller. Mythol. p. 611 sq. p. 224), nihil inpedit, quo minus apud eandem contionem populi habitam esse statuamus. Cum iam memoriae proditum sit Gn. Pompeio, cum esset inperator ad urbem ab Hispania redux, contione extra urbem habita potestatem cum populo agundi factam esse (Asc. ad Cic. in Verr. p. 148 Or.), eamque rem ab Sall. narratam fuisse veri simile sit (fr. IV 25), temerariusne videor, cum eo haec verba, quae bene conposita esse nemo dicet, spectasse conicio?

100 [Kr. 69. G. 58]. Orion oritur iuxta solis aestivi * pulsum.

Cum Serv. ad Verg. A. V 626 haec scripserit: *Nam ait: cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion: qui oritur, ut Sallustius dicit, iuxta solis aestivi pulsum,* incertum quidem est, num ipsa scriptoris verba adtulerit, tamen veri simile eadem atque illum locutione usum esse. *Pulsum* autem nullo modo ferri potest neque probabilis Kritzii est explicatio dictum esse pro *ictu* i. e. summo ardore. Cum Orion inter d. 16 et 17 mensis Iunii oriatur (Ovid. Fast. VI 717), Sallustium solstitium significasse apertum est, nec vero quod vocabulum apte restitui possit invenio.

101 [Kr. 70. G. III 96]. Rebus supra vota fluentibus.

Serv. ad Verg. A. II 169: *Fluere [delabi et] est τῶν μέσων. Nam ideo addidit retro. Contra Sallustius* rebus cet.

102 [Kr. 71. G. I 2]. Maxumis ducibus fortibus strenuisque ministris.

Diom. p. 447 pro exemplo homoeoptoti adtulit. Verba in caussis magnitudinis populi romani enumerandis fuisse dicta paene certum videtur, nec vero quo loco illud factum sit.

103 [Kr. 72. G. 47]. Inbecilla est fortitudo dum pendet.

Schol. ad Stat. Theb. V 384.

104 [Kr. 73. G. 15]. Nubes foedavere lumen.

Serv. ad Verg. A. II 286: *foedavit; nam Sallustius de nubibus* foedavere lumen.

105 [Kr. 74. G. 40]. Soleas festinate.

Serv. ad Verg. A. XII 425: *Atqui sicut nos properare dicimus, ita antiqui festinare pro dare dicebant* [sic locus restituendus]. *Sallustius:* Soleas festinate.

106 [Kr. 75. G. 29]. Ad Iovis mandem nostra.

Don. ad Ter. Ad. IV 2, 43: *Sic absolute dicebant non addito templo.* Parum probabilis mihi videtur Kritzii sententia: verba videri legati, qui ad Iovis aedem mandata expositurus sit; set quo modo verba explicari possint quaerens ipse operam perdidi.

107 [Kr. 76. G. 2]. Nihil socordia claudebat.

Donat. ad Ter. Eun. I 2, 84. Cfr. fr. III 61, 25. III 80.

108 [Kr. 77. G. 5]. Non poeniturum.

Quintil. IX 3, 17.

109 [Kr. 92. G. 80]. Visuros.

Quint. IX 3, 12: *unde eo usque processum est, ut* non poeniturum *pro non acturo poenitentiam et* visuros *ad videndum missos idem auctor dixerit.* Ex eodem loco est

110 [Kr. 93. G. 81]. Duci probare.

Quintil. IX 3, 12.

*111 [Kr. 78. G. 6]. Volgus amat fieri.

Quint. IX 3, 17: *Ex Graeco vero translata vel Sallusti plurima, quale est:* vulgus amat fieri. Magna suspitio est, Quintilianum loci Iug. 34, 1 *quae ira fieri amat* memorem lapsum esse, qui error eo proclivior fuit, quod ibi de volgo irato atque incitato dicitur.

112 [Kr. 79. G. 61]. Nova aestas, adulta, praeceps

Sallustium ubique dixisse auctor est Serv. ad Verg. Ge. I 43.

113 [Kr. 80]. Sanctus alia.

Serv. ad Verg. Aen. III 594. Cum *sanctus alias* Sallustium dixisse constet (fr. I 92), vix dubitandum videtur, quin grammaticus falsus sit.

114 [Kr. 85. G. 85]. Faenoribus copertus.

Gell. N. A. II 17, 7 et IV 17, 6. Cfr. Link. prooem. p. 30. Cum *mergi et obprimi fenore* recte diceretur (Liv. VI 17, 2), bene Cato illud praeiverat.

115 [Kr. 86. G. 66]. Senecta iam aetate.

Serv. ad Verg. A. XI 165. Vid. II 41, 2.

116 [Kr. 88. G. 69]. Luces.

Serv. in Don. ed. II p. 1843 P.

117 [Kr. 90. G. 71]. Aliaque propter.

Arus. p. 265 *propter illam rem.*

118 [Kr. 91. G. 72]. Cuncta potiundi.

Arus. p. 251: *potitur hanc rem,* set falso ex Iug.

119 [G. I 43]. Advorsus ille nobilitatis.

Arus. p. 211 ibiq. Lindem.

120 [G. 83]. Samnitium.

Endlicher Anecd. p. 134.

121 [G. 84]. Antonius paucis ante diebus.

Probus a. m. § 691 p. 373 ed. Endlich.

122 [Kr. et G. II 9]. Geryonis nomen apud Sallustium lectum fuisse testatur Serv. ad Verg. A. VII 662.

INDEX.

CONRIGENDA ET ADDENDA.

Vol. I p. 3 nescio quo errore **Th. Mommsenium** forma nominis **Catalina** utendum putavisse scripserim. Quem virum dicere voluerim, nunc quidem non succurrit.

p. 7. In cod. Paris. 6088 (p^6) per virum cl. Rothium certior factus sum Iug. 44, 5 super verbis **uti cuique lubebat** scriptum esse *non inpuniebantur sed potius* et ad marginem haec adiecta: *Non solum hoc erat, quod albinus habebat eos stativis in castris sed etiam nec minuebant; scilicet per hoc denotat stulticiam albini.*

p. 287 l. 9. Iug. 49, 6 pro **instruerat** legendum **instruxerat.**

p. 336 l. 1 Iug. 87, 4 pro **uti** legas **ubi.**

Vol. II p. 23 fr. Hist. I 68 legendum: adveniens **cum legionibus** postquam.

p. 78 fr. Hist. III 58 legendum: qua **parte** spectat.

p. 98 fr. Hist. IV 16 legendum: **Igitur** legiones.

p. 128 fr. Hist. inc. 25 legendum: multis **e** locis.

p. 121 fr. Hist. inc. 39 legendum: in muris locaverant.

Cum indicis magna pars iam typis expressa esset, iuvenis quidam doctissumus, qui Lipsiae philologiae operam dabat, re conperta, quae ipse ad edendum lexicon Sallustianum paraverat atque conlegerat, ultro humanissume mihi misit, pro quo benificio eo maior gratia ei habenda est, quod his subsidiis nonnulla conrigere et explere potui.

p. 144 l. 16 post **secedo** addendum C 33, 4.

p. 146 l. 39 add. **incendere ad facinora** C 13, 4.

p. 148 s. v. **adipiscor** adiciundum: **prope iam adeptam victoriam** J 101, 9.

ibid. s. v. **adiungo** leg. C 24, 4.

ibid. add. **Africus** H II 83.

p. 153 s. v. **alibi** leg. C 60, 5.

ibid. s. v. **aliquando** leg. J 110, 3.

p. 154 l. 23 legendum **C 22, 2.**

p. 156 s. v. **amplus** add. **amplis honoribus usi** J 25, 4.

p. 158 addendum **Apollo** H II 90.

p. 160 s. v. **at** post **at contra** inserundum C 12, 5: **at hi contra.**

ibid. s. v. **Athenienses** add. C 2, 2. 51, 28.

p. 163 l. 25 legendum C 37, 10.

p. 178 s. v. **conpono** post **verba mea** legendum J 85, 31.

p. 269 s. v. **Marcius** add. **G. Marcius Figulus** C 17, 1.

p. 297 adicias: **Ostia** H i 74.

p. 298 addas: **Paelignus.** P. cohors J 105, 2.

Ceterum si quis in indice aliquid aut omissum aut minus recte scriptum deprehenderit, modo quam laboris plenum tale opus sit secum reputaverit, lubenter et benivole excusabit.